

T.C.
KONYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
HADİS BİLİM DALI

FAZİLETLİ VAKİTLERE DÂİR RİVÂYETLERİN DEĞERİ
(İBN RECEB EL-HANBELÎ'NİN KİTAPLARI ÖZELİNDE)

MUSTAFA KARABACAK
DOKTORA TEZİ

Danışman
PROF. DR. MEHMET EREN

Konya-2012

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	V
KISALTMALAR.....	VII
ÇALIŞMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER.....	1
1. KONU VE AMAÇ.....	1
2. KAYNAKLAR.....	2
3. METOT.....	3

GİRİŞ

KONU İLE İLGİLİ KAVRAMLAR.....	5
1. Vakit	5
2. Fazilet	10
3. Mübârek	14
4. Mukaddes	20

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN RECEB EL-HANBELÎ VE FAZİLETLİ VAKİTLERE DÂİR KAYNAKLAR

I. İBN RECEB EL-HANBELÎ	28
1. Yaşadığı çağda siyasî, sosyal ve ilmî durum	28
2. Hayatı ve ilmî kişiliği.....	29
3. Hocaları ve öğrencileri.....	32
4. Eserleri.....	41
4.1. Matbû	42
4.2. Yazma	51
5. Şairliği.....	54
6. Hadisçiliği.....	55
6.1. Hadise dâir fazla eser yazması.....	55
6.2. Hadis kaynaklarını kullanması.....	55
6.3. Sahihayn'a önem vermesi.....	57
6.4. Hadis usûlü konularına değinmesi.....	57
6.5. Râvileri cerh etmesi.....	58
6.6. Meçhul râvi konusu.....	60

6.7. Meçhur muhaddislerin öğrencilerinin derecelerini bilme konusu.....	60
7. Tenkit edildiği hususlar.....	60
7.1. Zayıf hadislerle amel etmesi.....	60
7.2. Acâib kıssalara yer vermesi.....	61
7.3. İsrâilî kaynakları kullanması.....	61
II.FAZİLETLİ VAKİTLERE DÂİR KAYNAKLAR.....	62
1. İBN RECEB ÖNCESİ.....	62
1.1. İbn Şâhîn'in <i>Fezâilü şehri ramazan'ı</i>	62
1.2. Hallâl'ın <i>Fezâilü şehri receb'i</i>	64
1.3. Beyhakî'nin <i>Fezâilü 'l-evkât'ı</i>	64
1.4. Abdülkâdir-i Geylânî'nin <i>Gunyetü 't-tâlibîn'i</i>	65
2. İBN RECEB'İN ÇALIŞMALARI.....	66
3. İBN RECEB SONRASI.....	67
3.1. Ali el-Kârî'nin <i>el-Edeb fî receb'i</i>	67
3.2. Abdülganî en-Nablusî'nin <i>Fezâilü 'ş-şühûr ve 'l-eyyâm'ı</i>	68
4. DEĞERLENDİRME	69

İKİNCİ BÖLÜM

GECELERİN VE GÜNLERİN FAZİLETİ

A. GECELERİN FAZİLETİ	73
1.MEVLİD GECESİ.....	78
2. REGAİB GECESİ	78
3.Mİ'RAC GECESİ	79
4. BERAT GECESİ	81
5. KADİR GECESİ	87
5.1. Bin aydan hayırlı gece.....	91
5.2. Geçmiş günahların bağışlandığı gece	92
5.3. Meleklerin yeryüzüne indiği gece.....	93
5.4. Şeytanların yeryüzüne inmediği gece.....	95
B.GÜNLERİN FAZİLETİ.....	97

1. ARİFE GÜNÜ	97
1.1. Fazla sayıda kulun bağışlandığı gün	97
1.2. Şâhid günü.....	99
1.3. Bayram edinilecek gün.....	101
1.4.Duanın hayırlısının yapıldığı gün.....	103
1.5.Arife günü bağışlanacak kullar	106
1.6. Allah'ın kullarıyla meleklerle övüldüğü gün	107
1.7. Oruç tutmanın önceki ve sonraki günahlara keffâret olduğu gün.....	108
1.8. Muhammed ümmetinin bağışlanıp şeytanın zelil olduğu gün.....	110
2.BAYRAM GÜNLERİ.....	115
3.TEŞRİK GÜNLERİ.....	118
3.1. Allah'ın anılmasını tavsiye ettiği günler	118
3.2.Allah katında en büyük günler.....	120
3.3. Yeme içme günleri.....	121
4.ZİLHİCCE AYININ İLK ON GÜNÜ.....	124
5.PAZARTESİ VE PERŞEMBE GÜNLERİ.....	129
5.1. Hz. Peygamber'in doğduğu ve peygamber olarak gönderildiği gün.....	129
5.2.Cennet kapılarının açılıp amellerin âlemlerin Rabbine sunulduğu günler...	131
6. CUMA GÜNÜ.....	137
6.1. Güneşin daha faziletli bir güne doğup batmadığı gün.....	138
6.2. Ramazan ve Kurban bayramlarından daha faziletli olan gün.....	139
6.3.Günahlardan uzak geçirilirse diğer günler de günahlardan uzak geçer....	141
6.4.Allah'ın bütün Müslümanları bağışladığı gün.....	142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYLARIN VE MEVSİMLERİN FAZİLETİ

A. AYLARIN FAZİLETİ	148
1.HARAM AYLAR.....	149
1.1. ZİLKÂDE.....	153
1.2. ZİLHİCCE.....	157

1.3. MUHARREM	159
1.4. RECEB	164
2. SAFER	172
3. RABÎULEVVEL	174
4. ŞÂBAN	181
4.1. Amellerin âlemlerin Rabbine yükseltildiği ay.....	181
4.2. Ölüm meleğine kimin ruhunu alacağı yazıldığı ay.....	183
4.3. Ramazan ayından sonra oruç tutmanın en faziletli olduğu ay.....	184
5. RAMAZAN	187
5.1. Mübârek bir ay.....	188
5.2. Ayların efendisi.....	190
5.3. Kutsal kitapların indiği ay.....	191
5.4. Yardımlaşma ayı.....	192
5.5. Kulların senenin tamamının ramazan olmasını istedikleri ay.....	194
5.6. Herkesin amelinin karşılığını eksiksiz aldığı ay.....	197
5.7. Cennet kapılarının açıldığı ay.....	198
5.8. Bağışlanma ayı	199
6. ŞEVVAL	205
B. MEVSİMLERİN FAZİLETİ	215
1. İLKBAHAR	218
2. YAZ	221
3. SONBAHAR	222
4. KIŞ	222
SONUÇ	231
BİBLİYOGRAFYA	234

ÖNSÖZ

İslam dininin iki temel kaynağından birincisi Kur'an-ı Kerim, diğeri Hz. Peygamber'in sünnetidir. Her ikisi üzerine yüzyıllardır anlama ve yorumlama çalışmaları yapılmış ve yapılmaya devam edilmektedir. Bu, değişen ve gelişen dünya için gereklidir de. İslâm dininin son ve mükemmel bir din olması -belki de- bu gelişen ve değişen dünyadaki sorunlara çözüm üretebilmesinden kaynaklanmaktadır. Bunun için yüzyıllardan beri temel kaynaklar üzerine anlama ve yorumlama çalışmaları artarak devam etmektedir.

Hadislerde, anlama ve yorumlamayla birlikte bir de sıhhat sorunu vardır. Hadisleri iyi anlamak için bu konuda emek harcamış, özellikle çağlarında otorite sayılan önderleri iyi tanımak, takip ettikleri metotları iyi bilmek gerekmektedir. Şüphesiz bunlardan birisi de İbn Receb el-Hanbelî'dir. VIII. Yüzyılın hadis otoritesi sayılan, ayrıca fıkıh, tefsir, kelam, ahlak, tarih alanlarında eserleri bulunan İbn Receb el-Hanbelî'nin (795/1393) faziletli vakitlere dâir önemli çalışmaları vardır. Araştırabildiğimiz kadarıyla faziletli vakitlere dâir rivâyetler ve İbn Receb'in bu konudaki kitapları üzerine akademik bir çalışma bulunmamaktadır. Bu yüzden konunun doktora tezi olarak çalışılmasının uygun olacağını düşündük ve istişareler neticesinde bu konuyu araştırmaya karar verdik.

Çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Önce çalışmanın amacını, kaynaklarını ve takip edilecek metodu açıkladık. Daha sonra girişte "konu ile ilgili kavramlar" başlığı altında, faziletli vakitler ile ilgili görülebilecek âyet ve hadislerdeki "vakit, fazilet, mübârek ve mukaddes" kavramlarını inceledik. Birinci bölümde İbn Receb el-Hanbelî'nin hayatını, hocalarını, öğrencilerini, eserlerini, şairliğini, hadisçiliğini ve tenkit edildiği hususları inceledik. Bu bölümü başlangıçta bu kadar geniş çalışmayı düşünmemiştik. Fakat daha sonra İbn Receb el-Hanbelî'yi ve hadisçiliğini çalışmak isteyenlere faydalı olur ümidiyle çalışmaya karar verdik. Ayrıca birinci bölümde faziletli vakitlere dâir çalışmaları "İbn Receb öncesi", "İbn Receb'in çalışmaları" ve "İbn Receb sonrası" başlıkları altında ele aldık.

İkinci bölümde, "Gecelerin ve Günlerin Fazileti" ana başlığını kullanarak gecelerden Mevlid, Regaib, Mi'rac, Berat ve Kadir gecelerini; günlerden de arife günü, bayram günleri, teşrik günleri, zilhicce ayının ilk on günü, pazartesi ve perşembe günleri ile cuma gününün faziletine dâir rivâyetleri inceledik.

Üçüncü bölümde ise “Ayların ve Mevsimlerin Fazileti” ana başlığında, aylardan zilkâde, zilhicce, muharrem, receb, rabûlevvel, şâban, ramazan, şevval; mevsimlerden de ilkbahar, yaz, sonbahar ve kış ile ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden tespit ettiğimiz hadisleri inceledik

İncelediğimiz bütün hadislerin, hem sıhhat yönü, hem de nasıl anlaşılması gerektiği hakkında, başta İbn Receb el-Hanbelî ve diğer âlimlerden alıntılarla bilgi verdik. Gerektiği yerlerde de günümüzde nasıl anlaşıldığıyla ilgili karşılaştırmalar yaptık

Konu seçiminden bu şekle gelene kadar tezi okuyup inceleyen değerli zamanlarını benim için seferber eden danışmanım Prof. Dr. Mehmet EREN'e şükranlarımı sunuyorum. Değerli katkılarından dolayı Prof.Dr. Zekeriya GÜLER ve Prof. Dr. İ. Hakkı ATÇEKEN'e ve müellifin eserlerini temin etmede İSAM Kütüphanesinin değerli görevlilerine teşekkür ederim. Ayrıca beni sevgi ve merhametle yetiştiren rahmetli anne babamı ve ahirete irtihâl etmiş hocalarımı rahmetle yâd ederim.

Mustafa KARABACAK

Karatay/KONYA

Şubat- 2012

KISALTMALAR

a.g.e.	: adı geçen eser
Ank.	: Ankara
b.	: bin, ibn,
bk.	: bakınız
by.	: basım yeri yok
c.	: cilt
CÜİFD.	: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİA.	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİBY.	: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları
EÜ.	: Erciyes Üniversitesi
h.	: hicri
Hz.	: Hazreti
İst.	: İstanbul
KTÜ.	: Karadeniz Teknik Üniversitesi
md.	: madde
m.	: miladi
no.	: numara
ö.	: ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
SBE.	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
s.	: sayfa
s.a.v.	: Sallahu aleyhi vesellem
thk.	: tahkik eden
thr.	: tahriç eden
trc.	: tercüme eden
trs.	: tarihsiz
UÜİFD.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: ve benzeri

I.ÇALIŞMA HAKKINDA GENEL BİLGİLER

1. KONU VE AMAÇ

Hadis alanında zamanının otoritesi kabul edilen İbn Receb el-Hanbelî'nin fıkıh, tefsir, tarih, kelim ahlak gibi alanlarda eserler vermesi, onun çok yönlü bir âlim olduğunun göstergesidir. O, Dımaşk ve Kudüs'te Hanbelî mezhebinin önderliğini yapmıştır. Verdiği bazı fetvâlar kimilerinin hoşuna gitmemiş olacak ki, bazı baskılara maruz kalmıştır.

İbn Receb el-Hanbelî'nin eserleri üzerine yapılan çalışmalar daha çok, kitaplarını tahkik etme şeklinde olmuştur. Tahkik edilen kitapların baş taraflarında onun hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca hayatı ve eserleri konusunda *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*'ndeki Cengiz KALLEK tarafından yazılan "İbn Receb" maddesi (*DİA*, İstanbul, 1999) önemli bir boşluğu doldurmaktadır.

Son zamanlarda İbn Receb el-Hanbelî'nin eserleri üzerine çalışmalar yoğunlaşmış doktora seviyesinde bazı çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan ilki, Hemmâm Abdurrahîm Saîd tarafından *Şerhu İlelû't-Tirmizî* üzerine *el-İlel fi'l-hadis* (Amman, 1980) adlı çalışmadır. Diğer doktora tezleri şunlardır: Abdullah b. Süleyman el-Gufeylî *İbn Receb el-Hanbelî ve eseruhû fi tavzîhi'l-akîdeti's-selef* (Riyâd 1428/1998) ve Ali b. Abdülazîz b. Aliyyü'ş-Şibl *Menhecü'l-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî fi'l-akîde* (Riyâd 1421/2001). Ali b. Abdülaziz b. Aliyyü'ş-Şibl, İbn Receb el-Hanbelî ile ilgili iki doktora tezinden daha bahsetmektedir. Bu doktora tezleri de şunlardır: Ümniyye el-Câbir, *İbn Receb el-Hanbelî ve âsâruhu'l-fikhiyye*, Muhammed el-Vâilî *İbn Receb el-Hanbelî ve âsâruhu fi'l-fikh*.

Türkiye'de ise, Muhammed SUIÇMEZ tarafından yapılmış olan yüksek lisans tezinde (KTÜ, SBE, 2006), İbn Receb el-Hanbelî'nin *Camîu'l-ulum ve'l-hikem* adlı eserindeki hadis şerhçiliği üzerinde durulmuştur.

Faziletli vakitler konusunda İbn Receb el-Hanbelî'nin eserleri üzerinde yapılmış bir çalışmaya rastlayamadık. Halbuki o, faziletli vakitler konusunda verdiği eserlerle önemli bir yere sahiptir. Kendisi birçok hocadan ders almış, birçok öğrencisi olmuş, önceki ve sonraki kuşaklar arasında bir köprü vazifesi görmüştür. VIII. Asırdan günümüze ışık tuttuğuna inandığımız İbn Receb el-Hanbelî'yi bu yönüyle çalışmanın gerekliliği ortadadır.

2. KAYNAKLAR

Faziletli Vakitler konusunda IV. Asırdan başlayarak günümüze kadar birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar artarak devam etmektedir. Bu konu ile ilgili -bilindiği kadarıyla- ilk te'lif İbn Şâhin'in *Fezâilu şehri ramazan* isimli risâlesidir.

İbn Şâhîn (385/995) faziletli vakitlere dair rivâyetleri toplayan küçük bir kitap telif etmiştir. Bu konuda daha sonra birçok eser kaleme alınmıştır. İbn Receb'in ise faziletli vakitler konusunda iki önemli çalışması vardır: *Letâifü'l-maârif fî mâ li-mevâsimi'l-âmi mine'l-vezâif* (Beyrut, 1416/1996) ve *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsine hadisen min cevâmii'l-kelim*'in (Beyrut, 1417/1997) sonundaki *Veżâifu'z-zikri'l-muvazzafe fî'l-yevm ve'l-leyle*. Biz bu çalışmayı yaparken bu eserlerle birlikte İbn Receb'in ulaşabildiğimiz bütün eserlerini inceleyeceğiz.

Faziletli vakitlerle ilgili yapılmış bazı çalışmalar vardır: İbrahim Kutluay "*Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdaliyeti*" adıyla hazırladığı yüksek lisans (EÜ, SBE, Kayseri, 1996) tezinin birinci bölümünde, kuds, izzet/azîz, uluvv/âli, kerem, ıstifâ, hayır(hayr), haram, hımâ, bereket, fazl ve fazilet kavramlarını incelemiştir. İkinci bölümde, "kutsiyetin mâhiyeti ve kutsiyet anlayışları" üzerinde durmuştur. Üçüncü bölümde ise, "mekânların kutsiyeti"ni, dördüncü bölümde ise tezimizle de ilintili olan "zamanların kutsiyeti"ni incelemiştir. Yaklaşık 40 sayfalık dördüncü bölümde İbrahim Kutluay, mukaddes gece örneği Kadir Gecesi, mukaddes gün örneği cuma günü, muharrem ve aşûre günü, rabûlevvel ayı ve Mevlid Gecesi, receb, şâban ayı ve Berat Gecesi, ramazan, şevval, zilkâde, zilhicce, eyyâm-ı nahr, eyyâm-ı bîd, pazartesi ve perşembe günleri başlıklarını kullanmıştır. Dikkatimizi çeken Kadir Gecesi ve cuma günü için mukaddes sıfatını kullanırken, diğer gün, gece ve aylar için aynı nitelemeyi kullanmamaktadır. Bu çalışmada, faziletli vakit ve mekânlardan daha çok "kutsiyet ve kutsiyet anlayışları" üzerinde durulmuştur. Faziletli vakitler konusu bizim çalışmamıza göre dar kapsamlıdır. Mesela, Kadir Gecesinin üstünlüğüyle ilgili bizim de teze aldığımız iki hadisi incelemiştir.

Osman KARABULUT'un *Mübârek Aylar Günler ve Gecelerin Faziletleri*. Uysal Yayınları tarafından Sebat Matbaacılığa bastırılmıştır (Konya 1985). 385 sahife olan eserde faziletli vakitlerle ilgili sahih, zayıf, uydurma haberler vardır. Müellif konu ile ilgili birçok hadis zikretmiş olmasına rağmen bazısına kaynak dahi vermemiştir. Gösterdiği kaynaklarda da cilt ve sayfa numaraları yoktur. Eserde bibliyografya yoktur.

M. İsmail FINDIKLI'nın *Faziletleriyle Gün ve Geceler'i*. Yasin Yayınevi tarafından Sistem Matbaaya bastırılmıştır (İstanbul 2009). 511 sayfa olan eserde konu ile ilgili ulaşılabilen ve malzeme olabilecek bütün rivâyetler hiçbir kritiğe tabi tutulmadan verilmiştir. Eser başlıca şu başlıklardan oluşmaktadır: Gün gece ve ayların faziletleri, muharrem, safer, rabûlevvel, receb, şâban ve ramazan aylarının faziletleri. Ayların faziletinden daha çok bu aylarda yapılması gereken ibadetler üzerinde durulmuştur. Başlıca kaynaklarından birisi Abdulkâdir-i Geylânî'nin '*Gunyetü't-tâlibîn*' isimli kitabıdır. Eserde bibliyografya yoktur.

Hüseyin ALGÜL'ün *Mübârek Gün ve Geceler'i*. Işık Yayınları tarafından Çağlayan Matbaasına bastırılmıştır (İstanbul 2008). 108 sayfa olan eser, mübârek gün ve gecelerin dini ve kültür hayatımızdaki önemini açıklayan uzunca bir girişle başlamaktadır. Algül, eserde üç ayların (receb, şâban, ramazan), mübârek gecelerin (Mevlid, Regaib, Mi'rac, Berat, Kadir), bayramların, kurban kesmenin önemi ve bunlarla ilgili bazı rivâyetleri değerlendirmektedir. Hakikatte, bu eserde rivâyetlerden daha çok, faziletli vakitlerin fert ve toplum hayatındaki önemi üzerinde durulmuştur. Dolayısıyla bizim daha çok ağırlık verdiğimiz rivâyetlerin değeri üzerinde durmamıştır. İbrahim Kutluay'ın çalışması hariç diğer çalışmalar bilimsel/akademik çalışma olmaktan yoksundur. Hüseyin Algül ise faziletli vakitlerin fert ve toplum hayatına etkisi üzerinde durmaktadır.

3. METOT

Araştırmada takip ettiğimiz metot, konularla ilgili başlıklar oluşturmak, oluşturulan her başlıkta bilgiler vermek ve onları değerlendirmeyi esas almak olmuştur. İbn Receb el-Hanbelî'nin ulaşabildiğimiz konu ile ilgili bütün eserleri okunup fişlendi ve bulguların tahlil ve sentezine önem verildi. İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde konumuzla ilgili hadisleri değerlendirirken öncelikle sened yönünden incelemekle birlikte, metin yönünden de değerlendirmeyi ihmal etmedik. Çünkü sadece bir hadisin sened yönünden sahih olması, onun Hz. Peygamber tarafından söylendiği; bir hadisin sened yönünden zayıf olması da, onun Rasûlüllah tarafından söylenmediği anlamına gelmemektedir. Buhârî ve Müslim'den birinin veya her ikisinin rivâyet ettikleri hadisleri incelemeye tabi tutmadık. Zira Buhârî ve Müslim'in eserleri rivâyet kitaplarının birinci tabakasından sayılmış ve bunların rivâyet ettikleri hadislerin büyük kısmının sahihliği üzerinde genel bir kanaat oluşmuştur. İbn Receb el-Hanbelî'nin yanında bu iki eserin tartışılmaz bir yeri vardır.

Râviler hakkında değerlendirme yaparken, seneddeki bütün râvilerle ilgili değil, sadece mecrûh râvilerin cerh ve ta'dil durumları hakkında bilgi verdik. Konu ile ilgili hadislerin sayısının tespiti için hadislere numara verdik. Konuların sonunda konuyu özetleyen tablolar verdik. Tabloda verilen hadisin birden fazla kaynağı varsa metnin hangi kaynağa ait olduğunu belirlemek için altını çizdik.

Hadis metinlerinin iyi anlaşılabilmesi için tercümelerde zaman zaman parantez içi ifadeler kullandık.

Âyet mealleri için daha çok Diyanet İşleri Başkanlığının *Kur'an-ı Kerim Meâli*'nden istifâde ettik, onları siyah puntolarla yazdık. Hadislerin kaynağını göstermede Concordance'ın kaynak veriş şeklini esas aldık. Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed b. Hanbel, Dârimî, Dârekutnî'nin eser isimlerini zikretmedik.

Dipnotlarda müellif ve eser isimlerini mümkün olduğunca kısaltarak yazdık. Müellif isimlerinde Arapça'daki elif lam takılarını kullanmadık. Başvurduğumuz kaynakların künye bilgilerini bibliyografyada tam olarak zikrettik.

Çalışmamızın amaç, metot kaynak, kapsam gibi teknik yönlerine ilişkin tespitlerden sonra, konuya altyapı teşkil eden terimlerin açıklamasına geçebiliriz.

GİRİŞ

I. KONU İLE İLGİLİ BAZI KAVRAMLAR

Âyet ve hadislerde değer, kıymet ifade eden birçok kavram vardır: Mukaddes, mübârek, âli, fazilet, aziz, hazret¹ gibi kelimeler bu kavramlardan bazılarıdır.

Faziletli vakitlerle ilintili kavramlardan bazılarını âyet ve hadisler çerçevesinde inceleyeceğiz. İnceleyeceğimiz ilk kelime vakit kelimesidir.

1. Vakit

Kur'an-ı Kerim'de vakit kelimesinden türeyen farklı ifadeler şu anlamlarda kullanılmıştır:

1.1. Vakittenmiş, vakitli anlamında (mevkût, mevâkît)

Sana, hilalleri soruyorlar. De ki: **“Onlar, insanlar ve hac için vakit ölçüleridir** (هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَاجِّ).”²

Namazı bitirince gerek ayakta, gerek oturarak ve gerek yan yatarak hep Allah'ı anın. Güvene kavuştunuz mu namazı tam olarak kılın. Çünkü namaz, mü'minlere **belirli vakitlere bağlı** (كِتَابًا مَوْقُوتًا) olarak farz kılınmıştır.³

İlk âyette güneş sisteminde dünyanın uydusu olan ayın insanlar için vakti belirlemede bir ölçü olduğu, aynı zamanda hac yapma zamanını belirlemede araç olduğu belirtilmiştir. Diğer âyette ise, vaktin, mü'minlere namaz vakitlerini belirlemede bir araç, aynı zamanda gece ve gündüzden oluşan 24 saat zaman diliminin bir evresi olduğu vurgulanmaktadır.

¹ “Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ile Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdaliyeti” adıyla hazırlanmış yüksek lisans tezinde İbrahim Kutluay, tezinin birinci bölümünde, kuds, izzet/azîz, uluvv/âli, kerem, istifâ, hayır(hayr), haram, himâ, bereket, fazl ve fazilet kavramlarını incelemiştir. s. 8- 28 (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi).

² el-Bakara, 2/189.

³ en-Nisâ, 4/103.

1.2. Vakit, ma'lum vaktin günü, dirilme günü anlamında (el-vaktü'l-ma'lûm, mîkât)

Allah da, "O halde sen, vakti (yalnızca benim tarafımdan) bilinen güne (kıyamete) (الْوَقْتُ الْمَعْلُومُ) kadar mühlet verilenlerdensin" dedi.⁴

Sana kıyametin ne zaman kopacağını soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi ancak Rabbimin katındadır. Onu vaktini de (يُحَلِّبُهَا لَوَقْتِهَا) ancak O (Allah) ortaya çıkaracaktır. O göklere de, yere de ağır basmıştır. O size ancak ansızın gelecektir." Sanki senin ondan haberin varmış gibi sana soruyorlar. De ki: "Onun bilgisi sadece Allah katındadır. Fakat insanların çoğu bilmiyorlar."⁵

De ki: "Şüphesiz öncekiler ve sonrakiler, mutlaka belli bir günün belli bir vaktinde (إِلَى مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ) toplanacaklardır."⁶

Şüphesiz, hüküm günü, hepsinin bir arada buluşacağı zamandır (مِيقَاتُهُمْ).⁷

Verilen âyetlerde vakit kelimesi zamanını sadece Allah'ın bildiği, kıyamet günü, kıyametin kopma vakti ve bilinen vaktin günü anlamında kullanılmıştır.

1.3. Kararlaştırılmış muayyen vakit anlamında (mîkât)

Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı (فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً). Mûsâ kardeşi Hârûn'a, "Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma" dedi.⁸

⁴ el-Hicr, 15/38. Yine bk. Sâd, 38/81.

⁵ el-A'râf, 7/187.

⁶ el-Vâkıa, 56/50.

⁷ ed-Duhân, 44/40. Yine bk. en-Nebe, 78/17.

⁸ el-A'râf, 7/142.

Mûsâ, tayin ettiğimiz vakitte (لَمِيقَاتِنَا) (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi.

Mûsâ, kavminden, tayin ettiğimiz vakit (لَمِيقَاتِنَا) için yetmiş adam seçti. Onları sarsıntı yakalayınca (bayıldılar)...⁹

Böylece sihirbazlar, belli bir günün belirlenen bir vaktinde (لَمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ) bir araya getirildiler.¹⁰

Yukardaki âyetlerde belirtildiği gibi Mûsâ (a.s.) gerek ferd olarak, gerekse kavminden seçtiği kişilerle Allah'ın önceden belirlediği zamanda buluşmak üzere sözleşiyorlar. Son âyette ise Mûsâ (a.s.), sihirbazlarla randevulaşiyor.

Bu âyetlerden anlaşılacağı gibi randevulaşma zamanını ve yerini Allah Teâlâ bildiği gibi insanlar da biliyor. Allah bu âyetlerde kendisinin ve insanların bildiği zaman ve yer için vakit kelimesini kullanmıştır. Vakit kelimesi, günü saati önceden belirlenmiş aynı zamanda oluş zamanını insanların da bildiği süre anlamında kullanılmıştır.

Görüldüğü gibi vakit kelimesi Kur'an'da bir ölçü aracı olarak kullanıldığı gibi zamanını sadece Allah'ın bildiği kıyamet vakti ve zamanını insanların da bildiği zaman ölçüsü anlamında kullanılmıştır. Ayrıca âyet ve hadislerde kıyamet zamanını ifade etmek için “es-sâa” kelimesi de kullanılmıştır.

Hatta Zeccâc'ın (311/923) da dediği gibi “es-sâa” Kur'an'da (ma'rife olarak) sadece kıyameti kopacağı zaman dilimi anlamında kullanılmıştır.¹¹ “ **Kıyamet zamanı yaklaştı.**”¹²,

⁹ el-A'râf, 7/143,155.

¹⁰ eş-Şuarâ, 26/38.

¹¹ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 422.

¹² el-Kamer, 54/1.

“Kıyameti kopma zamanı bilgisi onun yanındadır.”¹³, “Sana kıyametin kopacağı zamanı sorarlar.”¹⁴ âyetlerinde olduğu gibi.

Kur’an’da “sâa” şeklinde (nekre olarak) kullanımlarda, belirli bir zaman dilimi anlamında kullanılmıştır: “Günün ancak bir saati kadar kaldıklarını zannederler.”¹⁵, “Ecelleri geldiğinde artık ne bir saat geri ne de ileri giderler.”¹⁶

“es-sâa” kelimesinin söz konusu aynı anlamlarda âyette marife ve nekre olarak birlikte kullanımı da vardır: “... وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَبِثُوا غَيْرَ سَاعَةٍ ...”

“Kıyamet koptuğu gün günahkarlar, (dünyada) ancak pek kısa bir süre kaldıklarına yemin ederler...”¹⁷

Hadislerde “kıyamet saati” anlamında vakit kelimesi değil de bunu ifade etmek için “es-sâa” kelimesi kullanılmıştır: “Ey Allah’ın Rasûlü! Kıyamet ne zaman kopacak?...”¹⁸ Yine Rasûlüllah’ın (s.a.v.) kıyamet alametlerini sayarken kullandığı “Güneş batıdan doğmadıkça kıyamet kopmaz”¹⁹ ve “Allah Allah diyen hiçbir kimsenin üzerine kıyamet kopmaz.”²⁰ hadislerinde olduğu gibi ‘es-sâa’ kelimesi “kıyamet saati” anlamında kullanılmıştır.

«وَقَتَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ ذَا الْحُلَيْفَةِ، وَلِأَهْلِ الشَّامِ الْجُحْفَةَ،

وَلِأَهْلِ نَجْدٍ قَرْنَ الْمَنَازِلِ، وَلِأَهْلِ الْيَمَنِ يَلَمْلَمَ...» “Rasûlüllah (s.a.v.) Medine halkı için Zülhuleyfe’yi,

¹³ ez-Zuhruf, 43/85.

¹⁴ el-Â’raf, 7/187; en-Nâziât, 79/42. Ayrıca bk. el-En’am, 6/31,40; Yusuf, 12/107; el-Hıcr, 15/85; en-Nahl, 16/77; el-Kehf, 18/21,36; Meryem, 19/75; Tâhâ, 20/15; el-Enbiyâ, 21/49.

¹⁵ Yunus, 10/45; el-Ahkâf, 46/35.

¹⁶ el-A’raf, 7/34; Yunus, 10/49; en-Nahl, 16/61. Ayrıca bk. et-Tevbe,9/117; Sebe’, 34/30.

¹⁷ er-Rûm, 30/55.

¹⁸ Müslim, İman, 7.

¹⁹ Müslim, İman, 248.

²⁰ Müslim, İmân, 234; Ahmed b. Hanbel, III, 107, 201, 259: “Sâa” kelimesinin anlamı ve farklı kullanımları için bk. İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, II, 422. Kıyamet hadislerinin kaynakları için bk. Wensinck, *el-Mu’cemü’l-mufehres*, “sâ’a” md., III, 25-30.

Şam halkı için Cuhfe 'yi, Necid halkı için Karnelmenâzil 'i, Yemen halkı için Yelemlem 'i (mikât yeri olarak) tahsis etti"²¹ hadisinde olduğu gibi bir yere tahsis etmek, bir yeri onlar için belirlemek anlamında; «*أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَقْتِ فِي الْخَمْرِ حَدًّا*» «*Rasûlüllah (s.a.v.)*

içki içenlere uygulanacak cezada sayı belirlemedi"²² hadisinde sayı belirtmedi, sınırını çizmedi anlamlarında kullanılmıştır. Yine vakit kelimesi belirli aralık ve süreler için tayin edilmiş, oluş zamanını insanların da bildiği zaman dilimi anlamında kullanılmıştır. Vakit kelimesi şu hadiste ise birden fazla anlamda kullanılmıştır:

«*إِذَا صَلَّى الْمُفَجَّرُ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ يَطْلُعَ قَرْنُ الشَّمْسِ الْأَوَّلُ، ثُمَّ إِذَا صَلَّى الظُّهْرُ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ يَخْضُرَ الْعَصْرُ، فَإِذَا صَلَّى الْعَصْرُ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ تَصْفَرَ الشَّمْسُ، فَإِذَا صَلَّى الْمَغْرِبَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى أَنْ يَسْقُطَ الشَّفَقُ، فَإِذَا صَلَّى الْعِشَاءَ فَإِنَّهُ وَقْتُ إِلَى نَصْفِ اللَّيْلِ*»

*“Sabah namazını kılacağınız vakit, güneşin ilk ışığı doğuncaya kadar devam eder. Öğleyi kılacağınız vakit, ikindi oluncaya kadar devam eder. İkindiye kılacağınız vakit, güneş sararuncaya kadardır. Akşam namazının vakti, şafak kayboluncaya kadar devam eder. Yatsıyı kılacağınız vakit, gecenin yarısına kadar devam eder.”*²³

Hadislerde tezimizin ismi olan faziletli vakitler kavramının her iki kelimesinin (fazilet ve vakit kelimeleri) bir hadiste kullanıldığı da olmuştur: Rasûlüllah'a hangi amelin daha faziletli olduğu sorulunca, şöyle buyurdu: «*الصَّلَاةُ لَوْفِيهَا*» «*Vaktinde kılınan namazdır.*»²⁴

²¹ Buhârî, Hac, 7, 9, 11, 12; Müslim, Hac, 11,12.

²² Ebû Dâvûd, Hudûd, 35.

²³ Müslim, Mesâcid ve Mevâdir's-Salât, 171-174: “Vakt” kelimesinin anlamı ve farklı kullanımları için bk. İbnü'l-Esîr, *a.g.e.*, II, 212. Ayrıca hadislerin kaynakları için bk. Wensinck, *a.g.e.*, “vakt” md., VII, 280-283.

²⁴ Müslim, İman, 137,140; Ahmed b. Hanbel, VI, 374, 375; Buhârî, Mevâkît, 5: Buhârî'de “efdal” yerine “ehab” kullanılmıştır.

2. Fazilet

Fazl; fazale-yefzulü-fazlen fiil kökünden gelmekte ve genel olarak “noksanlığın zıddı”nı ifade etmektedir.²⁵ Aynı kökten gelen “fazilet” üstünlükte yüksek derece demektir.²⁶ İslâmi literatürde “bir şeyi veya bir kimseyi üstün kılan özellikler” anlamıyla amellerin, zamanların, şahısların, kabilelerin, milletlerin, yer ve şehirlerin benzerlerinden üstünlüğünü anlatmak için kullanılmıştır.²⁷

Râgıb el-İsfahânî fazl²⁸, muteberliğine göre övülen fazl (ilim ve hikmetteki ziyâdelik gibi) ve kınanan fazl (öfkedeki fazlalık gibi) diye ikiye ayırmıştır. Ayrıca üstünlüğün üç şekilde olacağını da belirtmiştir. 1. Cins itibarıyla üstünlük. Hayvan cinsinin bitkilere üstünlüğü gibi, 2. Nevi itibarıyla üstünlük. İnsanın diğer canlılara üstünlüğü gibi, **“Biz, hakikatten insanoğlunu şan ve şeref sahibi kıldık. Onları karada ve denizde taşıdık. Kendilerine güzel güzel rızıklar verdik. Onları yarattığımızın birçoğundan cidden üstün kıldık.”**²⁹ 3. Zât itibarıyla üstünlük. Bir insanın başka bir insana üstünlüğü gibi, bu bazen insanın kendi elindedir; **“Allah rızık konusunda kiminizi kiminize üstün kıldı.”**³⁰ bazen de kendi elinde değildir. Şu âyetlerde olduğu gibi: **“Allah’ın insanlardan bir kısmını diğerlerine üstün kılması...”**³¹, **“Gerçekten biz peygamberlerden kimini kimine üstün kıldık.”**³²

²⁵ Cevherî, *es-Sıhah*, V, 1792; İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*,” XI, 524.

²⁶ İbn Manzûr, *Lisanü’l-Arab*,” XI, 524.

²⁷ Kandemir, M. Yaşar, “Fezâil” *DİA*, XII, 529.

²⁸ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî garîbi’l-Kur’an*, 381- 382.

²⁹ el-İsrâ, 17/70.

³⁰ En-Nahl, 16/71. Ayrıca bk. en-Nisâ, 4/95.

³¹ en-Nisâ, 4/34. Ayrıca bk. en-Nisâ, 4/32; el-İsrâ, 17/21.

³² el-İsrâ, 17/55.

Fazl kelimesi Kur'an'da *fazl*, *fazlen*, *el-fazlu* ve *fazlehu* şeklinde kullanılmıştır. Kur'an'da genellikle lütuf,³³ çok lütuf,³⁴ büyük lütuf,³⁵ apacık lütuf,³⁶ bol nimet,³⁷ iyilik,³⁸ varlık³⁹ vb. anlamlarında kullanılmıştır. Kullanım şekilleri ise şöyledir:

1.Allah lafzına muzaf olarak ve rahmet kelimesiyle birlikte

1.1. Allah lafzına muzaf olarak

“Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Allah’ın bol nimeti (فَضْلُ اللَّهِ) ve merhameti olmasaydı herhalde ziyana uğrayanlardan olurdunuz.”⁴⁰

“Atalarım İbrahim, İshâk ve Yakub’un dinine uydum. Bizim Allah’a herhangi bir şeyi ortak koşmamız (söz konusu) olamaz. Bu, bize ve insanlara Allah’ın bir lütfudur (فَضْلُ اللَّهِ), fakat insanların çoğu şükretmezler.”⁴¹

1.2. Rahmet kelimesiyle birlikte

“Bundan sonra yine yüz çevirdiniz. Allah’ın bol nimeti ve merhameti (فَضْلُ اللَّهِ) (عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ) olmasaydı herhalde ziyana uğrayanlardan olurdunuz.”⁴²

“Kendilerine güvenlik (barış) veya korku (savaş) ile ilgili bir haber geldiğinde onu yayarlar. Halbuki onu peygambere ve içlerinden yetki sahibi kimselere götürselerdi,

³³ el-Bakara, 2/90.

³⁴ Yunus, 10/60.

³⁵ el-Bakara, 2/105.

³⁶ en-Neml, 27/16.

³⁷ el-Bakara, 2/64.

³⁸ el-Bakara, 2/237.

³⁹ en-Nur, 24/22.

⁴⁰ el-Bakara, 2/64.

⁴¹ Yusuf, 12/38. Ayrıca bk. en-Nisâ, 4/83, 113.

⁴² el-Bakara, 2/64.

elbette bunlardan, onu değerlendirip sonuç (hüküm) çıkarabilecek nitelikte olanları onu anlayıp bilirlerdi. Allah'ın size lütfu ve merhameti (فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ) olmasaydı, pek azınız hariç, muhakkak şeytana uyardınız.

(Ey Muhammed!) Eğer Allah'ın sana lütuf ve merhameti (فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ) olmasaydı, onlardan bir grup seni saptırmaya çalışırdı. Halbuki onlar, ancak kendilerini saptırırlar, sana hiçbir zarar veremezler. Allah sana kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti indirmiş ve sana bilmediğin şeyleri öğretmiştir. Allah'ın sana lütfu çok büyüktür.

Allah'a iman edip ona sınıksız sarılanları ise (Allah) kendisinden bir rahmet ve lütfa (فِي رَحْمَةٍ مِنْهُ وَفَضْلٍ) kavuşturacak ve onları kendisine varan doğru bir yola iletacaktır.⁴³

2.Nimet kelimesiyle birlikte

“Bundan dolayı Allah'tan bir nimet ve lütufla (بِنِعْمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ) kendilerine hiçbir fenalık dokunmadan geri döndüler ve Allah'ın rızasına uydular. Allah, büyük lütuf sahibidir.”⁴⁴

“Allah, kendi katından bir lütuf ve nimet (فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً) olarak böyle yaptı. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.”⁴⁵

3.Mağfiret kelimesiyle beraber

“Şeytan sizi fakirlikle korkutur ve size, çirkinliği ve hayâsızlığı emreder. Allah ise size kendi katından mağfiret ve bol nimet (مَغْفِرَةً مِنْهُ وَفَضْلًا) vadediyor. Şüphesiz Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.”⁴⁶

⁴³ en-Nisâ, 4/83, 113, 175. Ayrıca bk. Yunus, 10/58; en-Nûr, 24/10, 14,20, 21.

⁴⁴ Âl-i İmrân, 3/174.

⁴⁵ el-Hucurât, 49/8.

⁴⁶ el-Bakara, 2/268.

4.Rıdvan (hoşnutluk) kelimesiyle birlikte

“Bu mallar özellikle, Allah’tan bir lütuf ve hoşnudluk (فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا) ararken ve Allah’ın dinine ve peygamberine yardım ederken yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan fakir muhacirlerindir. İşte onlar doğru kimselerin ta kendileridir.”⁴⁷

Görüldüğü gibi âyetlerde “fzl” kelimesi ve müştakları rahmet, ni‘met, mağfiret ve rıdvan kelimeleriyle yan yana kullanılmıştır. Kur’an-ı Kerim’in 104 yerinde geçen “fazl” ve bu kökten türeyen diğer kelimelerin büyük bir kısmı, Allah’ın genel olarak varlıklar âlemine, bütün insanlara, inananlara ve özel olarak da Muhammed ümmetine, ayrıca belli kişi veya zümrelere karşı maddî ve mânevî lütuf ve cömertliğini ifade eder.⁴⁸

Fazl kelimesi hadislerde sözlük anlamları yanında Kur’an’da olduğu gibi “Allah’ın lütuf ve ihsanı, cömertliği” gibi anlamlarda kullanılmıştır: *“Biriniz mescide girdiği vakit “Ey Rabbim, bana rahmet kapılarını aç” desin. Çıktığı vakit de “Ey Rabbim, senden fazlını (ihsanını, lütfunu) isterim” desin.”*⁴⁹

Ayrıca “bir kimsenin veya bir şeyin diğerinden üstün, değerli ve faziletli olması” anlamlarında da kullanılmıştır: *“Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tiridin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.”*⁵⁰ *“Güneş, cuma gününden daha faziletli bir güne doğmamıştır ve batmamıştır.”*⁵¹

Bazı hadislerde “efdal” yerine en sevimli anlamında “ehab”; daha hayırlı anlamında “ahyer” kelimeleri de⁵² bir kişinin, bir amelin veya sözün diğerinden üstünlüğünü ve değerini ifade etmek için kullanılmıştır

⁴⁷ el-Haşr, 59/8.

⁴⁸ Çağrıci, Mustafa, “Fazl”, *DİA*, XII, 271.

⁴⁹ Müslim, *Salâtü’l-Müsâfirin ve Kasrihâ*, 68.

⁵⁰ Buhârî, *Enbiyâ*, 32,46; *Fedâil Ashâbi’n-Nebîy*, 30.

⁵¹ Ahmed b. Hanbel, II, 519. Ayrıca hadislerin kaynakları ve farklı kullanımları için bk. Wensinck, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, “fazl” md.

⁵² Çağrıci, “Fazl”, *DİA*, XII, 272.

3. Mübârek

3.1.Mübârek Kavramı

Kur'an ve hadislerde fazileti ifade etmek üzere kullanılan kelimelerden birisi de “brk” kökünden gelen “bereket ve mübârek” kelimeleridir. “Bereke” bir şeyde ilâhi bir hayrın meydana gelmesi⁵³ ziyade ve artmak,⁵⁴ aynı kökten gelen “tebrik” bereket duasında bulunmak⁵⁵ “mübârek” ise hayrı çok demektir.⁵⁶

“Mübârek” günlük dilimizde sıkça kullandığımız kelimelerdendir. Mübârek gecelerde “Geceniz mübârek olsun”, cuma günlerinde “Cumanız mübârek olsun”, iltifat olsun diye “Sen mübârek bir insansın”, veya “Ne kadar mübârek bir insan” deriz. Mekke ve Medine için “mübârek beldeler” terimini kullanırız. Bazen de “hayr” kelimesiyle birlikte kullanırız: Mesela, çocuğu olan kişiye “Allah hayırlı ve mübârek eylesin” deriz.

Kur'an'da “brk” şu anlamlarda kullanılmıştır:

1.Bereket, hayır ve bolluk, bolluk vermek

“Eğer, o memleketlerin halkları iman etseler ve Allah’a karşı gelmekten sakınsalardı, elbette onların üstüne gökten ve yerden nice bereketler(in kapılarını) açardık (لَفَتَحْنَا عَلَيْهِم بَرَكَاتٍ). Fakat onlar yalanladılar, biz de kendilerini işledikleri günahlarından dolayı yakalayiverdik.”⁵⁷

“Ona denildi ki: “Ey Nûh! Sana ve seninle birlikte bulunanlardan birçok ümmete bizden esenlik ve bereketlerle (بِسْلَامٍ مِّنَّا وَبَرَكَاتٍ) in. Daha bir takım ümmetler de olacak ki biz onları (dünyada) yararlandıracağız. Sonra da bizden kendilerine elem dolu bir azap dokunacak.”⁵⁸

⁵³ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 44.

⁵⁴ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 120; Cevherî, *es-Sıhah*, IV, 1574; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, X, 395.

⁵⁵ Cevherî, *a.g.e.*, IV, 1574; İbn Manzûr, *a.g.e.*, X, 395.

⁵⁶ Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 44; Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, VI, 4295.

⁵⁷ el-A'râf, 7/96.

⁵⁸ Hûd, 11/48.

“O, dört gün içinde (dört evrede), yeryüzünde yükselen sabit dağlar yarattı, orada bolluk ve bereket (وَبَارَكْ فِيهَا) meydana getirdi ve orada rızık arayanların ihtiyaçlarına uygun olarak rızıklar takdir etti.”⁵⁹

“Hor görülüp ezilmekte olan kavmi (İsrailoğullarını), toprağına bolluk ve bereket (بَارَكْنَا فِيهَا) verdiğimiz yerin doğu ve batı taraflarına mirasçı kıldık. Rabbinin İsrailoğullarına verdiği güzel söz, onların sabretmeleri karşılığında gerçekleşti. Firavun ve kavminin yaptıklarını ve (özenle kurup) yükselttiklerini yerle bir ettik.”⁶⁰

Melekler, “Allah’ın emrine mi şaşıyorsun? Allah’ın rahmeti ve bereketi (رَحْمَتُ اللَّهِ) size olsun ey (peygamber ocağıının) ev halkı! Şüphesiz O övülmeye layıktır, şanı yücedir.” dediler.”⁶¹

Bu âyetler, Allah Teâlâ’nın yeryüzüne verdiği veya vermeyi vaad ettiği “esenlik ve bereketlerden” bahsetmektedir. Son âyetteki “Allah’ın rahmeti ve bereketi üzerinize olsun” ifadelerinden, başkalarına bereket duasında bulunabileceği anlaşılmaktadır.

Bu âyetlerde “brk” kökünden gelen kelimeler, bereket kapısı, esenlik ve bereket, bereket duasında bulunmak, bolluk ve bereket anlamlarında kullanılmıştır.

2. Bir yeri hayırlı, bereketli ve mübârek kılmak

“Kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye kulunu (Muhammed’i) bir gece Mescid-i Haram’dan çevresini bereketlendirdiğimiz (بَارَكْنَا حَوْلَهُ) Mescid-i Aksa’ya götüren Allah’ın şanı yücedir. Hiç şüphesiz o, hakkıyla işitendir, hakkıyla görendir.”⁶²

“Onu Lût ile beraber kurtarıp, içinde âlemler için bereketler (بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ) kıldığımız yere ulaştırdık. Süleyman’ın hizmetine de güçlü esen rüzgarı verdik. Rüzgar,

⁵⁹ el-Fussilet, 41/10.

⁶⁰ el-A’râf, 7/137.

⁶¹ Hûd, 11/73.

⁶² el-İsrâ, 17/1.

onun emriyle içinde bereketler yarattığımız (بَارَكْنَا فِيهَا) yere eser giderdi. Biz her şeyi hakkıyla bileniz.”⁶³

“Yine de ki: “Ey Rabbim! Beni bereketli bir vere (مُنْزَلًا مُّبَارَكًا) kondur. Sen konuk edenlerin en hayırlısısın.”⁶⁴

“Mûsâ, ateşin yanına gelince o mübârek yerdeki (فِي الْبُقْعَةِ الْمُبَارَكَةِ) vadinin sağ tarafındaki ağaçtan şöyle seslenildi: “Ey Mûsâ! Şüphesiz ben, evet, ben âlemlerin Rabbi olan Allah’ım.”⁶⁵

Sebe’ halkı ile bereketlendirdiğimiz kentler (بَارَكْنَا فِيهَا فُرى) arasına (her biri diğerinden) görülen kentler oluşturduk. Oralarda gidiş-gelişi belirledik (seyahati kolaylaştırdık) ve onlara da şöyle dedik: “Oralarda gece gündüz güvenlik içinde dolaşın.”⁶⁶

Bu âyetlerde belirli bir yeri ve bölgeyi bereketli kılmaktan bahsedilmektedir. Bereketli kılınan yerler; Mescid-i Aksâ’nın etrafı, İbrahim (a.s.) ve Lût’un (a.s.) irşad için gönderildikleri topraklar, Sebe’ halkı için Suriye ve Filistin toprakları⁶⁷, Tûri Sîna ve Allah’ın bereketli kılıp da Süleyman’ın (a.s.) emriyle rüzgarın estiği yerler.

3.Peygamberleri mübârek kılmak

“Onu da İshâk’ı da uğurlu kıldık (وَبَارَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ). Her ikisinin nesillerinden iyilik yapanlar da vardı, kendine apaçık zulmedenler de.”⁶⁸

⁶³ el-Enbiyâ, 21/71, 81.

⁶⁴ el-Mu’minûn, 23/29.

⁶⁵ el-Kasas, 28/30.

⁶⁶ Sebe, 34/18

⁶⁷ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an*, III, 288, 459.

⁶⁸ es-Saffât, 37/113.

“(Mûsâ) Ateşe varınca ona şöyle seslenildi: Ateşin başındaki de çevresindekiler de kutlu olsun (أَنْ بُرِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا)! Âlemlerin Rabbi olan Allah eksikliklerden uzaktır.”⁶⁹

“Nerede olursam olayım beni kutlu ve erdemli kıldı (وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا) ve bana yaşadığım sürece namazı ve zekâtı emretti.”⁷⁰

Bu âyetlerde insanlar içinden seçilen elçilerden, İshâk (a.s.) ve Mûsâ'nın (a.s.) mübârek kılındığından bahsedilmektedir.

4. Mübârek bir öğüt ve hidâyet kaynağı

“İşte bu (Kur'an) da indirdiğimiz mübârek bir öğüttür (ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ). Şimdi siz bunu inkâr mı ediyorsunuz?”⁷¹

“Bu Kur'an, âyetlerini düşünsünler ve akıl sahipleri öğüt alsınlar diye sana indirdiğimiz mübârek bir kitaptır (كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبَارَكٌ).”⁷²

“Şüphesiz, âlemlere bereket ve hidayet kaynağı (مُبَارَكًا وَهُدًى) olarak insanlar için kurulan ilk ev Mekke'deki (Kâ'be)'dir.”⁷³

Bu âyetlerde Kur'an-ı Kerim'in mübârek bir öğüt ve bereket kaynağı, Ka'be'nin hidâyet kaynağı olduğu vurgulanmıştır.

5. Bereketli su

“Gökten de bereketli bir su (مَاءٌ مُّبَارَكًا) indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan

⁶⁹ en-Neml, 27/8.

⁷⁰ Meryem, 19/31.

⁷¹ el-Enbiyâ, 21/50.

⁷² Sad, 38/29. Ayrıca bk. el-En'âm, 6/92, 155.

⁷³ Âl-i Imrân, 3/96.

yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.”⁷⁴

Allah Teâlâ, semâdan indirdiği su, yani yağmur için “bereketli su” demektir. Yağmura bereket denmesi halk arasında da yaygındır. Halk tarafından bu ismin verilmesinde bu âyetin etken olduğu kanaatindeyiz.

6.Mübârek ağaç

“Allah göklerin ve yerin nurudur. Onun nurunun temsili şudur: Duvarda bir hücre, içinde bir kandil, kandil de bir cam fânûs içinde. Fânûs sanki inci gibi parlayan bir yıldız. Mübârek bir ağaçtan (مِنْ شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ), ne doğuya, ne de batıya ait olan zeytin ağacından tutuşturulur. Bu ağacın yağı, ateş dokunmasa bile, neredeyse aydınlatacak (kadar berrak)’tır. Nur üstüne nurdur. Allah dilediği kimseyi nuruna iletir. Allah insanlar için misaller verir. Allah her şeyi hakkıyla bilendir.”⁷⁵

Allah Teâlâ bu âyette mübârek bir ağaçtan yani zeytin ağacından bahsetmektedir.

7.Mübârek gece

“Apaçık olan Kitab’a andolsun ki, biz onu mübârek bir gecede (فِي لَيْلَةٍ مُّبَارَكَةٍ) indirdik. Şüphesiz biz insanları uyarmaktayız.”⁷⁶

İlerde de ayrıntılı bir şekilde görüleceği gibi Allah Teâlâ bu âyette mübârek geceden yani Kadir Gecesinden bahsetmektedir.

8.Şâni yüce olmak

“Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş’a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve

⁷⁴ Kâf, 50/9, 10, 11.

⁷⁵ en-Nûr, 24/35: “Doğuya da batıya da ait olmayan mübârek bir zeytin ağacından yakılan lamba” ifadesi, lambanın kusursuz ışığı ve parlaklığı hakkında fikir vermek için kullanılmış bir mecazdır. Eskiden parlak ışığın kaynağı zeytinyağı lambalarıydı ve bu amaçla kullanılan en üstün yağ, açık ve yüksek bir yerde biten ağaçtan elde edilen yağıdır. Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, III, 489.

⁷⁶ ed-Duhân, 44/2,3

bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah'tır. Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir (تَبَارَكَ

اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ⁷⁷).

Azamet ve ikram sahibi Rabbinin adı yücedir (تَبَارَكَ اسْمُ رَبِّكَ⁷⁸).

Hükümranlık elinde olan Allah, yücedir (تَبَارَكَ). O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.⁷⁹

Bu âyetlerde, Allah Teâlâ, “yüce olmak, şanı yüce olmak” (tebâreke) kelimesini, kendisi için kullanmıştır.

Genel olarak âyetlere baktığımız zaman “brk” kelimesi ve türevlerinin Mescid-i Aksâ, Tûr-i Sîna, Kur'an, bazı peygamberler, gökten inen su, zeytin ağacı, gece, toprak parçası gibi farklı alanlar için kullanıldığını görmekteyiz. Burada “brk” kelimesinin daha çok yaratıklar için kullanıldığı görülmektedir.

Hadislerde ise “brk” kelimesi ve türevleri “cemaatte bereket olduğu⁸⁰, sahurda bereket olduğu⁸¹, koyun edinmekte bereket⁸² olduğuna dâir rivâyetler de vârid olmuştur. Yine hadislerde bereketin “yemeğin son lokmalarında olduğu⁸³, “yemeğin ortasına ineceği⁸⁴ şeklinde kullanılarak bereketin nerede olabileceği üzerinde de durulmuştur.

⁷⁷ el-A'râf, 7/54. Ayrıca bk. el-Mu'minûn, 23/14. Ayrıca bk. Furkân, 25/1, 10, 61; el-Mu'min, 40/64.

⁷⁸ er-Rahmân, 55/78.

⁷⁹ el-Mülk, 67/1. Ayrıca bk. ez-Zühuf, 43/85.

⁸⁰ İbn Mâce, Et'ime, 17.

⁸¹ Buhârî, Savm, 21; Müslim, Sıyam, 45.

⁸² İbn Mâce, Ticarât, 69; Ahmed b. Hanbel, VI, 434.

⁸³ Ahmed b. Hanbel, I, 293.

⁸⁴ Tirmizî, Et'ime, 12.

Namazların son oturuşunda okunan *salli ve bârik duaları*⁸⁵ denilen dualarda, İbrahim'e (a.s.) verilen şeref ve ikramın (et-teşrîf ve'l-kerâme) Hz. Muhammed'e (s.a.v.) ve ailesine de verilmesi bunun İbrahim (a.s.) ve ailesinde olduğu gibi devamlı olması da istenmektedir.⁸⁶ Ayrıca şu rivâyette bir kadının kavmi için büyük bir bereket olduğu belirtilmiştir: Benî Mustalık kabilesinden Hâris'in kızı Cüveyriye cariyesi olduğu efendisine bağlılığını bitirmek için Rasûlüllah'tan yardım istedi. Rasûlüllah da Cüveyriye'nin efendisine olan borcunu ödeyip hürriyetine kavuşturdu ve nikahı altına aldı. Rasûlüllah'ın Cüveyriye ile evlendiğini duyan sahâbe Cüveyriye'nin kabilesine ait bütün esirleri serbest bıraktılar. İnsanlar da kendi aralarında şöyle konuşuyorlardı: “Kavmine Cüveyriye'den daha bereketli bir kadın görmedik. Çünkü onun yüzünden Benî Mustalık'ten yüz aile hürriyetine kavuştu.”⁸⁷ Bu hadisten anlıyoruz ki, insanlar da birbirlerine bereketli olabilirler.⁸⁸

4. Mukaddes

Kuds ve kudüs şeklinde ifade edilen masdar isim “ilâhi arıtma” ve “temizlik” manalarına gelir.⁸⁹ “Takdis” ise, temizleme⁹⁰ ve bereketlendirme⁹¹ anlamındadır.

Gerek dildiler, gerek esmâ-i hüsnâ ile ilgilenen âlimler, “kuddûs”ün sadece zât-ı ilâhiye için kullanıldığı ve “her türlü eksiklik ve kusurdan münezze olma” manasına geldiği hususunda görüş birliği içindedirler.⁹²

“el-Arzu'l-Mukaddese” diye bilinen bu yerlere –ki Filistin ve Şam bölgesi olduğu söylenmektedir- “Beytü'l-Makdes”, Beytü'l-Makdis”, “el-Beytü'l-Mukaddes”, “Beytü'l-Kuds (Beytü'l-Kudüs)” denilmekte, şirkten ve necâsetten temizlenmiş ev, yer anlamındadır.⁹³

⁸⁵ Buhârî, Enbiyâ, 10; Müslim, Salât, 65.

⁸⁶ İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 120.

⁸⁷ Ebû Dâvûd, Itâk, 3.

⁸⁸ Hadislerin kaynakları ve bereketin farklı kullanımları için bk. Wensinck, a.g.e., “brk” md.

⁸⁹ Cevherî, *es-Sıhah*, II,957; Râğıb Isfahânî, *el-Müfredât*, s. 396; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab*, VI, 168.

⁹⁰ Cevherî, a.g.e., II, 957; Râğıb Isfahânî, a.g.e., s. 396; İbn Manzûr, a.g.e., VI, 168.

⁹¹ İbn Manzûr, a.g.e., VI, 168.

⁹² Topaloğlu, Bekir, “Kuddûs” , *DîA*, XXVI, 315.

⁹³ Râğıb Isfahânî, a.g.e., s. 396; İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 23-24.

Kur'an'da "kuds" kelimesi ve türevleri şu anlamlarda kullanılmıştır:

1. Rûhu'l-kuds olarak kullanıldığında Cebrail (a.s.) kastedilir

“Andolsun, Mûsâ'ya Kitabı (Tevrat'ı) verdik. Ondan sonra ardarda peygamberler gönderdik. Meryemoğlu İsa'ya mucizeler verdik. Onu Ruhû'l-Kudüs (Cebrail) (رُوحُ الْقُدُسِ) ile destekledik.”⁹⁴

Ey Muhammed! De ki: “Kur'an'ı, Rûhu'l-Kudüs (Cebrail) (رُوحُ الْقُدُسِ) inananların inançlarını sağlamlaştırmak, müslümanlara doğru yolu göstermek ve onlara bir müjde olmak üzere hak olarak indirdi.”⁹⁵

Bu âyetlerde “Rûhu'l-kuds” ile Cebrail (a.s.) kastedilmiştir.

2. Bütün noksan sıfatlardan uzak, münezzeh ve mukaddes (olan Allah)

“O, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan Allah'tır. O, mülkün gerçek sahibi, kutsal (هُوَ الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ), barış ve esenliğin kaynağı, güvenlik veren, gözetip koruyan, mutlak güç sahibi, düzeltip ıslah eden ve dilediğini yaptıran ve büyüklükte eşsiz olan Allah'tır. Allah, onların ortak koştuklarından uzaktır.”⁹⁶

“Göklerdeki ve yerdeki her şey, mülkün sahibi, mukaddes (الْمَلِكُ الْقُدُّوسِ), mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah'ı tesbih eder.”⁹⁷

Bu âyetlerde “kuddûs” Allah'ın esmâü'l-husnâsından biri olarak kullanılmıştır.

⁹⁴ el-Bakara, 2/87. Ayrıca bk. el-Bakara, 2/253; el-Mâide, 5/110.

⁹⁵ en-Nahl, 16/102.

⁹⁶ el-Haşr, 59/23.

⁹⁷ el-Cuma, 62/1.

3.Takdis etmek, temizlemek, tertemiz yapmak

“Şüphe yok ki, ben senin Rabbinim. Hemen ayakkabılarını çıkar. Çünkü sen mukaddes vadi Tuvâ’dasın. (إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى)”⁹⁸

“Hani, Rabbi ona mukaddes Tuvâ vadisinde (بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى) şöyle seslenmişti.”⁹⁹

Bu iki âyet, Mûsâ’nın (a.s.), Medyen dönüşü Tuvâ vâdisi’nde ilâhi vahye mazhar olduğunu, burasının mukaddes bir yer olduğunu, burada ayakkabılarını çıkarması gerektiğini belirtmektedir.

“Bu âyetlerden Tuvâ vâdisi vb. gibi yüce Allah’ın Mûsâ’yı vahyine mazhar kıldığı yere kutsallık atfedildiği anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bunlar, kutsal mekan anlayışının Kur’an’da varolduğuna delil sayılabilir. Burada vâdiye kutsallık atfettiren olay, Allah Teâlâ’nın orada Mûsâ’ya (a.s.) tecelli etmiş olmasıdır.”¹⁰⁰ **“Ayakkabılarını çıkar; çünkü sen mukaddes vâdi Tûva’dasın”** ifadelerinden, mukaddes yerlere saygı duyulması gerektiğini ve buralarda uyulması gereken bazı kuralların olduğunu anlıyoruz.

Belli bir yere veya bölgeye kutsallık atfetmenin diğer örneği de “Arz-ı Mukaddes”tir.

“Ey kavmim! Allah’ın size yazdığı (vatan ve mesken olmak üzere takdir ve kismet etiği) kutsal toprağa (الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ) “Arz-ı Mukaddese” girin. Sakın geri dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz.”¹⁰¹

Bu âyette bahsedilen “el-Arzu’l-Mukaddese”den kastedilen içinde Beytülmakdis’in de bulunduğu İbrahim (a.s.), İshâk (a.s.) ve Yakûb (a.s.) peygamberlerin vatanı Filistin

⁹⁸ Tâhâ, 20/12.

⁹⁹ en-Nazî’ât, 79/16.

¹⁰⁰ Güç, Ahmed, “Kur’an’da Kutsallık Anlayışı”, UÜİFD, Sayı 9, Cilt 9.

¹⁰¹ el-Mâide, 5/21.

topraklarıdır. Kur'an-ı Kerim'de “Allah’ın bereketli kıldığı yurt”¹⁰² olarak ifade edilen bu yerlerin sınırları kesin olarak belirtilmemiştir.¹⁰³

Aynı yerler için hem mukaddes hem bereket kelimelerinin kullanılması bu kelimelerin anlamlarının bir birine yakın olduğunu gösterir. Benzer kullanım yukarıda incelediğimiz mukaddes “Tuvâ vâdisi” ile ilgili başka bir âyette Allah aynı yer için “Buk’atü’l-Mübâreke”¹⁰⁴ kelimesini kullanması buna işaret etmektedir.

Bu iki kelimededen türemiş ve dilimizde en çok kullanılan kelimeler mübârek ve mukaddestir. Mübârek ve mukaddes kelimeleri hakkında âyetlerdeki kullanımına bakarak şöyle bir sonuç çıkarılabiliriz: “Mübârek kelimesinin daha somut; mukaddes kelimesinin daha soyut olana işaret ettiği söylenebilir. Buradan hareketle de her mukaddesin mübârek olduğunu, her mübâreğin mukaddes olmadığını söyleyebiliriz. Buna bağlı olarak bir şeyin faziletli olması, onun mukaddes olduğu anlamına gelmemektedir. Ancak, bir şey mukaddes ise bu, o şeyin faziletli olduğu anlamına da gelmiş olmaktadır.”¹⁰⁵

“Kds” kelimesi ve türevlerinin hadislerde de Kur’an’daki kullanıma benzer kullanımları vardır. Kur’an’da olduğu gibi hadislerde de ‘Rûhu’l-kudüs’ Cebrâil’in (a.s.) bir ismi olarak kullanılmıştır. Rasûlullah’ın şâiri Hassan b. Sâbit için kullandığı şu ifadelerde olduğu gibi: “Allah’ım! Bunu Rûhu’l-kudüs ile destekle”¹⁰⁶ veya “Allah seni rûhu’l-kudüs ile desteklesin”¹⁰⁷

Kuddûs kelimesi yine Allah’ın isimlerinden birisi olarak da kullanılmıştır: Rasûlullah vitir namazını bitirdiği zaman üç defa “Sübhâne’l-Meliki’l-Kuddûs”¹⁰⁸ dediği gibi.

¹⁰² İsrâ, 17/1; el-Enbiyâ, 21/27.

¹⁰³ Mevdûdî, *Tefhîmu’l-Kur’an* (Tercüme: Komisyon), I, 417; Komisyon, *Kur’an Yolu*, II, 246.

¹⁰⁴ el-Kasas, 28/30.

¹⁰⁵ Güneş, Kâmil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, s. 36.

¹⁰⁶ Buhârî, Salât, 68; Bedi’l-Halk,6; Müslim, Fadâilu’s-Sahâbe,151,152.

¹⁰⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 269; Hadislerin kaynakları ve farklı kullanımları için bk. Wensinck, *el-Mu’cemu’l-Mufehres*, “kds” md.

¹⁰⁸ Ahmed b. Hanbel, III, 406,407;V, 123; Ayrıca hadislerin kaynakları ve farklı kullanımları için bk. Wensinck, a.g.e., “kudûs” md.

Hadislerde yine Kur'an'dakine benzer şekilde Şam vb. yerler için mukaddes¹⁰⁹ kelimesi kullanılmıştır.

“Konu ile ilgili kavramlar” başlığı altında incelediğimiz değer ve kıymet ifade eden kavramlar Allah'ın kitabında hangi anlamda kullanılmışsa, aynı kavramlar hadislerde de benzer anlamlarda kullanılmıştır.

“Mübârek” lafzında yücelik, temizlik, üstünlük manasıyla beraber kulların dünyevî ve uhrevî günlük hayatlarına yansıyan bir yön de vardır; buna karşılık “mukaddes” kelimesinin daha çok manevî karaktere sahip olduğunu, kullara yönelik bizzat hayır ve ihsânların varlığını ifade etmekten ziyade nitelenen şeyin zâtî sıfatına işaret ederek üstünlük ve yüceliğini anlattığını söyleyebiliriz.”¹¹⁰

Bu kullanımlardan şöyle bir sonuç çıkarmak mümkündür: Mutlak kutsal varlık Allah'tır. Onun dışında herhangi bir şeyi kutsal kabul etmek mümkün değildir. Ancak Onunla ilişkisi bulunan yer, zaman, mekan ve nesnelere kutsallık atfedilebilir. Fakat belirtmek gerekir ki bir şeyi kutsal olarak kabul etmekle, bazı şeylere kutsallık atfetmek birbirinden tamamen farklıdır.¹¹¹

“Konu ile ilgili bazı kavramlar” başlığı altında “vakit, fazilet, mübârek ve mukaddes” kelimelerini incelemiş olduk. Bunlardan ilki “vakit” kelimesidir. Bu kelime vakitli, ma'lum vaktin günü, dirilme günü ve kararlaştırılmış muayyen vakit anlamlarında kullanılmıştır. Yine bu başlık altında incelediğimiz “es-sâa” kelimesi marife olarak kullanıldığında kıyamet zamanı; nekre olarak kullanıldığında ise belirli bir zaman dilimi kastedilmiştir.

Diğer kelime ise “fazl”dır. Bu kelime Allah lafzına muzaf olarak kullanıldığı gibi rahmet, nimet, mağfiret, rıdvân kelimeleriyle birlikte de kullanılmıştır. Benzer ve diğerlerinden üstünlük anlamındadır. Üstünlük de cins, nevi ve zât itibariyledir. Hayvanlar bitkilerden üstündür. İnsanlar bütün yaratıklardan üstündür. İnsanların da kiminin kimine üstünlüğü vardır. Âlimin câhil üzerine bilgi üstünlüğü, zenginin fakir üzerine mal üstünlüğün

¹⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 156,179.

¹¹⁰ Güneş, Kâmil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, s. 35.

¹¹¹ Güç, Ahmed, *Kur'an'da Kutsallık Anlayışı*, UÜİFD, Sayı 9, Cilt 9.

de olduğu gibi bazen bu insanın kendi elindedir. Peygamberlerin diğer insanlara üstünlüğünde ise insanın elinde olmayan bir üstünlükten söz edilebilir.

İncelediğimiz diğer iki kelime ise “mübârek” ve “mukaddes”tir. Bu kelimelerin türediği “brk” ve “kds” kelime ve türevlerinin Kur’an’da aynı yer için kullanılması bunların anlamlarının birbirine yakın olduğunu göstermektedir.

Âyetlerde de görüldüğü gibi “kds” kelimesi veya türevleri Kur’an’da Allah Teâlâ’nın ismi, ruh kelimesiyle beraber kullanıldığında Cebraîl’in (a.s.) ismi, Tûva vâdisi’nin ve Mûsâ’nın (a.s.) İsrailoğullarının girmelerini teşvik ettiği yerlerin özelliği olarak kullanılmıştır. “Brk” kelimesi ve türevleri -daha önce de belirttiğimiz gibi- Mescid-i Aksâ, Tûri Sîna, bazı peygamberler, gökten inen su, zeytin ağacı, gece, toprak parçası gibi farklı alanlar için kullanıldığını görmekteyiz. Dolayısıyla “kds” kelimesi ve türevleri, “brk” kelimesi ve türevlerine göre daha dar çerçevede kullanılmıştır. Buradan hareketle her mukaddesin mübârek olduğu; ama her mübâreğin mukaddes olmadığıdır. Mübârek kelimesinin daha somut; mukaddes kelimesinin daha soyut olana işaret ettiği de söylenebilir. Ayrıca “kds” kelimesi daha çok Allah Teâkâ için; “brk” kelimesi de daha çok yaratıklar hakkında kullanılmaktadır.

Bu kavramlar dilimizde de Kur’an ve hadislerdeki benzer anlamlarda kullanılmıştır. Dilimizde değer ve kıymet ifadesi olarak şu kelimeleri kullanıyoruz: Değerli, faziletli, kutsal, mukaddes, bereket, bereketli, mübârek, saygın, yüce gibi. Bu kavramlardan da mukaddes ve mübârek kavramları ön plana çıkmaktadır. “Mukaddes olan, mübârek olandan daha üst bir konumda durmaktadır, zira anlam kökü “tertemiz ve pâk” olmak üzere kurulu bir kelimenin, anlam alanı “hayır ve faydanın bolluğu ve devamlılığı” üzerine kurulu bir kelimedenden daha önde olduğu açıktır; nitekim “kds” kelimesi, daha çok Allah Teâlâ için, “brk” kelimesi de daha çok mahlûkât hakkında kullanılmaktadır. Takdis kelimesi bir şeyin noksansız olduğuna, leke ve kirlere münezzehe olduğuna inanmaya delâlet ederken, mübârek kelimesi, hayır ve ihsânın fazlalığı anlamına işaret etmektedir.

Mukaddes ve mübârek kavramlarının anlam farklılıklarıyla da günlük dilde kullanılmaktayız. Toprağın bereketli olduğunu belirtmek için “bereketli topraklar”, yağmurun bereketli olduğunu belirtmek için “bereket yağıyor”, dini bir değeri olan yerler için “kutsal topraklar, mukaddes yerler”, Kur’an-ı Kerim için “kutsal kitabımız, mukaddes kitabımız”, bazı gecelerin diğerlerine üstünlüğünü belirtmek için “mübârek gece”, insanların

diğerlerinden üstünlüğünü belirtmek için “değerli bir insan, mübârek bir insan” gibi ifadelerle benzeri kavramları sıkça kullanırız. Fakat özellikle “mübârek insan” deriz; ama “mukaddes insan” demeyiz.

Mutlak kutsal varlık Allah’tır. Bununla birlikte onunla ilişkisi bulunan yer, zaman, mekan ve nesnelere kutsallık atfedilebilir. Allah’ı kutsal kabul ederiz, diğerlerini ise kutsal addederiz.

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN RECEB EL-HANBELÎ VE FAZİLETLİ VAKİTLERE DÂİR
KAYNAKLAR

I. İBN RECEB HANBELÎ

Bu başlık altında İbn Receb el-Hanbelî'nin Yaşadığı zamanda siyasî, sosyal ve ilmî hayat, Hayatı ve ilmî kişiliği, Hocaları ve öğrencileri, Eserleri, Şairliği, Hadisciliği ve Tenkit edildiği konular ele alınacaktır.

1. İbn Receb el-Hanbelî'nin yaşadığı çağda siyasî, sosyal ve ilmî hayat

İbn Receb el-Hanbelî'nin doğumundan önce İslâm dünyasında iki önemli olay meydana gelmişti:

1. Çin'in kuzeyinden gelip 656/1258 yılında Bağdat'ı işgal ederek halifeyi ve âlimleri öldüren, Şam'ı yakıp yıkıp Mısır'ı tehdit eden Moğol¹¹² istilâsı,

2. Hicri 490- 690 yılları arasında iki asır devam eden haçlı savaşları.¹¹³

İbn Receb el-Hanbelî, hicrî sekizinci asrın son yarısında çocukluğu, gençliği ve ihtiyarlığının geçtiği Dımaşk'ta yaşadı. Bu dönemde Şam eyâleti el-Memâlikü'l- Bahriyye (Deniz Memlûklüleri) egemenliği altındaydı. Deniz Memlûklüleri, egemenliği hicri 647 yılında Kral Eyyûb'un vefâtından sonra Eyyûbi Devletinden devralmıştı.¹¹⁴

İbn Receb el-Hanbelî zamanında Suriye toplumu önemli iki kısma ayrılmıştır: Şehirliler (Hâdıra) ve Köylüler (Bâdiye).

Şehirliler: Dımaşk, Humus ve Haleb gibi büyük şehirlerde yaşıyorlardı. Şehirlerin banliyölerinde, ovalarında ve dağlarında; ticaret, zanâatkarlık, ziraatle uğraşan ve yerleşik hayatı benimsemiş insanlardı. Bunlar genellikle iktidar mücadelesi için meydana gelen ayaklanmalardan, kargaşa ve siyâsî çekişmelerden uzaktılar.

¹¹² Moğol diye tercüme ettiğimiz kelime metinde "tatar" kelimesidir. "Tatar kelimesi, geniş anlamıyla asırlara göre farklı manalar kazanmıştır. Nitekim bu kelime, hicri II. asra (Milâdi VIII. asır) ait Türkçe Orhun kitâbelerinde iki tatar kabile topluluğunun ismi olarak geçmektedir. Yine Moğolların tamamına veya bazı Moğol kabilelerine de Tatar denilmiştir. Hicri VII. asırda (Milâdi XIII. asır), Moğol fetihleri sırasında gerek Çin'de, gerek İslam ülkelerinde, gerekse Rusya veya Batı Avrupa ülkeleri gibi uğradıkları her yerde Moğol fâtihterine Tatar ismi verilir" Bilgi için bk. Hasan, İbrahim Hasan, *İslam Tarihi* (Tercüme: İsmail Yiğit), V, 161.

¹¹³ Gufeylî, Abdullah b. Süleyman, *İbn Receb el Hanbelî ve eseruhû fi akidetî's-selef*, s. 32.

¹¹⁴ Aliyyü'ş-Şibl, Ali b. Abdülaziz, *Menhecü'l-Hâfiz İbn Receb el Hanbelî fi'l-akîde*, s. 34.

Her dönemde olduğu gibi bu dönemde de âlimler karanlıkları gideren ışık, sıkıntı anlarında insanların kendileriyle yollarını doğrulttuğu kişiler olmuşlardır. Çünkü onlar Allah'ı en iyi bilen, sıkıntı anlarında kalpleri daha uyanık ve daha sabırlı olan insanlardır. Halkı aydınlatmada Hâfız İbn Receb el-Hanbelî'nin katkısı da büyüktür. Öğüt verici etkili üslûbuyla halk ve aydınlar için yazdığı, *Letâifü'-maârif* isimli eserinde bunu görebiliriz.

İkinci kısım köylülerdir: Köylüler. Suriye'nin köylerinde ve Irak'la Suriye arasındaki yerlerde yerleşik hayatı yaşayan insanlardı.

Köyler iktidar için proplemli ve insanların birbirlerine düştüğü bölgelerdi. Oralarda cehâlet şehirdekinden daha fazlaydı.

Şam eyâletinde dört mezhebin de sâlikleri vardı. Bu mezheplerden Şâfiî mezhebi hem yöneticiler hem de halk arasında yaygındı.

Âlimleri bu dönemde üç gruba ayırmak mümkündür:

1. Çoğunluğu oluşturan hadisçiler. İbn Receb el-Hanbelî onlardan biriydi.

2. Kelamcılar. Bunlar, bu zamanda bulunan İslâmî fırkaların çoğunluğunu oluşturuyorlardı.

3. Sûfiler. Abdülkerim el-Kuşeyrî (465/1072) ve Ebû Hâmid el-Gazzâlî'nin (505/1111) görüşleriyle Eş'arî mezhebinin görüşlerinin bir arada olmasından oluşmuş bir gruptu. Bunlar itikadda Eş'arî, yaşantıda sûfi idiler. Sayı itibariyle kelamcılardan az değillerdi.

Diğer gruplar ise Mu'tezile, Kerrâmiyye, Râfıza, Nusayriyye, Bâtiniyye gibi.¹¹⁵

2. Hayatı ve ilmî kişiliği

Abdurrahman b. Ahmed b. Receb b. el-Hasen b. Muhammed b. Mes'ûd es-Selâmi el-Bağdadî, ed-Dımaşkî, el-Hanbelî, Zeynüddin Ebû'l-Ferec, el-İmam, el-Hâfız, el-Mukrî, el-Muhaddis, el-Hucce, el-Fakih, ez-Zâhid¹¹⁶ nisbe ve sıfatlarıyla anılan bir âlimdi.

¹¹⁵ Aliyyü's-Şibl, a.g.e., s. 39-42, 48-49.

¹¹⁶ İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, II, 428- 429; Suyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz*, s.536; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, VI, 339- 340; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mucemu'l-müellifin*, V, 118; Müellifin hayatı, eserlerini tahkik edenler tarafından kitapların başında ayrıntılı bir şekilde yazılmıştır. Bakınız: *Letâifu'l-maârif*, s. 9- 19;

Rabîulevvel 736'da (Kasım 1335) Bağdat'ta dünyaya geldi.¹¹⁷ Bazı kaynaklar İbn Receb'in doğumunu Rabîulevvel 706 (1306- 1307) olarak vermektedir.¹¹⁸ Doğduğu ay sebebiyle kendisine Receb lakabı verilmiş dedesine nisbetle İbn Receb diye tanınmıştır.¹¹⁹ 744 (1343) yılında babasıyla birlikte Dımaşk'a gitti¹²⁰ ve orada İbn Nakîb (745/1345) ve Ahmed b. Abdülmü'min en-Nevevî'den (749/1349) icâzet aldı. Sonra Mekke'ye gitti, Osman b. Yusuf'tan (756/1356) hadis dinledi. Yine orada Muhammed b. İsmail el-Habbâz (756/1356), İbrahim b. Dâvûd el-Attâr (752/1352) ve Ebû'l-Haram Muhammed b. el-Kalanisî gibi muhaddislerden hadis rivâyet etti. Bir ara Mısır'a giderek orada Sadruddîn Ebû'l-Feth el-Meydûmî'den (754/1354) hadis dinledi.¹²¹

Hadis alanında zamanının otoritesi olan İbn Receb, fıkıh, usûl, tefsir, kelam, ahlak ve tarih sahalarında da eserler vermiş, bilhassa Dımaşk ve Kudüs'te Hanbelî mezhebinin önderliğini yapmıştır. "Takıyyuddîn İbn Teymiye'nin (728/1328) görüşlerine uygun fetvâ verdiği için baskılara maruz kalınca fetvâ vermekten vazgeçmiş, ancak bu defa da İbn Teymiye taraftarlarınca eleştirilmiş, nihayet ömrünün sonuna doğru fetvâ vermeyi terk etmiştir."¹²²

Eserlerinde diğer mezheplerin görüşlerine de yer vermesinden kendisinin mutaassıb bir Hanbelî olmadığı anlaşılmaktadır. Onun Hanbelî fikhını çok iyi bildiğine en büyük delil, telif ettiği *el-Kavâidü'-fikhıyye* adlı eseridir. İbnü'l-İmâd, bu eseri onun mezhebi konusundaki bilgisini göstermekte olduğunu şöyle ifade etmektedir: "İbn Receb'in *el-Kavâidü'-fikhıyye* adlı eseri, onun Hanbelî mezhebini tam manasıyla bildiğini göstermektedir."¹²³

Bugyetü'l-insan fi vezâifi Ramazan, s. 2; *et-Tahvîf mine'n-nâr*, s. 7- 8; *Kelimetü'l-İhlâs ve tahkiku ma'nahâ*, s. 9- 10; *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s. 7- 13; *Şerhu hadisi "Mâ zi'bâni câân"*, s. 8- 9; *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, s. 11- 51; *Fazlu ilmi's-selefi ale'l-halef*, s. 17- 36.

¹¹⁷ Suyûtî, *Tabakâtu'l-huffâz*, s. 536.

¹¹⁸ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429.

¹¹⁹ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, VI, 339

¹²⁰ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339; Kehhâle, Ömer Rıza, *Mucemu'l-müellifin*, V, 118.

¹²¹ İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, III, 175; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339.

¹²² İbn Hacer, *İnbâü'l-gumr*, III, 176.

¹²³ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339.

İbnü'l-İmâd, İbn Receb'den bahsederken “Şeyh, âlim, allâme, zâhid, kudve, bereke, hâfız, umde, sika, hucce”¹²⁴ diyerek ondan övgüyle bahsetmiştir. Ömer Rıza Kehhâle ise onun hakkında “Muhaddis, hâfız, fakîh, usûlî ve müverrih”¹²⁵ diyerek onun değişik alanlarda mâhir bir âlim olduğunu vurgulamaktadır.

Şihâbüddin İbn Hıccî (816/1413), İbn Receb el-Hanbelî'nin hadis ilimlerine vukûfunu şöyle belirtmektedir: “Hadis ilimlerini çok iyi bildiği gibi, ılelü'l-hadis konusunda zamanının en iyisi idi.”¹²⁶ İbn Hacer ise *İnbâu'l-gumr* adlı eserinde “Hadis ricallerinde, hadis isimlerinde, hadislerin illet ve tariklerinde, hadislerin mânâlarına vukûfunda mâhir birisidir.”¹²⁷ diyerek onun hadis bilgisini vurgulamaktadır.

İbn Receb el-Hanbelî halkın gündelik işleriyle fazla ilgilenmediği gibi, yöneticilere de rağbet etmezdi. Hocalık yaptığı Kasâayn'daki Sükkeriyye Medresesi'nde öğrenci yetiştirmekle¹²⁸ ve Ümevî Camii'nde vaaz vermekle meşguldü.¹²⁹

“İbn Receb'in mezarını kazan kişi onun ölümü hakkında şu bilgileri nakletmektedir: “İbn Receb ölmeden birkaç gün önce bana geldi ve dedi ki: Bana burada –şu an medfûn bulunduğu yeri göstererek- bir mezar aç! Ben de onun istediği yerde bir mezar açtım. Mezar açma işi bitince mezarın içine girdi ve uzandı. Mezar hoşuna gitmişti ve “Bu güzel oldu” dedi. Mezarı kazan: Allah'a yemin ederim ki, konuşmamızdan birkaç gün sonraydı, bir de baktım onun cenazesi getirildi ve onu oraya defnettik.”¹³⁰

İbn Receb, Dımaşk'ta 795/1393 yılında ramazan ayında öldü ve Babü's-Sağîr kabristanına defnedildi.¹³¹ Receb ayında öldüğünü söyleyenler de vardır.¹³²

¹²⁴ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339.

¹²⁵ Kehhâle, *Mucemu'l-müellifin*, V, 118.

¹²⁶ İbn Hacer, *İnbâu'l-gumr*, III; 176; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339- 340.

¹²⁷ İbn Hacer, *İnbâu'l-gumr*, III; 176.

¹²⁸ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339.

¹²⁹ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VII, 31.

¹³⁰ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429.

¹³¹ Kehhâle, *Mucemu'l-müellifin*, V, 118.

¹³² İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429; Suyûtî, *Tabakatu'l-huffaz*, s.536.

3. Hocaları ve Öğrencileri

3.1. Hocaları

İbn Receb el-Hanbelî'nin farklı eserlerden 42 hocasını tespit edebildik. Şüphesiz onları tam olarak tespit edebilmek zordur. Kendisinin veya öğrencilerinden birisinin bir meşyahası olmadığı sürece bunun zorluğu ortadadır. Tespit edebildiğimiz hocalarının alfabetik sıraya göre isimleri şöyledir:

1. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. el-Hasen b. Abdillâh b. Ebî Amr Muhammed b. Ahmed b. Kudâmet el-Fakîh en-Nahvî el-Hanbelî (771/1370).¹³³

2. Şihâbüddin Ahmed b. Receb (Abdurrahman) b. el-Hasen b. Muhammed b. Ebü'l-Berakât el-Mukrî el-Bağdâdî el-Hanbelî (774/1373). İbn Receb el-Hanbelî'nin babasıdır.¹³⁴

3. Şihâbüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdurrahman b. Muhammed el-Makdisî es-Sâlihî (758/1357). el-Harirî diye bilinir.¹³⁵

4. Şihâbüddin Ahmed b. Abdülkerim b. Ebî Bekir Ebü'l-Hasen el-Ba'î el-Hanbelî (777/1376).¹³⁶

5. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Abdülhâdî b. Abdülhamîd b. Abdülhâdî el-Makdisî es-Sâlihî (752/1352). İbn Kudâme diye bilinir.¹³⁷

6. Cemâlüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî el-Hanbelî (750/1350).¹³⁸

¹³³ *el-Müntekâ*, s. 156; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, I, 129; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 219.

¹³⁴ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 230.

¹³⁵ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 185.

¹³⁶ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, I, 188.

¹³⁷ *Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, III, 194.

¹³⁸ *el-Müntekâ*, s. 90; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 166.

7. Kemalüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer b. Ahmed el-Mehdî el-Mısrî eş-Şâfî (757/ 1356).¹³⁹

8. Şihâbüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Süleyman eş-Şîrâzî el-Bağdâdî el-Hanbelî (765/1364).¹⁴⁰

9. Şihâbüddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer b. Hüseyin es-Sâlihî el-Müsnid eş-Şîrâzî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (771/1370).¹⁴¹

10. Şihâbüddin Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebü'z-Zehr b. Atıyye es-Sâlihî el-Hekkârî el-Hanbelî (760/1359).¹⁴²

11. Nâsıruddin Ebü'l-Ferec Bişr b. İbrahim b. Mahmud b. Bişr el-Bâ'î el-Ba'lebekkî el-Hanbelî (761/1360).¹⁴³

12. Safiyyüddin Ebû Abdullah el-Huseyin b. Bedrân b. Dâvûd el-Bağdâdî (749/1349).¹⁴⁴

13. İzzüddin Ebû Ya'lâ Hamza b. Mûsâ b. Ahmed b. el-Hüseyin b. Bedrân (769/1368) İbn Şeyhi's-Selâmî diye bilinir.¹⁴⁵

14. Cemalüddin Ebû Süleymân Dâvûd b. İbrahim b. Dâvûd b. Yusuf b. Süleyman el-Attâr ed-Dımaşkî eş-Şâfî (752/1352).¹⁴⁶

15. Zeynep binti Ahmed b. Abdurrahim el-Makdisiyye (740/1340) Zeynep binti Kemâl diye meşhurdur. İbn Receb ondan Bağdat'ta hadis semâ etti.¹⁴⁷

¹³⁹ *el-Müntekâ*, s. 128; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 182.

¹⁴⁰ *el-Müntekâ*, s. 149; *Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile* (thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), V, 12.

¹⁴¹ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 220.

¹⁴² *el-Müntekâ*, s. 136; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 188.

¹⁴³ *el-Müntekâ*, s. 138; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 190.

¹⁴⁴ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 162.

¹⁴⁵ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 214.

¹⁴⁶ *el-Müntekâ*, s. 106; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 185.

¹⁴⁷ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 209.

16. Necmüddin Ebü'l-Mehâsin Süleyman b. Abdurrahman b. Ali b. Abdurrahman eş-Şeybânî en-Nehrumâvî el-Bağdadî el-Hanbelî (748/1348).¹⁴⁸

17. Zeynüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ebû Bekir b. Eyyûb b. Sa'd b. Harir ed-Dımaşkî (769/1368). İbn Kayyim el-Cevziyye'nin kardeşidir.¹⁴⁹

18. Ebû Ahmed Abdurrahman b. Hasen b. Muhammed b. Ebü'l-Berakât el-Hanbelî (742/1342). İbn Receb el Hanbelî'nin dedesidir. İsmi Abdurrahman, receb ayında doğduğundan dolayı lakabı Receb'dir.¹⁵⁰

19. Şerefüddin Ebû Muhammed Abdürrahim b. Abdillâh b. Muhammed b. Ebû Bekir ez-Zerîrâtî el-Bağdâdî el-Hanbelî (741/1341).¹⁵¹ İbn Receb ondan Bağdat'ta icâzet yoluyla işitti.

20. Tacüddin Abdillâh b. Abdülmü'min b. el-Vecîh b. Abdillâh b. Ali b. el-Mübârek et-Tâcir el-Vâsıtî ed-Dımaşkî el-Mısrî (741/1341). İbn Receb, ondan Bağdat'ta hadis semâ etti.¹⁵²

21. Takıyyüddin Ebû Muhammed Abdillâh b. Muhammed b. İbrahim b. Nasr b. Fehd el-Makdisî es-Sâlihî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (761/1360). İbn Kayyim ed-Dıyâyye diye bilinir. İbn Receb, ondan Dımaşk'ta işitmiştir.¹⁵³

22. Safıyyüddin Ebü'l-Fedâil Abdülmü'min b. Abdülhâlik b. Abdillâh b. Ali b. Mes'ûd, el-Bağdadî el-Hanbelî (739/1339). İbn Receb, ondan Bağdat'ta icâzet yoluyla işitti.¹⁵⁴

¹⁴⁸ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 248.

¹⁴⁹ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 434; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 216.

¹⁵⁰ *el-Müntekâ*, s. 29; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 434

¹⁵¹ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 466

¹⁵² İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 276

¹⁵³ *el-Müntekâ*, s. 137; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 388; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 191.

¹⁵⁴ *Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, V, 77; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, III, 32.

23. Fahrüddin Osman b. Yusuf b. Ebû Bekir en-Nüveyrî el-Mekkî el-Mâlikî (756/1356). İbn Receb, ondan Mekke'de işitti.¹⁵⁵

24. Muhibbüddin Ebü'r-Rabi' Ali b. Abdüssamed b. Ahmed b. Abdülkâdir b. Ebü'l-Hasen el-Bağdadî el-Hanbelî (742/1342). İbn Receb, ondan Bağdat'ta icâzet yoluyla işitti.¹⁵⁶

25. Ebû Hafs Ömer b. Hasen b. Mezyed b. Ümeyle b. Cem'a b. İdân el-Merâğî el-Halebî el-Mizzî ed-Dımaşkî (778/1377). İbn Receb ondan Dımaşk'ta işitti.¹⁵⁷

26. Siracüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Ömer el-Kazvînî el-Bağdadî eş-Şâfiî (750/1350).¹⁵⁸

27. Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Ali b. Mûsâ b. el-Halil el-Ezcî el-Bağdâdî el-Hanbelî (749/1349). İbn Receb ondan Dımaşk'ta işitti.¹⁵⁹

28. Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. İbrahim b. Muhammed b. İsmail es-Sâlihî el-Hanbelî (759/1358).¹⁶⁰

29. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebû Bekir b. İbrahim b. Abdurrahman eş-Dımaşkî eş-Şâfiî (745/1345). İbnü'n-Nakîb diye bilinir.¹⁶¹

30. Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebû Bekir b. Eyyûb b. Sa'd ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (751/1351). İbn Kayyim el-Cevziyye diye bilinir.¹⁶²

31. Şemsüddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. el-Hasen b. Abdillâh es-Sâlihî el-Makdisî el-Hanbelî (759/1358).¹⁶³

¹⁵⁵ *el-Müntekâ*, s. 125; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, III, 67.

¹⁵⁶ *el-Müntekâ*, s. 36; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, III, 132.

¹⁵⁷ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, III, 235.

¹⁵⁸ *el-Müntekâ*, s. 86; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, III, 256.

¹⁵⁹ *el-Müntekâ*, s. 75; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, III, 256.

¹⁶⁰ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 187.

¹⁶¹ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, IV, 19.

¹⁶² *el-Müntekâ*, s. 100-102; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 168.

¹⁶³ *el-Müntekâ*, s. 134; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 187.

32. Tacüddin Muhammed b. Ahmed b. Ramazan b. Abdillâh el-Harîrî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (758/ 1357).¹⁶⁴

33. Necmüddin Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Sâlim b. Berakât b. Sa'd b. Berakât b. Sa'd b. Kâmil b. Abdillâh b. Ömer el- Ensârî ed-Dımaşkî (756/1356). İbnü'l-Habbâz diye bilinir.¹⁶⁵

34. Nâsıruddin Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail b. Abdülaziz b. İsâ b. Ebû Bekir el-Eyyübî (756/1356). İbnü'l-Mülûk diye bilinir.¹⁶⁶

35. Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Abdülvehhâb b. Muhammed ed-Dımaşkî el-Esedî (782/1381).¹⁶⁷

36. Sadruddin Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Ali b. Ebü'l-Feth b. Es'ad el-Hanbelî (754/1354).¹⁶⁸

37. Sadruddin Ebü'l-Feth Muhammed b. Muhammed b. İbrahim b. Ebü'l-Kâsım el-Mısırî el-Meydûmî (754/1354).¹⁶⁹

38. Bedruddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdülganî b. Abdillâh b. Ebû Nasr ed-Dımaşkî el-Hanbelî (756/1356). İbnü'l-Betâinî diye bilinir.¹⁷⁰

39. Fethuddin Ebü'l-Haram Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Kalanisî el-Hanbelî (765/1364).¹⁷¹

¹⁶⁴ *el-Müntekâ*, s. 132-133; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, III, 405; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 186.

¹⁶⁵ *el-Müntekâ*, s. 124- 125; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 4; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 181.

¹⁶⁶ *el-Müntekâ*, s. 123; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 7.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 228.

¹⁶⁸ *el-Müntekâ*, s. 112; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 176; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 176.

¹⁶⁹ *el-Müntekâ*, s. 114; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 274.

¹⁷⁰ *el-Müntekâ*, s. 126; İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 306; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 181.

¹⁷¹ İbn Hacer, *ed-Dürrerü'l-kâmine*, IV, 353; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 206.

40. Şemsüddin Ebü's-Senâ Mahmud b. Halîfe b. Muhammed b. el-Menbicî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (767/1366).¹⁷²

41. Şemsüddin Ebü'l-Mehâsin Yusuf b. Yahya b. en-Nâsîh Abdurrahman b. Necm b. Abdülvehhâb b. Abdülvâhid es-Sâlihî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (751/1351). İbn Receb ondan Dımaşk'ta işitti.¹⁷³

42. Cemâlüddin Ebü'l-Haccâc Yusuf b. Abdillâh b. el-Afîf el-Makdisî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (754/1354). İbn Receb ondan Dımaşk'ta işitti.¹⁷⁴

İbn Receb el-Hanbelî başta Dımaşk ve Bağdat olmak üzere Mekke, Mısır gibi farklı bölgelerdeki hocalardan dersler almıştır. Hocalarından en erken vefât eden Safiyyüddin Ebü'l-Fedâil Abdülmü'min b. Abdülhâlik b. Abdillâh b. Ali b. Mes'ûd'dur. 739/1339 yılında vefât etmiştir. İbn Receb ondan Bağdat'ta icâzet yoluyla işitmiştir. En son vefât eden hocası ise Muhammed b. Ömer b. Muhammed b. Abdülvehhâb b. Muhammed'dir. 782/1381 yılında Dımaşk'ta vefât etmiştir. Buna göre ilk önce vefât eden hocasıyla 4, en son vefât eden hocasıyla 46 yaşında karşılaşmış olmaktadır. Burada dikkatimizi çeken İbn Receb küçükken karşılaştığı hocalarından icâzet yoluyla işitmiş olmasıdır. Hocaları ağırlıklı olarak kendisi gibi Hanbelî olmak üzere, dört hocası Şafîî, bir hocası Mâlikîdir.

3.1.1. İbn Receb el-Hanbelî'nin en meşhur hocaları:

İbn Receb el-Hanbelî'ye hocalarının hepsinin emeği şüphesiz aynı değildir. 42 hocasından ona etkisinin fazla olduğunu düşündüğümüz ikisinin hayatını biraz ayrıntılı anlatacağız. Bunlardan ilki özellikle *Zâdü'l-meâd* gibi bazı eserlerinin Türkçeye tercümesiyle Türkiye'de de bilinirliği yaygın olan İbn Kayyim'dir.

3.1.1.1. İbn Kayyim (751/1350)

Şemsüddin Ebü Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî.

¹⁷² *el-Müntekâ*, s. 153; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, V, 91.

¹⁷³ *el-Müntekâ*, s. 102; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, V, 256.

¹⁷⁴ *el-Müntekâ*, s. 113; İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, V, 239; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 176.

İbn Kayyim el-Cevziyye diye meşhurdur. Müfessir, muhaddis, usûlü fıkıhçı ve nahivcidir. 691/1292 yılında doğdu, 751/1350 yılında vefât etti ve Bâbü's-Sağîr kabristanına defnedildi.

İlim ve fazilet sahibi bir aileye mensuptur. Başta babası olmak üzere İbn Teymiyye gibi hocalardan dersler okumuştur. İbn Teymiyye'nin derslerine uzun süre devam edip ondan etkilenmiştir. Hatta hocası ile mezhep imamı Ahmed b. Hanbel'in aynı görüşte olduğu bazı hususları “iki Ahmed dedi ki” şeklinde ifade etmesi, İbn Teymiyye'yi Ahmed b. Hanbel'e denk gördüğünü düşündürmektedir.

İbn Receb el-Hanbelî onun hakkında şöyle demektedir: İslâmi ilimlerde uzmandır. Tefsir ve usûlüddin konularında zirveye ulaştı, bu konularda onunla kimse yarışamaz. Ayrıca hadisleri anlama ve hüküm çıkarma konularında da kimse ona erişemez. Başta fıkıh, fıkıh usûlü ve Arapça olmak üzere kelâm, nahiv, ahlak ve tasavvuf konularında geniş bilgi sahibidir. En bilinen eseri *Zâdü'l-Meâd fi hedyi hayri'l-Ibâd*'dir.¹⁷⁵

3.1.1.2. İbnü'l-Habbâz (756/1356)

Şemsüddin Muhammed b. İsmail b. İbrahim b. Sâlim b. Berakât b. Sa'd b. Berakât b. Sa'd b. Kâmil b. Abdillâh b. Ömer el-Hanbelî'dir. İbnü'l-Habbâz diye bilinir. Ubâde b. Sâmit'in soyundandır. 667 (veya 669) yılının receb ayında dünyaya geldi. İbnü'l-Habbâz'a Ömer el-Kirmânî ve Muhyiddin en-Nevevî icâzet verdiler. el-Birzâlî, İbnü'l-Habbâz için bir meşyaha/meşîha yazdı ve orada yüz elliden fazla hocasını zikretti. İbnü'l-Habbâz'dan el-Mervezî, ez-Zehabî, es-Sübkî, İbn Cemâa, İbn Râfî, İbn Kesîr, el-Hüseynî, el-Mukrî, İbn Receb, İbnü'l-İrâk ve başkaları hadis dinlemişlerdir. O, sağlam, doğru, güvenilir, sabırlı, hadis ve hadis ehlini (dinleyeni, rivâyet edeni) severdi.

Şam'da 87 yaşında ramazan ayının üçünde cuma günü 756 yılında vefât etti. Bâbü's-Sağîr kabristanına defnedildi.¹⁷⁶

¹⁷⁵ *el-Müntekâ*, s. 100- 102; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 168; Apaydın, H. Yunus, “İbn Kayyim el-Cevziyye”, *DİA*, XX, 109- 110.

¹⁷⁶ *el-Müntekâ*, s. 124- 125; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, IV, 4; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 181.

3.2. Öğrencileri

Şüphesiz bir kimsenin öğrencilerinin tespiti hocalarını tespitten daha zordur. İbn Receb el-Hanbelî'nin sadece 11 öğrencisini tespit edebildik. Bunların alfabetik sıraya göre isimleri şöyledir:

1. Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali İsmail el-Hamavî el-Halebî el-Hanbelî (842/1439). İbnü'r-Ressâm diye bilinir.¹⁷⁷

2. Zeynüddin Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Süleyman b. Ebü'l-Kerem el-Makdisî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (844/ 1441). Ebü's-Şi'r diye bilinir.¹⁷⁸

3. Alâüddin Ali b. Muhammed b. Abbâs el-Ba'lî ed-Dımaşkî el-Hanbelî (803/1401). İbnü'l-Lahhâm diye bilinir.¹⁷⁹

4. el-Kâdî Alâüddin Ebü'l-Hasen Ali b. Mahmud b. Ebû Bekr el-Hanbelî (828/1425).¹⁸⁰

5. Sirâcüddin Ebû Hafs Ömer b. Ebü'l-Hasen Ali b. Ahmed b. Muhammed b. Abdillâh el-Ensârî el-Endülüsî (804/1402). İbnü'l-Mulakkın diye bilinir.¹⁸¹

6. Şemsüddin Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Makdisî el-Hanbelî (855/1452).¹⁸²

7. Şemsüddin Ebü'l-Meâlî Muhammed b. Ahmed el-Hanbelî (825/1422).¹⁸³

8. İzzüddin Muhammed b. Bahaüddin Ali b. İzzüddin Abdurrahman b. Muhammed el-Makdisî el-Hanbelî (820/1418).¹⁸⁴

¹⁷⁷ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VII, 252.

¹⁷⁸ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 253.

¹⁷⁹ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 31.

¹⁸⁰ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 185.

¹⁸¹ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 44.

¹⁸² İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 286.

¹⁸³ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 171.

¹⁸⁴ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 147.

9. Şemsüddin Muhammed b. Hâlid b. Mûsâ el-Hımısî, (830/1427) İbnü'z-Zehra diye bilinir.¹⁸⁵

10. Muhammed b. Hâlıl b. Muhammed b. Tûgân ed-Dımaşkı el-Harırî el-Hanbelî (803/1401).¹⁸⁶

11. Şemsüddin Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Ubâde es-Sa'dî el-Ensârî el-Hanbelî (820/1418).¹⁸⁷

3.2.1. İbn Receb el-Hanbelî'nin en meşhur öğrencileri:

İbn Receb el-Hanbelî'nin bütün öğrencileri üzerinde emeği şüphesiz aynı değildir. Yukarda isimlerini verdiğimiz öğrencilerinden İbn Receb'den fazla etkilendiğini düşündüğümüz ikisinin hayatını biraz ayrıntılı anlatacağız. Bunlardan ilki İbnü'r-Ressâm'dır.

3.2.1.1. İbnü'r-Ressâm (842/1439)

Ebü'l-Abbâs, Ahmed b. Ebî Bekr b. Ahmed b. Ali b. İsmail el-Hamavî el-Hanbelî. İbnü'r-Ressâm diye bilinir.

773/1372 yılında Hama'da doğdu ve orada yaşadı. Hama kâdısı Ahmed b. Abdurrahman el-Merdevî ve başkalarından ders okudu. Daha sonra Hama'da kâdılık yaptı.

Defalarca Şam'a ve Kahire'ye yolculuk yaptı. Başta İbnü'l-Muhib ve İbn Receb el-Hanbelî olmak üzere birçok âlim ona icâzet verdiler. 842/1439 yılında muharrem ayında vefât etti.

Bazı Eserleri Şunlardır:

1. *Ikdü'd-dürer ve'l-leâli fi fezâli's-şühûr ve'l-eyyâm ve'l leyalî*. Bu eser İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letâifü'l-maârif* isimli eserinin tarzındadır.

2. *Kitab fi'l-Mütebâyinât*.¹⁸⁸

¹⁸⁵ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 195.

¹⁸⁶ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 35.

¹⁸⁷ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 148.

¹⁸⁸ İbnü'l-İmâd, a.g.e., VII, 752-753.

3.2.1.2. İbnü'l-Lahhâm (803/1401)

Alâüddin Ebü'l-Hasen Ali b. Muhammed b. Ali el- Ba'lı ed-Dımaşkî el-Hanbelî. Babası kasap olduğu için İbnü'l-Lahhâm diye tanındı. 750/1350 yılında Ba'lebek'te doğdu. Küçükken babasını kaybettiğinden dayısının yanında büyüdü.

Ba'lebek'te kendisine hat sanatını öğreten dayısının teşvikiyle ilim tahsiline başladı. Dımaşk'a gitti. Başta İbn Receb ve başkaları olmak üzere birçok kişiye öğrencilik yaptı. Daha sonra dersler, fetvâlar verdi. İbn Receb el-Hanbelî'den sonra Ümevî Camii'nde vaaz verdi ve daha sonra Mısır'a giderek oraya yerleşti ve vefât edinceye kadar orada yaşadı. 803/1401 yılında Mısır'da vefât etti. *el-Kavâidü'l-usûliyye* gibi faydalı bir çok eseri vardır.¹⁸⁹

4. Eserleri

İbn Receb el-Hanbelî hadis, fıkıh, kelam, siyer, tarih, biyografi gibi olmak üzere birçok alanda eserler vermiştir.

Eserleri hakkında bilgi kendisinden sonraki biyografi kitaplarında ve hemen hemen neşredilen bütün eserlerinin giriş kısmında bulunabilir.

İslam dünyasındaki kütüphanelerin farklı zamanlarda yakılması, taşınması, yağmalanması gibi sebeplerle İbn Receb el-Hanbelî'nin eserleri çok farklı kütüphanelere dağılmıştır. Eserlerinin farklı kütüphanelerde olması onların hepsine kolayca ulaşmayı zorlaştırmaktadır.

Yaklaşık altmış civarında eseri olduğu tahmin edilmektedir. Bazıları daha az¹⁹⁰ bazıları ise daha çok olduğunu söyler.¹⁹¹ Cengiz Kallek; fıkıhla ilgili 12; biyografi ve tarihle

¹⁸⁹ İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerât*, VII, 31; Yaşaroğlu, Kâmil, "İbnü'l-Lahhâm, *DİA*, XXI, 118.

¹⁹⁰ *el-Kavâid fi'l-Fıkıh*, s. 8- 11. Neşredeni "Giriş" kısmında 49 eseri saymıştır. Listede mükerrerler olduğu gibi İbn Receb'e aidiyeti ispat edilememiş eserler de vardır.

¹⁹¹ Gufeylî, *İbn Receb el-Hanbelî ve eseruhu fi akideti's-selef*, s. 110- 122. İbn Receb el-Hanbelî'nin 67 eserini saymıştır. Aliyyü'ş-Şibl, *Menhecü'l-Hafız İbn Receb el-Hanbelî fi'l-Akide*, s.125- 165. İbn Receb el-Hanbelî'nin 69 eserini saymıştır; *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, s. 42- 51. Eserin "Giriş" kısmında neşreden 76 eserini saymıştır. İbn Receb'in dört eseri hakkında da "diğer kitaplarından bölüm veya ona aidiyeti belli değil", denmiştir.

ilgili 3; hadisle ilgili 21; akâid-kelamla ilgili 5; tefsirle ilgili 4; diğer eserleri başlığı altında da 7 eser olmak üzere toplamda 52 eserinden bahsetmiştir. Aslında bazı kitapların içeriği bakış açısıyla da ilişkilidir. Faziletli vakitler konusunda fazlaca istifade ettiğimiz *Letâîfü'l-Maârif* adlı eseri Cengiz Kallek fıkıh eserlerinden saymıştır. Biz ise onu ahlak ve vaaz eserleri kategorisinde değerlendirdik. Bizim tespitlerimize göre ise dağılım şöyledir: Tefsirle 3; hadis 21; fıkıh 9; kelam 2; rical ve tabakat 4; ahlak ve vaaz 11 olmak üzere toplam 50'dir. Yazma eserler başlığı altında saydığımız 2; kayıp ve ulaşamadığımız 11 ve ona âdiyeti belli olmayan 4 eseri de dâhil edersek toplam 67 eserinden bahsedilebilir.

Sayının belirlenmesinde İbn Receb el-Hanbelî'ye ait olup olmadığı tespit edilemeyen eserler etkili olmuştur. Bazı eserleri de kayıptır. Bu da sayıyı etkilemektedir. Ayrıca birkaç varağı bir eser olarak sayanlar olduğu gibi, bazı eserlerinin bölümleri ayrıca basılmış, bunu ayrı bir eser olarak değerlendirip sayıyı artıranlar da olmuştur.

4.1. Matbû Eserleri

4.1.1. Tefsir

1. *Tefsîru sûreti'l-İhlâs*.¹⁹² Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

2. *Tefsîru sûreti'n-Nasr*.¹⁹³ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

3. *Ravâiu't-tefsîr el-câmi' li't-tefsîri'l-imâm İbn Receb el-Hanbelî*, Ebû Muâz Tarık b. Avnullah b. Muhammed tarafından (Riyad, 1422/2001) neşredilmiştir.

4.1.2. Hadis

1. *Fethu'l-bâri alâ Sahîhi'l-Buhârî*.¹⁹⁴ Eser, Ebû Muaz Tarık b. Avnullah b. Muhammed tarafından tahkik edilmiştir. İmam Buhârî'nin *Sahîh*'inin 'Kitâbu'l-Cenâiz' bölümüne kadar olan kısmının şerhidir. Hadislerin şerhinde Hanbelî Mezhebi'nin görüşleri

¹⁹² İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

¹⁹³ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

¹⁹⁴ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429; İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; Suyûtî, *Tabakatu'l-huffâz*, s.536; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, VI, 339; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

esas alınmakla beraber, zaman zaman farklı mezheb görüşlerini kendi mezhebinin görüşüne tercih ettiği olmuştur. Bu kitabın kitabü'l-İman bölümü Muhammed b. Riyâd el-Ahmed tahkikiyle *Şerhu kitabü'l-iman min Sahîhi'l-imami'l-Buhârî* adıyla (Beyrut, 1926/2005) basılmıştır.

2. *Şerhu İleli't-Tirmizî*¹⁹⁵ Eser Nureddin İtr tarafından tahkik edilmiş, (Dımaşk, 1429/2008) "Daru'l-Beyrûtî" tarafından iki cilt olarak basılmıştır.

3. *Câmiu'l-ulûm ve'l-hukem fi şerhi hamsîne hadîsen min cevâmii'l-kelim*. Eser isminden de anlaşılacağı gibi cevâmiu'l-kelim (kısa sözle çok anlam ifade etmek) ile ilgili elli hadisi şerhetmiştir. Nevevî'nin kırk iki hadis ihtiva eden *el-Erbaîn* adlı mecmuasının elliye tamamlanarak yapılmış şerhidir. Tahkikli ve tahkiksiz baskıları vardır. Eser Şuayb el-Arnâvûd ve İbrahim Bâcis tarafından tahkik edilmiş, (Beyrut, 1417/1997) "Muessesetü'r-Risâle" tarafından basılmıştır. Tahkiksiz baskısı (Beyrut, 1424/2003) "Muessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiye" tarafından basılmıştır. Tahkikli baskısının Türkçeye tercümesi de yapılmıştır. Daha önce de belirttiğimiz gibi İbn Receb el-Hanbelî'nin bu eserindeki hadisçiliği üzerine yüksek lisans tezi yapılmıştır.

4. *İhtiyârü'l-evlâ fi şerhi hadîsi ihtisâmi'l-melei'l-a'lâ*.¹⁹⁶ Bu kitab farklı kişiler tarafından tahkik ve tashih edilerek basılmıştır. Bunlardan bazıları sunlardır; Hüseyin el-Cemel tarafından tahkik ve tahrîç edileni "Müessetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye" tarafından; Tâhâ Yusuf tarafından tahkik edilen (Kahire, 1961) "Mektebetü ensâri's-sünneti'l-Muhammediye" tarafından; Casim el-Fuheyd ed-Devserî tarafından tahkik edileni (Kuveyt, 1985) "Mektebetü Darü'l-Aksâ" tarafından; Beşir Muhammed Uyûn tarafından tahkik edileni (Dımaşk, 1430/2009) "Mektebetü Dârü'l-Beyân" tarafından basılmıştır. Ayrıca, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kahire, 1425/2004) basılmıştır.

5. *İhtasar fimâ ruviye an ehli'l-ma'rife ve'l-hakâik fi maâlimi'z-zâlim ve's-sârik*. Bu eser, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde *Muhtasar fi muâmeleti'z-zâlim ve's- sârik* adıyla (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

¹⁹⁵ Suyûtî, *Tabakatu'l-huffâz*, s. 536.

¹⁹⁶ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

6. *el-Mahacce fi seyri'd-dülce*. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1425/2004) basılmıştır.

7. *Şerhu hadîsi: "Ma zi'bâni câi'âni ursilâ veya Zemmü'l-mâl ve'l-câh"*¹⁹⁷ Adından da anlaşılacağı gibi Tirmizî'nin *Sahîh*'inde rivâyet ettiği *Ma zi'bâni câi'âni ursilâ fi ğanemin* hadisinin şerhidir. "Dâru's-Selefiyye" (Kuveyt, 1401/1981, 1. Basım ve 1404/1984, 2. Basım) tarafından basılmıştır. Ayrıca Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

8. *Şerhu hadîsi Ebi'd-Derdâ: "Men seleke tarîkan yeltemisü fihî ilmen."* Eser, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde *Verasetü'l-enbiyâ şerhu hadîsi: "Ebi'd-Derdâ"* ismiyle (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

9. *Gâyetü'n-nef' fi şerhi hadîsi: "Temsîli'l-mü'min bi hâmeti'z-zer."*¹⁹⁸ Mü'minin taze ekin gibi olması dolayısıyla sıkıntılar karşısında yıkılmayıp sadece eğildiğini belirten hadisin şerhidir. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

10. *Keşfu'l-kürbe fi vasfi hâli ehli'l-gurbe.*¹⁹⁹ "*Bedeel İslâmü garîben...*" hadisinin şerhidir. Yüsrâ Abdülġani el-Büşrâ'nın tahkikiyle (Kahire, trs.) ve Muhammed Ahmed Abdülaziz tahkikiyle (Kahire, trs.) basılmıştır. Ayrıca Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

¹⁹⁷ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s.51

¹⁹⁸ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

¹⁹⁹ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

11. *Şerhu Sahîhi't-Tirmizî/Şerhu't-Tirmizî* veya *Bedi'*.²⁰⁰ Timurlenk komutasında Moğolların hicrî 803 yılında Şam'a girdiklerinde Dimaşk'ta yandı. Bu eserden ancak on yaprak kaldı, o da "Kitâbu'l-Libâs" bölümüdür.²⁰¹

12. *Nûru'l-iktibâs fî mişkâti vasiyyetin-Nebî li İbn Abbâs*.²⁰² Bu kitap; "*ihfazillâhe yahfazke...*" hadisinin serhidir. Eser Beşîr Muhammed Uyûn tarafından tahkik edilmiş olup, (Tâif, 1991) "Mektebetü'l-Müeyyid" ve (Dimaşk, 1430/2009) "Mektebetü Dâru'l-Beyân" tarafından basılmıştır. Ayrıca Muhammed b. Nasir el-'Ucmî tarafından tahkik edilmiş (Kuveyt, 1986) "Darü'l-Aksâ" tarafından basılmıştır. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

13. *Şerhu hadîsi Ammâr b. Yâsir: "Allâhümme bi ilmike'l-ğayb"*²⁰³ Eser, Ebû Abdurrahman İbrahim b. Muhammed el-Urf tarafından tahkik edilerek (Riyad, 1408/1987) basılmıştır. Ayrıca Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kâhire, 1424/2003) basılmıştır.

14. *Şerhu hadîsi "Meselü'l-İslâm"* veya "*Mes'eletü'l-İslâm*."²⁰⁴ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

15. *Şerhu hadîsi: "Lebbyk Allâhümme lebbeyk."*²⁰⁵ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kâhire, 1424/2003) basılmıştır.

²⁰⁰ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429; İbnü'l-Mibred, *el-Cevheru'l-Munaddad*, s. 50; Suyûtî, *Tabakatu'l-huffâz*, s.536; İbnü'l-İmâd el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, VI, 339; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 475; Kehhâle, *Mucemu'l-müellifîn*, V, 118.

²⁰¹ *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s. 7- 8, (Neşredenin Girişi).

²⁰² İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s.50; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

²⁰³ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s.50.

²⁰⁴ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

²⁰⁵ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s.50.

16. *Şerhu hadîsi “İnne ağbata evliyâ indî”*²⁰⁶ Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmu’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde (Kahire 1424/2003) basılmıştır.

17. *Tesliyetü nüfûsi'n-nisâ ve'r-ricâl inde fakdi'l-atfâl.*²⁰⁷ Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmu’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

18. *Şerhu hadîsi Şeddâd b. Evs: “İzâ keneze’n-nâsu’z-zehebe ve’l-fidda”.* Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmû’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

19. *Şerhu hadîsi: “Yetbeu'l-meyyite selâs”* Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmû’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

20. *Sadakatü's-sırr ve fazlihâ.* Sadakanın gizli ve açık verilmesiyle ilgili rivâyetleri değerlendirdiği eseri üç sayfadır. Bu risâle müellifin ulaşabildiğimiz en kısa risâlesidir. Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmû’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

21. *el-Bişâratü’l-uzmâ li’l-mü’min “bi enne hazzahû mine’n-nâri’l-hummâ”.*²⁰⁸ Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmu’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

4.1.3. Fıkıh

*l-Ahkâmu’l-havâtim ve mâ yetealluku bihâ veya Havâtim.*²⁰⁹ Ebü’l-Fidâ Abdullah el-Kâdî’nin tahkikiyle (Beyrut, 1405/1985); Ebû Mus’ab Tal’at b. Fuâd el-Hulvânî’nin tahkikiyle *Mecmû’ Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*’nin içinde de (Kahire 1425/2004) basılmıştır.

²⁰⁶ İbnü’l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

²⁰⁷ İbnü’l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

²⁰⁸ İbnü’l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; İbn Humejd, *es-Sühübü’l-vâbile*, II, 476.

²⁰⁹ İbnü’l-Mibred, *el-Cevher*, s. 51.

2.*el-İstihrac li-ahkami'l-harac.* Abdullah es-Siddîk tarafından tahkik edilmiş, 1934 yılında Kahire'de "Matbaatü'l-İslamiyye" ve 1982 yılında Beyrut'ta "Dâru'l-Hadâse" tarafından önceki basımdan kopya yapılarak yeniden basılmıştır.²¹⁰

3.*Kâide: Gammu hilâli zilhicce.*²¹¹ Veya *Risâle fi ru'yeti hilâli zilhicce* adıyla Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

4.*Kavâid fi'l-fikh* diye bilinen *Takrîru'l-kavâid ve Tahrîru'l-fevâid.*²¹² Eser İyâz b. Abdullatif b. İbrahim el-Kaysî tarafından tahkik edilmiş ve (Mısır, 1352/1933) basılmıştır. Eser aynı zamanda *Kavâid fi'l-fikhü'l-İslâmi* adıyla da basılmıştır.

5. *el-Kavlü's-savâb fi tezvîci ümmühâti evlâdi'l-gıyâb.*²¹³ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

6. *er-Red alâ men ittebea ğayre'l-mezâhibi'l-erbea.*²¹⁴ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

7.*Vucûbu ihrâci'z-zekât ala'l-fevr.* Zekatın bekletilmeden verilmesinin faziletine dair bir risâledir. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kâhire, 1424/2003) basılmıştır.

8.*el-Ehâdis ve'l-âsâru'l-mutezâide fi enne talâkı's-selâse vâhıde.* "Matbaatü'l-Seneti'l-Muhammediyye" tarafından (Mısır 1953) basılmıştır.²¹⁵

²¹⁰ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 51; Sâlihî, Muhammed İsâ, *el-Mu'cemü's-şâmile li't-türasi'l-Arabî*, III, 37.

²¹¹ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s.51.

²¹² İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 475; Kehhâle, *Mucemu'l-müellifin*, V, 118

²¹³ İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

²¹⁴ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50- 51.

²¹⁵ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; Gufeylî, *İbn Receb el-Hanbelî ve eseruh fi akîdeti's-selef*, s. 112.

9. *Nüzhetü'l-esmâ' fi mes'eleli's-simâ.*²¹⁶ Mûsikinin dini hükmüyle ilgilidir. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

4.1.4. Kelam

1. *Cemû'r-Rusûli kâne dînühümü'l-İslâm.* Abdullah Ulvân'ın tahkikiyle (Tanta, 1411/1991) basılmıştır. Ayrıca eser, *Mukaddime teştemilü alâ enne cemîa'r-Rusûli kâne dînühümü'l-İslâm* adıyla Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kahire, 1425/2004) basılmıştır.

2. *Kelimetü'l-ihlâs ve tahkiku ma'nâhâ.* Bu eser, Muhammed Zahîr es-Sâvîs'in teşvikiyle (Dımaşk, 1961) "Mektebü'l-İslâmî" matbaasında basılmıştır. Ayrıca Beşîr Muhammed Uyûn tarafından da tahkik edilmiş (Şam, 1430/2009) "Mektebetü Dârü'l-Beyân" tarafından basılmıştır. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de *Tevhid* adıyla (Kahire, 1424/2003) basılmıştır. Bu eserin "Tevhid Yayınları" tarafından *Tevhid* adıyla Hüseyin Maden tarafından Türkçe'ye tercümesi yapılmıştır.

4.1.5. Rical ve Tabakat

1. *Himâyetü'ş-Şâm bi men fihâ mine'l-a'lâm.*²¹⁷ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

2. *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile.*²¹⁸ Eser Abdurrahman b. Süleyman b. Muhammed el-Useymin tarafından tahkik edilmiştir. İbn Ebû Ya'lâ'ya ait *Tabakâti'l-Hanâbile*'nin zeyli olup hicri 750 yılına kadar vefât eden Hanbelî âlimlerini, hayatlarını anlatmaktadır.

3. *Muhtasaru sîreti Ömer b. Abdulazîz.* Bu eser, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde *Sîretü*

²¹⁶ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

²¹⁷ İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

²¹⁸ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429; Suyûtî, *Tabakatu'l-huffâz*, s.536; İbn İmad el-Hanbelî, *Şezerât*, VI, 339; İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 475; Kehhâle, *Mucemu'l-müellifin*, V, 118.

Abdülmelik b. Ömer b. Abdülaziz risâlesinin sonunda ilave bir risâle olarak (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

4. *Sîretü Abdülmelik b. Ömer b. Abdülaziz*. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

4.1.6. Ahlak ve Vaaz

1. *İstinşâku nesîmü'l-üns min nefehâtü riyâzi'l-kuds*.²¹⁹ Allah sevgisinin gerekleri ve sonuçları incelenmektedir. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1425/2004) basılmıştır.

2. *Letâifu'l-maârif fimâ li mevâsîmi'l-âmi mine'l vezâif*.²²⁰ İbn Receb el-Hanbelî'nin en fazla baskısı yapılan eserlerinden birisidir. Yâsin Muhammed Sevvâs'ın tahkikli baskısı (Dımaşk-Beyrut, 1427/2006) yaygındır. Bu tezi çalışırken en fazla istifade ettiğimiz eserdir. Ayrıca eserin ramazan ayı ile ilgili bölümü, *Bugyetü'l-insan fi vezâifi ramazan* adıyla Dımaşk'ta müstakil bir eser olarak da basılmıştır.

3. *et-Tahvîf mine'n-nâr ve't-ta'rîf bi hâli dâri'l-bevâr. Sıfatü'n-nâr ve't-tahzîr min dâri'l-bevâr*²²¹ yahut *Sıfatü'n-nâr ve sıfatü'l-cenne*²²² adlarıyla farklı baskıları yapılmıştır. Otuz bab başlığında farklı konuları incelemiştir. Besir Muhammed Uyûn tarafından tahkik edilmiş (Dımaşk, 1979) "Mektebetü Dâru'l-Beyân"; (Beyrut, 1988/1408) "Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye" tarafından basılmıştır.²²³ Ebû Muâz Eymen b. Ârif ed-Dımaşkî tarafından tahkik edileni (Kahire, 1413/1992) "Mektebetü's-Sünne" tarafından basılmıştır. Ayrıca, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde de (Kahire, 1425/2004) basılmıştır.

²¹⁹ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-vâbile*, II, 476; Kehhâle, *Mucemü'l-müellifîn*, V, 118.

²²⁰ İbn Hacer, *ed-Düreru'l-kâmine*, II, 429; İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50; İbn İmad el-Hanbelî, *Şezerâtü'z-zeheb*, VI, 339; İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-vâbile*, II, 475; Kehhâle, *Mucemü'l-müellifîn*, V, 118.

²²¹ İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-vâbile*, 2/476.

²²² İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 51.

²²³ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 51.

4. *Fark beyne'n-nasîha ve't-ta'yîr*.²²⁴ Emr bi'l-ma'rûf konusunu ele alan bir risâledir. Ayrıca isminden de anlaşılacağı gibi nasihat ve ayıplama arasındaki farkı da anlatmaktadır. Necm Abdurrahman Halef'in tahkikiyle (Beyrut, 1405/1985) basılmıştır. Ayrıca, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

5. *Fazlu ilmi's-selef alâ ilmi'l-halef*. Eser Mervân Atıyye tarafından tahkik edilmiş "Dâru'l-Hicre" matbaasında (Beyrut, 1409/1989) basılmıştır. Ayrıca, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

6. *el-Hikemü'l-cedîra bi'l-İzâati min kavli'n-Nebîy: "Buştü bi's-seyf beyne yedeyi's-sâa."* Eser, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

7. *Ahvâlü'l-kubûr ve ahvâli ehlihâ ile'n-nüşûr*.²²⁵ Beşir Muhammed Uyûn tarafından tahkik edilmiş, ilk baskısı (Dımaşk, 1414/1994) "Mektebetü Dâru'l-Beyân" ve Rıyad'da "Mektebetü'l-Müeyyed" tarafından basılmıştır. Eseri on üç baba, her babı da fasıllara (bölümlere) ayırarak, kabir ve kabir ehli ile ilgili konuları âyet ve hadisler ışığında incelemiştir.

8. *el-Kelâm alâ kavlihâ teâlâ: "İnnemâ yehşellahe min ibâdihî'l-ulemâ."* Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

9. *Zemmü Kasveti'l-Kalb*. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmû' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır. Cengiz Kallek bu risâle ile *Şerhu hadisi Şeddâd b. Evs: "İzâ keneze'n-nâsu'z-zehebe ve'l-fidda"*'yı aynı eser olarak değerlendirmiştir; fakat bunlar ayrı ayrı eserlerdir.

10. *Zemmü'l-hamr ve şâribihâ*.²²⁶ Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

²²⁴ İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-vâbile*, II, 476.

²²⁵ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 51.

²²⁶ İbn Humeyd, *es-Sühubü'l-Vâbile*, II, 476.

11. *ez-Züllü ve'l-inkısâr li'l-Azîzi'l-Cebbâr*. Allah için kalbin incelmesi ve huşunun işlendiği bir risâledir. Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî'nin tahkikiyle *Mecmu' Resâil el-Hâfiz İbn Receb el-Hanbelî*'nin içinde (Kahire, 1424/2003) basılmıştır.

4.2. Yazma Eserleri

İbn Receb el-Hanbelî'nin birçok eseri matbudur. Yazma eserler başlığı altında onun eserlerinden bulunduğu kütüphanesi ve numarası belirli olanları vereceğiz.

1. *İhtiyâru'l-eberr siretü Ebî Bekr ve Ömer*. Berlin Kütüphanesinde 9690 numarada kayıtlıdır. İbn Receb'e âit olduğunda tereddütler vardır.²²⁷

2. *el-İstignâ bi'l-Kur'ân fi tahsili'l-İlmi ve'l-imân*. İslam Üniversitesi yazma eserler kütüphanesinde 2206 numarada kayıtlıdır.²²⁸

4.2.1. Kayıp veya ulaşamadığımız eserleri

Burada İbn Receb el-Hanbelî'ye ait olduğu kaynaklarda belirtildiği halde, basım yeri ve yazma nüshalarına ve tarihine ulaşamadığımız eserler verilecektir:

1. *İzâletü'ş-şenâa ani's-salât ba'de'n-nidâi yevmi'l-cümüa*.²²⁹

2. *el-İstitân fimâ ya'tesımu bihi'l-abd mine'ş-şeytân*.²³⁰ İbn Receb'e âit olduğunda tereddütler vardır.²³¹

3. *İ'râbu Ümmi'l-Kitâb*.²³²

²²⁷ *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s. 8, (Neşredenin Girişi).

²²⁸ Gufeylî, *İbn Receb el-Hanbelî ve eseruhû fî akîdeti's-selef*, s. 113.

²²⁹ İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s.50.

²³⁰ İbn Humeyd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 476.

²³¹ *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s.8, (Neşredenin Girişi).

²³² İbnü'l-Mibred, *el-Cevher*, s. 50.

4. *İ'râbu'l-Besmele.*²³³

7. *el-İzâh ve'l-Beyân fî talakı'l-gadbân.*²³⁴

5. *Tefsiru Sûreti'l-Fâtiha.*²³⁵

6. *Kitâbü's-Selîb.*²³⁶

7. *Şerhu'l-Muharrer.*²³⁷ İbn Receb el-Hanbelî'nin bu eserini kayıp eserlerinden sayanlar da vardır.²³⁸

8. *el-Keşf ve'l-beyân an hakîkati'n-nüzûr ve'l-eymân.*²³⁹

9. *Mes'eleü's-salât yevme'l-cümüa ba'de'z-zevâl ve kable's-salât.*²⁴⁰

10. *Menâfiu'l-İmam Ahmed.*²⁴¹

11. *Vak'atü Bedr.*²⁴²

4.2.2. İbn Receb el-Hanbelî'nin eseri olmadığı halde ona nisbet edilen kitaplar.²⁴³

²³³ İbnü'l-Mibred, el-Cevher, s. 50.

²³⁴ İbnü'l-Mibred, el-Cevher, s. 51.

²³⁵ İbnü'l-Mibred, el-Cevher, s. 50.

²³⁶ İbnü'l-Mibred, el-Cevher, s. 50.

²³⁷ İbnü'l-Mibred, el-Cevher, s. 51.

²³⁸ *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s.8 (Neşredenin Girişi).

²³⁹ İbn Humejd, *es-Sühubü'l-vâbile*, II, 476.

²⁴⁰ İbn Humejd, *es-Sühubü'l-vâbile*, II, 476.

²⁴¹ İbnü'l-Mibred, *el-Cevheru'l-Munaddad*, s. 51.

²⁴² İbn Humejd, *es-Sühubü'l-Vâbile*, II, 476.

²⁴³ *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s. 8, (Neşredenin Girişi).

1. *Fazîletü şehri receb*. Bu eser Molla Ali el-Kâri'ye aittir. Bağdat'ta Vakıflar Kütüphanesi'nde 2/13803 numarada kayıtlıdır.

2. *Şuabü'l-İmân*. Bu eser el-Makrizî'nin “*Muhtasar Şuabi'l-İmân*”ıdır. Bağdat'ta Vakıflar Kütüphanesinde 26/4767 numarada kayıtlıdır.

3. *Ehâdîs havle hedmi'l-kubâb ve'l-binâyâ elletî ale'l-kubûr*. Bu eser Muhammed b. Abdulvahhâb'ın öğrencilerinden birisine aittir. Riyad Üniversitesi kütüphanesinde 9/3413 numarada kayıtlıdır.

4. *Meşîha* veya *Meşyaha** *Müfide*.²⁴⁴

İbn Receb'e aidiyeti ve kayıp olup olmaması bakımından en fazla tartışılan eseridir. İbn Receb el-Hanbelî'ye âidiyeti konusunda İbn Hacer “*ed-Dürerü'l-Kâmine*” isimli eserinde ona âittir demiş olsa da, bu eser İbn Receb'in babasına aittir,²⁴⁵ diyenler olduğu gibi, *Meşîha* adlı bir eseri İbn Receb el-Hanbelî'nin kayıp eserlerinden sayanlar da vardır.²⁴⁶ O zaman bu iki görüşü şöyle birleştirebiliriz: *Meşîha* ismiyle hem babasının hemde İbn Receb el-Hanbelî'nin eseri vardır, çünkü İbnü'l-İmâd, “İbn Receb *Meşîha*'sında bu hocasından bahsetti” demektedir.²⁴⁷ İbn Receb el-Hanbelî'nin kendi *Meşîha*'sı kayıptır. Babası Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Receb el-Hanbelî'nin *Meşîha*'sı oğlu İbn Receb tarafından nakledilmiştir. İbn Receb, babasının *Meşîha*'sından seçmeler yapmış ve hicrî 741- 769 yılları arasında vefât etmiş 249 kişinin biyografisini vermiştir. Bu eser Ebû Yahya Abdullah el-Kenderî tarafından (Kuveyt, 1426/2006) *el-Müntekâ min Mu'cemi şüyûhu Şihâbiddin Ebi'l-Abbâs Ahmed b. Receb el-Hanbelî* adıyla neşredilmiştir.

**Meşîha* veya *Meşyaha*: Bir kimsenin, içinde kendilerinden hadis almış olduğu hocalarını topladığı kitabı. Bk. Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 179.

²⁴⁴ İbn Hacer, *Ed-Dürerü'l-kâmine*, II, 429; İbn Humejd, *es-Sühübü'l-vâbile*, II, 475; Kettânî, *Hadis Literatürü*, s. 302.

²⁴⁵ *ez-Zeyl alâ tabakâti'l-Hanâbile*, s. 50- 51, (Neşredenin Girişi) .

²⁴⁶ *el-Kavâid fi'l-Fıkh*, s. 8, (Neşredenin Girişi).

²⁴⁷ İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb*, VI, 216.

5. Şairliği

İbn Receb, özellikle *Letâifü'l-maârif* ve *Câmiu'l-ulûm* adlı eserlerinde anlattığı konuları sık sık şiir ve edebî sözlerle süslemektedir. Görüşlerini desteklemek için bazen Ömer b. Abdülazîz (101/ 719)²⁴⁸, Râbiatü'l-Adeviyye (135/ 752)²⁴⁹, Ebü'l-Atâhiye (211/826)²⁵⁰, Yahyâ b. Muâz (258/872)²⁵¹, gibi şairlerden alıntılar yapmaktadır. Bazen de bir şiirde dendiği gibi²⁵² veya bazısının dediği gibi²⁵³ diyerek isim belirtmeksizin alıntılar yapar. Kendi şiirlerini de kullandığını görmekteyiz.²⁵⁴ Kendisinin olduğunu düşündüğümüz sözlerinden ikisi şudur:

“Ey büyük günah işleyen! Allah’ın affi günahından daha büyüktür,
Allah katında günahların en büyüğü Allah’ın affını küçük görmektir.”²⁵⁵

“Kulların çiftliği ramazan kalpleri fesaddan temizlemek için geldi,
Fiil ve söz olarak ona hakkını ver, ahiret için de azığını hazırla,
Kim tohumu eker de sulamazsa hasad günü pişman olarak döner.”²⁵⁶

²⁴⁸ *Letâif*, s. 551.

²⁴⁹ *Letâif*, s. 51.

²⁵⁰ *Letâif*, s. 53, 514.

²⁵¹ *Letâif*, s. 52.

²⁵² *Letâif*, s. 289, 504, 517, 539.

²⁵³ *Letâif*, s. 512, 523.

²⁵⁴ *Letâif*, s. 507, 533, 557.

²⁵⁵ *Letâif*, s. 370; *Câmiu'l-ulûm*, II, 406.

²⁵⁶ *Letâif*, s. 280. Kendi şiirleri için ayrıca bk. S. 281, 282,323, 324, 337, 338, 347, 349, 350, 351.

6. Hadisçiliği

6.1. Hadise dâir fazla eser yazması

İbn Receb'in ulaşabildiğimiz eserlerinin alanlara göre taksimi şöyledir: Tefsirle ilgili 3; hadisle ilgili 21; fıkıhla ilgili 9; kelamla ilgili 2; rical ve tarihle ilgili 4; ahlak ve vaaz kitapları 11'dir. Görüldüğü gibi eserleri içinde hadis konusundaki kitaplar ağırlıktadır. Fakat sayıdan daha çok farklı alanlarda eser veren bir kişinin asıl ilgi alanını anlamak için temel eserlerini hangi alanlarda verdiğine bakmak gerekir. İbn Receb el-Hanbelî önemli eserlerini hadis konusunda vermiştir. Hadise dâir şu eserleri uzmanlığına en büyük delildir: *Şerhu Câmiu't-Tirmizî*, *Fethu'l-bârî* diye bilinen *Şerhu Sahihu'l-Bihârî*, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* ve *Şerhu İlelü't-Tirmizî*.

Ayrıca sadece bir hadisin şerhini içeren 17 risâle onun uzmanlık alanının hadis olduğunu göstermektedir: 1. *Şerhu hadîsi Ebi'd-Derdâ*: “Men seleke tarîkan yeltemisü fihî ilmen”, 2. *Şerhu hadîsi*: “Ma zi'bâni câi'ân”, 3. *Şerhu hadîsi*: “Lebbeyk Allâhümme lebbeyk”, 4. *Şerhu hadîsi Ammar b. Yâsir*: “Allâhümme bi ilmike'l-gayb”, 5. *Şerhu hadîsi*: “Meselü'l-İslâm”, 6. *Gâyetü'n-nefy fi şerhi hadîsi*: “Temsîli'l-mü'min bi hâmeti'z-zer”, 7. *el-Hikemü'l-cedîra bi'l-izâati min kavli'n-Nebî*: “Buüstü bi's-seyf beyne yedeyi's-sâa”, 8. *Şerhu hadîsi Şeddâd b. Evs*: “İzâ keneze'n-nâsu'z-zehebe vel-fidda”, 9. *Şerhu hadîsi*: “İnne agbata evliyâi Indî”, 10. *Keşfü'l-kürbe fi vasfî hali ehli'l-gurbe*, 11. *el-Bişâratü'l-uzmâ li'l-mü'min* “bi enne hazzahû mine'n-nâri'l-hummâ”, 12. *Şerhu hadîsi*: “Yetbe'u'l-meyyite selâs”, 13. *Tesliyetü Nüfûsi'n-nisâ ve'r-ricâl inde fakdi'l-atfâl*, 14. *Sadakatü's-sırr ve fazlihâ*, 15. *Muhtasar fimâ ruviye an ehli'l-ma'rife ve'l-hakâik fi maâlimi'z-zâlim ve's-sârik*, 16. *İhtiyârü'l-evlâ fi şerhi hadîsi ihtisami'l-melei'l-a'lâ*, 17. *Nûru'l-iktibâs fi mişkâti vasiyyetin-Nebî li İbn Abbâs*.

6.2. Hadis kaynaklarını kullanması

Hadis kitaplarını kaynak olarak kullanırken, bazen müellifin ismini, bazen eserini, bazen de eseriyle birlikte müellifin ismini zikretmektedir. Eserlerinde kaynak olarak en fazla kullandığı hadis kitapları şunlardır:

Sahîhayn,²⁵⁷ Buhârî (256/870),²⁵⁸ Müslim (261/875),²⁵⁹ Ebû Dâvûd (275/888),²⁶⁰ Tirmizî (279/892),²⁶¹ Nesâî (303/915),²⁶² İbn Mâce (273/886),²⁶³ Ahmed b. Hanbel (241/855),²⁶⁴ Hâkim'in (405/1014) *Müstedrek*'i,²⁶⁵ İbn Hibbân'ın (354/965) *Sahîh*'i,²⁶⁶ Bezzâr'ın *Müsned*'i,²⁶⁷ Abdurrezzâk'ın (211/826) *Musannef*'i,²⁶⁸ Dârekutnî'nin (385/995) *İlel*'i,²⁶⁹ Beyhakî (458/1066),²⁷⁰ Ebû Nuaym'ın (430/1039) *Riyâzatü'l-müteallimîn*'i,²⁷¹ Taberânî,²⁷² el-Hallâl'ın (439/1047) *İlel*'i,²⁷³ İbn Ebi'd-Dünyâ²⁷⁴ ve *Kitabü'l-Azâ'si*²⁷⁵ gibi.

²⁵⁷ *Verasetü'l-enbiyâ*, I, 9; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 389; *el-Fark beyne'n-nasîha ve't-ta'yîr*, II, 414; *Şerhu hadisi "Yetbeu'l-meyyite selâs"*, II, 421; *Ahkâmü'l-Havâtim*, II, 659; *Tevhîd*, III, 43.

²⁵⁸ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 380; *Şerhu hadisi "Yetbeu'l-meyyite selâs"*, II, 426; *Nüzhëtü'l-Esmâ'*, II, 449; *Muâmeletü'z-Zâlimi's-Sârk*; II, 645.

²⁵⁹ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 374; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 391; *Şerhu hadisi "Yetbeu'l-meyyite selâs"*, II, 423, 426; *Tefsîru "Sûretü'n-Nasr"*; II, 513; *Ahkâmü'l-havâtim*, II, 659; *Tevhîd*, III, 43.

²⁶⁰ *Nüzhëtü'l-Esmâ'*, II, 450; *Fi Ru'yeti hilâli zilhicce*, II, 603.

²⁶¹ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 375; *el-Fark beyne'n-Nasîha ve't-Ta'yîr*, II, 413; *Sadakatü's-sırrı ve Fazlihâ*; II, 438; *Nüzhëtü'l-esmâ'*, II, 451

²⁶² *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 384; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 393; *Nüzhëtü'l-esmâ'*, II, 446; *Ahkâmü'l-Havâtim*, II, 658.

²⁶³ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 369, 374; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 392; *Fi Ru'yeti hilâli Zilhicce*, II, 603.

²⁶⁴ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 369, 375, 384, 385; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 392, 393, 394; *Nüzhëtü'l-esmâ'*, II, 446, 447; *Tefsîru "Sûretü'n-Nasr"*; II, 513; *Ahkâmü'l-Havâtim*, II, 658.

²⁶⁵ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 374.

²⁶⁶ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 383, 384; *Sadakatü's-sırrı ve fazlihâ*; II, 438; *Nüzhëtü'l-esmâ'*, II, 450.

²⁶⁷ *Sadakatü's-sırrı ve Fazlihâ*; II, 452; *Tefsîru "Sûretü'n-Nasr"*; II, 513; *Ahkâmü'l-Havâtim*, II, 690.

²⁶⁸ *Ahkâmü'l-Havâtim*, II, 676.

²⁶⁹ *Ahkâmü'l-Havâtim*, II, 661

²⁷⁰ *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 394.

²⁷¹ *Fazlu İlmi's-selef*, III, 10.

²⁷² *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 369, 375; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 393; *Fezâilü'ş-Şam*, III, 227.

²⁷³ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 383.

²⁷⁴ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 371, 375.

²⁷⁵ *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 395.

İbn Receb el-Hanbelî'ye göre *Kütüb-i Sitte*'den *Sahihayn* hariç; diğer kitaplara göre Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inin önceliği vardır yani önce *Müsned*'i zikretmektedir. Mesela, *Müsned* ve Nesâî;²⁷⁶ Ahmed, Ebû Dâvûd;²⁷⁷ Ahmed, Tirmizî;²⁷⁸ Ahmed, İbn Mâce;²⁷⁹ Ahmed, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî;²⁸⁰ Ahmed, İbn Hıbbân ve Hâkim.²⁸¹

6.3. Sahihayn'a önem vermesi

İbn Receb el-Hanbelî'ye göre hadis kitaplarından Buhârî ve Müslim'in ayrı bir değeri vardır. Zaten bu iki eser yani Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'leri hadis ehline rivâyet kitaplarının birinci tabakasını oluşturmaktadır.²⁸² İbn Receb el-Hanbelî'ye göre "Buhârî ve Müslim, *Sahih*'lerine zayıf rivâyetleri almamışlardır. İbn Hıbbân, İbn Huzeyme, Hâkim, İbnü's-Seken ve başkalarının *Sahih* ismini verdikleri eserleri Şeyhân'ın (Buhârî ve Müslim) Sahihleri mertebesine ulaşamaz."²⁸³

6.4. Hadis usûlü konularına değinmesi

Hadis usûlünde önemli bir yeri olan *er-Rihle fî talebi'l-hadis* diye bilinen hadis öğrenmek, hadisle ilgili bilgiler elde etmek için yapılan yolculuklardan İbn Receb el-Hanbelî şöyle bahsetmektedir:

Ebû Eyyûb el-Ensârî (52/672), Medine'den Basra'ya bir hadis rivâyeti için yolculuk yapmıştır.²⁸⁴ Hakkında bilgi sahibi olduğunu duyduğu bir âyeti sormak için Mesrûk, Kûfe'den Basra'ya gitti. Mesrûk yine ilim talebi için Kûfe ve Şam'a yolculuklar yaptı. Bir

²⁷⁶ Letâif, s.236, 351; *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 380; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 393.

²⁷⁷ *Nüzhetü'l-esmâ*, II, 452.

²⁷⁸ *Fazlu İlmi's-selef*, III, 11.

²⁷⁹ *Letâif*, s. 491; *Tesliyetü'n-nüfûs*, II, 392.

²⁸⁰ *Letâif*, s.492.

²⁸¹ *el-Bişâratü'l-uzmâ*, II, 384.

²⁸² Subhi es-Sâlih, *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuhû*, s.116 (Tercüme: M. Yaşar Kandemir, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, s. 95).

²⁸³ *Cemîu'r-Rusûli kâne dînühüm el-İslâm*, s.41, 42.

²⁸⁴ *Verasetü'l-enbiyâ*, I, 8.

adam Ebü'd-Derdâ'ya yemin hakkında fetvâ sormak için Kûfe'den Şam'a gitti. Saîd b. Cübeyr, Kûfe'den bir âyetin tefsirini İbn Abbâs'a sormak için Mekke'ye gitti.²⁸⁵

İlim talebi için Hasan-ı Basrî'nin kapısına gelenlere, oğlu ileri geri konuştu. Bunun üzerine Hasan-ı Basrî oğluna: “Yavaş ol, ey oğlum” dedi ve şu âyeti okudu:²⁸⁶ “**Âyetlerimize iman edenler sana geldikleri zaman de ki: Selam olsun size! Rabbiniz kendi üzerine rahmeti (merhameti) yazdı...**”²⁸⁷

Hadis rivâyetinde sıkı bir şekilde isnat kullanımı ve râvilere hadisi aldıkları kişilerin sorulması, aslında Muhtar es-Sekâfî (67/686) zamanında başlamıştır. İbn Receb el-Hanbelî bunun sebebini, o zamanda Hz. Ali üzerine yalan hadislerin çoğalması şeklinde açıklar. Ona göre, rical tenkidine ve sika olan râvileri sika olmayanlardan ayırma işine girişen ilk kişi, Muhammed b. Sirin (110/728)'dir.²⁸⁸

İbn Receb el-Hanbelî, hadis usûlü konularından zayıf hadisi rivâyet konusunda âlimlerin görüşlerini²⁸⁹, hadis rivâyet yollarını²⁹⁰ ve benzeri konulara yeri geldikçe değinmiştir.

6.5. Râvileri cerh etmesi

İbn Receb el-Hanbelî, râvilerin cerh ve ta'dil yönünden dört grup olduğunu bildirerek, bir râvinin bu gruplardan hangisinden sayılacağı hususunda, hadis imamlarının bazan ihtilaf ettiğini söylemiştir. Bu dört grup şunlardır: **1.** Yalanla itham edilmiş olanlar, **2.** Doğru sözlü ancak rivâyet ettiği hadislerde çok hata edenler, **3.** Hata etmekle beraber hatası doğrularından fazla olmayanlar, **4.** Ara sıra hata edenler.

İbn Receb, bunların ilk üçünden herhangi birine girip girmediğinde ihtilaf edilen râvilere misaller vererek, onların durumlarını açıklamaya çalışmıştır.²⁹¹

²⁸⁵ *Verasetü'l-enbiyâ*, I, 9.

²⁸⁶ *Verasetü'l-enbiyâ*, I, 10.

²⁸⁷ el-En'am, 6/54.

²⁸⁸ *Şerhu İleli'l-Tirmizi*, I, 51- 52; Eren, Mehmet, *Hadis İlminde Rical Bilgisi ve Kaynakları*, s. 519.

²⁸⁹ *Şerhu İleli'l-Tirmizi*, I, 73- 74.

²⁹⁰ *Cemû'r-Rusûl kâne dinühümü'l-İslam*, s., 49- 56.

²⁹¹ *Şerhu İleli'l-Tirmizi*, I, 105- 114, 324; Eren, Mehmet, a.g.e., s. 610-611.

İbn Receb el-Hanbelî, zayıf râvilere dâir kitapların çoğunda gecmeyen ama hadisleri zayıf sayılan bazı sika râvileri ise üç gruba ayırmaktadır: **1.** Belirli bir dönemde rivâyet ettiği hadisleri zayıf sayılanlar, **2.** Bazı bölgelerin âlimlerinden veya onların kendisinden rivâyet ettiği hadisleri zayıf sayılanlar, **3.** Hocalarının birinden veya birkaçından rivâyet ettiği hadisleri zayıf sayılanlar.²⁹²

Bazı râviler hakkında ise şöyle değerlendirmeler yapmaktadır: O “Abdurrahman b. Ziyâd el-İfrîkî hakkında ‘bilinen bir zayıflık vardır’²⁹³, Humejd b. Hammâd ‘bu hadisi zayıf kılmıştır’²⁹⁴, el-Alâ b. Zeyd ‘metrûk’²⁹⁵, Amr b. Vâkîd²⁹⁶ ve Seyf b. Ömer ‘zayıf’²⁹⁷ Saîd el-Becelî ‘gayru ma’rûf’²⁹⁸, Mesleme b. Ali ‘zayıf’²⁹⁹, Bişr b. Râfi‘ ‘zaifü’l-hadis’³⁰⁰, Abdurrahman b. Yezid b. Temîm ed-Dîmaşkî ‘zayıf’ tır.”³⁰¹ demektedir. Senesinde Ebû Sâlih el-Eş’arî’nin olduğu bir hadis hakkında ‘hadisin senesinde ihtilaf edilmiştir.’³⁰² demekte ve Mâbed el-Cühenî’nin ‘kaderiyeci ve bid’atçı’³⁰³ olduğunu belirtmektedir. Yâkûb el-Velid’in ise ‘metruk’³⁰⁴ olduğunu söylemektedir. Zaman zaman râvi hakkında başkasının değerlendirmelerine de yer verir: İbn Adî’nin, Ömer b. Râşid hakkında ‘mechûl’ dediğini aktarmaktadır.³⁰⁵

²⁹² *Şerhu İleli’l-Tirmizi*, I, 324- 339; Eren, Mehmet, a.g.e., s. 611.

²⁹³ *Fazlu İlmi’s-selef*, III, 10.

²⁹⁴ *Nûru’l-İktibâs*, III, 167.

²⁹⁵ *Fezâilü’ş-Şam*, III, 217.

²⁹⁶ Aynı yer.

²⁹⁷ *Fezâilü’ş-Şam*, III, 219.

²⁹⁸ *Fezâilü’ş-Şam*, III, 228.

²⁹⁹ *Fezâilü’ş-Şam*, III, 247.

³⁰⁰ *Fezâilü’ş-Şam*, III, 248.

³⁰¹ *el-Bişâratü’l-uzmâ*, II, 369.

³⁰² Aynı yer.

³⁰³ *el-Bişâratü’l-uzmâ*, II, 371.

³⁰⁴ *Ahkâmü’l-havâtim*, II, 668.

³⁰⁵ *el-Bişâratü’l-uzmâ*, II, 370- 371.

6.6. Meçhul râvi konusu

Yahyâ b. Main, Ya‘kûb b. Şeybe’nin “Kişi, kendisinden kaç kişi rivâyet edince maruf olur?” sorusuna karşılık, “Ondan İbn Sîrîn ve Şa‘bî gibi ilim ehli olanlar rivâyet ederse meçhul olmaz” cevabını vermiş ve Simak b. Harb ve Ebû İshâk es-Sebii gibi bazı râvilerin, meçhul kişilerden rivâyet ettiklerine işaret etmiştir. Ali b. Medinî de, bu hususta, şahıstan bir grup kişinin rivâyet edip etmediğine değil, onun âlimler arasındaki şöhretine, hadisinin çokluğuna vb. bakmaktadır. O halde itibar, râvi çokluğuna değil, şöhrete ve sika hafızların ondan rivâyet etmesinedir.³⁰⁶

6.7. Meçhur muhaddislerin öğrencilerinin derecelerini bilme konusu

İbn Receb el-Hanbelî, Zührî’nin ashabının beş tabakaya ayrıldığını belirtmiştir. Nesâî ise Nâfî’nin ashabını dokuz tabakaya ayırmıştır. İbnü’l- Medenî de bu derecelendirmenin bazısına uygun; bazısına muhalefet etmiştir. Nesâî yine A‘meş’in ashabını dokuz tabakaya ayırmıştır.³⁰⁷

İbn Receb, râvilerin derecelendirme konusunu geniş bir biçimde açıklayarak, Medine, Basra, Kûfe, Şam ve Mısır’ın büyük imamlarının ashabını ve ihtilafları halinde rivâyetleri tercih edilenleri belirtmiştir.³⁰⁸

7. Tenkit edildiği hususlar

7.1. Zayıf hadislerle amel etmesi

Şihâbüddin İbn Hıccâ (816/1413), İbn Receb el-Hanbelî’nin hadis ilimlerine vukûfunu şöyle belirtmektedir: “Hadis ilimlerini çok iyi bildiği gibi, ılelü’l-hadis konusunda zamanının en iyisi idi.”³⁰⁹ İbn Hacer ise *İnbâu’l-gumr* adlı eserinde “Hadis ricalinde, hadis isimlerinde, hadislerin illet ve tariklerinde, hadislerin mânâlarına vukûfunda mâhir birisidir.”³¹⁰ diyerek onun hadis bilgisini vurgulamaktadır. İbn Receb, temel eserlerini hadis konusunda verdiği gibi, sayı itibarıyla de çoğunluğunu hadis kitapları oluşturmaktadır. O hadisleri zaman zaman

³⁰⁶ *Şerhu İleli’l-Tirmizi*, I, 81- 85; Eren,Mehmet, a.g.e., s. 285.

³⁰⁷ *Şerhu İleli’l-Tirmizi*, I, 399- 405.

³⁰⁸ Eren,Mehmet, a.g.e., s. 335.

³⁰⁹ İbnü’l-İmâd, *Şezerâtü’z-zeheb*, s. 339- 340.

³¹⁰ İbn Hacer, *İnbâu’l-gumr*, III, 176.

senetli vermekle birlikte kaynağını özellikle belirtir. Yine hadislerin durumunu da belirtmektedir. O, ulaşabildiği en sahih hadisi alır. Sahih hadis yoksa zayıf olduğunu belirterek onunla amel eder. Çünkü fezail, terğîb ve terhîb konularında zayıf hadisle amel etmiş ve zayıf hadisin rivâyet edilmesini uygun görmüştür. O bunu şöyle ifade etmektedir: “İbn Mehdî ve Ahmed b. Hanbel’in de içinde bulunduğu âlimlerden çoğu zühd, terğîb ve terhîb konularında zayıf râvilerden rivâyete izin vermişlerdir.”³¹¹

7.2. Acâib kıssalara yer vermesi

İbn Receb el-Hanbelî zaman zaman garip olarak değerlendirilebilecek olaylar anlatmaktadır. Mesela; kendisinin de enteresan bulduğu bir olayı şöyle anlatır: Abdullah Amr b. Âs’dan rivâyet edildiğine göre, Âd kavminin yaşadığı yerde bakırdan bir direk, bakırdan direğin üstünde de bakırdan bir ağaç vardı. Haram aylar geldiği zaman bakır ağaçtan su damlar. İnsanlar o sudan hayvanlarını, sebze ve meyvelerini sulardı. Haram aylar gidince su kesilirdi.³¹²

7.3. İsrâilî kaynakları kullanması

İbn Receb el-Hanbelî, özellikle *Câmiu’l-ulûm* adlı eserinde İsrâilî kaynakları kullanmıştır. Eserin 24. hadisini açıklarken şu alıntıyı yapar: “İsrâilîyatta geçtiğine göre Mûsâ (a.s.): “Yâ Rab! Muhakkak sen benim dünyada ihtiyacımı giderensin. Senden istemeye utanıyorum.” demesi üzerine Allah şöyle cevap vermiştir: “Hamurunun tuzu, merkebinin yemi dahi olsa onu benden iste.”³¹³

Aynı eserin 38. hadisin şerhinde İbn Receb el-Hanbelî’nin kendi ifadesiyle meşhur İsrâilî bir kaynaktan Allah Teâlâ şöyle buyurdu: “(Yarattığım) Gökyüzü ve yeryüzü bana geniş olmadı da Mü’min kulumun kalbi bana geniş oldu.”³¹⁴

İbn Receb el-Hanbelî’nin şairliği, hadisçiliği ve tenkit edildiği hususlar ile ilgili verilen bilgilerden şu sonuçları çıkarılabiliriz:

³¹¹ *Şerhu İlelî’l-Tirmizi*, I, 73.

³¹² *Letâif*, s. 225, 455. İbn Receb’in ‘garib’ diye nitelendirdiği bu olayı başka kaynaklarda bulamadık.

³¹³ *Câmiu’l-ulûm*, II, 39.

³¹⁴ *Câmiu’l-ulûm*, II, 346. Başka benzer örnekler için bk. s. 22, 80, 81, 186, 192, 230, 340, 345, 377, 398, 408, 502, 505, 515, 517, 519, 520, 521. Ayrıca bk. *Letâifü’l-mârif*, s. 41,395.

1. Temel eserlerini, hem de eserlerinin çoğunluğunu hadis kitapları oluşturmaktadır.
2. Eserlerinde başta hadis kitapları olmak üzere birçok kaynaktan faydalanmıştır.
3. Hadisi aldığı kaynağı genellikle belirtmiştir.
4. Hadisin sıhhat durumu hakkında genellikle bilgi vermektedir.
5. Zayıf hadislerle amel etmiştir.
6. Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'inin onun yanında ayrı bir değeri vardır. Ona göre ikisi kitaplarına zayıf hadisleri almamışlardır, bu iki eserden de tercihi Buhârî'den yanadır.
7. Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini dört Sünen'e tercih etmektedir.
8. Zaman zaman kendisi râvi değerlendirmeleri yaparken; bazen de başkalarının görüşlerini aktarmaktadır.
9. Zaman zaman garip olarak değerlendirilebilecek hikayeler anlatmaktadır.
10. İsrâîlî kaynakları kullanmıştır.

II. FAZİLETLİ VAKİTLERE DAİR KAYNAKLAR

1. İBN RECEB ÖNCESİ

1.1. İbn Şâhîn'in (385/995) *Fezâilü şehri ramazan'ı*

İbn Şâhîn, Ebû Hafs Ömer b. Ahmed b. Osman b. Ahmed b. Muhammed b. Eyyûb b. el-Bağdâdî'dir. Anne tarafından dedesi Ahmed b. Muhammed b. Yusuf b. Şâhîn'e nisbetle İbn Şâhîn diye tanındı.

Safer ayında 297/910 yılında Bağdat'ta doğdu. Basra, Mısır, Dımaşk, Remle, Asker, Humus, Rakka, Vâsıt, Ahvaz ve Trablus'a ilim tahsili için yolculuklar yaptı. 385/995 yılında zilhicce ayında vefât etti ve Bâbüharb'de Ahmed b. Hanbel'in kabri civarında defnedildi.³¹⁵

³¹⁵ Zehebî, *Siyeru a'lamî'n-nübelâ*, XVI, 431- 435.

İbn Şâhîn'in ilmi kişiliği konusunda farklı değerlendirmeler yapılmakla birlikte Zehebî'nin de dediği gibi, onu hadisin inceliklerini bilen bir muhaddis saymamakla birlikte birçok rivâyeti bulunan dürüst bir âlim olduğu gerçeğidir. İbn Şâhîn'in en önemli hizmeti, selef âlimlerinin eserlerinin daha sonraki intikaline vesile olmasıdır. Sadece Ebü'l-Kâsım el-Begavî'den 700 veya 800 cüz tutarında malzeme ortaya koymaktadır.³¹⁶

Faziletli vakitlerle ilgili inceleyeceğimiz ilk eser İbn Şâhîn'in *Fezailü şehri ramazan*'ıdır. Müellif eserini 'bab' başlığı altında dört bölüme ayırmıştır. Birinci bölümde yirmi yedi hadis zikretmiş ve başlığı "Ramazan ayının fazileti; Allah (c.c.) Ramazan ayına erişen ve orucunu tutan kişilere bereket, rahmet ve bağışlanma; Ramazan ayının diğer aylara üstünlüğü" dür.

İkinci bölümde bir hadis zikretmiş ve başlığı "İnanarak ve faziletini Allah'tan umarak oruç tutmanın fazileti"dir.

Üçüncü bölümde yedi hadis zikretmiş ve başlığı "Nebî'den (s.a.v.) rivâyet edilen büyük günahlardan sakınıldığı zaman iki ramazan arası günahlara keffâret"tir.

Dördüncü bölümde bir hadis zikretmiş ve başlığı "Ramazan orucunu Mekke'de tutmanın fazileti"dir. Dördüncü bölümde zikredilen hadis senediyle birlikte şöyledir: İsmail b. Ali--Mûsâ b. İshâk-- Yahyâ b. Abdülhamîd-- Abdullah b. Zeyd el-Ammî-- babasından-- Saîd b. Cubeyr-- İbn Abbâs. Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu: "*Kim Ramazan ayını başından sonuna kadar Mekke'de idrak edip orucunu tutarsa, içinde ramazan ayı olmayan yüz bin ay sevap yazılır. Her günü için bağışlanma ve şefaet, her gecesini için bağışlanma ve şefaet, her günü için Allah yolunda (savaştığı) genç atlar, yine her günü için kabul olunmuş dua vardır.*"³¹⁷

İbn Receb el-Hanbelî de aynı hadisi 'Ramazan ayının fazileti' başlığı altında zikretmiş, onu İbn Mâce'nin tahriç ettiğini senedinin zayıf olduğunu belirtmiştir.³¹⁸

İbn Şâhîn'in eseri rivâyet ağırlıklı bir eserdir. İbn Şâhîn birinci bölümde 27; ikinci bölümde 1; üçüncü bölümde 7; dördüncü bölümde 1 hadis zikretmiştir yani eserde tekrarlarla

³¹⁶ Koçkuzu, Ali Osman, "İbn Şâhîn", *DİA*, XX, 368.

³¹⁷ İbn Şâhîn, *Fezâilu şehri Ramazan*, s. 58.

³¹⁸ *Letâif*, s. 285.

birlikte yaklaşık 36 hadis vardır. İsminden de anlaşılacağı üzere belirli bir konu yani sadece Ramazan ayının ve bu ayda oruç tutmanın faziletiyle ilgili hadisler zikredilmiştir. Eseri tahkik eden Semir b. Emin 36 hadisin 10'u için 'sahih', 17'si için 'zayıf', 6'sı için 'çok zayıf', 3'ü için 'mevzû' demektedir.

1.2. Hallâl'in (439/1047) *Fezâilü şehri receb'i*

Ebû Muhammed el-Hasen b. Ebî Tâlib Muhammed b. el-Hasen b. Ali el-Bağdâdî el-Hallâl'dır.

Hicri 352/963 yılında doğmuştur. Hatîb el-Bağdâdî (463/1071) onun öğrencilerinden birisidir. Hadiste güvenilir bir kişidir. 439/1047 yılında cemaziyelevvel ayında vefât etmiştir.³¹⁹

Hallâl, *Fezâilü şehri receb* isimli eserine receb ayının faziletiyle ilgili merfû, mevkûf ve maktû 20 hadis almıştır. Bunlardan 10'u merfûdur. Tezimizin üçüncü bölümünde görüleceği gibi İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden ramazan ayı ile ilgili tespit ettiğimiz 11 hadisten 7'si bu eserle benzerlik oluşturmaktadır.

Eser, rivâyet ağırlıklıdır. Hadisler senetli bir şekilde verilmiştir. Neşreden Amr Abdülmün'im, müellifin eserine aldığı 10 merfû hadisten 1'ine 'zayıf', 4'üne 'münker', 1'ine 'bâtıl', 4'üne 'mevzû' demektedir. Geriye kalan 10 mevkûf ve maktû haberlerin 1'ine 'sahih', 1'ine 'zayıf', 3'üne 'münker', 5'ine 'mevzû' demektedir.

1.3. Beyhakî'nin (458/1066) *Fezâilü'l-evkât'ı*

Adı Ahmed b. Hüseyin olan Beyhakî, Ebû Bekr künyesi ile anılır. 384/994 yılında Beyhak'a bağlı Hüsrevçird köyünde doğmuştur. Horasan âlimlerinden önce hadis, sonra fıkıh tahsil etmiştir. Daha sonra Irak ve Hicaz'a ilim tahsili maksadıyla seyahatler yapmıştır. 10 cemâziyelevvel 458'de (9 Nisan 1066) Nişâpur'da vefât etmiştir.³²⁰

Beyhakî, faziletli vakitlerle ilgili eseri *Fezâilü'l-evkât'*nda Receb ayından başlayarak ayların fazileti ile ilgili hadislerle yer vermiştir. Kitap receb ayından sonra şâban, ramazan, şevval, zilhicce ve muharrem ayları ve bazı gün ve gecelerle ilgili ve bunlarda yapılması

³¹⁹ Hallâl, *Fezâil şehri receb*, s.52- 53 (Neşredenin girişi).

³²⁰ Kandemir, M. Yaşar, "Beyhakî", *DİA*, VI, 58.

gereken rivâyetleri de almıştır. Eserde 308 hadis vardır. Faziletli gece ve günleri ayrı bir başlık altında değil, ayların alt başlıklarında ele almıştır. Beyhakî'nin verdiği gün ve geceler şunlardır:

Şâban ayının yarısındaki gecenin fazileti, Kadir Gecesi, Ramazan Bayramının fazileti, Zilhiccenin ilk on günü, Arife gününün fazileti, Kurban Bayramı gününün fazileti, Teşrik günlerinin fazileti, Aşûre günü, Cuma gününün fazileti, Pazartesi ve perşembe günlerinin fazileti gibi.

Bir konuyu işlerken, başlığı verdikten sonra konu ile ilgili âyet varsa önce onu sonra hadisleri sıralamaktadır. “Receb ayının fazileti babı” başlığından sonra konu ile ilgili Tevbe sûresi 36. âyeti vermiştir: **“Şüphesiz Allah’ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır...”**

Verilen başlıkla ilgili ilgi kurulacak âyet yoksa “Şâban ayının fazileti babı” başlığında olduğu gibi doğrudan hadisleri vermeye başlamaktadır.

Beyhakî'nin zikrettiği hadisler genellikle vakitlerin faziletiyle ilgili olmakla beraber zaman zaman o vakitlerde yapılacak ibadetlere de yer vermiştir. Mesela, cuma gününün fazileti başlığı altında o günde yapılması gereken ibadetleri belirttiği gibi: *“Kim cuma günü Kehf sûresini okursa, Beyt-i atîk ile okuyan kişinin arası bir nur tarafından aydınlanır.”* *“Sizden birisi cuma günü oruç tutmasın. Ancak bir gün öncesi veya bir gün sonrası ile olursa o zaman tutabilir.”*

Beyhakî'nin *Fezailu'l-evkât'ı* rivâyet ağırlıklı bir eser olup, faziletli vakitler konusunda en kapsamlı kaynaktır.

1.4. Abdulkâdir-i Geylânî'nin (561/1166) *Gunyetü't-tâlibîn'i*.

Kâdiriye tarikatının kurucusu Abdülkâdir-i Geylânî, 470/1077 yılında Hazar denizinin güney batısındaki Gîlân eyalet merkezine bağlı Neyf köyünde doğdu. Künyesi, Ebû Muhammed'dir. Muhyiddin, Gavsü'l-a'zam, Kutb-i Rabbâni, Sultanü'l-evliyâ, Kutb-i a'zam gibi lâkablara sahiptir. Babası Ebû Sâlih b. Musa Zengî-dost'tur. Hz. Hasan'ın oğlu Hasan el-Müsennâ'nın oğlu Abdullah'ın soyundandır. Babasının “Zengî-dost” (zenci dostu) unvanıyla anılması ve kendisinin Bağdat'ta, a'cemî (Arap olmayan, yabancı) tanınması gibi hususlar bahis konusu edilerek, Hz. Hasan'a varan soy şeceresinin sonradan ortaya konulmuş olduğu da ileri sürülmüştür. Devrin tanınmış zâhid ve sûfilerinden Ebû Abdullah es-Savmaî'nin kızı

olan annesi Ümmü'l-Hayr Emetü'l-Cebbâr Fâtîma'nın da kadın velilerden olduğu kabul edilir. Abdülkâdir-i Geylânî 561/1166'da Bağdat'ta vefât etti. Türbesi Bağdat'tadır.³²¹

Gunyetü't-tâlibîn, Abdülkâdir-i Geylânî'nin günlük hayatta bir insanın karşılaşabileceği fikhî, ahlâkî konular, faziletli vakitler ve ibadetlerle ilgili yazdığı iki ciltlik eseridir. Eserde sahih, zayıf ve uydurma haberler vardır. Bu kitabın en önemli özelliği Türkiye'de "faziletli vakitleri" çalışanların ilk müracaat ettiği kaynak olmasıdır. Eserin Faziletli Vakitlerle ilgili kısmı Mustafa Güner tarafından *Üç Aylar ve Faziletleri* (Ankara, trs.) ismiyle Türkçeye tercüme edildiği gibi, tamamı da *İlim ve Esrar Hazinesi* adıyla A. Faruk MEYAN tarafından (İstanbul, 1974) tercüme edilmiştir.

2. İBN RECEB'İN ÇALIŞMALARI

2.1. *Letâifü'l-maârif fîmâ li mevâsimi'l-âmi mine'l-vezâif*

İbn Receb el-Hanbelî'nin faziletli vakitler ve bu vakitlerde yapılması gereken vazifelerle ilgili müstakil çalışmasıdır. Ramazan ayı ile ilgili bölümü *Bugyetü'l-insân fî vezâifi ramazan* adıyla ayrı bir kitap olarak da basılmıştır. İbn Receb, *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem fî şerhi hamsîne hadisen min cevâmii'l-kelim* adlı eserinin sonunda *Vezaifu'z-zikri'l-muvazzafe fî'l-yevm ve'l-leyle*³²² başlığı altında bazı gün ve gecelerde yapılması gereken hususları açıklamıştır.

İbn Receb el-Hanbelî "*Letâifü'l-maârif fîmâ li mevâsimi'l-âmi mine'l-vezâif*"te Allah'ı zikretmenin faziletini uzun uzadıya anlattıktan sonra hicri takvime göre yılın ilk ayı olan muharrem ayından başlayarak aylarla ilgili rivâyetleri 'vezâif' başlığı altında vermektedir. Mesela Muharrem ayını 'Vezaifu şehri ramazani'l-muazzam' başlıkları altında söz konusu eder. Aylar konusunda takib ettiği sıra şöyledir: Muharrem, safer, rabûlevvel, receb, şâban, ramazan, şevval, zilkâde, zilhicce. Yılın on iki ayından dokuzunun faziletiyle ilgili hadisleri vaaz üslûbuyla zikretmiştir. Ondan önce

³²¹ Uludağ, Süleyman, "Abdülkâdir-i Geylânî", *DİA*, I, 234.

³²² Cengiz KALLEK, İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerini beş grupta toplamış, farklı alanlarda yazıldığını düşündüğü eserleri 'Diğer Eserleri' başlığı altında vermiştir. Bu eseri müstakil bir eser olarak saymıştır. Biz *Vezaifu'z-zikri'l-muvazzafe fî'l-yevm ve'l-leyle* adıyla müellifin müstakil bir eserine rastlayamadık. O zaman şu akla gelebilir: *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem* 50 hadisin şerhine dairdir. Dolayısıyla söz konusu eserin belli bir hadisin şerhiyle irtibatı olmadığından *Vezaifu'l-zikri'l-muvazzafe*'nin müstakil bir risâle olma ihtimali fazladır. Neşredenler bu risâleyi *Câmiu'l-ulûm*'un sonuna koymuşlardır.

Beyhakî *Fezâilü'l-evkât* isimli eserinde receb ayından başlayarak şâban, ramazan, şevval, zilhicce ve muharrem aylarıyla ilgili hadisleri incelemiştir. İbn Receb el-Hanbelî, bunlara safer, rabûlevvel ve zilkâde aylarını da eklemiştir.

İbn Receb el-Hanbelî yılın mevsimlerini ‘Vezâifu fusûli’s-seneti’ş-şemsiyye’ başlığı altında: İlkbahar, yaz ve kış mevsimlerinden bahsederek bunlarla ilgili rivâyetleri değerlendirmektedir.

İbn Receb el-Hanbelî konuları yazarken o konudaki âyet ve hadislere yer verir. Hadislerde genellikle kaynak belirttiği gibi, zaman zaman sıhhat durumları hakkında da bilgi vermektedir. Kaynak belirtmesi; “Bu hadisi Ahmed b. Hanbel, Tirmizî ve Ebû Dâvûd tahriç etmiştir” veya “Sahîhayn’da geçtiğine göre” şeklindedir. Ayrıca zaman zaman hadislerin sıhhat durumları hakkında bilgi vermektedir.

Vaaz üslûbunun baskın olduğu eserde bazen fikhî tartışmalara girmektedir.³²³ Görüşlerini desteklemek için bazen kendi şiirlerinden bazen de başka şairlerden alıntılar yapmaktadır. İsrailî kaynakları da kullandığını gördüğümüz³²⁴ İbn Receb, konuları muhatablarına nasihatlerle bitirmektedir.³²⁵

3. İBN RECEB SONRASI

3.1. Ali el-Kârî’nin (1014/1605) *el-Edeb fî receb’i*

Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî el-Mekkî el-Hanefî kıraatte imam olduğu için el-Kârî diye bilinir.

Herat’ta doğdu ve Mekke’de yaşadı. Hadis, fıkıh, usûl, kıraat, tefsîr, tasavvuf, âdâb, dil vb. alanlarda 180’e yakın eser vermiş ve bunların hemen hepsinin yazma nüshaları günümüze kadar gelmiştir. Şevval ayında hicri 1014 yılında Mekke-i Mükerrreme’de vefât etti. Vefât haberini alan Ezher ulemâsı Ezher Camii’nde gıyâbında cenaze namazı kılarak takdirlerini ifâde etmişlerdir.³²⁶

³²³ *Letâif*, s. 357- 358.

³²⁴ *Letâif*, s. 135.

³²⁵ *Letâif*, s. 155, 387.

³²⁶ Ali el-Kârî, *el-Edeb fî receb*, s.5- 9 (Neşredenin girişi); Özel, Ahmed, “Ali el-Kârî”, *DİA*, II, 403.

Ali el-Kârî'nin *el-Edeb fî receb* isimli eseri haram aylarla ilgili âyetle (Tevbe, 9/36) başlar ve receb ayı ve onda yapılması gereken ibadetlerle ilgili rivâyetlere yer verir. Hadisleri verirken sahâbî râvisini, hadisin kaynağını ve zaman zaman da sıhhat durumu hakkında bilgi vermektedir.

Ali el-Kârî, amellerin faziletiyle ilgili konularda zayıf hadislerle ittifakla amel edilebileceğini söylemektedir.³²⁷

Eserde toplam 22 hadis vardır. Bu hadislerden receb ayı ile ilgili olanı 17'dir. Eseri neşreden Amr Abdülmün'im b. Selim et-Tantâvî hadislerden 8'ine 'mevzû'; 1'ine 'zayıf'; 1'ine 'çok zayıf'; 1'ine 'bâtıl'; 4'üne 'münker'; 1'ine 'senedine ulaşamadım'; 1 hadise de 'aslı yoktur' demektir.

el-Edeb fî receb, İbn Receb el-Hanbelî'den sonra yazıldığı halde, yılın aylarından tek ayı içerdiği için hacimli değildir. Ali el-Kârî, hadisin râvisini, kaynağını belirtmesi esere ilmi bir özellik verse de, kullandığı hadislerin çoğu uydurmadır.

İbn Receb el-Hanbelî'den alıntı yapmamıştır. Ali el-Kârî, İbn Receb'in receb ayı ile ilgili eserine aldığı hadislerden sadece birini eserine almıştır. Eseri neşreden de bu hadise 'münker' demektir.

3.2. Abdülganî en-Nablusî'nin (1143/1730) *Fezâilü 'ş-şühûr ve 'l-eyyâm* 'ı

Abdulganî b. İsmail en-Nablusî, hicri 1050 yılında Dımaşk'ta doğdu ve orada yaşadı. Bağdat, Suriye, Filistin, Lübnan, Mısır ve Hicaz'a yolculuklar yaptı.

Gençliğinden itibaren fetvâ vermeye başladı. Ümevî ve Salâhiye camilerinde görevler aldı. Başta Mısır Ezher ve Tunus Zeytûniye üniversitelerinden olmak üzere kendisine sorulan fetvâları "*Vesâilu't-tahkik ve vesâilu't-tevfik*" isimli kitabında cevapladı.

Abdulganî en-Nablusî, Şâban ayının 24'ünde ikinci vakti 1143/1730 yılında Dımaşk'ta vefât etti. Arkasında otuza yakın eser bıraktı, bu eserlerden birisi de *Fezâilü 'ş-şühûr ve 'l-eyyâm* 'dır.³²⁸

³²⁷ Ali el-Kârî, *el-Edeb fî receb*, s.35.

³²⁸ Nablusî, Abdulganî, *Fezâilü 'ş-şuhûr ve 'l-eyyâm*, s. 5- 10 (Neşredenin Girişi); Özel, Ahmed, "Nablusî" *DİA*, XXXII, 268.

Abdülğanî en-Nabluşî *Fezâilü'ş-şuhûr ve'l-eyyâm* isimli eserinde receb, şâban ve ramazan ayları, Ramazan ayının son on günündeki itikâf, Kadir Gecesi, Şevval ayında altı gün oruç, Zilhiccenin ilk on gününün fazileti, teşrik günlerinin fazileti ve aşûre gününün fazileti ile ilgili yaklaşık otuz hadisi incelemiştir. Yaklaşık otuz hadis dedik; çünkü eser rivâyet ağırlıklı bir eser değildir. İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letâifü'l-maârif* isimli eserinde olduğu gibi vaaz (nasihat, öğüt, halkı bilgilendirme) üslûbuyla yazılmıştır. Abdülğanî en-Nabluşî, bu eserinde yine aynı üslupla yazılan İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letâifü'l-maârif* eserinden altı yerde alıntı yapmıştır.³²⁹ Nabluşî'nin eseri âdetâ metod ve içerik olarak İbn Receb'in *Letâifü'l-maârif* adlı eserinin özeti gibidir.

Başlıktan sonra konu ile ilgili bir veya birkaç hadisi kaynağını belirterek verir. Hadis veya hadisleri, varsa konu ile ilgili âyetleri de temel alarak nakillerle bir sonuca ulaşmaktadır. Her konunun sonunda 'hikâye' başlığı altında bir olay anlatır. 'Hikâye' başlığı altındaki konulardan birisinde, kendi tabiriyle el-Allâme, İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letâifü'l-maârif* eserinden şu alıntıyı yapar: "Bir kişi âriflerden birinin yanına geldi, selam verdi ve ona dedi ki: 'Seninle konuşmak istiyorum.' Ârif kişi: 'Bugün bizim için bayramdır' diye cevap verdi. Yanından ayrıldı başka bir gün geldi ve: 'Ne kadar da çok bayramın vardır' dedi. Ârif kişi: 'Bilmiyor musun! Allah'a isyan edilmeyen her gün bayramdır' diye cevap verdi."³³⁰

Eser vaaz üslûbuyla yazıldığından İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letâifü'l-maârif* adlı eserinde olduğu gibi sahâbi râvisi hariç hadislerde senet verilmez. Sadece kaynak ve hadis in sıhhat durumunu belirtilir. Aldığı hadise 'zayıftır' dese de onu değerlendirmeye ve ondan hükümler çıkarmaya devam eder; çünkü Abdülğanî en-Nabluşî'ye göre zayıf hadisle amel edilir: "*Allahım! Receb ve şâbanı bizim için mübarek kıl ve bizi ramazana ulaştır*" hadisinde olduğu gibi.³³¹

4. DEĞERLENDİRME

İbn Receb el-Hanbelî'den önce İbn Şâhîn (385/995), *Fezâilü şehri ramazan*'ında, Hallâl (439/1047) *Fezâilu şehri receb*'inde, Beyhakî (458/1066) de *Fezâilü'l-evkât* isimli

³²⁹ Nabluşî, *Fezâilü'ş-şuhûr ve'l-eyyâm*, s. 23,28- 29, 40- 41,48, 69,73.

³³⁰ Nabluşî, *Fezâilü'ş-şuhûr ve'l-eyyâm*, s. 69.

³³¹ Nabluşî, , *Fezâilü'ş-şuhûr ve'l-eyyâm*, s. 27.

eserinde faziletli vakitlerle ilgili hadisleri rivâyet üslûbuyla vermişlerdir. Dolayısıyla bu eserlere belirli konulara ait hadisleri toplayan kitaplar diyebiliriz.

İbn Şâhîn ve Beyhakî'nin çalışmalarında hadisler senetli olarak verilmiştir. İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letaifü'l-maârif fîmâ li-mevâsimi'l-âmi mine'l-vezâifi* ise belirli konulara ait hadisleri bir araya toplamak için değil, daha çok vaaz üslûbuyla yazılmıştır. Bu kitabın kendinden önce yazılmış kitaplardan metod farklılığı vardır.

İbn Receb'den önce yazılan eserlerin hepsi rivâyet ağırlıklı eserlerdir. Onlardan sadece Beyhakî'nin *Fezâilü'l-evkât*'ında receb ayından başlayarak şâban, ramazan, şevval, zilhicce ve muharrem ayı olmak üzere altı ayın faziletini değerlendirmiştir. İbn Receb el-Hanbelî bu sayılan altı aya safer, rabûlevvel ve zilkâde aylarını da ilâve etmiştir. Her iki müellif de gün ve gecelerin faziletini ayların fazileti başlığı altında incelemişlerdir. İbn Receb el-Hanbelî eserinde, Beyhakî'nin eserine göre başlık sayısı artmasına rağmen eserine aldığı hadis sayısında o nisbette artış yoktur. İlerde de görüleceği gibi İbn Receb'in eserlerinde faziletli vakitlerle ilgili yaklaşık 60 hadis tespit ettik. Beyhakî'nin eserinde ise 308 hadis vardır. İbn Receb'in eserlerinde geçen hemen hemen bütün hadisler Beyhakî'nin eserinde geçmektedir. Çünkü Beyhakî'nin *Fezâilü'l-evkât*'ı rivâyet üslûbuyla yazılmış, faziletli vakitler ve bu vakitlerde yapılması gereken ibadetlerle ilgili ulaştığı bütün rivâyetleri almıştır. İbn Receb el-Hanbelî ilk defa mevsimlerin fazileti başlığını kullanmış ve onunla ilgili hadisleri değerlendirmiştir. Fakat mevsimlerin faziletiyle ilgili verdiği hadislerin konu başlığıyla ilgisinde başarılı olamamıştır. Zaten İbn Receb el-Hanbelî'den sonra bu başlık bir daha da kullanılmamıştır. Yani verilen hadislerin mevsimlerin faziletiyle ilgisi yoktur.

İbn Receb el-Hanbelî'nin *Letaifü'l-maârif*'i vaaz üslûbuyla yazılmış, kendisinden sonra gelen eserlere kaynaklık etmiştir. Dört asır sonra aynı üslupla yazılan Abdülganî en-Nablusî'nin *Fezâilü'l-ş-şuhûr ve'l-eyyâm*'ına kaynaklık etmiştir. Hatta her konunun sonunda bir hikâye anlatmayı Abdülganî en-Nablusî sistematik hale getirmiş olsa da, bunun ilk örneğini İbn Receb el-Hanbelî'de görmekteyiz.

Hacim ve kullanılan kaynaklar itibariyle, İbn Receb el-Hanbelî'nin eseri, Abdülganî en-Nablusî'nin eserinden daha hacimli ve ondan daha fazla hadis içermektedir. Abdülganî en-Nablusî metot ve içerik olarak İbn Receb el-Hanbelî'nin eserinden istifade etmiştir. Ondan zaman zaman alıntılar yapmıştır.

İbn Receb el-Hanbelî'nin başta faziletli vakitlerle ilgili eserinde ve diğer eserlerinde konu işlenirken kaynak durumu ve hadisin sıhhat durumu genellikle belirtilmiştir.

Bu değerlendirmeden sonra tezimizin temelini oluşturan faziletli vakitlerle ilgili rivâyetlerin değerinin inceleneceği bölümlere ve konulara geçebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM
GECELERİN VE GÜNLERİN FAZİLETİ

A. GECELERİN FAZİLETİ

Allah Teâlâ insanlar içinde Hz. Muhammed'i (s.a.v.), şehirler içinde Mekke'yi³³² aylar içinde ramazan ayını,³³³ geceler içinde Kadir Gecesini,³³⁴ günler içinde de cuma gününü³³⁵ seçmiştir. Şehirler içinde Mekke'yi seçti; çünkü yeryüzündeki ilk mescid oradadır. Aylar içinde ramazan ayını seçti; çünkü bünyesinde Kadir Gecesini barındırmakta ve oruç tutulmaktadır. Geceler içinde Kadir Gecesini seçti; çünkü o gecede Kur'an inmiştir. Günler içinde cuma gününü seçti; çünkü cuma namazı gibi toplu kılınan bir namaz olduğu için.

“İnsanların bedenleri ve organları birbirinden farklı olmadığı halde, Cenab-ı Hakkın bazılarına ihsan etmiş olduğu akıl, anlayış, Rabbine ibadet, taat sayesinde bu sıfatlar kendilerinde bulunmayanlardan elbette üstündür. Bunu inkara imkan yoktur ve bu herkesin kabul ettiği bir gerçektir. İşte bunun gibi bazı zamanların Allah Teâlâ'nın ihsan etmiş olduğu özellikler sayesinde diğer zamanlardan üstün olmasında bir engel yoktur. Vakitlerin de cüzleri itibariyle birbirinden farklı olmadığı halde bazı zamanların üstün olması, diğer zamanlarda olmayan bir ibadetin veya hayırlı bir işin o vakitte olmasındandır.”³³⁶

İnsan hayatı her zaman tek düze değildir. Hayat bazen sağlıklı, bazen hastalıklı; bazen mutlu, bazen mutsuz; bazen tatlı, bazen acılı günlerle doludur. İnsana düşen, mutlu olduğunda şükretmesini, sıkıntıya düştüğünde sabretmesini bilmektir. Çünkü şükür, nimetin artmasına sebep olduğu gibi, sıkıntılar karşısında sabretmenin neticesinde de insanın Allah katında derecesini artırır. Tekdüze devam eden hayatın içinde bazı etapların olması insana nefes aldıracaktır. Şöyle de denebilir: Uzun bir yolculuğa çıkan bir yolcunun yolculuk boyunca, yolculuktan kaynaklanan, kendisini bekleyen sıkıntılar vardır. Yolculuktaki sıkıntılardan bunaldığı bir sırada mola verebileceği, dinlenebileceği bir yer bulduğu zaman ne kadar rahatlırsa, bazı ay ve günleri de hayatın karmaşası içinde bir değerlendirme vakti olarak düşünmek gerekir.

³³² Âl-i İmrân, 3/96; el-En'am, 6/92; et-Tin, 95/3.

³³³ el-Bakara, 2/185.

³³⁴ el-Kadir, 97/1- 5.

³³⁵ el-Cuma, 62/9.

³³⁶ Vehbi, Mehmed, *Hulâsatü'l-beyân*, XIII, 5249- 5250.

Şirket yöneticilerinin belirli zaman dilimlerinde şirketin genel bir muhasebesini yaparak, ne yaptık, ne yapıyoruz, ne yapacağız sorularının cevabını bulmaya çalıştıkları zamanlarda olduğu gibi, belirli ay ve günlerde insanlarda kendileri için bir muhasebe yaparak ne yaptım, ne yapıyorum, ne yapacağım sorularının cevabını bulmaya çalışır. “Bu durumda mübârek gün ve geceleri, mutluluklarımız için şükürümüzü, sıkıntılarımız için de sabrımızı artırmak için karşımıza çıkan önemli bir fırsat olarak görmek mümkündür.”³³⁷ Ayrıca “Günahların silinmesinde, iyiliklerin baskın gelmesinde, yardım etmelerinde, katlanmalarında ve artmalarında zaman ve mekânların katkısı büyüktür.”³³⁸ Bundan dolayı bazı ayların, günlerin, gecelerin diğer ay, gün ve gecelere üstünlükleri vardır.

O halde değerlendirmek istenilen vakit ne kadar faziletli ise o zamanda yapılan ibadetten istifade de o derece fazladır. İbnü'l-Cevzî'nin dediği gibi: “Amelin sevabı vaktin şerefi nisbetinde artar; kalbin huzuru ve niyetin ihlâsı ile arttığı gibi.”³³⁹

Faziletli zamanlarda insanlar geçmişteki hataların muhasebesini yaparak, gelecekle ilgili projelerini, yapmak istediklerini belirlerler. Geçmişte yapılan hatalardan dersler çıkarırlar ve daha güvenli, daha dikkatli daha mutlu bir hayat geçirmiş olurlar.

Hz. Peygamber'in (s.a.v.) bazı ayların, bazı gecelerin, bazı günlerin faziletiyle ilgili hadisleri vardır. Bu hadislere asırlar içinde bazı asılsız haberlerin karıştığı da olmuştur. Ancak onlar o konu ile ilgili sahîh haberleri gölgelemez. Yapılması gereken, doğru haberleri asılsızlardan ayırt etmeye çalışmaktır.

Yaşadığımız gezegende varlıklar için yaratılan gün ve geceleri insanoğlu olarak bizler sabah, öğle, ikindi, akşam, yatsı diye belirli zaman dilimlerine ayırmışız. Bu zaman dilimlerinin birbirlerine karşı üstünlükleri olabildiği gibi gecelerin de gündüzler üzerine üstünlükleri vardır. “Hayatın asıl mûsikisi hep gecelerde bestelenir, gecelerde söylenir. Gecelerin hüznü saatlerinde tonunu bulur ve karanlığın ışığı sardığı “an”lardaki en mevhum manzaralardan, bu manzaraların meydana getirdiği hayalleşmiş şekillerden doğar.”³⁴⁰

³³⁷ Algül, Hüseyin, *Mübârek Gün ve Geceler*, s. 15.

³³⁸ Konevî, Sadreddin, *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, (Tercüme Ekrem Demirli, *Kırk Hadis Şerhi*), s. 128.

³³⁹ Davudoğlu, *Müslim Şerhi*, VI, 514.

³⁴⁰ Gülen, Fethullah, *Zamanın Altın Dilimi*, s. 85; Canan İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, VIII, 468.

Kur'an-ı Kerim'de geceleri değerlendirmekle ilgili âyetlerin sayısı, gündüzleri değerlendirmekle ilgili âyetlerden daha fazladır. Şüphesiz bunun birçok hikmeti olabilir.

Gecelerin değerlendirilmesini âyetler ısrarla tavsiye etmektedir. Bu âyetlerden bazıları şöyledir:

“Sabah akşam Rabbinin adını an. Gecenin bir kısmında ona secde et ve uzun gecede onu uzun uzadıya tesbih et.”³⁴¹

“ Onlar, korkarak ve ümid ederek Rablerine ibadet etmek için yataklarından kalkarlar. Kendilerine rızık olarak verdiğimiz şeylerden de Allah için harcarlar.”³⁴²

“Onların (Kitap ehlinin) hepsi bir değildir. Kitap ehli içinde, gece saatlerinde, secdeye kapanarak Allah'ın âyetlerini okuyan bir topluluk da vardır. Onlar, Allah'a ve ahiret gününe inanırlar. İyiliği emrederler. Kötülükten men ederler, hayır işlerinde birbirleriyle yarışır. İşte onlar salihlerdendir.”³⁴³

“Şüphesiz Allah'a karşı gelmekten sakınanlar, Rablerinin kendilerine verdiğini alarak cennetlerde ve pınar başlarında bulunurlar. Şüphesiz onlar bundan önce iyilik yapan kimselerdi. Geceleri pek az uyurlardı. Seherlerde bağışlanma dilerlerdi.”³⁴⁴

İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden gecelerin faziletiyle ilgili tespit ettiğimiz hadisler şunlardır:

*Her gece, gece yarısı yahut gecenin son üçte birinde Rabbimiz dünya semâsına iner ve fecir doğuncaya kadar şöyle der: “Tevbe eden yok mu, tevbesini kabul edeyim. Bağışlanma dileyen yok mu, bağışlayayım. Dua eden yok mu, duasın kabul edeyim.”*³⁴⁵

³⁴¹ el-İnsan, 76/25- 26.

³⁴² es-Secde, 34/16.

³⁴³ Âl-i İmrân, 3/113- 114.

³⁴⁴ ez-Zâriyât, 51/15- 18.

³⁴⁵ Letâif, s. 97.

İbn Receb el-Hanbelî, farklı senet ve metinlerle gelen Ebû Hüreyre hadisini birleştirerek vermiştir. Kaynaklarda, “Allah’ın dünya semâsına gecenin ilk üçte birinde, gece yarısında ve son üçte birinde indiği” bilgileri de vardır.³⁴⁶

*Cennet her seher vakti açılır. Cennet ehline verilen nimetleri artır, denilir. Nimetler de artar. İnsanların seher vaktinde bulunduğu rüzgar da böyledir.*³⁴⁷

İbn Abbâs “Cebrail (a.s.) ile Rasûlüllah (s.a.v.) arasındaki arz gece gerçekleşirdi” demiştir.³⁴⁸

Bu ifade Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde aynı şekilde geçmekte³⁴⁹ ve temel hadis kaynaklarında da İbn Abbâs’tan rivâyet edilmiş arz olayının gece gerçekleştiğini belirten benzer ifade şöyledir:

*“Rasûlüllah insanların en cömertiydi. En cömert olduğu zamanda ramazanda Cebrâil’in kendisiyle çokça buluştuğu zamanlardı. Her gece ramazan ayında Rasûlüllah ve Cebrâil buluşur bir birlerine Kur’an okurlardı. Öyle ki Rasûlüllah hayır dağıtmakta engele uğramayan rüzgardan daha cömertti.”*³⁵⁰

İbn Abbâs’tan rivâyet edilen birinci hadis arz olayının gece gerçekleştiği bilgisini verirken; aynı râvinin Buhârî ve Nesâî rivâyeti Rasûlüllah’ın ramazan ayında cömert olduğunu belirtmek için söylenmiştir. Her iki hadis farklı amaçlar için söylenmiş olsa da, bunlardan arz olayının gece gerçekleştiği anlaşılmaktadır.

Bu hadis İbn Receb’in ifadesiyle³⁵¹ ramazan ayında geceleri çokça Kur’an okumanın faziletine bir delildir. Çünkü gecede bütün meşguliyetler kesilir, zihni meşguliyetler azalır, kalp ve dil düşünmek için birbirleriyle daha bir uyum içinde olur. Allah Teâlâ’nın ifadesiyle:

³⁴⁶ Buhârî, Teheccüd, 14; Müslim, Salâtü’l-Müsâfirîn, 168- 172; Ebû Dâvûd, Sünne, 19; Tirmizî, Salat, 211; Deavât, 78; İbn Mâce, İkâme, 182.

³⁴⁷ *Letâif*, s. 122.

³⁴⁸ *Letâif*, s. 315.

³⁴⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 288, 373.

³⁵⁰ Buhârî, Bed’ül-Vahy, 5; Savm, 7; Bed’ül-Halk, 6; Nesâî, Sıyâm, 2.

³⁵¹ *Letâif*, s. 315.

“Şüphesiz gece ibadetinin etkisi daha fazla, (bu ibadetteki) sözler (Kur’an ve dua okuyuşlar) ise daha etkilidir. Çünkü sana gündüz vakti, uzun bir meşguliyet vardır.”³⁵²

Sonuç olarak, “Tenezzülât-ı ilâhiye geceleri vâki olur. Bütün başarı sabahları, gece ızdırabının seherlerini takib eder.”³⁵³ İbadet ve Allah’ı tefekkür bakımından gecelerin gündüzler üzerine üstünlüğü vardır. Bu, verilen âyet ve hadislerden açıkça anlaşılmaktadır.

Gecenin evveli mi yoksa sonu mu daha faziletli olduğu konusunda İbn Receb el-Hanbelî şöyle demektedir: “Gecenin sonu evvelinden daha faziletlidir.”³⁵⁴ Bir hadiste gecenin son üçte biri için “*Rabb’in kula en yakın olduğu an*”³⁵⁵ buyrulmuştur.

Gecelerin özellikle son yarısında, etrafı saran sükûnet, Fevz-i Akdes’ten gelen ilâhî esintiler, alıcı durumundaki Rabbanî latifelerin zirve seviyesine açık oluşu, duyguların masiva ile işigalinin en aza inmesi, kalbin gösteriş ve benzeri hastalıklardan o anda karantinaya alınması ... marifet yolcularına kaçırılmaması gereken fırsatlar sunmaktadır.³⁵⁶

Gecelerin değerlendirilmesinde birçok hikmet olabilir: Öncelikle gece namazı meşakkatli bir namazdır. “Gece namazı, riya denen kemirici ve öldürücü illetin hiç bulaşmadığı biricik malzemedir.”³⁵⁷ Nâfile ibadetlerde gizlilik esastır. Bundan dolayı İbn Receb el-Hanbelî’nin de dediği gibi “Gizli kılındığı için gece namazı nâfile namazların en faziletlisidir.”³⁵⁸ Geceyi değerlendiren yani zoru başarabilen bir Müslüman gündüzlerini evleviyetle değerlendirecektir. Bundan dolayı gecelerin değerlendirilmesi özellikle istenmiş olabilir.

Gecelerin gündüzler üzerine üstünlüğü gecelerin verdiği sakinlikten dolayı ibadete konsantre olmakla da ilgili olabilir. Çünkü gündüzleri insan zihnini meşgul eden çok etken olduğundan huşu içinde bir ibadet ancak geceleri yapılabilir.

³⁵² el-Müzzemmil, 73/6- 7.

³⁵³ Yazır, Hamdi, *Hak Dini Kur’an Dili*, IV, 2275.

³⁵⁴ *el-Mahacce fi seyri’-d- dülce*, IV, 420.

³⁵⁵ Tirmizî, Deavât, 118. Tirmizî, bu hadis için ‘hasen sahih garib’ demektedir.

³⁵⁶ Yüce, Abdülhakim, *Gece İbadeti*, s.18.

³⁵⁷ Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, s.132- 133.

³⁵⁸ *Şerhu hadisi “İnne egbata evliyâ”*, I, 752.

Şu da unutulmamalıdır ki, kişinin gündüz çalıştığı işte performansı düşüp, rızkını temin ettiklerini sıkıntıya düşürecekse, bu durum gecelerin değerlendirilmesini tavsiye eden âyet ve hadislerin ruhuna uygun değildir. O halde bütün konularda olduğu gibi ifrat ve tefrite kaçmadan dengeyi korumak gerekir. Tıpkı Hz. İsa'nın (a.s.) dediği gibi: “Gece ve gündüz iki (amel) sandığıdır. Onlardan neyi koruyacağınıza dikkat edin! Gece ne yapılması gerekiyorsa onu; gündüz ne yapılması gerekiyorsa onu yapın.”³⁵⁹

Buraya kadar genel olarak geceler ve günlerin faziletini ve bunlardan hangisinin daha üstün olduğunu ele aldık. Şimdi ise önce gecelerden başlayarak onların faziletiyle ilgili rivâyetlere geçebiliriz.

1. MEVLİD GECESİ

Rasûlüllah'ın (s.a.v.) doğum yıldönümü dolayısıyla 12 Rabîulevvel'de kutlanan bir gecedir.

Bu gecenin kutlanmasıyla ilgili naslarda bir işaret olmadığı gibi Rasûlüllah (s.a.v) ve Hulefâ-yi Râşidîn döneminde de bu gecenin kutlandığına dâir haber yoktur. Hatta Emevî ve Abbâsi devirlerinde mevlidle ilgili bir uygulamaya rastlanmamaktadır. İlk defa Mısır'da Şiî Fâtımî Devleti kurulunca, soyundan geldikleri Hz. Peygamber'in doğum yıldönümü Muiz-lidinillâh döneminden (362/972- 365/975) itibaren kutlanmaya başlanmıştır.³⁶⁰

İbn Receb, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) doğumuyla ilgili ihtilafları “Rabîulevvel ayında yapılması gerekenler” başlığında vermektedir. Bu başlık altında Rasûlüllah'ın (s.a.v.) doğduğu yıl ve gündün etraflıca bahsetmiştir. Ona göre Rasûlüllah (s.a.v.) Fil yılından 50 gün sonra rabîulevvel ayının 12. gününde dünyaya gelmiştir.³⁶¹

2. REGAİB GECESİ

Hicri takvime göre yedinci ay olan recebin ilk perşembesini cumaya bağlayan geceye ad olmuştur.

³⁵⁹ *Câmiu'l-ulûm ve'l-hikem*, II, 186; *Letâif*, s. 41. İncil'de Hz. İsa'nın bu sözünü bulamadık.

³⁶⁰ Özel, Ahmed, “Mevlid”, *DİA*, XXIX, 475.

³⁶¹ *Letâif*, 184- 185.

“İslam âlimlerinin büyük bir kısmı Hz. Peygamber, sahâbe ve tâbiîn dönemlerinde regaib gecesinin bilinmediğini, kandil geceleri kutlmasının diğer dinlerin tesiriyle ortaya çıktığını, dolayısıyla bu gecede özel bir ibadet yapmanın dinde yeni bir ibadet ihdası anlamına geleceğini... bu sebeple regaib günü ve gecesinde muayyen ibadetler yapmanın dinen sakıncalı olduğunu belirtmişlerdir.”³⁶²

Receb ayının ilk perşembe gecesini kılınan İbn Teymiyye'nin (728/1328) ifadesiyle “cahillerin ‘regaib namazı’ dedikleri”³⁶³ namaz, cumhûru ulemaya göre bid’attir. Bu namazı muteahhirîn âlimlerinin ileri gelenlerinden Hafız Ebû İsmail el-Ensârî, Ebû Bekir b. es-Sem’ânî, Ebû'l-Fadl b. Nâsır, Ebû'l-Ferec b. el-Cevzî ve başkaları zikretmişlerdir. Bu namaz ilk defa hicri dört yüzdenden sonra ortaya çıktığı için mutekaddimûn âlimler ondan bahsetmemişlerdir.³⁶⁴

Receb ayının ilk cuma gecesini ile ilgili yanlış bir kanaati de Hüseyin Algül şöyle gidermektedir: “Halk arasında ‘*Bu gece Âmine Hatun’un Peygamberimiz’e hamile kaldığı gecedir*’ tarzında yanlış bir kanaat yaygındır. Esasen Peygamber Efendimiz’in doğum tarihi böyle bir kanaati doğrulamamaktadır.”³⁶⁵

İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden bu gecenin faziletiyle ilgili rivâyet bulamadık. Ona göre bu gece mübârek gecelerden birisi değildir. Bu gece ile ilgili kılınması gereken özel bir namaz da yoktur.

3. Mİ‘RAC GECESİ

Receb ayının 27. gecesinde kutlanan gecedir. Hz. Peygamber’in Mescid-i Haram’dan Mescid-i Aksâ’ya oradan da semâya yükseltildiği gecenin adıdır.

³⁶² Tekeli, Hamdi, “Regaib Gecesi”, *DİA*, XXXIV, 535.

³⁶³ İbn Teymiyye, *İktizâü's-sirâti'l-mustakîm*, II, 603.

³⁶⁴ *Letâif*, s. 228.

³⁶⁵ Algül, Hüseyin, *Mübârek Gün ve Geceler*, s. 57- 58.

Mi'rac olayını anlatmak için isrâ ve mirac kelimeleri kullanılmıştır. Mescid-i Haram'dan Mescid-i Aksâ'ya yaptığı yolculuğa isrâ, oradan göklere yüksetilmesine mi'rac denilmiştir. İsrâ âyetle sabittir.³⁶⁶

Mi'racla ilgili birçok hadis vardır. Bu hadislerden birine göre, bu gecede beş vakit namaz farz kılınmış, Bakara sûresinin son âyetleri verilmiş, Allah'a şirk koşmadıkları sürece ümmetinin bağışlanacağı müjdesi Hz. Peygamber'e verilmiştir.³⁶⁷

İsrâ ve mi'rac olayının hangi yılda olduğu tartışılmıştır: "İbn Asâkîr, isrânın bi'setin (peygamberliğin) başında, İbn İshâk bi'setten on sene sonra, Zührî, Rasûlullah'ın Medine'ye hicretinden bir sene önce, İsmail es-Süddî hicretten on altı ay önce olduğunu söylemektedirler."³⁶⁸

İsrâ ve mi'racla ilgili bir değil, birden çok ihtilaftan söz edilebilir: Mi'racın ne zaman, nerede iken, ruh veya bedenle mi, uyanıkken veya uyku halindeyken mi, meydana geldiği ihtilaflıdır. İsrâ ve mi'racın farklı olduğunu, mi'racın birden farklı olduğunu söyleyenler bile vardır.³⁶⁹

İsrâ ve mi'rac olayının hangi ayda olduğu da tartışılmıştır: es-Süddî'ye göre isrâ zilkâde ayında, ez-Zührî ve Urve'ye göre rabûlevvel ayındadır. Senedi 'sahih' olmayan bir rivâyete göre isrâ receb ayının 27. gecesinde olmuştur.³⁷⁰ Salih Sabri Yavuz ise bu ihtilaftan daha çok Müslümanların kabulüne dikkat çekmektedir. "Rabûlevvel veya ramazan ayından bahseden rivâyetler varsa da Müslümanların çoğunluğu mi'racı receb ayının 27. gecesinde kutlamaktadırlar."³⁷¹

³⁶⁶ el-İsrâ, 17/1. Âyetin meali şöyledir: "Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Haram'dan, çevresini mübârek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir. O, gerçekten işitendir, görendir."

³⁶⁷ Müslim İman, 279.

³⁶⁸ İbn Kesîr, *es-Sıretü'n-nebevî*, II, 93.

³⁶⁹ Berki, Ali Himmet- Keskioğlu, Osman, *Hiz. Muhammed ve Hayatı*, s. 145- 146.

³⁷⁰ İbn Kesîr, *es-Sıretü'n-nebevî*, II, 93.

³⁷¹ Yavuz, Salih Sabri, "Mi'rac", *DİA*, XXX, 133.

İbn Receb el-Hanbelî, isrâ olayının receb ayında meydana geldiğine dâir rivâyeti zayıf kabul etmiştir. O, İbrahim el-Harbî ve başkalarının isrânın rabûlevvel ayında meydana geldiğine dâir görüşüne meyletmiştir.³⁷²

Sonuç olarak, “Mi‘rac hem naslarla hem de tarihi kayıtlarla sabittir. Ancak bu olaylarla bağlantılı olarak kaynaklarda gerek Rasûlullah (s.a.v.), gerekse ashâb döneminde kutlama niteliğinde her hangi bir etkinliğe rastlanmamıştır.”³⁷³

Bu gecenin kutlanmamasını mukaddes olmamasına bağlayanlar³⁷⁴ varsa da, biz daha çok İbn Receb’in de belirttiği gibi oluş zamanındaki ihtilafa ve bu gecenin diğer gecelere üstünlüğüne dâir sahih ve zayıf herhangi bir haberin gelmemesine³⁷⁵ bağlamaktayız

4.BERAT GECESİ

Allah’ın dünya semâsına indiği gece

Şâban ayının yarısındaki geceye halk arasında Berat Gecesi denir. “Berat, iki şey arasında ilişki olmaması; kişinin bir yükümlülükten kurtulması veya yükümlülüğünün bulunmaması anlamına gelir. Müslümanların Allah’ın affı ve bağışlaması ile günah yükünden kurtulacağı umularak şâban ayının on beşinci gecesine Berat Gecesi denmiştir.”³⁷⁶

Şâban ayının yarısındaki gecenin faziletiyle ilgili rivâyet edilen birçok hadis olsa da çoğu zayıf görülmüştür. Bunlardan biri İbn Mâce’nin Ali’den (r.a.) ‘zayıf’ bir isnatla³⁷⁷ tahrîc ettiği şu hadistir: Rasûlullah (s.a.v) şöyle buyurdu: (1)

" إِذَا كَانَتْ لَيْلَةُ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ، فَقُومُوا لَيْلَهَا وَصُومُوا نَهَارَهَا، فَإِنَّ اللَّهَ يَنْزِلُ فِيهَا لِعُرُوبِ الشَّمْسِ إِلَى سَمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَقُولُ: أَلَا مِنْ مُسْتَغْفِرٍ لِي فَأَغْفِرَ لَهُ أَلَا مُسْتَرْزِقٌ فَأَرْزُقَهُ أَلَا مُبْتَلَى فَأُعَافِيَهُ أَلَا كَذَا أَلَا كَذَا، حَتَّى يَطْلُعَ الْفَجْرُ

³⁷² Letâif, s. 189.

³⁷³ Bozkurt, Nebi, “Kandil”, *DîA*, XXIV, 301.

³⁷⁴ Güneş, Kâmil, *İslam Düşüncesinde Kutsallık*, s. 109.

³⁷⁵ Kastallânî, *el-Mevâhibü’l-Iledünniyye*, II, 5.

³⁷⁶ Ünal, Halit, , “Berat Gecesi” , *DîA*, V, 475.

³⁷⁷ Letâif, s. 261.

“Şâban ayının yarısındaki gece oldu mu, gündüzünü oruç tutun, gecesini ibadetle değerlendirin. Muhakkak ki Allah Teâlâ o gecede dünya semasına (af, rahmet ve mağfiretiyle) güneşin batışıyla birlikte iner ve fecir doğana kadar: Yok mu benden af dileyen onu affedeyim, yok mu benden rızık isteyen ona rızık vereyim, yok mu bir musibete uğrayan ona sıhhat-afiyet vereyim, yok mu şöyle, yok mu böyle! der.”³⁷⁸

İbn Mâce’de hadisin senedi şöyledir: Hasen b. Ali el-Hallâl-- Abdurrezzâk-- İbn Ebi Sübra-- İbrahim b. Muhammed-- Muâviye b. Abdillâh b. Ca’fer-- Abdullâh b. Ca’fer-- Ali b. Ebî Tâlib.

Bûsîrî şöyle demiştir: İsmi Ebû Bekir b. Abdillâh b. Muhammed b. Ebî Sübra olan İbn Ebî Yüsra hakkında Ahmed b. Hanbel ve İbn Maîn “hadis uydururdu” demektedir. İbn Receb el-Hanbelî de ‘zayıf’ olduğunu söylemektedir.³⁷⁹ Ayrıca Abdülganî en-Nablusî, *Fezâilü’s-şuhûr ve’l-eyyâm* isimli eserinde bu hadisi “Şâban ayının yarısındaki gecenin fazileti” başlığı altında zikretmiş ve ‘zayıf’ olduğunu belirtmiştir.³⁸⁰

İbn Receb el-Hanbelî’nin konu ile ilgili verdiği ama kaynağını belirtmediği bir başka rivâyet Âişe (r.a.)’dendir. O, şöyle demiştir: (2)

فَقَدْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فَخَرَجْتُ، فَإِذَا هُوَ بِالْبَقِيعِ، رَافِعٌ رَأْسَهُ إِلَى السَّمَاءِ، فَقَالَ لِي:
يَا رَسُولَ اللَّهِ ظَنَنْتُ أَنَّكَ أَتَيْتَ بَعْضَ نِسَائِكَ، فَقَالَ: إِنَّ اللَّهَ عَزَّ: أَكُنْتُ تَخَافِينَ أَنْ يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَرَسُولُهُ، قَالَتْ: قُلْتُ
وَجَلَّ يَنْزِلُ لَيْلَةَ التَّصْنُفِ مِنْ شَعْبَانَ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا، فَيَغْفِرُ لَأَكْثَرِ مَنْ عَدَدِ شَعْرِ غَنَمٍ كَلْبٍ "

Rasûlüllah’ı (s.a.v.) bir gece kaybettim (evden çıktı). Arkasından ben de çıktım, bir de baktım ki, kendisini Bâki mezarlığında başını gökyüzüne kaldırmış olarak buldum. Dedi ki: “Allah ve Rasûlünün sana zulmedeceğinden mi korktun?” Ben de dedim ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Senin kadınlarından birisine gittiğini zannetmiştim.” Rasûlüllah da dedi ki: “Allah

³⁷⁸ İbn Mâce, İkâmeti’s-Salat, 191; Ali el-Muttakî, *Kenzü’l-ummâl*, XII, 31,4 (Hadis no: 35177).

³⁷⁹ Bûsîrî, *Misbâhu’z-zücâce*, II, 10.

³⁸⁰ Nablusî, *Fezâilü’s-şuhûr ve’l-eyyâm*, s. 39.

Tebâreke ve Teâlâ şâban ayının yarısındaki gecede dünya semasına iner ve Kelp kabilesinin koyunlarının yünü adedinden daha çok kişiyi bağışlar.” buyurdu.³⁸¹

Bu hadis bazı temel hadis kitaplarında geçmektedir.³⁸²

Tirmizî’de hadisin senedi şöyledir: Ahmed b. Meni’-- Yezîd b. Hârûn-- el-Haccâc b. Ertât-- Yahyâ b. Ebî Kesîr-- Urve-- Âişe

İbn Mâce’de ise hadisin senedi şöyledir: Abde b. Abdillâh el-Huzâî-- Muhammed b. Abdulmelik ve Ebû Bekir-- Yezîd b. Hârûn--.....

Ahmed b. Hanbel’de de hadisin senedi aynıdır: Ebî-- Yezid b. Hârûn--.....

“Haccâc hadisi” diye bilinen rivâyetin üç eserde de senedi aynıdır.

Tirmizî bu hadis hakkında şöyle der: Yahyâ b. Ebî Kesîr, Urve’den; Haccac b. Ertât da Yahyâ b. Ebî Kesîr’den bu hadisi işitmemiştir. Âişe’nin rivâyet ettiği bu hadisin Haccâc’ın bulunduğu senetten başka senedi de yoktur ben bu hadisi Buhârî’den duydum, o bu hadisi ‘zayıf’ kabul etti’. Bu hadis Elbânî’ye göre de zayıftır.³⁸³

Görüldüğü gibi bu hadis zayıftır.

Hadiste özellikle Kelb kabilesinin zikredilmesi, bu kabilenin diğer Arap kabilelerine göre daha fazla koyun sürüsüne sahip olmasındandır.³⁸⁴

İbn Mâce’nin tahriç ettiği, Ebû Mûsâ el-Eş’arî’nin rivâyet ettiği³⁸⁵ bir hadiste de, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (3)

«إِنَّ اللَّهَ لَيَطَّلِعُ فِي لَيْلَةِ النَّصْفِ مِنْ شَعْبَانَ فَيَغْفِرُ لَجَمِيعِ خَلْقِهِ إِلَّا لِمُشْرِكٍ أَوْ مُشَاحِنٍ»

³⁸¹ *Letâif*, s. 261.

³⁸² Tirmizî, Savm,39; İbn Mâce, İkametü’s-Salât, 191; Ahmed b. Hanbel, VI, 238.

³⁸³ Mubârekpûrî, *Tuhvetü’l-Ahvezî*, III, 364.

³⁸⁴ Mubârekpûrî, *Tuhvetü’l-Ahvezî*, III, 365.

³⁸⁵ *Letâif*, s. 261. Berat Gecesi ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü’l-evkât*, s. 118- 134.

“Allah, şâban ayının yarısındaki gecede (yeryüzündekilerin yaptıklarına) muttali olur, bütün yarattıklarını affeder. Şirk koşan ve düşmanlık güden kişiler hariç.”³⁸⁶

Bu hadisle ilgili olarak Zevâid’de Bûsîrî şöyle demiştir: Senet Abdullah b. Lehîa’dan dolayı zayıftır.³⁸⁷ Abdullah b. Lehîa³⁸⁸ yedinci tabakadan ‘sadûk’* bir râvi olmasına rağmen, kitapları yandıktan sonra ihtilâta** maruz kalmıştır.

Osman b. Ebi’l-Âs’ın (r.a.) rivâyet ettiği hadiste şâban ayının yarısındaki gecede bağışlanmayacak kişiler olarak “zina edenler ve müşrikler”³⁸⁹ Abdullah b. Amr’ın rivâyetinde ise, “düşmanlık güden ve katil kişiler” denmiştir.³⁹⁰

Sonuç olarak şâban ayının yarısındaki gece olan Berat Gecesiyle ilgili incelediğimiz üç hadisün üçü de zayıftır. “Bu hadislerin hepsi şâban ayının yarısındaki gecenin faziletiyle ilgili (sahih) rivâyet olmadığını iddia edenlerin delilleridir.”³⁹¹

Şâban ayının yarısındaki gecede Şam’daki tabîilerden Halid b. Ma’dân (103/721), Mekhûl b. Ebî Müslim (112/730), Lokman b. Âmir ve başkaları ta’zim ederek ve çokça ibadet ederek geçirmeye başladılar. Bunların İsrâiliyattan esinlenerek böyle bir geceyi kutlamaya başladıkları da söylenmiştir. Bu geceyi kutlamayı insanlar onlardan öğrendiler. Böyle bir kutlamayı bazısı red, bazısı kabul etti. İnsanlar arasında yaygılaşmaya başlayınca Basra ehli kabul etti. Hicaz ehli ise bunun hepsinin bid’at olduğunu söyleyerek reddetti.³⁹²

³⁸⁶ İbn Mâce, İkametü’s-Salât, 191.

³⁸⁷ Mubârekpûrî, a.g.e., III, 366.

³⁸⁸ Buhârî, et-Tarihu’l-kebir, V, 182; İbn Ebî Hâtim, el-Cerh ve’t-ta’dîl, V, 145- 148; Zehebî, Mizânü’l-itudâl, III, 189- 197; İbn Hacer, Tehzîbü’t-tehzîb, V, 373- 379; Lisânü’l-mizân, VII, 268. Abdullah b. Lehîa için ayrıca bk. Şerhu İlel’l-Tirmizi, I, 136- 139.

*Sadûk: Ta’dilin, Zehebî ve İrâkî’ye göre üçüncü, Sehâvî’ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis yazılır ve araştırılır. Aydınlı, a.g.e., s.261.

**İhtilât: Yaşlanma, aniden bir felaketle karşılaşma gibi sebeplerle hafıza bozukluğuna uğramak. Aydınlı, a.g.e., s. 129.

³⁸⁹ Ali el-Muttakî, Kenzü’l-ummâl, XII, 314, (Hadis no:35178).

³⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 176.

³⁹¹ Mubârekpûrî, a.g.e., III, 367.

³⁹² Letâif, s. 263.

Diğer gecelerde olduğu gibi şâban ayının on beşindeki geceyi de Müslüman istediği şekilde değerlendirebilir. Bu geceye has bazı eserlerde³⁹³ ayrıntısı verilen bir ibadet ve namaz şekli yoktur.

Şunun da bilinmesi gerekir: “Şâban ayının on beşinci gecesinin kutlanması ile ilgili Rasûlüllah (s.a.v.) ve sahâbeden (sahih) hiçbir rivâyet sabit olmamıştır. Bu gecenin kutlanması, değerlendirilmesiyle ilgili tavsiyeler Şam ehli fukahası ve tabîlerinin ileri gelenlerinden sabit olmuştur.³⁹⁴

Şâban ayının yarısındaki gece ile ilgili Rasûlüllah (s.a.v.) ve sahâbeden hiçbir rivâyet vârid olmamıştır. Bu gecenin kutlanması Şam ehli tabîlerinden bazı fukahânın kutlamasıyla yaygınlaşmıştır. Böyle olmasına rağmen İbn Receb el-Hanbelî bu gecede yapılması gerekenleri şöyle belirtmektedir: “Mü’mine yakışan, günahların bağışlanması, ayıpların örtülmesi, belaların def edilmesi için kendisini duaya yöneltmektir. Tevbeyi ön plana çıkarması gerekir; çünkü Allah Teâlâ tevbe edenin tevbesini kabul eder.”³⁹⁵

Bu gecenin faziletinden insanların özellikle gençlerin mahrum kalmamasını İbn Receb el-Hanbelî şiirle şöyle dile getirir:

Namaz kılmak için (şâban ayının) yarısındaki şerefli gecede kalk,
(Şâban ayının) yarısındaki gece bu ayın en şerefli sidir.

Nice gençler, şâbanın yarısından habersizce gecelediler,
Oysa ki o gecede bazılarının ölüm îlâm sayfası kaldırıldı.

³⁹³ “Şâbanın on beşinci gecesini, her rekatinde bir Fatihâ ve on bir İhlas okumak ve iki rekatte bir selâm vermek suretiyle yüz rekât namaz kılınır. İsterse her rekâtında Fatihâ’dan sonra yüz İhlas okumak suretiyle on rekât de kılınabilir. Bu şekilde kılmak, bütün müstehab namazlarda da mervidir. Selef, bu namazı kılar ve buna “hayr namazı” derlerdi, hatta bu namazı bir araya toplanıp cemaatle de kılarlardı.” Gazzâlî, Zeynüddin, *İhyâu ulûmiddîn*, I, 203 (Tercüme: Ahmed Serdaroğlu, I, 555).

³⁹⁴ *Letâif*, s.264.

³⁹⁵ *Letâif*, s.265.

O gece gitmeden hayırlı işler yapmada acele et,

Zamanı boşa harcarken ölümün aniden gelip de götürmesinden sakın.

O gecenin gündüzünde oruç tut, Allah'ın yardımını um,

Sıkıntı anında Allah'ın lütfu ile başarıya ulaşmanı um.³⁹⁶

İbn Receb el-Hanbelî, bu gecede bazı kişilerin dualarının kabul olmayacağını, bu nedenle âyet ve hadislerde müslümanın affedilmesine engel olarak sayılan şu günahlardan kaçınılması gerektiğini belirtir: Allah'a ortak koşmak, intihar etmek ve zina. Bunlar Allah katında en büyük günahlardandır. Sıhhatinde ittifak edilen İbn Mes'ûd'dan rivâyet edilen hadiste³⁹⁷ bir adam:

-Ya Rasûlallah! Allah indinde hangi günah en büyüktür? dedi. Rasûlullah (s.a.v.):

“Seni yaratmış olduğu halde Allah'ın bir ortağı bulunduğu kâil olmandır.” buyurdu.

O zât:

-Sonra hangisidir? diye sordu. Peygamber (s.a.v.):

“Seninle beraber yemesinden korkarak evladını öldürmendir” dedi. Adam:

-Ondan sonra hangisidir? deyince:

“Komşunun hanımıyla zina etmendir. Allah bunları tasdik için: “Onlar, Allah ile beraber başka bir tanrıya yalvarmazlar, Allah'ın haram kıldığı cana kıymazlar ve zina etmezler. Bunları yapan ağır azaba uğrar”³⁹⁸ buyurdu.”³⁹⁹

³⁹⁶ Letâif, s. 265.

³⁹⁷ Letâif, s. 265.

³⁹⁸ el-Furkân, 25/68.

³⁹⁹ Buhârî, Tefsîru'l-Kur'an, 3, 25;Edeb, 20; Hudûd, 20; Diyet, 1; Tevhîd, 40,46; Müslim, İman, 141- 142; Tirmizî, Tefsîru'l-Kur'an, 25.

Bu gecenin varlığına dâir Kur’ân’da bir delil olmadığı gibi, yukarıda faziletiyle ilgili incelediğimiz üç hadisin üçü de zayıftır. Bazı âlimlerin bu gecenin faziletiyle ilgili ileri sürdükleri Kur’ânî delille ilgili İbn Receb el-Hanbelî şöyle demektedir:

“Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir”⁴⁰⁰ âyetindeki geceden maksat şâban ayının yarısındaki gecedir denmiş olsa da, cumhûra göre o Kadir Gecesidir. Doğru olan da budur.⁴⁰¹

Şâban ayının yarısındaki gecenin yani Berat Gecesinin faziletiyle ilgili incelediğimiz hadislerin üçü de ‘zayıf’ tır. Durumlarını tablo halinde şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
4.Berat Gecesi	1	Ali b. Ebî Tâlib	İbn Mâce	Zayıf
	2	Âişe	Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed	Zayıf
	3	Ebû Mûsâ el-Eş’arî	İbn Mâce	Zayıf

5.KADİR GECESİ

Hakkında mustakil bir sûre nâzil olmuş ve Kur’an’da açıkça ismi geçen tek gece Kadir Gecesidir: **“Şüphesiz, biz onu (Kur’an’ı) Kadir Gecesinde indirdik. Kadir Gecesinin ne olduğunu sen ne bileceksin! Kadir Gecesi bin aydan daha hayırlıdır. Melekler ve Ruh (Cebrail) o gecede, Rablerinin izniyle her türlü iş için iner de iner. O gece, tan yerinin ağarmasına kadar bir esenliktir.”**⁴⁰²

Kadir Gecesinden bahsettiği âlimlerce kabul edilen bir âyet de şudur: **“Hâ Mîm. Apaçık olan Kitab’a andolsun ki, biz onu mübârek bir gecede indirdik. Şüphesiz biz insanları uarmaktayız. Katımızdan bir emirle her hikmetli iş o gecede ayırt edilir.**

⁴⁰⁰ ed-Duhân, 44/4.

⁴⁰¹ Letâif, s. 268.

⁴⁰² el-Kadr, 97/1- 5.

Çünkü biz, Rabbinin bir rahmeti olarak peygamber göndermekteyiz. O işitendir, bilendir.⁴⁰³

Burada geçen “el-leyletü’l-mübâreke” nin dört anlamı: “el-leyletü’l-mübâreke, leyletü’l-berâe, leyletü’s-sakk ve leyletü’l-kadr”dir.⁴⁰⁴

Bu âyetlerde bahsedilen gece Kadir Gecesidir.⁴⁰⁵ Allah, **(Kur’an’ı) Kadir Gecesinde,**⁴⁰⁶ **ramazan ayında**⁴⁰⁷ indirdiğini belirtmektedir. Genel kanaate göre de Kadir Gecesi ramazan ayındadır. Ekser âlimlerin görüşleri bu cihette olmasına rağmen İkrime el-Berberî ve Osman b. Muhammed b. el-Mugîre âyette bahsi geçen “mübârek gece” ifadesinden kastedilenin şâban ayının ortasındaki Berat Gecesi olduğunu söyledikleri⁴⁰⁸ için onların görüşlerini de yabana atmamak için şöyle bir görüş geliştirilmiştir:

“Kur’an’ın bir toplu inişi, bir de parça parça inişi vardır. Toplu inişi bir defada olmuştur. Buna inzâl tabiri uygundur. Parça parça inişi ise yirmi üç senede olmuştur. Buna da tenzîl tabiri uygundur. Bu iki kelime aynı manada kullanılabildiğine göre, birinin bir gecede, diğerinin diğer gecede olması iki rivâyetin tevfiğine daha uygun olacaktır. Şu halde, leyle-i mübârekenin, leyle-i berae olması “**Biz onu (Kur’an’ı) Kadir gecesinde indirdik**” buyrulmasına zıt olmayacaktır.”⁴⁰⁹

Bu ümmete Kadir Gecesi gibi mübârek bir gecenin verilme hikmetini İbn Receb el-Hanbelî bu konudaki hadislere dayanarak şöyle açıklamıştır: Bu konu da iki rivâyet vardır:⁴¹⁰ Birincisi; İmam Mâlik’ten: Rasûlullah’a (s.a.v.) önceki ümmetlerin ömürleri veya Allah’ın dilediği kadarı gösterildi. Rasûlullah (s.a.v.) başka ümmetlerin uzun ömürlerinde ulaştıkları

⁴⁰³ ed-Duhân, 44/1- 6.

⁴⁰⁴ Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmî’l-Kur’an*, XVI, 126.

⁴⁰⁵ Mücâhid, *Tefsîr*, I, 597; Kurtubî, *a.g.e.*, XVI, 126; Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, VI, 4293; Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîru ruhu’l-beyân*, VIII, 401.

⁴⁰⁶ el-Kadr, 97/1.

⁴⁰⁷ el-Bakara, 2/185.

⁴⁰⁸ Taberî, Ebû Ca’fer Muhammed b. Cerîr, *Câmiu’l-beyân* (Tercüme: Aytekin, Kerim- Karakaya, Hasan), VII, 354.

⁴⁰⁹ Beydâvî, *Envâru’t-tenzîl*, V, 99; Yazır, *a.g.e.*, VI, 4295.

⁴¹⁰ *Letâif*, s. 350.

iyilikleri kendi ümmetinin kısa ömürlerinde ulaşamayacaklarını düşündü. Bunun üzerine Allah bin aydan hayırlı olan Kadir Gecesini verdi.⁴¹¹

İkinci rivâyet Mücâhid'den: Rasûlüllah (s.a.v.), ashâbına İsrailoğullarından silahını kuşanıp bin ay boyunca Allah yolunda savaşmış bir adamdan bahsetti de, ashâb bu adama gıpta ettiler. Bunun üzerine Kadr sûresi nâzil oldu.⁴¹²

Kadir Gecesinin kaldırıldığını, yedi senede bir olduğunu söyleyenler olmakla birlikte cumhûra göre Kadir Gecesi ramazan ayında ve her yıldır.⁴¹³ Kadir Gecesinin hangi ay ve günde olduğu bildirilmemiştir. Bununla birlikte birçok hadiste bu mübârek gecenin ramazan ayında ve özellikle son on gününde olduğu belirtilmiştir.

Kadir Gecesinin ramazanın ilk gecesi, ikinci yarısında, dolunay gecesinde, on yedi veya on dokuzuncu gecede olduğunu söyleyenler vardır. Kadir Gecesinin hangi gecede olduğunda ihtilaf edilmekle birlikte cumhura göre ramazanın son onunda tekli ve çiftli her gecede aranır.⁴¹⁴

Abdürrezzâk—Ma'mer—Katâde ve Âsım—İkrime—İbn Abbâs şöyle dedi: Ömer b. Hattâb, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) ashâbını çağırdı ve onlara Kadir Gecesinin ne zaman olduğunu sordu. Onlar son onunda olduğunda birleştiler. Ben de Ömer'e (r.a.) dedim ki:

Kadir gecesinin hangi gecede olduğunu ben biliyorum (veya zannediyorum). Ömer (r.a.):

-Hangi gecedir? dedi. Ben de dedim ki:

Ramazanın son on gününden geçen yedide (27. gecede) veya kalan yedide (23. gecede). Ömer (r.a.):

-Bunu nereden bildin? dedi. Ben de:

⁴¹¹ Mâlik, *Muvatta*, I, 321.

⁴¹² Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, IV, 504.

⁴¹³ *Letâif*, s.357.

⁴¹⁴ *Letâif*, s. 357-358.

-Allah semâyı yedi (kat) ve gökyüzünü yedi günde yarattı. Haftada gün yedidir. Zaman da bu yedi (gün) üzerine dönmektedir. Allah insanı yedi şeyden yarattı ve insan yedi şeyden yer. Yedi organ üzerine secde eder. Beytullah'ta tavaf yedidir. Mina'da şeytan taşlamak yedidir. Bunun üzerine Ömer (r.a.) dedi ki:

-Bizim düşünemediğimizi sen düşündün.

Başka bir rivâyette Ömer (r.a.): Ben, "Allah insanı yedi şeyden yarattı ve yedi şeyden yer" ifadelerini anlamadım deyince:

İbn Abbâs "insan yedi şeyden yarattı" sözüne şu âyetlerle açıklık getirdi: "**Andolsun, biz insanı, çamurdan (süzülmüş) bir özden yarattık. Sonra onu az bir su (meni) halinde sağlam bir karargâha (anarahmine) yerleştirdik. Sonra bu azsuyu "alaka" haline getirdik. Alakayı da "mudğa" yaptık. Bu "mudga"yı da kemiklere dönüştürdük ve bu kemiklere de et giydirdik. Nihayet onu bambaşka bir yaratık olarak ortaya çıkardık. Yaratanların en güzeli olan Allah'ın şâni ne yücedir! Sonra (ey insanlar) siz bunun ardından muhakkak öleceksiniz.**"⁴¹⁵

Katâde, İbn Abbâs'ın "insan yedi şeyden yer" sözüne şu âyetlerle: "**Gerçekten biz, yağmuru bol bol yağdırdık. Sonra toprağı, iyiden iyiye yarıdık! Böylece sizin ve hayvanlarınızın yararlanması için orada taneler, üzümler, yoncalar, zeytinler, hurmalıklar, sık ağaçlı bahçeler, meyveler ve otlaklar ortaya çıkardık.**"⁴¹⁶ açıklık getirdi.⁴¹⁷

Bu hadis bazı kaynaklarda benzer şekilde geçmektedir.⁴¹⁸

Muteahhirîn âlimlerden bir grup Kur'an'dan iki delille Kadir Kecesinin 27. gecede olduğuna şöyle delil getirdiler:

1.Allah, Kadr sûresinde Kadir Gecesini üç yerde zikretti. Kadir Kecesinin harfleri dokuzdur. Üç ile de dokuzu çarparsak yirmi yedi olur.

⁴¹⁵ el-Mu'minûn, 23/12- 15.

⁴¹⁶ Abese, 80/25- 32.

⁴¹⁷ Letâif, s. 363.

⁴¹⁸ Abdurrezzâk, Musannef, IV, 246, (Hadis no:7679).

2.“O gece selâmettedir” âyetindeki “o” zamîri sûrenin 27. kelimesidir. Kadr sûresinin toplam kelimeleri ise otuzdur.⁴¹⁹

İbn Receb’in muteahhirîn âlimlerden kime ait olduğunu belirtmediği bu görüşün isabetli olmadığı kanaatindeyiz. Çünkü Kur’an harflerine veya kelimelerine şifrelerin yüklendiği bir şifre kitabı değildir. Kur’an kelimelere ve cümlelere yüklenen anlam/anlamlar üzerine düşünülmesini istemektedir.

Buraya kadar, Kadir Gecesinde varlığı âyetle sabit olan tek gece olduğunu, bu ümmete verilme hikmeti ile ilgili görüşleri ve ramazanın hangi gecesinde olabileceğini giriş sadedinde kısaca incelemiş olduk. Kadir Gecesinde varlığı ve fazileti âyet/âyetlerle sabit olunca, şimdi faziletiyle ilgili hadisleri farklı başlıklar altında inceleyeceğiz:

5.1.Bin aydan hayırlı gece

Müsned ve *Nesâî*’de Ebû Hüreyre’den rivâyet edilen bir hadiste Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*Ramazan ayında bin aydan hayırlı bir gece vardır. Kim onu ihyâ etmeyip de iyiliklerinden mahrum kalırsa (bin aylık iyiliklerden) mahrum kalmış olur.*”⁴²⁰

Ebû Hüreyre’den rivâyet edilen İbn Receb el-Hanbelî’nin bir kısmını verdiği bu hadis temel kaynaklarda şu ifadelerle geçmektedir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

" قَدْ جَاءَكُمْ رَمَضَانُ، شَهْرٌ مُبَارَكٌ، افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ، تُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَتُغْلَقُ فِيهِ أَبْوَابُ
الْجَحِيمِ، وَتُغَلُّ فِيهِ الشَّيَاطِينُ، فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ، مَنْ حُرِمَ خَيْرَهَا، فَقَدْ حُرِمَ "

“*Mübârek ramazan ayınız gelmiştir. Allah ramazan ayında size orucu farz kıldı. O ayda cennet kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur. Ramazan ayında bin aydan hayırlı bir gece vardır. Kim onu ihya etmeyip de iyiliklerinden mahrum kalırsa (bin aylık iyiliklerden) mahrum kalmış olur.*”⁴²¹

⁴¹⁹ *Letâif*, s. 366.

⁴²⁰ *Letâif*, s. 351.

⁴²¹ *Nesâî*, *Fazlı Şehr-i Ramazan*, 5; Ahmed b. Hanbel, II, 230.

Nesâî'de “*Cennet kapıları açılır*” yerine “*Semânın kapıları açılır*” denmektedir.

Nesâî'de hadisin senedi şöyledir: Bişr b. Hilâl—Abdülvâris—Eyyûb—Ebû Kılâbe-- Ebû Hüreyre.

Ahmed b. Hanbel'de hadisin senedi şöyledir: İsmail—Eyyûb-- Ebû Kılâbe-- Ebû Hüreyre.

Görüldüğü gibi iki kaynakta da sened aynıdır. Muhammed Nâsıruddîn Elbânî hadisin ‘sahih’; Şuayb Arnaûd hadisin ‘sahih’ ve isnâdındaki râvilerin Abdullah b. Zeyd el-Cermî olan Ebû Kılâbe hariç; Şeyhân'ın râvilerinden olduğunu belirtmektedir. Ebû Kılâbe'nin Ebû Hüreyre'den rivâyeti ‘mürsel’*dir. Seneddeki İsmail'in, İbn Uleyye diye bilinenin İbn İbrahim; Eyyûb'un da İbn Ebî Temîme es-Sehtiyânî olduğunu belirtmektedir.⁴²²

5. 2. Geçmiş günahların bağışlandığı gece

Sahihayn'da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*Kim inanarak ve sevabını yalnız Allah'tan umarak Kadir Gecesini ihyâ ederse geçmiş günahları bağışlanır.*”⁴²³

Yine Ebû Hüreyre'den (r.a.) bir başka rivâyet şöyledir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (2)

«*مَنْ صَامَ رَمَضَانَ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ، وَمَنْ قَامَ لَيْلَةَ الْقَدْرِ إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ*»

“*Kim inanarak ve sevabını yalnızca Allah'tan umarak ramazan ayında oruç tutarsa geçmiş günahları bağışlanır. Kim inanarak ve sevabını yalnız Allah'tan umarak Kadir Gecesini ihya ederse geçmiş günahları bağışlanır.*”⁴²⁴

*Mürsel: Senedinde râvi düşmesi/eksikliği bulunan hadistir. Aydınlı, a.g.e., s. 213.

⁴²² Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil), XII, 59; XIV, 541- 542; XV, 302 (Hadis no: 7148, 8991, 9497).

⁴²³ *Letâif*, s. 351,371.

⁴²⁴ *Letâif*, s.371.

Ebû Hüreyre'den ve Ubâde b. Sâbit'ten rivâyet edilen hadisi İbn Receb el-Hanbelî bazen kısaltarak, bazen kısaltmadan vermektedir. Hadis, temel hadis kitaplarında iki şekilde de geçmektedir.⁴²⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ubâde b. Sâbit'ten nakledilen rivâyette “*Gelecek günahları da bağışlanır.*”⁴²⁶ ilâvesi vardır.

Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in Ubâde b. Sâbit rivâyetindeki ilâvesi hariç ‘müttefekun aleyh’ bir hadistir.

Bu gecede yapılması gereken duayı Rasûlüllah (s.a.v.) Hz. Âişe'ye şöyle öğretiyor:

“*Allahım! Sen affedicisin. Affetmeyi seversin. Beni de affet.*”⁴²⁷

Hadis, temel hadis kaynaklarında aynı şekilde geçmektedir.⁴²⁸

Tirmizî'de sened şöyledir: Kuteybe-- Ca'fer b. Süleymân ed-Dabüî--Kehmes b. Hasan-- Abdullah b. Bureyde-- Âişe.

İbn Mâce'de ise şöyledir: Ali b. Muhammed—Veki'-- Kehmes b. Hasan--Abdullah b. Bureyde-- Âişe.

Tirmizî Hz. Âişe'nin rivâyet ettiği bu hadis için ‘hasen sahih’ demiştir.

5.3. Meleklerin yeryüzüne indiği gece

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*Bu gecede yeryüzüne inen meleklerin sayısı, çakıl taşlarının sayısından daha çoktur.*”⁴²⁹

⁴²⁵ Buhârî, Salâtü't-Terâvîh, 1; Savm,6; Müslim, Salâtü'l-müsâfirîn, 176; Ahmed b. Hanbel, V, 324.

⁴²⁶ Ahmed b. Hanbel, V, 318.

⁴²⁷ *Letâif*, s. 369.

⁴²⁸ Tirmizî, Deavât, 85; İbn Mâce, Dua, 5; Ahmed b. Hanbel, VI, 171, 182, 183.

⁴²⁹ *Letâif*, s. 336.

İbn Receb el-Hanbelî'nin ilgili kısmını verdiği hadisin tamamı şöyledir. Rasûlüllah (s.a.v.) Kadir Gecesi hakkında şöyle buyurdu: (3)

إِنَّهَا لَيْلَةٌ سَابِعَةٌ - أَوْ تَاسِعَةٌ - وَعِشْرِينَ، إِنَّ الْمَلَائِكَةَ تَلُكُ اللَّيْلَةَ فِي الْأَرْضِ أَكْثَرَ مِنْ عَدَدِ الْحَصَى

“Kadir Gecesinde -ki o 27. veya 29. gecededir- yeryüzüne inen meleklerin sayısı çakıl taşlarının sayısından daha çoktur.”⁴³⁰

Hadisin senedi şöyledir: Süleyman b. Dâvûd (Ebû Dâvûd et-Tayâlisî)-- İmrân (el-Kattân)-- Katâde-- Meymûne-- Ebû Hüreyre.

Şuayb Arnaûd isnâd hakkında şöyle demektedir: Hadis, senedinindeki İmrân b. Dâver el-Kattân'dan dolayı ‘hasen’dir. Zira o hadis de kuvvetli değildir. Hadisin diğer râvileri ‘sika’dır.⁴³¹

“Niye melekler bu gecede iner?” sorusunun cevabını İbn Receb el-Hanbelî şu şekilde vermektedir:⁴³² “Krallar ve efendiler özenle hazırlanmış, süslenmiş evlere girmek isterler. Bu gecede kullar kendilerini ibadetle, taatla ramazanın gündüzünde oruç ve gecelerinde namazla geçirdikleri; mescidlerini kandillerle süsledikleri için Allah meleklerine kullarının durumlarını görmeleri için yeryüzüne inmelerini emreder: **“Hani, Rabbin meleklerle, “Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım” demişti. Onlar, “Orada bozgunculuk yapacak, kan dökecek birini mi yaratacaksın? Oysa biz sana hamdederek daima seni tesbih ve takdis ediyoruz.” demişler, Allah da, “Ben sizin bilmediğinizi bilirim” demişti.”**⁴³³

Allah kullarının durumlarını görmeleri için Kadir Gecesinde meleklerin yeryüzüne inmelerini istemektedir.

⁴³⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 519.

⁴³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XVI; 427- 428, (Hadis no:10734).

⁴³² *Letâif*, s. 350.

⁴³³ el-Bakara, 2/30.

5.4. Şeytanların yeryüzüne inmediği gece

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ubâde b. Sâmit'ten; İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'inde Câbir'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Tan yeri ağarıncaya kadar o gece şeytanlar yeryüzüne inmezler.*”⁴³⁴

İbn Receb el-Hanbelî'nin bir kısmını verdiği bu hadis onun da belirttiği gibi İbn Hıbbân ve Ahmed b. Hanbel'de geçmektedir.⁴³⁵

İbn Hıbbân'da hadisin tamamı şöyledir: Câbir'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (4)

"إِنِّي كُنْتُ أُرِيتُ لَيْلَةَ الْقَدْرِ، ثُمَّ نُسِّيَتْهَا، وَهِيَ فِي الْعَشْرِ الْأَوَّخِرِ، وَهِيَ طَلْفَةٌ بَلْجَةٌ لَا حَارَّةٌ وَلَا بَارِدَةٌ كَأَنَّ فِيهَا
قَمَرًا يَفْضَحُ كَوَاكِبَهَا، لَا يَخْرُجُ شَيْطَانُهَا حَتَّى يَخْرُجَ فَجْرُهَا"

“Bana Kadir Gecesi (nin zamanı) gösterildi, sonra da unutturuldu. Kadir Gecesi ramazanın son on gecesindedir. O gecede hava güzel ve aydınlık, ne soğuk ne sıcaktır. O gecede sanki ay yıldızları ortaya çıkardı. Tan yeri ağarıncaya kadar o gecede şeytanlar yeryüzüne inmezler.”

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde de hadis İbn Hıbbân'da geçtiği şekildedir, ayrıca şu bilgi vardır: “*Allah Kadir Gecesinde geçmiş ve gelecek günahları affeder.*”

İbn Hıbbân'da hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. İshâk b. Huzeyme-- Muhammed b. Abdillâh ez-Ziyâdî-- Fudayl b. Süleyman-- Abdullâh b. Osman b. Huzeym-- İbnü'z-Zübeyr-- Câbir.

⁴³⁴ *Letâif*, s. 336. Kadir Gecesi ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü'l-evkât*, s. 207- 262.

⁴³⁵ İbn Hıbbân, V, 277, (Hadis no:3680); Ahmed b. Hanbel, V, 324.

Şuayb Arnaûd, şâhitleriyle birlikte bu hadisi ‘sahih’ görmektedir. Fudayl b. Süleyman hakkında Ebû Zür’a ‘leyyin’* derken, Ebû Hâtim, ‘hadisi yazılır, kuvvetli değildir’ demektedir. Hadisin diğer râvileri sika/güvenilirdir.⁴³⁶

Ahmed b. Hanbel’in Müsned’de hadisin senedi şöyledir: Hayve b. Şüreyh-- Bukıyye-- Buhayr b. Sad-- Hâlid b. Ma’dân-- Ubâde b. Sâmit.

Şuayb Arnaûd, bu hadisi ‘hasen’ olarak görmektedir. Hadisin senedi ‘zayıf’tır. İsnâddaki Bakıyye (İbnü’l-Velid) ‘tedlîsü’t-tesviye’** yapan birisidir. Ayrıca Ebû Hâtim, Ebû Nuaym el-İsbehânî ve başkalarının dediği gibi, isnâddaki Halid b. Ma’dân, Ubâde’den hadisi işitmemiştir.⁴³⁷ Sonuç olarak hadis hakkında farklı değerlendirmeler varsa da ‘sahih’ isnadı vardır.

İbn Receb el-Hanbelî, “Cuma gecesi mi faziletli yoksa Kadir Gecesi mi?” sorusuna şöyle cevap vermektedir: Hanbelî mezhebinden bir grup “Cuma gecesinin Kadir Gecesinden faziletli olduğunu” iddia etseler de Ahmed b. Hanbel’den rivâyete göre bu görüş doğru değildir.⁴³⁸

Kadir Gecesinin faziletini dört başlık altında incelemiş olduk. Kadir gecesinin bin aydan hayırlı olması, meleklerin yeryüzüne inip şeytanların inmemesi, Kadir sûresindeki âyetlerle desteklenmektedir. Dolayısıyla bu hadisler anlam itibariyle de ‘sahih’dir.

Kadir sûresinde anlam itibariyle desteklenmeyen “Kadir gecesinin geçmiş günahları affettirdiği” ile ilgili başlıktaki hadis Buhârî ve Müslim hadisidir.

*Leyyin: Zehebî, Irâkî ve Sehâvî’ye göre leyse bi-umde anlamındadır. Cerhin, Irâkî’ye göre beşinci, Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i’tibâr için alınır. Aydınlı, Abdullah *Hadis İstılahları Sözlüğü*, s. 164.

⁴³⁶ Arnaûd, Şuayb, *el-İhsân fî takrîbi Sahîhi İbn Hıbbân*, VIII, 444.

**Tedlîsü’t-tesviye: Senedin tamamen sika râvilerden oluşmuş olduğunu göstermek maksadıyla senedeki sika râviler arasında bulunan zayıf râviyi, okuyucuya veya dinleyiciye fark ettirmeksizin atarak rivâyette bulunmak. Aydınlı, *a.g.e.*, s. 314.

⁴³⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk.Arnaûd- Mürşid), a.g.e., XXXVII, 425, (Hadis no:22765).

⁴³⁸ *Letâif*, s. 468.

Sonuç olarak, “Kadir Gecesi” başlığı altında incelediğimiz hadisler Kadr sûresinin tefsiri ve ‘sahih’ hadislerdir. İncelediğimiz hadisleri bir tabloda şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sıhhat Durumu
5.Kadir Gecesi	1	Ebû Hüreyre	<u>Nesâî</u> , Ahmed	Sahih
	2	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ahmed	Sahih
	3	Ebû Hüreyre	Ahmed	Hasen
	4	Ubâde b. Sâmit, Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ahmed	Sahih

B.GÜNLERİN FAZİLETİ

1.ARİFE GÜNÜ

Arife günü zilhicce ayının 9. günüdür. Hacca niyet edenler bu günde Arafat'ta vakfe yaparlar. Arafat ismiyle de ilintili olarak bu güne arife denmiştir. Arife gününün faziletiyle ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden tespit ettiğimiz hadisleri farklı başlıklar altında inceleyeceğiz. İlk başlığımız şudur:

1.1. Fazla sayıda kulun bağışlandığı gün

İbn Hıbbân'ın *Sahih*'inde Câbir'den (r.a.) rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Allah katında arife gününden daha faziletli bir gün yoktur. O günde Allah Tebâreke ve Teâlâ dünya semasına inerek yer halkı ile semâ halkına övünür ve şöyle der: Uzak dar yollardan gelen, kurban kesip saçı başı toz-toprak olan kullarıma bakınız. Arife gününden başka bir günde kulların daha çok âzâd edilenin bulunduğu başka bir gün görülmemiştir.”*⁴³⁹

⁴³⁹ *Letâif*, s. 489.

Câbir'in (r.a.) rivâyet ettiği bu hadis bazı hadis kaynaklarında geçmektedir.⁴⁴⁰

İbn Receb el-Hanbelî'nin bir kısmını verdiği hadis, Ebû Ya'lâ'nın (307/919) *Müsned*'inde ve İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'inde şöyle geçmektedir: Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

"مَا مِنْ أَيَّامٍ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ أَيَّامِ عَشْرِ ذِي الْحِجَّةِ" قَالَ: فَقَالَ رَجُلٌ: يَا رَسُولَ اللَّهِ هُنَّ أَفْضَلُ أَمْ عِدَّتُهُنَّ
جِهَادًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ؟ قَالَ: "هُنَّ أَفْضَلُ مِنْ عِدَّتِهِنَّ جِهَادًا فِي سَبِيلِ اللَّهِ، وَمَا مِنْ يَوْمٍ أَفْضَلُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ يَنْزِلُ
اللَّهُ إِلَى السَّمَاءِ الدُّنْيَا فَيَبَاهِي بِأَهْلِ الْأَرْضِ أَهْلَ السَّمَاءِ، فَيَقُولُ: انظُرُوا إِلَى عِبَادِي شَعْنَا غَيْرًا ضَاحِينَ جَاؤُوا مِنْ كُلِّ فَجٍّ
عَمِيقٍ يَرْجُونَ رَحْمَتِي، وَلَمْ يَرَوْا عَذَابِي، فَلَمْ يَرِ يَوْمٌ أَكْثَرَ عِتْقًا مِنَ النَّارِ مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ"

"Allah katında zilhiccenin on gününden daha faziletli bir gün yoktur" deyince bir adam şöyle dedi: Allah yolunda cihad etmek o günlerden daha faziletli değil midir? Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: " O günler Allah yolunda cihad etmekten daha faziletlidir. Allah katında arife gününden daha faziletli bir gün yoktur. O günde Allah dünya semâsına inerek yer halkı ile semâ halkına övünür ve şöyle der: Uzak dar yollardan gelen, saçı başı dağınık olarak gelen kullarıma bakınız, rahmetimi umuyorlar ve onlar azabımı da görmeyeceklerdir. Arife gününden başka bir günde kulların daha çok âzâd edildiği başka bir gün yoktur."

Hadisin baş tarafında "zilhiccenin on gününden daha faziletli bir gün yok" denilirken, devamında "en faziletli günün arife günü" olduğu belirtilmiştir. Bu iki ifadeyi şöyle birleştirebiliriz: Allah katında en faziletli günler zilhiccenin ilk on günüdür. Çünkü bu günler Allah'ın dünya semâsına indiği günlerdir. Bu günlerin yani zilhiccenin ilk on günün içinde de en faziletli gün arife günüdür.

Hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. Amr b. Cebele – Muhammed b. Mervân – Hişâm – Ebü'z-Zübeyr – Câbir.

⁴⁴⁰ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 69; İbn Hıbbân, *Sahîh*, VI, 62, (Hadis no:3842); Münziri, *et-Tergîb ve't-terhib*, II, 200- 201; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 253.

Heysemî'nin belirttiğine göre Câbir'in (r.a.) rivâyet ettiği bu hadisi Ebû Ya'lâ rivâyet etmiş, Muhammed b. Mervân el-Ukaylî'nin ve diğer râvilerinin İbn Mâin ve İbn Hıbbân 'sika' ve hadisin 'sahih' olduğunu belirtmişlerdir.⁴⁴¹

İbn Receb el Hanbelî'nin belirttiğine göre benzer bir hadis de İbn Mende'nin (395/1005) “*Kitabu't-Tevhid*”inde geçmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“*Arife günü Allah dünya semasına inerek, kullarıyla meleklerle övünür ve şöyle der: Uzak dar yollardan, saçları dağınık, üstleri başları tozlu- topraklı bir şekilde gelen kullarıma bakınız. Sizi şâhid tutuyorum ki ben onları bağışladım. Bunun üzerine melekler şöyle derler: Ey Rabbimiz! Falan kişilerin yaptıkları kötüdür. Allah Teâlâ'da şöyle buyurur: Onları da bağışladım. Arife gününden daha fazla cehennem azabından kurtulan kişinin bulunduğu başka bir gün yoktur.*”⁴⁴²

Bu hadis de Câbir'den (r.a.) rivâyet edilmiştir. İbn Receb el-Hanbelî bu hadisin isnâdının 'hasen' ve 'muttasıl' olduğunu söylemiştir.⁴⁴³

Zilhiccenin 9 ve 10'u yani arife ve kurban bayramı ile ilgili hadisleri değerlendiren âlimler hangi günün daha faziletli olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir.⁴⁴⁴

Görüldüğü gibi “Fazla sayıda kulun bağışlandığı gün” başlığı altında Câbir'den rivâyet edilen hadis 'sahih'tir.

1.2. Şâhid günü

“Burçlara sahip gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, tanıklık edene ve edilene and olsun ki...”⁴⁴⁵ âyetinde ki “ **وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ** ” (Şâhitlik eden ve şâhitlik edilen)

⁴⁴¹ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, IV, 69; Heysemî, *a.g.e.*, III, 253.

⁴⁴² İbn Huzeyme, *Sahîh*, IV, 263; Begavî, *Mesâbihu's-sünne*, II, 264; Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, II, 201; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummal*, V, 71.

⁴⁴³ *Letâif*, s.489.

⁴⁴⁴ *Letâif*, s.488.

⁴⁴⁵ *Burûç*, 85/3.

kelimeleri hakkında Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den merfû ve mevkûf rivâyette şöyle buyrulmuştur:

“Şâhid, arife günü; meşhûd, cuma günüdür.”⁴⁴⁶

İbn Receb el-Hanbelî'nin yukarıda bir kısmını verdiği hadis kaynaklarda bazı farklılıklarla geçmektedir.⁴⁴⁷

Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiği merfû hadis “*Mev'ûd kıyamet günü; meşhûd arife günü; şâhid, cuma günüdür*”⁴⁴⁸ şeklindedir.

Taberânî de Ebû Mûsâ el-Eş'arî'den merfû rivâyetinde “*Şâhid, cuma günü; meşhûd arife günü*” şeklindedir.⁴⁴⁹

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Hüreyre'den merfû ve mevkûf rivâyette şudur:(2)

" الشَّاهِدَ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَالْيَوْمَ الْمَوْعُودُ: يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

“Şâhid arife günü, mev'ûd kıyamet günü” yine Ebû Hüreyre'den mevkûf rivâyette İbn Receb el-Hanbelî'nin belirttiğinin aksine

" الشَّاهِدُ: يَوْمَ الْجُمُعَةِ، وَالْمَشْهُودُ: يَوْمَ عَرَفَةَ، وَالْمَوْعُودُ: يَوْمَ الْقِيَامَةِ "

“Şâhid cuma günü, meşhûd arife günü, mev'ûd kıyamet günü” şeklindedir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadisin merfû rivâyetinin senedi şöyledir: Muhammed b. Ca'fer—Şu'be—Ali b. Zeyd ve Yunus b. Ubeyd-- Ammâr mevlâ beni Hâşim-- Ebû Hüreyre.

⁴⁴⁶ *Letâif*, s.488.

⁴⁴⁷ Ahmed b. Hanbel, II, 298; Ali el-Muttakî, *a.g.e.*, II, 13 (Hadis no:2941).

⁴⁴⁸ Tirmizî, *Tefsîru'l-Kur'an*, 85; Ali el-Muttakî, *a.g.e.*, II, 13 ,(Hadis no:2940).

⁴⁴⁹ Ali el-Muttakî, *a.g.e.*, II, 13, (Hadis no:2939).

Mevkûf rivâyetin senedi ise şöyledir: Muhammed b. Ca'fer—Şu'be-- Ammâr mevlâ beni Hâşim-- Ebû Hüreyre. Bu isnâdda Şu'be ile Ammâr mevlâ beni Hâşim arasında kopukluk vardır. Bu ikisinin arasında Ali b. Zeyd veya Yunus b. Ubeyd senedden düşmüştür.

Bu hadisin merfû rivâyeti Ali b. Zeyd yani İbn Cüd'ân'dan dolayı 'zayıf'tır. Mevkûf rivâyeti 'sahih'tir.⁴⁵⁰ Mevlâ benî Hâşim, Müslim'in râvilerindedir. İsnâdın diğer râvileri ise sika/güvenilir ve Şeyhân'ın râvilerindedir.⁴⁵¹ Sonuç olarak konu ile ilgili incelediğimiz merfû 'zayıf'; mevkûf hadis 'sahih'tir.

Yukarda verilen Burûç sûresi 3. âyetin biraz daha iyi anlaşılması için sibâk ve siyâkıdaki bazı âyetler şöyledir: “**Burçlara sahip gökyüzüne, geleceği bildirilmiş olan güne, tanıklık edene ve edilene andolsun ki....**”

Mevkûf rivâyet sahih olunca, şâhid cuma günü; meşhûd arife günü; mev'ûd kıyamet günüdür, diyebiliriz. Hakikatte ise âyetlerin siyâk ve sibâkına bakıldığında müfersirlerden bu âyetlerin anlamıyla ilgili arife ve cuma günlerinden bahsedenler olduğu gibi;⁴⁵² arife ve cuma günüyle hiç bağlantı kurmayıp **şâhitlik eden** ifadesiyle, kıyâmet günü hazır bulunanlar; **şâhitlik edilenler** ifâdesiyle de kıyâmet günündeki dehşetli manzaralar kastolunmuştur,⁴⁵³ diyenler çoğunluktadır.

“**Şâhid ve meşhûd**” kelimelerine birden fazla anlam verenler de olmuştur. Öyle ki **şâhid**'e verilen anlamları on altıya, **meşhûd**'a verilen anlamları da otuz ikiye çıkaranlar vardır.⁴⁵⁴

1.3. Bayram edinilecek gün

İbn Receb el-Hanbelî'nin Buhârî ve Müslim'in tahrîç ettiğini söylediği bir hadiste: (3)

⁴⁵⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XIII, 301, (Hadis no:7972).

⁴⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XIII, 302, ((Hadis no:7973).

⁴⁵² Mahalli-Suyûtî, *Tefsiru Celâleyn*, II, 258.

⁴⁵³ Nesefî, *Medâriku't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, III, 1945; Mevdûdi, *Tevhîmu'l-Kur'an*, VII, 85; Esed Muhammed, *Kur'an Mesajı*, III, 1253.

⁴⁵⁴ Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, VI, 3004- 3006.

أَنَّ رَجُلًا، مِنَ الْيَهُودِ قَالَ لَهُ: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، آيَةٌ فِي كِتَابِكُمْ تَقْرَأُونَهَا، لَوْ عَلَيْنَا مَعْشَرَ الْيَهُودِ نَزَلَتْ، لَاتَّخَذْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ عِيدًا. قَالَ: أَيُّ آيَةٍ؟ قَالَ: {الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا} [المائدة: 3] قَالَ عُمَرُ: «قَدْ عَرَفْنَا ذَلِكَ الْيَوْمَ، وَالْمَكَانَ الَّذِي نَزَلَتْ فِيهِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَهُوَ قَائِمٌ بِعَرَفَةَ يَوْمَ جُمُعَةٍ»

“Yahudilerden bir adam Ömer’e gelerek:

-Ya Emire’l- Mü’minîn! Kitabınızda okuduğunuz bir âyet var. Bu âyet biz Yahudilere inmiş olsa, o günü bayram yapardık, dedi. Ömer:

-Hangi âyet diye sordu. Yahudi:

“...Bugün sizin için dininizi kemâle erdirdim. Size nimetimi tamamladım ve sizin için din olarak İslâm’ı seçtim...”⁴⁵⁵ âyeti dedi. Bunun üzerine Ömer:

-Biz bu âyetin indiği günü ve yeri pek âlâ biliriz. O Rasûlüllah’a (s.a.v.) Arafat’ta, ayakta (Vedâ hutbesini verirken) cuma günü indi, dedi.”⁴⁵⁶

Buhârî ve Müslim’in Târik b. Şihâb’dan rivâyet ettikleri bu hadis temel hadis kaynaklarında aynı şekilde geçmektedir.⁴⁵⁷

Müslim’in rivâyetinde hadisin râvisi Târik b. Şihâb bahsi geçen âyetin indiği günü kasederek “Cuma günü müydü, değil miydi?” şüphe ediyorum, demiştir. Hadiste bahsedilen söz konusu âyetin iniş günü ile ilgili bir tereddüt olmuş olsa da bu tereddüdün başlığımızla ilgisi yoktur. Söz konusu dini tamamlayan âyetin arife günü Arafat’ta indiğidir.

Tirmizî’nin İbn Abbâs rivâyetinde “İki bayram gününde; cuma ve arife gününde indi” şeklindedir.⁴⁵⁸

Âyette belirtilen “Dininizi kemâle erdirdim.” ifadesinin, İbn Receb el-Hanbelî iki farklı şekilde gerçekleştiğini belirtmektedir:

⁴⁵⁵ el-Maide, 5/3.

⁴⁵⁶ Letâif, s. 478- 479.

⁴⁵⁷ Buhârî, İman,33; Müslim, Tefsiru’l-Kur’an, 3- 5; Nesâî, İman,18; Hac, 194.

⁴⁵⁸ Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’an, 5.

1. Müslümanlardan hiç kimse bundan önce hac yapmamıştır. Bu, âlimlerin çoğunluğun görüşüdür. Böylece haccın da yerine getirilmiş olmasıyla İslamın bütün rukunleri (namaz, oruç, zekat, hac) tamamlanmış oldu.

2. Allah, İbrahim'den (a.s.) kalma belirli kaideler üzerine haccı farz kıldı. Orada şirk koşmayı ve oraya şirk koşanların girmesini yasakladı. Müşriklerden, Müslümanlara o ortamda kimse karışmadı.⁴⁵⁹

“Bayram edinilecek gün” başlığı altında Târik b. Şihâb'dan rivâyet edilen hadisi inceledik. Bu hadis temel hadis kaynaklarından başta Buhârî ve Müslim olmak üzere bir çoğunda geçmekte olup ‘sahih’ tir.

1.4. Duanın hayırlısının yapıldığı gün

Arife gününde bol bol şehâdet getirmek gerekir. Çünkü şehâdet Allah'ın bu günde tamamladığı dinin aslı ve esasıdır. *Müsned*'de Abdullah İbn Amr'ın belittiğine göre arife günü Rasûlüllah (s.a.v.) en çok şöyle dua ederdi: (4)

«لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ، بِيَدِهِ الْخَيْرُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ»

“Tek olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Onun ortağı yoktur. Mülk ve hamd ona aittir. Hayır onun elindedir. O her şeye gücü yetendir.”⁴⁶⁰

Hadis, temel hadis kitaplarında küçük farklılıklarla geçmektedir.⁴⁶¹

Tirmizî'de ve Mâlik'in *Muvatta*'nda ifâde “*Duanın hayırlısı arife gününde yapılan duadır. Benim ve benden önceki Nebîlerin söylediği en hayırlı dua...*” şeklindedir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadisin senedi şöyledir: Ravh-- Muhammed b. Ebî Humeyd-- Amr b. Şuayb el-Kureşî es-Sehmî—Ebîhi (Şuayb b. Muhammed)—Ceddihi (Muhammed b. Abdillâh b. Amr).

⁴⁵⁹ *Letâif*, s. 486.

⁴⁶⁰ *Letâif*, s. 492- 493.

⁴⁶¹ Mâlik, *Muvatta*' , Hac, I, 422- 423; Tirmizî, *Deavât*, 122; Ahmed b. Hanbel, II, 210; Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 378, (Hadis no: 8125); Münzirî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, II, 419; Tebrîzî, *Mişkâtü'l- mesâbih*, II, 28; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 253; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, VII, 92 (18113).

Tirmizî de hadisin senedi şöyledir: Ebû Amr Müslim b. Ömer-- Abdullah b. Nâfi—Hammad b. Ebî Humejd-- Amr b. Şuayb-- Ebîhi (Şuayb b. Muhammed)—Ceddihî (Muhammed b. Abdillâh b. Amr).

Tirmizî hadis hakkında şöyle demektedir: Hadis bu senetle ‘garib’dir. Hammâd b. Ebî Humejd, Muhammed b. Ebî Humejd Ebû İbrahim el-Ensârî el-Medenî’dir. Bu kişi hadis ehline göre ‘kuvvetli değil’dir.

Muhammed b. Ebî Humejd’in, Nâfi, Mûsâ b. Verdân, Amr b. Şuayb ve Kurazî’den rivâyetleri vardır. Muhammed b. Ebî Humejd el-Ensârî’nin lakabı Hammad, dolayısıyla Hammad b. Ebî Humejd olarak bilinir. Muhammed b. Ebî Humejd hakkında Ahmed b. Hanbel “hadiste kuvvetli değildir, hadisleri reddedilir”; Yahyâ, “hadiste kuvvetli değildir- leyse hadisühû bi şey’in”; Buhârî “hadisi reddedilir- münkerü’l-hadis”; Ebû Hâtim, Ebû Zür’a er-Raziyân “hadisi zayıftır”; Nesâi “sika değildir”; İbn Hıbbân “hadisiyle delil getirilmez”; Dârekutnî “zayıf” demektedir.⁴⁶²

Görüldüğü gibi hem Ahmed b. Hanbel, hem de Tirmizî’nin rivâyet ettiği isnadda Muhammed b. Ebî Humejd’den dolayı hadis ‘zayıf’tır. Hadisin *Muvatta*’da ise isnâdı şöyledir: Mâlik-- Ziyâd b. Ebî Ziyâd Mevlâ Abdullah b. Ayyâş b. Ebî Râbia-- Talha b. Ubeydullah b. Kerîz.

Şuayb Arnaûd, Mâlik’in *Muvatta*’ındaki hadisin senedindeki Talha b. Ubeydullah b. Kerîz hadisini ‘mürsel’; Abdürrezzâk’ın *Musannef*’indeki Ziyâd b. Ebî Ziyâd Meysere el-Mahzûmî el-Medenî’nin Talha b. Ubeydullah b. Keriz’den rivâyetini ‘mürsel sahih’ olarak değerlendirmektedir.⁴⁶³

Hadisin ‘sahih’ senedi olsa da incelediğimiz hadis ‘zayıf’tır.

Başlıkla ilgili ikinci hadis şudur: Ahmed b. Hanbel’in tahriç ettiğine göre Zübeyr b. Avvâm şöyle dedi: (5)

⁴⁶² İbnü’l-Cevzî, *Kitabu’d-duafâ ve’l-metrûkîn*, III, 54, (Hadis no: 2954).

⁴⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XI, 549, (Hadis no:6961).

" سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ بَعْرَفَةَ يَقْرَأُ هَذِهِ آيَةَ: {شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ} [آل عمران: 18] " وَأَنَا عَلَى ذَلِكَ مِنَ الشَّاهِدِينَ يَا رَبِّ

“Ben Rasûlüllah’ı (s.a.v.) Arafat’ta şu âyeti okurken işittim: *Allah, adaleti ayakta tutarak şu hususu açıklamıştır ki, kendisinden başka ilah yoktur. Melekler ve ilim sahipleri de (buna şahitlik etmişlerdir). Mutlak güç ve hikmet sahibi Allah’tan başka ilah yoktur.*⁴⁶⁴ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *Ey Rabbim! Ben de buna şahit olanlardanım.*”⁴⁶⁵

Hadis *Müsned*’de aynı şekilde geçmektedir.⁴⁶⁶

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde hadisin senedi şöyledir: Yezîd—Bakıyye b. el- Velid-- Cübeyr b. Amr-- Ebû Sa’d el-Ensârî-- Ebû Yahya mevla Âli’z-Zübeyr b. Avvâm-- Zübeyr b. el-Avvâm.

Şuayb Arnavûd, Cübeyr b. Amr, Ebû Sa’d el-Ensârî ve Ebû Yahya mevla Âli’z-Zübeyr’in meçhul kişiler olduğunu belirterek hadisin ‘zayıf’ olduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁷

Heysemi, bu hadisi Ahmed b. Hanbel ve Taberâni’nin rivâyet ettiğini ve senedinde meçhul kişilerin olduğunu söylemektedir.⁴⁶⁸ Ahmed b. Hanbel ve İbn Hıbbân, Bakıyye b. el- Velid’in tedlis* yaptığını dolayısıyla hadisiyle amel edilemeyeceğini belirtmişlerdir.⁴⁶⁹

‘Duanın hayırlısının yapıldığı gün’ başlığı altında iki hadis inceledik. İki hadisin de İbn Receb el-Hanbelî, Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçtiğini belirtti. İlk olarak incelediğimiz Muhammed b. Abdullah b. Amr’dan, ikinci hadis Zübeyr b. Avvâm tarafından

⁴⁶⁴ Âl-i İmrân, 3/18.

⁴⁶⁵ *Letâif*, s. 493.

⁴⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 166.

⁴⁶⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), III, 37, (Hadis no:1420- 1421).

⁴⁶⁸ Heysemî, *a.g.e.*, VI, 325.

*Tedlis: Bir kusuru veya ekseriya hoş görülmeleyen bir özelliği bulunan bir hadisi, bunun bulunmadığını zannettirecek şekilde rivâyet etmek. Aydınlı, *a.g.e.*, s.312.

⁴⁶⁹ İbnü’l-Cevzî, *Kitabu’d-duafâ ve’l-metrûkin*, I, 146.

rivâyet edilmiştir. İlk hadis Muhammed b. Ebî Humeyd el-Ensâri'den dolayı; ikinci hadis de Bakıyye b. el-Velid'den dolayı 'zayıf' tır.

1.5. Arife günü bağışlanacak kullar

Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde İbn Abbâs'tan rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Arife günü kim kulağına, gözüne ve diline sahip olursa bağışlanır.”⁴⁷⁰

Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde hadisin tam metni şöyledir: (6)

" كَانَ فُلَانٌ رَدِيفَ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عَرَفَةَ، قَالَ: فَجَعَلَ الْفَتَى يُلَاحِظُ النِّسَاءَ، وَيَنْظُرُ إِلَيْهِنَّ، قَالَ: وَجَعَلَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْرِفُ وَجْهَهُ بِيَدِهِ مِنْ خَلْفِهِ مَرَارًا، قَالَ: وَجَعَلَ الْفَتَى يُلَاحِظُ إِلَيْهِنَّ، قَالَ: فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: " ابْنَ أَخِي، إِنَّ هَذَا يَوْمٌ مَنْ مَلَكَ فِيهِ سَمْعَهُ، وَبَصَرَهُ، وَلِسَانَهُ، غُفِرَ لَهُ "

“ Falan kişi arife günü Rasûlüllah’ın (s.a.v.) terkisinde idi. Sahâbi şöyle dedi: Bu genç gözünü etrafta dolaştırmaya ve kadınlara bakmaya başladı. Rasûlüllah (s.a.v.) gencin arkasından tutarak yüzünü birkaç defa çevirdi. Genç yine gözünü etrafta dolaştırmaya başladı. (Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: *Kardeşimin oğlu! Bugün kim kulağına, gözüne ve diline sahip olursa bağışlanır.*”⁴⁷¹

Bu hadis ayrıca bazı kitaplarda da geçmektedir.⁴⁷²

Hadisin Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*'inde senetleri şöyledir: Affân-- Sükeyn b. Abdülaziz-- Ebî (Abdülaziz b. Kaysi'l-Abdî)-- İbn Abbâs.

Vekî'-- Sükeyn b. Abdülaziz-- Ebî (Abdülaziz b. Kaysi'l-Abdî)-- İbn Abbâs.

Rasûlüllah’ın (s.a.v.) terkisinde olan kişi Fadl b. Abbâs’tır. Bu, İbn Abbâs’ın rivâyet ettiği başka hadislerden anlaşılmaktadır.⁴⁷³ Hadisin iki isnâdında bulunan Sükeyn b.

⁴⁷⁰ *Letâif*, s. 492.

⁴⁷¹ Ahmed b. Hanbel, I, 329, 356.

⁴⁷² Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 251; ; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, V, 68 (Hadis no:12089- 12092).

⁴⁷³ Ahmed b. Hanbel, I, 212.

Abdülaziz'in zayıf olduğunu söyleyenler olmuşsa da, Vekî', İbn Maîn ve el-Iclî onun sika/güvenilir olduğunu belirtmişlerdir. Ondan *el-Kırâe halfe'l-imâm* ve *el-Edebü'l-müfred* adlı eserlerinde Buhârî de rivâyet etmiştir.⁴⁷⁴ Buna göre Ahmed b. Hanbel'in İbn Abbâs'tan rivâyet ettiği bu hadisin râvileri 'sika'dır.⁴⁷⁵

'Arife günü bağışlanacaklar' başlığı altında İbn Receb el-Hanbelî'nin kitaplarından bir hadis tesbit ettik. Tesbit ettiğimiz bu hadisi Ahmed b. Hanbel, İbn Abbâs'tan rivâyet etmiştir ve 'sahih'tir.

1.6. Allah'ın kullarıyla meleklerle övündüğü gün

Sahîh'i Müslim'de Hz. Âişe'den rivâyet edildiğine göre⁴⁷⁶ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (7)

" مَا مِنْ يَوْمٍ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُعْتِقَ اللَّهُ فِيهِ عَبْدًا مِنَ النَّارِ، مِنْ يَوْمِ عَرَفَةَ، وَإِنَّهُ لَيَدْنُو، ثُمَّ يُبَاهِي بِهِمُ الْمَلَائِكَةَ، فَيَقُولُ:
مَا أَرَادَ هَؤُلَاءِ؟ "

"Allah'ın daha çok kulunu ateşten kurtardığı arife gününden başka bir gün yoktur. O gün yaklaştığında Allah meleklerle şöyle diyerek övünür: Bu kullarım ne dilediler?"⁴⁷⁷

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Abdullah b. Amr ve Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Allah Teâlâ arife günü akşamı Arafat'ta vakfe yapanlarla meleklerle karşı övünür ve şöyle der: Şu kullarıma bakınız! Şaçları dağınık, üstleri başları tozlu topraklı olarak geldiler."⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), V, 165, (Hadis no:3041).

⁴⁷⁵ Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 251.

⁴⁷⁶ Letâif, s. 488- 489.

⁴⁷⁷ Müslim, Hac,436;Nesâî, Hac, 194; Münzirî, *et-Tergîb ve't-Terhîb*, II, 204.

⁴⁷⁸ Ahmed b. Hanbel, II, 224, 305; İbn Hibbân, *Sahîh*, VI, 61; Münzirî, *a.g.e.*, II, 188, 204.

Münzirî, Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği bu hadisin senedi için "lâ be'se bih"* demektedir.

İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'inde Ebû Hüreyre'den rivâyet edilmiştir.⁴⁷⁹

İbn Hıbbân'da hadisin senedi şöyledir: Abdullah b. Muhammed el-Ezdî-- İshâk b. İbrahim—en-Nadr b. Şümeyl-- Yunus b. Ebî İshâk-- Mücâhid-- Ebû Hüreyre.

Münzirî, bu hadisin senedi için Hâkim'in "Bu hadis, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygun olarak 'sahih'tir" dediğini nakleder.

Farklı sahâbîler tarafından rivâyet edilen bu hadis başta Müslim olmak üzere birçok kaynakta geçmektedir.

Allah Teâlâ, bedenleri farklı, renkleri farklı, ülkeleri farklı, dilleri farklı, kıyafetleri farklı, gelenekleri farklı, sosyal statüleri farklı; ama aynı amaç ve inanç birliği ile aynı renk kıyafetle toplanmış olan Müslümanlarla, meleklerle övünüyor ve onlara kullarını affettiğini söylüyor.

1.7.Oruç tutmanın önceki ve sonraki senelerin günahlarına keffâret olduğu gün

Müslim'in *Sahîh*'inde Ebû Katâde'den rivâyet edildiğine göre⁴⁸⁰ Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Arife günün orucu, Allah'ın o günden önceki sene ile o günden sonraki senelerin günahlarına keffâret kılacağını ümid ediyorum."

Bu cümle Müslim'de uzunca bir hadisin arife günü ile ilgili kısmıdır. Hadisin biraz daha ayrıntılı kısmı şöyledir. Rasûlullah şöyle buyurdu: (8)

*Lâ be'se bih: Ta'dilin, Zehebî ve Irâkî'ya göre üçüncü, Sehâvî'ye göre beşinci mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirilmek üzere yani i'tibar için alınır. Yahyâ b. Mâin ve Ebû Zür'a ed-Dımaşkî bu sîgayı 'sika' anlamında kullanırlar. Aydınlı, a.g.e., s.159.

⁴⁷⁹ *Letâif*, s. 489.

⁴⁸⁰ *Letâif*, s. 492

«ثَلَاثٌ مِنْ كُلِّ شَهْرٍ، وَرَمَضَانَ إِلَى رَمَضَانَ، فَهَذَا صِيَامُ الدَّهْرِ كُلِّهِ، صِيَامُ يَوْمِ عَرَفَةَ، أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ
الَّتِي قَبْلَهُ، وَالسَّنَةَ الَّتِي بَعْدَهُ، وَصِيَامُ يَوْمِ عَاشُورَاءَ، أَحْتَسِبُ عَلَى اللَّهِ أَنْ يُكَفِّرَ السَّنَةَ الَّتِي قَبْلَهُ»

“Her aydan üç gün, bir de ramazandan ramazana oruç tutmak yok mu? İşte bu, bütün senenin orucu demektir. Arife gününün orucunu, Allah’ın o günden önceki sene ile o günden sonraki senelerin günahlarına keffâret yapacağını umarım. Aşûre gününün orucunu ise, Allah’ın o günden önceki senenin günahlarına keffâret kılacağını ümit ederim.”⁴⁸¹

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde hadis şöyle geçmektedir: Ebû Katâde’nin rivâyet ettiğine göre Rasûlullah’a (s.a.v.) arife günü oruç tutmak soruldu, o da:

“İki seneye keffârettir” buyurdu. Ona (s.a.v.) aşûre günü oruç tutmak soruldu, o da:

“Bir seneye keffârettir” buyurdu.⁴⁸²

“Oruç tutmanın önceki ve sonraki senelerin günahlarına keffâret olduğu gün” başlığı altında Ebû Katâde’nin rivâyet ettiği bir hadis inceledik. İncelediğimiz bu hadis başta Müslim olmak üzere bazı temel hadis kaynaklarında geçmekte olup ‘sahih’ tir.

İncelediğimiz hadise göre, aşûre günü oruç tutmanın sadece önceki günahlara keffâret olacağı belirtilmişken, arife günü oruç tutmanın hem öncekilere, hem de daha sonra işlenecek günahlara keffâret olacağı ifade edilmiştir.

Burada kastedilen zilhicce ayının dokuzuncu günü yani kurban bayramı arifesinde tutulan oruçtur. Ramazan ayının son günü yani şevvâl ayından bir gün önceki gün değildir; çünkü bu günde oruç tutulduğu için ayrıca oruç tutulan bir günde oruç tutmayı özendirmeye gerek yoktur. Haccı ifâ için Mekke’ye giden hacılar zilhicce ayının 9. günü Arafat’ta vakfe yaptıkları için bununla ilintili olarak arife denmiştir. Ramazan ayının son günü, şevval ayının ilk günü böyle bir ibadet olmadığından Ramazan Bayramının arifesi yoktur.

⁴⁸¹ Müslim, Sıyam, 196; Ebû Dâvûd, Savm, 54.

⁴⁸² Ahmed b. Hanbel, V, 295.

1.8. Muhammed ümmetin bağışlanıp şeytanın alçaldığı gün

Mâlik'in *Muvatta*'nda tahriç ettiğine göre⁴⁸³ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (9)

مَا رَوَى الشَّيْطَانُ يَوْمًا هُوَ فِيهِ أَصْعَرُ، وَلَا أَذْحَرُ، وَلَا أَحْقَرُ، وَلَا أَعْيْظُ مِنْهُ يَوْمَ عَرَفَةَ، وَمَا ذَاكَ إِلَّا لِمَا يَرَى مِنْ تَنْزِيلِ الرَّحْمَةِ، وَتَجَاوَزِ اللَّهِ عَنِ الذُّنُوبِ الْعِظَامِ، إِلَّا مَا رَأَى مِنْ يَوْمِ بَدْرٍ، فَقِيلَ: وَمَا رَأَى مِنْ يَوْمِ بَدْرٍ؟ فَقَالَ: أَمَا إِنَّهُ قَدْ رَأَى جِبْرِيلَ عَلَيْهِ السَّلَامُ وَهُوَ يَزَعُ الْمَلَائِكَةَ.

“Şeytan arife gününde, daha çok küçülmüş, daha fazla hayırdan uzaklaşmış, daha ziyade hakir ve zelil, daha çok kinli ve öfkeli olarak başka hiçbir günde görülmemiştir. Bunun sebebi, bu günde rahmetin inmesi ve büyük günahlardan (kulların) vaz geçtiğini görmesinden başka birşey değildir. Ancak Bedir gününde bu şekilde görmüştü. Denildi ki: Bedir gününde nasıl görmüştü? Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Şeytan, Cebrail'i (a.s.) melekleri savaş vaziyetine dizerken bu şekilde görmüştü.”⁴⁸⁴

Muvatta'da hadisin senedi şöyledir: Mâlik-- İbrahim b. Ebî Abla-- Talha b. Ubeydullah b. Kerîz.

İbn Receb el-Hanbelî, bu hadisin Talha b. Ubeydullah b. Keriz'in mürsellerinden birisi olduğunu belirtmektedir.

Ahmed ve İbn Mâce'nin tahriç ettiği ikinci hadise göre, Rasûlüllah (s.a.v.), arife günü akşamüstü daha sonra da Müzdelife'de duası kabul olunca güldü ve şöyle buyurdu:

“Şeytan, ümmetimin bağışlandığını ve duamın kabul olduğunu öğrenince toprak alıp başına saçarak helakini ve ölümünü istemeye başladı. Ben de şeytanın bu paniğinden dolayı güldüm.”⁴⁸⁵

İbn Receb el-Hanbelî'nin Ahmed ve İbn Mâce'de geçtiğini belirttiği hadisi Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde bulamadık. İbn Receb el-Hanbelî'nin kısaltarak verdiği bu hadis İbn

⁴⁸³ *Letâif*, s. 490- 491; *Ravâiu't-tefsîr*, II, 613.

⁴⁸⁴ Mâlik, *Muvatta*, Hac, I, 422.

⁴⁸⁵ *Letâif*, s. 491.

Mâce'de biraz daha ayrıntılıdır. Abdullah b. Kinâne b. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî'nin haber verdiği göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (10)

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ «دَعَا لِأُمَّتِهِ عَشِيَّةَ عَرَفَةَ، بِالْمَغْفِرَةِ» فَأَجِيبَ: «إِنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهُمْ، مَا خَلَا الظَّالِمَ، فَإِنِّي آخِذٌ لِلْمَظْلُومِ مِنْهُ» قَالَ: «أَيُّ رَبِّ إِنْ شِئْتَ أُعْطِيتَ الْمَظْلُومَ مِنَ الْجَنَّةِ، وَغَفَرْتَ لِلظَّالِمِ» فَلَمْ يُجِبْ عَشِيَّتَهُ، فَلَمَّا أَصْبَحَ بِالْمُزْدَلِفَةِ، أَعَادَ الدُّعَاءَ، فَأَجِيبَ إِلَى مَا سَأَلَ، قَالَ: فَضَحِكَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَوْ قَالَ تَبَسَّمَ، فَقَالَ لَهُ أَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ: بِأَبِي أَنْتَ وَأُمِّي إِنْ هَذِهِ لَسَاعَةٌ مَا كُنْتَ تَضْحَكُ فِيهَا، فَمَا الَّذِي أَضْحَكَكَ؟ أَضْحَكَكَ اللَّهُ سِنَّكَ قَالَ: «إِنَّ عَدُوَّ اللَّهِ إِبْلِيسَ، لَمَّا عَلِمَ أَنَّ اللَّهَ عَزَّ وَجَلَّ، قَدِ اسْتَجَابَ دُعَائِي، وَغَفَرَ لِأُمَّتِي أَخَذَ التُّرَابَ، فَجَعَلَ يَحْتُوهُ عَلَى رَأْسِهِ، وَيَدْعُو بِالْوَيْلِ وَالتُّبُورِ، فَأَضْحَكَنِي مَا رَأَيْتُ مِنْ جَزَعِهِ»

Rasûlullah (s.a.v.), arife günü akşamüstü ümmetinin bağışlanması için dua etti. Ona: “Mazlûmun âhını almak için zâlim hariç onları bağışladım” cevabı verildi. Bunu üzerine Rasûlullah (s.a.v.): “*Yâ Rabbi! Sen istersen mazlûma cenneti vererek, zâlimi de bağışlarsın!*” dedi. Rasûlullah’a (s.a.v.) akşam cevap verilmedi. Sabahleyin Müzdelife’de duasını tekrarladı. Nihayet istediği verildi. Râvi der ki: Bunun üzerine Rasûlullah (s.a.v.) güldü veya tebessüm etti. Ebû Bekir ve Ömer, Rasûlullah’a (s.a.v.): “Annem babam sana feda olsun! Bu vakit, senin içinde gülmediğin zaman dilimidir. Seni güldüren nedir? Allah neslini güldürsün” dediler. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdular:

*“Allah’ın düşmanı şeytan, Allah Teâlânın duasını kabul ettiğini, ümmetimi bağışladığını öğrenince toprak alıp başına saçarak helakini ve ölümünü istemeye başladı. Beni şeytanın bu paniğini görmem güldürdü.”*⁴⁸⁶

İbn Mâce’de hadisin senedi şöyledir:

Eyyûb b. Muhammed el-Hâşimî-- Abdülkâhir b. es- Serîy es-Sülemî-- Abdullah b. Kinâne b. Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî-- Kinâne b. Abbâs-- Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî.

⁴⁸⁶ İbn Mâce, Menâsik, 56; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, II, 202- 203.

Bûsîrî, “Abdullah b. Kinâne’nin güvenilirliği ve cerhi konusunda kimse konuşmamış” derken; Buhârî, ‘Hadisi sahih değildir.’⁴⁸⁷ demektedir. Elbânî de hadisin ‘zayıf’ olduğunu belirtmektedir.

“Ümmetin Bağışlanıp Şeytanın Alçaldığı Gün” başlığı altında incelediğimiz Talha b. Ubeydullah ve Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî’nin rivâyet ettikleri hadisler ‘zayıf’ tır. Zikredilen hadislerden de anlaşılacağı gibi arife günü faziletli günlerden birisidir.

Arife gününün faziletlerini İbn Receb el-Hanbelî maddeler halinde şöyle sıralamaktadır:⁴⁸⁸

1. Arife günü dinin ve ni’metin tamamlandığı gündür.
2. Müslümanlar için bayramdır.

İbn Abbâs’ın âyetin (el-Mâide, 5/3) iniş zamanı ile ilgili “iki bayram gününde; cuma ve arife günü” dediği gibi.

3. Âyette geçen “eş-şef” den maksat arife günü; “el-vevr” den maksat Kurban Bayramı günüdür.

4. Günlerin en faziletlisidir.

5. Enes b. Mâlik “Arife günü fazilet bakımından on bin güne denktir” demiştir. Atâ da şöyle demiştir: “Kim arife günü oruç tutarsa iki bin gün oruç tutmuş gibidir.”*

6. Hz. Ömer’in de içinde bulunduğu seleften bazılarına göre arife günü “haccı ekber” günüdür. Bazıları da buna muhalefet etmişlerdir. Rasûlüllah’tan (s.a.v.) “haccı ekber”in Kurban Bayramı günü olduğu rivâyet edilmiştir.⁴⁸⁹ Çünkü hac ibadetinin çoğu o günde yapılmaktadır.

⁴⁸⁷ Bûsîrî, *Misbâhû’z-zücâce*, III, 203.

⁴⁸⁸ *Letâif*, s. 487- 494.

* Enes b. Mâlik ve Atâ’nın arife günü ile ilgili sözlerini İbn Receb el-Hanbelî’nin *Letâifu’l-maârif*’ten daha eski kaynaklarda bulamadık.

⁴⁸⁹ Elbânî, *Sahîhu ve Zaîfu “Sünenü’t-Tirmizî”*, II, 458, (Hadis no: 958); VII, 89, (Hadis no: 3089); *Sahîhu “el-Câmiu’s-sagîr ve ziyâdetih”*, II, 1361, (Hadis no: 3265, 8191).

7. Arife günü oruç tutmak iki senelik (geçmiş ve gelecek) günahı bağışlatır.
8. Günahların bağışlanması, affedilme, cehennemden kurtulma ve Allah'ın Arafat'ta vakfe yapanlarla övüldüğü gündür.
9. Arife günü oruç tutma günüdür.
10. Arife günü organları haramlardan özellikle korumak gerekir.
11. Arife gününde inanarak ve ihlâsla tevhid şehâdetini (Lâilâhe illallâh cümlesini) çok söylemek gerekir.
12. Arife günü güç yeterse köle azad etmek gerekir. Zira kim arife günü mü'min bir köleyi azâd ederse, onun her uzvu karşılığında Allah onu ateşten azâd eder.
13. Arife günü bağışlanma ve cehennemden azâd olma ile ilgili çok dua etmek gerekir. Arife gününde duanın kabul olması umulur.

Arife gününde bağışlanma ve cehennem azabından kurtulmaya engel olacak günahlardan sakınmak gerekir. Bunları İbn Receb şöyle saymaktadır:⁴⁹⁰

1.Kibir. Câbir'in rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Arife gününden daha fazla cehennem azabından kurtulan kadın ve erkeğin bulunduğu bir gün yoktur. Lâkin Allah o günde kibirlileri bağışlamaz. O şöyle buyurur: ...Allah, kendini beğenip övünen hiçbir kimseyi sevmez.”*⁴⁹¹

2.Büyük günahlarda ısrar etmek. İbn Ebi'd-Dünya ve başkalarının rivâyet ettiğine göre, bir adam rüyasında Arafat'ta vakfe yapanların hepsini Allah'ın affettiğini gördü. Ancak Belh'li bir adam hariç. Onu aradı ve durumunu sordu. O da içkiye düşkün bir adam olduğunu, bir gece sarhoş olarak eve geldiğini, annesinin o esnada fırın yaktığını ve kendisini azarladığını, bunun üzerine annesini kaldırıp fırına atarak yaktığını anlattı.⁴⁹²

⁴⁹⁰ Letâif, s. 494- 495.

⁴⁹¹ el-Hadîd, 57/23.

⁴⁹² İbnü'l-Cevzî, el-Bir ve's-sıla, I, 114, (Hadis no:141).

Faziletli vakitlerin hangi vakit diliminin daha faziletli olduğu konusunda İbn Receb el-Hanbelî şöyle demektedir: Faziletli zamanların hepsinde arife ve cuma günlerinde olduğu gibi gece ve gündüzün sonu evvelinden hayırlıdır. Faziletli zamanlar dışındaki vakitlerde de gece ve gündüzün sonu evvelinden hayırlıdır. Bundan dolayı “es-salâtü'l-vustâ”, “salâtü'l-asr”dır.⁴⁹³ Ayrıca, arife gününün sonu vakfe yapma zamanı olduğundan evvelinden daha hayırlıdır.⁴⁹⁴

“Arife Günü” anabaşlığı altında on hadis inceledik. İncelediğimiz hadislerden 6’sı sahih; 4’ü zayıftır. Bu bilgileri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
3.Arife Günü	1	Câbir	İbn Hıbbân, Ebû Ya’la	Sahih
	2	Ebû Hüreyre	Ahmed	Sahih
	3	Târik b. Şihâb	Buhârî, Müslim	Sahih
	4	Muhammed b. Abdullah b. Amr	Ahmed, Tirmizî, Mâlik	Zayıf
	5	Zübeyr b. el-Avvâm	Ahmed	Zayıf
	6	İbn Abbâs	Ahmed	Sahih
	7	Âişe	Müslim	Sahih
	8	Ebû Katâde	Müslim, Ebû Dâvûd	Sahih
	9	Talha b. Ubeydullah	Mâlik	Zayıf
	10	Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî	İbn Mâce	Zayıf

⁴⁹³ Ravâiu’t-tefsîr, II, 606.

⁴⁹⁴ el-Mahacce fi seyri’-d- dülce, IV, 420.

2.BAYRAM GÜNLERİ

Allah Teâlâ, Müslümanlara sevinç ve mutluluklarını artırmaları, birlik ve beraberliklerini pekiştirmeleri için bayramları bahşetmiştir. Nasıl insanların hayatlarında doğum günü, evlilik yıl dönümü vs. gibi önemli günler varsa, toplumlar için de önemli günler vardır. Şüphesiz bu önemli günler farklı adlar altında her toplumda vardır. İslâm toplumunda birlik, beraberlik ve paylaşımın simgesi ve inananlar için değer ifade eden ramazan ve kurban bayramları vardır. Bu iki bayramla ilgili olarak Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve Nesâî'de Enes b. Mâlik⁴⁹⁵ rivâyeti şöyledir: (1)

قَدِمَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ وَلَهُمْ يَوْمَانِ يَلْعَبُونَ فِيهِمَا فِي الْجَاهِلِيَّةِ، فَقَالَ: " إِنَّ اللَّهَ قَدْ أَبْدَلَكَمُ بِهِمَا خَيْرًا مِنْهُمَا: يَوْمَ الْفِطْرِ، وَيَوْمَ النَّحْرِ "

Rasûlullah (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Medinelileri Cahiliye döneminden kalma iki bayram kutlarken gördü. Onlara:

“Allah Tebârake ve Teâlâ bu *iki gününüzü bunlardan daha hayırlı iki günle değiştirdi. Bunlar: Ramazan Bayramı ve Kurban Bayramı*” buyurdu.⁴⁹⁶

Bu hadis Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde farklı senetlerle rivâyet edilmiştir:

Birinci sened: İbn Ebî Adî-- Humejd—Enes.

Şuayb Arnaûd isnad hakkında şöyle der: “Râviler Şeyhân'ın râvilerindendir ve hadisin isnadı ‘sahih’ tir. Senetteki İbn Ebî Adî, Muhammed b. İbrahim b. Ebî Adî’ dir.”⁴⁹⁷

İkinci sened: Sehl b. Yusuf el-Mismeî-- Yezid b. Hârûn -- Humejd –Enes.

Şuayb Arnaûd, bu senedin ‘sahih’ ve Yezid b. Hârûn Şeyhân'ın şartlarına uygun; ayrıca Sehl b. Yusuf'un da Buhârî ve ashâb-ı Sünen râvilerinden biri olduğunu belirtmektedir.⁴⁹⁸

⁴⁹⁵ *Letâif*, s. 480.

⁴⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 103, 178, 235, 250; Nesâî, Ideyn, 1; Hâkim, *Müstedrek*, I, 294.

⁴⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XIX, 65, (Hadis no:12006).

⁴⁹⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XX, 212, (Hadis no:12827).

Üçüncü sened: Muhammed b. Abdillâh-- Humejd—Enes.

Şuayb Arnaûd, bu senedin de ‘sahîh’ ve Şeyhân’ın şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.⁴⁹⁹

Dördüncü sened: Affân-- Hammad (Humejd)-- Enes

Şuayb Arnavûd, bu senedin de ‘sahih’ ve Müslim’in şartlarına uygun olduğunu belirtmiştir.⁵⁰⁰

Hâkim’in *Müstedrek*’inde hadisin senedi şöyledir:

Ahmed b. Muhammed b. Seleme-- Osman b. Saîd ed-Dârimî-- Mûsâ b. İsmail-- Hammad-- Humejd-- Enes.

Hâkim, bu hadisin Müslim’in şartına uygun olduğunu fakat eserine almadığını belirtmektedir.

Sonuç olarak; bayram günleri ile ilgili incelediğimiz bu hadis farklı kaynaklarda geçmekte olup ‘sahih’ tir.

Allah oyun ve eğlence günlerini zikir, şükür, bağışlanma ve af günleri olan bu iki günle değiştirdi. Müminler için dünyada üç bayram vardır: Her hafta tekrar edilen cuma bayramı, her yıl tekrar etmeksizin gelen iki bayram; Ramazan ve Kurban Bayramları.⁵⁰¹

Bayramların birlik beraberliği, kardeşliği, yardımlaşmayı insanlar arasında artırdığı muhakkaktır. Bu gerçekleştiği zaman belki de o zaman ümmete verilmiş amacına uygun hareket edilmiş olur. İbn Receb el-Hanbelî, bayramların nasıl kutlanması gerektiğiyle ilgili şu hadisleri örnek vermektedir:⁵⁰² Abdürrezzâk’ın eserinde Mesrûk’tan rivâyet edildiğine göre, o yanında bir arkadaşıyla birlikte arife günü Âişe’nin (r.a.) yanına gelir. Âişe (r.a.) câriyesine: “Onlara kavut karıştır ve onu tatlandır; şayet oruçlu olmasaydım ondan ben de tadardım” der. Mesrûk ve arkadaşı şöyle derler: “Ey Mü’minlerin annesi sen oruç mu tutuyorsun? Belki

⁴⁹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXI, 130, (Hadis no:13470).

⁵⁰⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXI, 226, (Hadis no:13622).

⁵⁰¹ *Letâif*, s.480

⁵⁰² *Risâle fî ru’yeti hilâli zilhicce*, I, 601-602, 603.

de bugün Kurban Bayramıdır?” Bunun üzerine Âişe (r.a.) şöyle buyurur: “*Kurban Bayramı; İmamın (devlet başkanının) ve insanların çoğunun kurbanlarını kestiği gündür. Ramazan Bayramı; İmamın (devlet başkanı) ve insanların çoğunun oruç tutmadığı gündür.*”⁵⁰³

Tirmizî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “*Oruç insanların oruç tuttuğu gündür. Ramazan Bayram insanların oruç tutmadığı gündür. Kurban Bayramı da insanların kurban kestiği gündür.*”⁵⁰⁴

Bayram denilince oyun, eğlence, neşe, mutluluk anlaşılır. Bu günlerde oyun ve eğlence konusunda biraz daha esnek davranılması gerekir. İbn Receb el-Hanbelî, bu konuda Buhârî ve Müslim'in rivâyet ettiğini söylediği Âişe (r.a.) hadisini örnek vermektedir.⁵⁰⁵ O (r.a.) şöyle dedi: “*Bir gün iki câriyenin evde şarkı söyleyip def çaldığı bir zamanda Ebû Bekir (r.a.) geldi. Ebû Bekir (r.a.) bu durumu yasakladı ve Rasûlüllah'ın (s.a.v.) yanında şeytan çalgısı ha!*” dedi. Bunu gören Rasûlüllah (s.a.v.) “*Onları bırak, onların bayramıdır*”⁵⁰⁶ buyurdu.

Bu hadis, bayram, düğün, karşılama gibi sevinç günlerinde kadınlar için bazı eğlencelere ruhsat verildiğine delildir. Onlara altın takmaya ve ipek elbise giymeye izin verildiği gibi. Bu Şâfîî, Ahmed b. Hanbel ve Evzâî gibi hadis fukahâsının görüşüdür. Buna İbn Mes'ûd ve talabeleri gibi câiz demeyenler de vardır. Tâbiînin ileri gelenlerinden Hâlid b. Ma'dân kızlarına ve eşlerine, eğlendikleri zaman bile Allah'ı zikretmeleri tavsiyesinde bulunmaktadır.⁵⁰⁷

“Bayram Günleri” başlığı altında Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiş bir hadis inceledik. İncelediğimiz bu hadis de ‘sahih’ tir. Bunu tabloda şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
4.Bayram Günleri	1	Enes b. Mâlik	Ahmed, Nesâî, Hâkim	Sahih

⁵⁰³ Abdürrezzâk, *Musannef*, IV, 157, (Hadis no:731).

⁵⁰⁴ Tirmizî, *Savm*, 11. Tirmizî, bu hadis hakkında “hasen ve garîb” demektedir.

⁵⁰⁵ *Nüzhetü'l-esmâ' fi mes'eleti's-semâ'*, I, 448.

⁵⁰⁶ Buhârî, *Menâkıbü'l-ensar*, 46; Müslim, *Salatü'l-ıdeyn*, 16.

⁵⁰⁷ *Nüzhetü'l-esmâ' fi mes'eleti's-semâ'*, I, 448,454.

3.TEŞRİK GÜNLERİ

Teşrik günleri, Kurban Bayramının birinci gününden sonraki üç gündür. Bu görüş İbn Ömer ve âlimlerin çoğunluğuna göredir. Teşrik günleri hakkında yapılan tanımlara göre bu görüş daha uygundur. İbn Abbâs ve Atâ'ya göre ise teşrik günleri dört gündür. Yani Kurban Bayramı ve takip eden üç gün. Teşrik günleri ismini de Atâ vermiştir.⁵⁰⁸

Teşrik günleri ile ilgili hadisleri şu başlıklar altında inceleyeceğiz:

3.1.Allah'ın anılması tavsiye edilen günler

Allah Teâlâ'nın “**Sayıli günlerde Allah'ı anın (telbiye ve tekbir getirin)**”⁵⁰⁹ âyetinde belirli günlerden maksat Mina günleri olup, kurban bayramından sonra üç gün veya bayramla birlikte dört gündür.⁵¹⁰

Dört Sünen sahibinin Abdurrahman b. Ya'mer'den tahriç ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Mina günleri üçtür. “Kim acele edip iki gün içinde (Mina'dan Mekke'ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur.”*⁵¹¹

İbn Receb el-Hanbelî'nin ilgili kısmını aldığı hadis temel hadis kitaplarında şöyle geçmektedir:

Kütübü's-Sitte'den Sünen sahiplerinin Abdurrahman b. Ya'mer'den rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) Arafat'ta iken Necid halkından bir grubun, “Ey Allah'ın Rasûlü! Nasıl haccedelim?” diye sorması üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) bir çağırıcıya şöyle ilan ettiriyor: (1)

⁵⁰⁸ Letâif, s.500.

⁵⁰⁹ el-Bakara, 2/203; İbn Abbâs, Kur'an'da Hac ve Bakara sûrelerinde geçen “belirli” ve “sayılı günler”le ilgili şöyle demektedir: “Hac sûresinde bahsedilen “belirli günler”den maksat zilhiccenin ilk on günüdür. Bakara sûresinde bahsedilen “sayılı günler” den maksat da teşrik günleridir. İbn Receb, *Fethu'l-bârî*, IX, 5.

⁵¹⁰ Letâif, s. 500.

⁵¹¹ Letâif, s. 501.

«الْحَجُّ عَرَفَةَ، مَنْ جَاءَ لَيْلَةَ جَمْعٍ قَبْلَ طُلُوعِ الْفَجْرِ فَقَدْ أَذْرَكَ الْحَجَّ، أَيَّامٌ مِنِّي ثَلَاثَةٌ، فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ،
وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ»

“Hac Arafat’tır. Kim fecir doğmadan önce Müzdelife’ye yetişirse hacı tamamlanmış olur. Mina günleri üçtür. “فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ” “Kim iki gün içinde acele edip (Mina’dan Mekke’ye) dönerse, ona günah yoktur. Kim geri kalırsa, ona da günah yoktur.”^{512,513}

Tirmizî’de hadisin senedleri şöyledir:

Birinci sened: Muhammed b. Beşşâr-- Yahyâ b. Saîd, Abdurrahman b. Mehdî— Süfyân es-Sevrî-- Bukeyr b. Atâ-- Abdurrahman b. Ya’mer.

İkinci sened: İbn Ebî Ömer-- Süfyân b. Uyeyne-- Süfyân es-Sevrî-- Bukeyr b. Atâ-- Abdurrahman b. Ya’mer.

Ebû Dâvûd’da hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. Kesîr—Süfyân es-Sevrî-- Bukeyr b. Atâ-- Abdurrahman b. Ya’mer.

Nesâî’de hadisin senedi şöyledir: Amr b. Ali-- Yahyâ—Süfyân es-Sevrî-- Bukeyr b. Atâ-- Abdurrahman b. Ya’mer.

İbn Mâce’de hadisin senedi şöyledir: Bekir b. Ebî Şeybe, Ali b. Muhammed-- Vekî’-- Süfyân es-Sevrî-- Bukeyr b. Atâ-- Abdurrahman b. Ya’mer.

Görüldüğü gibi dört sünende de hadisin senedi Süfyân’dan itibaren aynıdır. Elbânî şöyle demektedir: “Senedi sahihtir. Ayrıca bu hadisin ‘sahih’ olduğunu İbn Cârûd, İbn Hıbbân ve Hâkim de belirtmişler ve Zehebî de bu hükme muvâfakat etmiştir.”⁵¹⁴

Âyetteki “**sayılı günler**” ve hadisdeki “*Mina günleri*” ile kastedilen günler teşrik günleridir. Teşrik günlerinden en faziletlisi ilk günü olup, bayramın birinci gününden sonraki

⁵¹² el-Bakara, 2/203.

⁵¹³ Tirmizî, Hac, 57; Ebû Dâvûd, Menâsik, 68; Nesâî, Hac, 211; İbn Mâce, Menâsik, 57; Dârimî, Menâsik, 54.

⁵¹⁴ Elbânî, *Sahîhu “Ebû Dâvûd”*, VI, 196.

gündür. Çünkü Mina ehli o günde orada kalırlar. Fazilet bakımından sonra teşrik günlerinin ortası olan ikinci günü, sonra da son günü olan üçüncü günü gelir.⁵¹⁵

3.2.Allah katında en büyük günler

Abdullah b. Kurt*’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (2)

" أَكْبَرُ أَيَّامٍ عِنْدَ اللَّهِ يَوْمُ النَّحْرِ، ثُمَّ يَوْمُ الْقَرِّ "

“Allah katında en büyük gün Kurban Bayramı günü, sonra da bayram gününden bir sonra ki (ikinci bayram) gündür.”

Hadiste geçen “ يَوْمُ الْقَرِّ ” zilhicce ayının on birinci günü yani ikinci bayram günüdür.

Çünkü Müslümanlar tavaflarını bitirip, kurbanlarını kestikten sonra istirahat etmek üzere Mina’da kalırlar.⁵¹⁶

İbn Receb el-Hanbelî bu hadisi “Zilhicce ayının ilk on gününün faziletinin diğer aylardaki on günlere üstünlüğü” başlığında ve “Teşrik günleri” başlığı altında iki defa vermektedir.⁵¹⁷

Bu hadis bazı temel hadis kitaplarında aynı şekilde geçmektedir.⁵¹⁸

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde hadisin senedi şöyledir: Yahyâ b. Saîd-- Sevr-- Râşid b. Sa’d-- Abdullah b. Luhay-- Abdullah b. Kurt.

⁵¹⁵ *Letâif*, s.501.

*Ebü’t-Tayyib es-Sindî (1140/1728), Abdullah b. Kurt hakkında şu bilgileri vermektedir: el-Ezdî es-Sümâlî’dir. Sahâbîdendir. İsmi şeytân idi. Rasûlüllah (s.a.v.) ismini değiştirdi. Ebû Ubeyde, onu Hımıs’a emir olarak atadı. Anadolu’da hicrî 55 yılında şehid edildi. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXXI, 427, (Hadis no:19075).

⁵¹⁶ İbnü’l-Esîr, *en-Nihâye*, IV, 37.

⁵¹⁷ *Letâif*, s. 468, 501.

⁵¹⁸ Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 19; Ahmed b. Hanbel, IV, 350; Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, I, 47; Elbânî, *Sahîhu el-Câmiu’s-sagîr*, I, 242 (Hadis no:1064). Elbânî’de hadis metinde verdiğimiz gibidir. Elbânî’nin hadisi aldığı Suyûtî’nin *el-Câmiu’s-sagîr*’inde farklı olup: “Allah katında en büyük gün Kurban Bayramı günü, sonra da Ramazan Bayramı günü” şeklindedir.

Hadis, Ebû Dâvûd'da yine Abdullah b. Kurt'tan rivâyet edilmiştir. Senetteki Abdullah b. Luhay, Abdullah b. Âmir b. Luhay olarak geçmektedir.

Suyûtî, bu hadisin Abdullah b. Kurt rivâyetinin 'sahih'; Şuayb Arnaûd da hadis için isnâdı 'sahih', ricâli 'sika' demektedir.⁵¹⁹

3.3. Yeme içme günleri

İbn Receb el-Hanbelî başlıkla ilgili rivâyetleri ayrıntılı bir şekilde şöyle vermektedir:⁵²⁰

Müslim'in *Sahîh*'inde Nübeyşe el-Huzelî'den tahriç edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (3)

«أَيَّامُ التَّشْرِيقِ أَيَّامُ أَكْلِ وَشُرْبٍ وَذِكْرِ اللَّهِ»

“Mina günleri yeme içme ve Allah'ı zikir günleridir.”⁵²¹

Bazı Sünen ve Müsned'lerdeki rivâyete göre Rasûlüllah (s.a.v.) Mina günlerinde bir çağırıcının şöyle demesini istiyor:

“Bu günlerde oruç tutmayınız; çünkü bu günler yeme-içme ve Allah'ı zikir günleridir.”⁵²²

Nesâî'nin rivâyeti şöyledir: “Teşrik günleri Müslümanların bayramıdır. O günler yeme içme günleridir.”⁵²³

⁵¹⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXXI, 427, (Hadis no:19075). Şuayb Arnaûd, seneddeki Abdullah b. Luhay'ın bazı nüshalarda Abdullah b. Neccî olarak geçtiğini, doğrusunun Abdullah b. Luhay; seneddeki Sevr'in Yezîd er-Rahabî; Râşid b. Sa'd'ın da el-Makrâî olduğunu belirtmektedir.

⁵²⁰ *Letâif*, s. 500.

⁵²¹ Müslim, *Sıyâm*, 144,145; *Muvattâ*, I, 376. Müslim'de “Allah'ı zikir” yerine “Allah için zikir” şeklindedir. Yine Müslim'in konuyla ilgili bir rivâyetinde “Cennete mü'minden başkası giremez” ifadesi de vardır.

⁵²² Teşrik günleri ile ilgili rivayetler için bakınız: İbnü'l-Esîr, *Câmiu'l-usûl*, VI; 347- 350.

⁵²³ Nesâî, *Menâsik*, 195.

İbn Receb el-Hanbelî bu hadisi Dârekutnî'nin de rivâyet eteğini; fakat senedinin zayıf olduğunu, belirtir. Onun rivâyeti şöyledir: “*Yeme içme ve eşlerle birleşme günleridir.*”⁵²⁴

İmam Ahmed rivâyetinde ise “*Kim oruca niyet etmişse iftar etsin; çünkü bu günler yeme içme günleridir*”⁵²⁵ şeklindedir.

Farklı kaynaklarda rivâyet edilen hadiste ortak ifade, Mina günlerinin “*yeme içme günleri*” olduğudur. Ayrıca bazı rivâyetlerde bu günlerin “*Müslümanların bayramı, Allah'ı zikir günleri*” olduğu da belirtilmiştir.

Rivâyet edilen hadislerden sadece Dârekutnî'nin rivâyetinde farklı bir ifade (eşlerle birleşme günleri) vardır. İbn Receb el-Hanbelî de bu rivâyetin senedinin ‘zayıf’ olduğunu söylemiştir.⁵²⁶ Hadis farklı ifadelerle başta Müslim olmak üzere birçok eserde geçmektedir.

Teşrik günlerinde oruç tutmak yasaklanmıştır. Bu günler bayramın birinci günü ile birlikte Müslümanların bayramıdır. Cumhûru ulemâya göre, Mina’da ve başka yerlerde o günlerde oruç tutulmaz. Atâ ise bunun aksini düşünmektedir: Yasak Mina’da olanlar içindir. Mina’da ister âdeti üzere devamlı tuttuğu oruç olsun, isterse olmasın nafîle oruç yasaktır.⁵²⁷

İbn Receb el-Hanbelî, teşrik günlerinde Allah'ı zikretme emrinin farklı şekillerini şöyle saymaktadır:⁵²⁸

1. Cumhûru ulemâya göre, teşrik günlerinde beş vakit namazın akabinde tekbirlerle Allah'ı zikretmek meşrûdur. Bu konuda Ömer, Ali ve İbn Abbâs'tan merfû olarak rivâyet edilen hadisin isnadında zayıflık vardır

2. Kurban kesme anında tekbir ve besmele ile Allah'ı zikretmek. Kurban kesme işi teşrik günlerinin sonuna kadar devam eder. Bu, Şâfiî'nin görüşü ve İmam Ahmed'den bir rivâyete göredir. Merfû bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

⁵²⁴ Dârekutnî, II, 212. Dârekutnî, senetteki el-Vâkidî'nin zayıf olduğunu belirtmiştir.

⁵²⁵ Ahmed b. Hanbel, V, 224; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 203; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 271.

⁵²⁶ *Letâif*, s. 500.

⁵²⁷ *Letâif*, s. 506.

⁵²⁸ *Letâif*, s. 501- 502.

*“Mina günlerinin hepsi kurban kesme günleridir.”*⁵²⁹

İbn Receb el-Hanbelî “bu hadisin senesinde zayıflık vardır” derken; Heysemî, onu Ahmed b. Hanbel ve Taberânî’nin rivâyet ettiğini, Ahmed b. Hanbel ve başkalarının râvileri hakkında ‘sika’ dediğini belirtmektedir.⁵³⁰

Kurban kesim günleriyle ilgili ihtilaf, hadisin ‘zayıf’ veya râvilerinin ‘sika’ olarak değerlendirilmesi nedeniyledir. Yani ihtilaf hadisin sıhhat durumundan kaynaklanmaktadır.

Sahâbenin çoğunluğuna göre; kurban kesim günleri bayramın birinci günü ile teşrik günlerinin ilk iki gününe hastır. Ahmed’den meşhur rivâyete, Ebû Hanife, Mâlik ve çoğunluğa göre böyledir.

3. Yeme içmede Allah’ı zikretmek. Bilindiği gibi başında besmele çekerek, sonunda hamd ederek yemek-içmek meşrûdur. Bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Muhakkak ki Allah, yiyeceğini yiyip akabinde hamd eden, içeceğini içip akabinde hamd eden kuldan razı olur.”*⁵³¹

4. Teşrik günlerinde taş atarken tekbir ile zikretmek. Bu hac yapanlara mahsustur.

5. Bu günlerde mutlak olarak Allah Teâlâ’yı zikretmek. Teşrik günlerinde zikri artırmak müstehaptır. Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Hac ibadetinizi bitirdiğinizde, artık (cahiliye döneminde) atalarınızı andığınız gibi, hatta ondan da kuvvetli bir anıyla Allah’ı anın.”**⁵³²

Selef âlimlerinin çoğuna göre teşrik günlerinde şöyle dua etmek de müstehaptır. **“Ey Rabbimiz! Bize (verceğini) bu dünyada ver” diyenler vardır. Bunların ahirette bir nasibi yoktur. Onlardan, “Rabbimiz! Bize dünyada da iyilik ver, ahirette de iyilik ver ve bizi ateş azabından koru” diyenler de vardır.”**⁵³³

⁵²⁹ Ahmed b. Hanbel, IV, 82; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, IV, 24.

⁵³⁰ Heysemî, a.g.e., IV, 24.

⁵³¹ Müslim, Zikr ve Dua, 79; Tirmizî, Et’ime, 18.

⁵³² el-Bakara, 2/200.

⁵³³ el-Bakara, 2/201.

“Teşrik Günleri” başlığı altında incelediğimiz üç hadisin üçü de ‘sahih’ tir. İncelediğimiz hadislerin durumunu tabloda şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
5. Teşrik Günleri	1	Abdullah b. Ya’mer	<u>Tirmizî</u> , Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce	Sahih
	2	Abdullah b. Kurt	<u>Ahmed</u> , Ebû Dâvûd	Sahih
	3	Nübeyşe el-Hüzelî	<u>Müslim</u> , Nesâî, Ahmed, Mâlik	Sahih

4. ZİLHİCCE AYININ İLK ON GÜNÜ

Bu başlık altında zilhicce ayının ve özellikle ilk on gününün faziletine dair hadisler incelenecektir. Zilhicce ayı Müslümanların Kurban Bayramını idrak ettikleri aydır. Bu ayın özellikle ilk on gününün faziletine işaret eden âyetler vardır. “**Belirli günlerde Allah’ın ismini anırlar...**”⁵³⁴ âyetindeki belirli günlerden maksat cumhûru ulemâya göre zilhicce ayının ilk on günüdür.⁵³⁵

Leys ve Mücâhid’in belirttiğine göre, Allah Teâlâ Mûsâ’dan (a.s.) söz aldığı otuz gün zilkâde ayıdır, ilave edilen on gece ise zilhiccenin ilk onudur. “**Mûsâ’ya otuz gece vâde verip, buna on (gece) daha kattık; böylece Rabbinin tayin ettiği müddet kırk geceye tamamlandı.**”⁵³⁶

Seleften İbn Abbâs, başkaları ve müfessirlerin çoğunluğuna göre “**Fecre ve on geceye andolsun**”⁵³⁷ âyetiyle kastedilen, zilhiccenin ilk on günü gecesidir. İbn Abbâs’tan ramazan ayının son on günü olduğuna dair rivâyet varsa da, bunun isnadı zayıftır. Zilhiccenin ilk on gününün gecelerinin fazilet yönüyle Kadir Gecesine denk olduğuna dâir bir rivâyet söz

⁵³⁴ el-Hac, 22/28.

⁵³⁵ *Letâif*, s. 462.

⁵³⁶ el-A’râf, 7/142.

⁵³⁷ el-Fecr, 89/28.

konusu değildir. Âyette gece zikredilmesiyle gündüz kastedilmemiş olabilir mi? “Günler mutlak olarak zikredildiği zaman geceler gündüze dâhil edilir; geceler zikredildiği zaman da günler geceye tâbidir.⁵³⁸

Bu konuda müteahhirîn âlimlerinin görüşü şudur: Zilhiccenin ilk on günü bütün olarak ramazanın son on gününden faziletlidir. Ancak ramazanın son on gününde Kadir Gecesi varsa, başkası ona üstünlük sağlayamaz. Doğrusunu Allah bilir.⁵³⁹

Zilhiccenin ilk on gününün diğer günlere üstünlüğü

İbn Receb el-Hanbelî zilhicce ayının diğer aylara üstünlüğünü belirtmek için Buhârî'nin İbn Abbâs'tan tahric ettiği şu hadisi⁵⁴⁰ ‘Vezâifü şehri zilhicce’ başlığı altında ilk ve anahadis olarak zikretmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.): (1)

«مَا الْعَمَلُ فِي أَيَّامٍ أَفْضَلَ مِنْهَا فِي هَذِهِ» قَالُوا: وَلَا الْجِهَادُ؟ قَالَ: «وَلَا الْجِهَادُ، إِلَّا رَجُلٌ خَرَجَ يُخَاطِرُ بِنَفْسِهِ
وَمَالِهِ، فَلَمْ يَرْجِعْ بِشَيْءٍ»

“Amelin, Allah katında bu günlerden daha faziletli olduğu başka bir gün yoktur” buyurmuştur. Dediler ki:

Allah yolundaki cihad da mı olmaz? diye soruldu. Rasûlüllah (s.a.v.):

“Cihad da ancak bir kimse, canını, malını tehlikeye atarak (hiçbir menfaat elde etmeden) dönerse, o kimse hariç.” buyurdu.⁵⁴¹

Tirmizî, bu İbn Abbâs hadisi için ‘hasen, sahih, garib’ demektedir.

⁵³⁸ Letâif, s. 468, 470.

⁵³⁹ Letâif, s. 469.

⁵⁴⁰ Letâif, s. 458.

⁵⁴¹ Buhârî, İdeyn, 11; Ebû Dâvûd, Savm, 61; Tirmizî, Savm, 52; İbn Mâce, Sıyâm, 39.

İbn Hıbbân'ın *Sahîh*'indeki⁵⁴² Câbir rivâyetinde “Allah katında en faziletli günler, zilhicce ayının ilk on günüdür.”⁵⁴³ buyurulmuştur.

İbn Receb el-Hanbelî, zilhiccenin ilk on gününün faziletlerini şöyle sıralamaktadır:

1. Allah Teâlâ bunlardan bazısına toplu olarak, bazısına da özel olarak yemin etti. “**Fecre ve on geceye andolsun**” âyetindeki fecerden maksat; her sabah, şafağın atması, sabah namazı ve ilk on günün gündüzü. Bunların hangisinin kastedildiği müfessirler arasında ihtilâflıdır. Yine dendi ki: “Onunla belirli bir şafak, yani zilhiccenin birinci gününün veya onuncu gününün şafağı kastedildi.” Bu görüşlerin hepsi Allah'ın yemin ettiği ilk on günün fecrine dahildir.⁵⁴⁴

Ahmed b. Hanbel'in Câbir'den tahriç ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“*el-Aşr, zilhiccenin ilk on günü; el-vetr, arife günü; eş-şef*’de bayram günü.”⁵⁴⁵

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadisin senedi şöyledir: Zeyd b. Hubbâb-- Huseyin b. Vâkîd-- Ebü'z-Zübeyr – Câbir.

Nesâî'nin *es-Sünenü'l-kübrâ*'da hadisin senedi şöyledir: Abde b. Abdillah—Zeyd b. Hubbâb—Ayyâş b. Akabe—Hayr b. Nuaym-- Ebü'z-Zübeyr – Câbir.

İbn Receb el-Hanbelî, Nesâî'nin rivâyetini senediyle birlikte zikretmiş ve hadisin isnadının ‘hasen’ olduğunu belirtmektedir.⁵⁴⁶

Ayrıca *eş-şef* ve *el-vetr*'den kastedilen iki veya tek rekatlı namazlar veya zilhiccenin ilk on günün de dâhil olduğu bütün yaratılmışlar olabileceği belirtilmiştir. Bazıları da *eş-şef*, zilhiccenin de dâhil olduğu bütün yaratılmışlar; *el-vetr*, Allah'tır, demişlerdir.⁵⁴⁷

⁵⁴² *Letâif*, s. 465, 467.

⁵⁴³ İbn Hıbbân, *Sahîh*, VI, 62, (Hadis no: 3842).

⁵⁴⁴ *Letâif*, s. 469- 470.

⁵⁴⁵ Ahmed b. Hanbel, III, 327; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, X, 335; Suyûtî, *el-Câmiu's-sagîr*, II, 69; Elbânî, Zaifu “*el-Câmiu's-sagîr*”, I,217, (Hadis no:1508). Elbânî, bu hadisin Ahmed b. Hanbel rivâyeti için ‘zayıf’ demektedir.

⁵⁴⁶ *Letâif*, s. 470.

⁵⁴⁷ *Letâif*, s. 470.

2. **“Mûsâ’ya otuz gece vade verip, buna on (gece) daha kattık; böylece Rabbinin tayin ettiği müddet kırk geceye tamamlandı.”**⁵⁴⁸ Zilhiccenin onu, burada otuz günü kırka tamamlayan on mudur; yoksa zilhiccenin onu, kırk günün evveli midir, mesele müfessirler arasında tartışmalıdır.⁵⁴⁹

Abdurrezzâk’ın Ma’mer’den, onun da Yezid b. Ebî Ziyâd’dan rivâyet ettiği, Mücâhid’in şu ifadesine göre zilhiccenin onu otuzu kırk güne tamamlayan on gündür: “Senenin günlerinden zilhiccenin ilk onundan daha faziletli bir gün yoktur. Zilhiccenin ilk on günü ile Allah, Mûsâ’ya (a.s.) vaat ettiği süreyi tamamlamıştır.”⁵⁵⁰

3. Zilhicce ayı belirli ayların (hac aylarının) tamamlayıcısıdır. **“Hac belirli aylardadır.”**⁵⁵¹ Bu aylar: Şevval, zilkâde ve zilhiccenin on günüdür. Hac aylarının bu aylar olduğu Abdullah b. Ömer, Ali, İbn Mes’ûd, İbn Abbâs, İbnü’z-Zübeyr ve tâbiîlerin çoğunluğunun görüşüdür. Aynı zamanda bu, Şâfiî mezhebinin, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hanife, Ebû Yusuf, Ebû Sevr ve başkalarının da görüşüdür. Şâfiî ve bir grup, bayram gününü hac aylarından hariç tutsalar da çoğunluk dâhil ettiler. Çünkü onuncu gün “haccı ekber” günüdür ve hac ibadetinin çoğu o günde yapılmaktadır. Bir grup da “Zilhiccenin tamamı hac ayıdır” dediler. Bu Şâfiî’nin ve Mâlik’in önceki görüşüdür. İbn Ömer’in dâhil olduğu selef âlimlerinden de aynı görüşte olanlar vardır; ancak bu görüş doğru değildir.⁵⁵²

4. Rızık olarak verilen kurbanlıklar üzerine Allah Teâlâ’nın adının anılacağı günlerdir. **“İnsanlar arasında haccı ilan et ki, gerek yaya olarak, gerekse yolculuktan dolayı zayıflamış develer üzerinde sana gelsinler. Gelsinler ki, kendilerine ait bir takım menfaatlere şahit olsunlar ve Allah’ın kendilerine rızık olarak verdiği (kurbanlık) hayvanlar üzerine belli günlerde (onları kurban ederken) Allah’ın adını ansınlar. Artık onlardan siz de yiyin, yoksula fakire de yedinin.”**⁵⁵³

⁵⁴⁸ el-A’râf, 7/142.

⁵⁴⁹ *Letâif*, s. 470- 471.

⁵⁵⁰ Abdurrezzâk, *Musannef*, IV, 369- 370, (Hadis no:8119).

⁵⁵¹ el-Bakara, 2/197.

⁵⁵² *Letâif*, s. 471.

⁵⁵³ el-Hacc, 22/27- 28.

Âlimlerin çoğunluğuna göre “**belirli günler**”den maksat zilhicenin ilk on günüdür. Bu görüşte olanlar; İbn Ömer, İbn Abbâs, Hasan-ı Basrî, Atâ, Mücâhid, İkrime, Katâde, Nehâf ve aynı zamanda Ebû Hanîfe, Şâfiî ve meşhur görüşe göre Ahmed b. Hanbel’dir.⁵⁵⁴

Ebû Mûsâ el-Eşarî’ye göre ise, “**belirli günler**” bayram günü değil, arife günüdür. Yine ondan rivâyet edildiğine göre, o günde yapılan dua reddedilmez.⁵⁵⁵

Bir grup da, “**belirli günleri**” kurban kesilen günler olarak kabul ettiler. Bu Mâlik ve Ebû Yusuf’un görüşüdür. Bunlar kurban kesme anındaki zikri Allah’ı zikir olarak kabul ettiler. Bu, bir rivâyete göre İbn Ömer’in ve Ahmed b. Hanbel’in de görüşüdür; fakat birinci görüş daha açıktır.⁵⁵⁶

Zilhicce ayının ilk on gününde hangi vakit diliminin daha faziletli olduğu konusunda İbn Receb el-Hanbelî şöyle demektedir: Faziletli zamanların hepsinde arife ve cuma günlerinde olduğu gibi gece ve gündüzün sonu genellikle evvelinden hayırlıdır. Zilhicce ve muharrem aylarının ilk on gününün sonu ilk günlerinden daha faziletlidir.⁵⁵⁷

“Zilhicce ayının ilk on günü” başlığı altında İbn Abbâs’tan rivâyet edilen bir hadis inceledik. İncelediğimiz hadis Buhârî hadisi olup ‘sahih’dir. Onu tabloda şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sıhhat Durumu
4.Zilhicenin Ayının ilk on günü	1	İbn Abbâs	Buhârî, Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce	Sahih

⁵⁵⁴ Letâif, s.471.

⁵⁵⁵ Letâif, s.472.

⁵⁵⁶ Letâif, s. 472.

⁵⁵⁷ Ravâiu’t-tefsîr, II, 606.

5. PAZARTESİ VE PERŞEMBE GÜNLERİ

İbn Receb el-Hanbelî, pazartesi ve perşembe günlerinin faziletiyle ilgili hadisleri müstakil bir başlık altında değil, “Rabûlevvel ayında yapılması gerekenler”⁵⁵⁸ ve “Şâban ayında yapılması gerekenler”⁵⁵⁹ başlıkları altında vermektedir.

Arap dilinde haftanın ikinci ve beşinci günleri olarak bilinen pazartesi ve perşembe günlerinin faziletiyle ilgili iki hadis tesbit ettik.

5.1. Hz. Peygamber’in doğduğu ve peygamber olarak gönderildiği gün

Ebû Katâde el-Ensârî’den rivâyet edildiğine göre, Rasûlullah’a (s.a.v.) pazartesi günü oruç tutmak soruldu. Rasûlullah (s.a.v.) da şöyle buyurdu: (1)

«ذَلِكَ يَوْمٌ وُلِدْتُ فِيهِ، وَيَوْمٌ بُعِثْتُ أَوْ أُنزِلَ عَلَيَّ فِيهِ»

“Pazartesi günü benim doğduğum ve peygamber olarak gönderildiğim- yahut bana vahiy indirildiği- gündür.”⁵⁶⁰

Bu hadis başta Müslim olmak üzere - uzunca bir hadisin ilgili kısmıdır- birçok temel hadis kaynağında aynı şekilde geçmektedir.⁵⁶¹

Bu hadise göre bazı zamanlarda bazı olayların meydana gelmesi o zamanların faziletli olmasına delildir. Zira Rasûlullah’a (s.a.v.) pazartesi günü oruç tutmak sorulunca, kendisinin

⁵⁵⁸ Letâif, s. 158, 181.

⁵⁵⁹ Letâif, s. 236- 244.

⁵⁶⁰ Letâif, s.181.

⁵⁶¹ Müslim, Sıyâm,197; Ebû Dâvûd, Savm, 54; Ahmed b. Hanbel, V, 297,299. Ebû Dâvûd’da Rasûlullah’a (s.a.v.) “Pazartesi ve perşembe günleri oruç tutmak” soruldu şeklindedir. Ebû Dâvûd rivâyetinde pazartesi ve perşembe oruçlarının hükmü sorulmasına rağmen Rasûlullah (s.a.v.) pazartesi gününün hükmü hakkında bilgi verdi. Soruda perşembe gününün olmadığı anlaşılmaktadır. Zira olmuş olsaydı, Rasûlullah’ın (s.a.v.) perşembe günü hakkında da konuşması gerekirdi. İbn Receb el-Hanbelî’nin bu hadisi eserlerine konu ile ilgili daha sahih hadis bulduğu için almadığını düşünüyoruz. Çünkü o, bir konuda ulaşa bildiği en sahih hadisi alır. O konuda sahih hadis yoksa, zayıf olduğunu söylediği rivâyetleri delil olarak kullanır. İbn Receb el-Hanbelî’nin eserine almadığı hadisin Ebû Dâvûd’da senedi şöyledir: Musa b. İsmail- Mehdî- Gaylân- Abdullah b. Ma’bed ez-Zimmânî- Ebû Katâde. Elbânî bu hadise, “senedi ‘sahih’ ve Müslim’in şartına uygundur” demektedir. Elbânî, *Sahihu “Ebû Dâvûd”*, XII, 186.

o günde doğduğunu ve risâletin de o günde verildiğini, dolayısıyla oruç tutmanın uygun olduğunu belirtmiştir.

İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerine almadığı ama pazartesi gününde meydana gelen olaylarla ilgili ayrıntılı bilgi veren İbn Abbâs'ın şu rivâyeti de vardır:

*“Rasûlüllah (s.a.v.) pazartesi günü doğdu. Pazartesi günü Peygamber oldu. Pazartesi günü Mekke'den Medine'ye hicret etti. Medine'ye pazartesi günü girdi. Pazartesi günü vefât etti. Pazartesi günü Haceru'l-esved'i (yerine koymak için) kaldırdı.”*⁵⁶²

Şuayb Arnaûd, bu hadisi seneddeki Abdullah b. Lehîa'nın zayıflığından dolayı 'zayıf' kabul etmektedir.⁵⁶³ Abdullah b. Lehîa'nın sonradan ihtilata maruz kaldığını daha önce belirtmiştik.

İbn Receb el-Hanbelî bu hadisi eserine almamıştır. Çünkü bir konuda sahih rivâyet varsa zayıf rivâyetleri dikkate almaz. Anahadis olarak incelediğimiz rivâyet Müslim hadisidir. Müslim hadisi varsa zayıf bir rivâyeti eserine almaz. Ayrıca Ebû Katâde el-Ensârî rivâyetini İbn Abbâs rivâyetine tercih etmesinde onun merfû olması da etken olmuş olabilir.

İbn Abbâs ve başkalarının söylediğine göre Rasûlüllah'ın (s.a.v.) pazartesi günü doğdu. Âlimler bunda ittifak etmiş gibidir. Bazılarından cuma günü doğduğuna dâir rivâyetler varsa da, bunlar kabul görmemiş reddedilmiş görüşlerdir.⁵⁶⁴

Ebû Katâde'den (r.a.) rivâyet edilen hadise göre, Rasûlüllah (s.a.v.) pazartesi günü gündüz vakti veya güneşin doğuşu esnasında dünyaya gelmiştir.⁵⁶⁵

İbn Receb el-Hanbelî şöyle de bir olay anlatmaktadır:

Merruzzahran'da İsâ isminde Şam ehlinden bir râhip vardı. Rasûlüllah'ın (s.a.v.) doğduğu günün sabahında Abdullah b. Abdülmuttalib, bu İsâ'nın kilisesine gelerek şöyle dedi: “Ey Aysâh!” İsâ: “Sen kimsin?” dedi. Abdullah: “Ben Abdullah” dedi. Sonra Abdullah onun yanına gelince İsâ ona: “Doğan çocuğun babası olmalısın! Size, pazartesi doğacak,

⁵⁶² Ahmed b. Hanbel, II, 277.

⁵⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), IV, 304, (Hadis no: 2504).

⁵⁶⁴ *Letâif*, s. 181.

⁵⁶⁵ *Letâif*, s. 182.

pazartesi peygamber olacak, pazartesi ölecek dediğim kişi dünyaya gelmiştir.” dedi. Abdullah: “Sabah benim bir çocuğum dünyaya geldi.” dedi. İsâ: “Ona ne ismini verdin?” dedi. Abdullah: “Muhammed ismini verdim.” dedi. İsâ sonra şöyle dedi: “Allah’a yemin ederim ki, doğan çocuğun siz ehli beytten olmasını arzu ediyorum. Onu üç özelliikle tanırız: Yıldızı dün doğdu, kendisi bugün doğdu ve ismi Muhammed’dir.”⁵⁶⁶

Bu rivâyete göre babası Abdullah, Rasûlullah (s.a.v.) doğmadan önce ölmemiştir.

İbn Receb, Rasûlullah’ın (s.a.v.) doğumu esnasında meydana gelen yadırganacak/garip olayların olduğunu söylemektedir. Bunlardan birisini Âmine binti Vehb şöyle anlatır:

Onu dünyaya getirdiğim zaman diğer çocukların yaptığı gibi yapmadı. Ellerini yere, başını semâyâya kaldırdı. Yere düştüğü zaman bir avuç toprak aldı. Bu davranışı bir falcı şöyle yorumladı: Şayet tahminim doğru ise, (bu çocuk) yeryüzüne hâkim olacaktır.⁵⁶⁷

İbn Receb el-Hanbelî eserlerinde bazen garip olarak addedilecek olaylar anlatmaktadır. Garip olarak addedebileceğimiz olaylardan ikisini “Pazartesi ve perşembe günleri” başlığı altında incelemiş olduk.

İncelediğimiz Ebû Katâde el-Ensârî hadisi, Müslim hadisi olup ‘sahih’ tir.

5.2. Cennet kapılarının açılıp amellerin âlemlerin Rabbine sunulduğu günler

Ebû Hüreyre’den merfû olarak rivâyet edilen hadise göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (2)

" تَفْتَحُ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَ الْإِثْنَيْنِ، وَيَوْمَ الْخَمِيسِ، فَيَغْفِرُ لِكُلِّ عَبْدٍ لَّا يُشْرِكُ بِاللَّهِ شَيْئًا، إِلَّا رَجُلًا كَانَتْ بَيْنَهُ وَبَيْنَ أَخِيهِ شَحْنَاءٌ، فَيَقَالُ: أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا، أَنْظِرُوا هَذَيْنِ حَتَّى يَصْطَلِحَا "

“Pazartesi ve perşembe günleri cennet kapıları açılır. Allah’a hiçbir şeyi ortak koşmayan herkes bağışlanır. Sadece kardeşiyle kendisi arasında kin olan kişi hariç. (Onlar

⁵⁶⁶ *Letâif*, s. 182. İbn Receb bu haber için kaynak belirtmemiştir. Bu haber biraz daha ayrıntısıyla İbn Kesîr’in *es-Siretü’n-nebevî ve el-Bidâye ve’n-nihâye*’de geçmektedir. İbn Kesîr bu rivâyet hakkında “bunu Ebû Nuaym rivâyet etti ve bunda gariplik vardır” demektedir. İbn Kesîr, *es-Siretü’n-nebevyye*, I, 222; *el-Bidâye ve’n-nihâye*, II, 272.

⁵⁶⁷ *Letâif*, s. 183- 184. İbn Receb bu haber için kaynak belirtmemiştir. Benzer bir haber İbnü’l-Cevzî’nin *el-Muntazam fî tarihi’l-ümem ve’l-mülûk*’unda geçmektedir. II, 263. Ayrıca bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye*, II, 264.

*hakkında meleklerle): Şu iki kişi aralarındaki kini bırakıncaya kadar onları bekletin! Şu iki kişi aralarındaki kini bırakıncaya kadar onlar bekletin! Şu iki kişi aralarındaki kini bırakıncaya kadar onlar bekletin, denilir.*⁵⁶⁸

Üsâme'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre o, Rasûlüllah'a (s.a.v.) pazartesi ve perşembe günleri hakkında sordu. Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu:

*“Pazartesi ve perşembe günleri âlemlerin Rabbine amellerin sunulduğu günlerdir. Ben amellerimin oruçlu iken sunulmasını isterim.”*⁵⁶⁹

Ebû Ümâme'den (r.a.) merfû olarak rivâyet edildiğine göre, Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Pazartesi ve perşembe günleri ameller âlemlerin Rabbine sunulur ve bağışlanma dileyenler bağışlanır; ancak kindar olanlar kinleriyle baş başa bırakılır.”*⁵⁷⁰

Aynı hadis başta Müslim olmak üzere birçok temel hadis kaynaklarında farklı sahâbîler tarafından farklılıklarla rivâyet edilmiştir. Buna göre, pazartesi ve perşembe günleri cennet kapıları açılır ve âlemlerin Rabbine ameller sunulur. Rasûlüllah (s.a.v.) da amellerinin oruçlu iken sunulmasını istemektedir. (Bu günlerde) Allah'a ortak koşan ve birbirlerine çirkin söz söyleyip de kardeşiyle dargın olan kişi hariç herkes bağışlanır. (Onlar hakkında) Şu iki kişi birbirlerine kinini bırakıncaya kadar onları bekletin, denilir.⁵⁷¹

Tirmizî'de hadisin metni biraz farklı ve Ebû Hüreyre'den iki farklı senetle gelmiştir. Tirmizî bunlardan birisi için ‘hasen garîb’⁵⁷² derken; yine Ebû Hüreyre'den diğer rivâyete ise ‘hasen sahih’⁵⁷³ demektedir. ‘Hasen garîb’ dediği hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. Yahyâ-- Ebû Âsım-- Muhammed b. Rifa'a-- Süheyl b. Ebî Salih-- Ebîhi-- Ebû Hüreyre

⁵⁶⁸ *Letâif*, s. 190, 243- 244.

⁵⁶⁹ *Letâif*, s.190.

⁵⁷⁰ *Letâif*, s.190.

⁵⁷¹ Mâlik, *Muvatta*, Kitabu Hüsn'ü Hulk, 47; Müslim, Bir ve Sıla, 35,36;Tirmizî, Savm, 44; Bir ve Sıla,76; Nesâî, Sıyam,70; Ebû Dâvûd, Edeb, 55; Nesâî, Sıyâm,70; İbn Mâce, Sıyâm, 42; Ahmed b. Hanbel, II, 329,484, V, 200-201; Buhârî, *el-Edebü'l-müfred*, 411.

⁵⁷² Tirmizî, Savm, 44.

⁵⁷³ Tirmizî, Bir ve Sıla, 76.

Hadisin Nesâî'deki senedi şöyledir: Amr b. Ali-- Abdurrahman-- Sabit b. Kays Ebü'l-Gusn (Şeyhun min ehli'l-Medine)-- Ebû Saîd el-Makburî-- Usâme b. Zeyd.

Görüldüğü gibi hadis, üç sahâbi tarafından rivâyet edilmiştir. İbn Receb el-Hanbelî, Ebû Ümâme'den merfû olarak rivâyet edilen hadisin senesinde zayıflık⁵⁷⁴ olduğunu belirtir. Yâsin Muhammed Sevvâs, Ebû Ümâme hadisi hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: Ebû Ümâme'nin hadisi İbn Adî'nin *el-Kâmil*'inde geçmektedir. Ebû Ümâme İbn Mes'ud'dan, o da Rasûlullah'tan rivâyette, senetteki Mutarrîh b. Yezîd zayıftır.⁵⁷⁵ Yine Elhânî ed-Dımaşkî diye bilinen Ali b. Yezîd hakkında Buhârî 'münkeru'l-hadis'; Ebû Hâtîm er-Râzî 'zaîfu'l-hadis' derken, Nesâî, Ezdî ve Dârekutnî onu 'metrûk' saymışlardır.⁵⁷⁶

Yine hadisin senesindeki Ebû Mühelleb el-Esedî eş-Şâmî el-Kûfî diye bilinen Mutarrîh b. Yezîd'in hakkında Ebû Hâtîm er-Râzî ve Dârekutnî 'zayıf' olduğunu söylerken, Yahyâ b. Saîd 'Zayıftır ve sika değildir.'⁵⁷⁷ demektedir.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde⁵⁷⁸ Ebû Hüreyre'den bir başka rivâyet: "Âdemoğlunun ameli Allah Tebâreke ve Teâlâ'ya her perşembe yani cuma gecesi arz edilir ve sıla-ı rahmi kesenin ameli kabul edilmez"⁵⁷⁹ şeklindedir.

Konu ile ilgili diğer hadislerde pazartesi ve perşembe denilirken Ebû Hüreyre'nin bu rivâyetinde sadece perşembe günü zikredilmiştir. Söz konusu hadisin baş tarafı şu şekildedir:

Ebû Eyyûb Süleyman (Osman İbn-i Affân'ın kölesi) anlatıyor: Perşembe akşamı yani cuma gecesi Ebû Hüreyre bize geldi ve dedi ki:

⁵⁷⁴ *Letâif*, s. 244.

⁵⁷⁵ *Letâif* (thk. Yâsin Muhammed Sevvâs), s. 244; Ayrıca bk: Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, VIII, 65.

⁵⁷⁶ İbnü'l-Cevzî, *Kitabu'd-duafa ve'l-metrûkin*, II, 200.

⁵⁷⁷ İbnü'l-Cevzî, a.g.e., III, 124.

⁵⁷⁸ *Letâif*, s. 190- 191.

⁵⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, II, 484; Buhârî, *el-Edebu'l-müfred*, 61; Ahmed b. Hanbel'de hadisin senedi şöyledir: Yunus b. Muhammed—Harzeç (İbn Osman es-Sa'dî)—Ebû Eyyûb (mevlâ Osman)—Ebû Hüreyre. Şuayb Arnaûd bu isnadın 'hasen' olduğunu belirtmektedir. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XVI, 191. (Hadis no: 10272).

“*Sıla-ı rahmi terk eden herkesin yanımızdan kalkıp gitmesini (bizimle beraber oturmamasını) istiyorum.*” Hiç kimse yerinden kalkmadı. Ebû Hüreyre bu sözü üç defa tekrarlayınca, iki seneden beri halasına dargın olan bir genç kalktı. Hemen halasına gitti. Halası ona dedi ki: “Ey kardeşimin oğlu! Seni bana getiren sebep nedir?” Genç de: “Ebû Hüreyre’nin şöyle şöyle söylediğini duydum.” dedi. Halası ona şöyle dedi: “Ebû Hüreyre’ye dön ve ona bu sözü ne sebeple söylediğini sor.” Genç, Ebû Hüreyre’ye sorunca o, “Peygamber’in (s.a.v.) öyle buyurduğunu işittim.” dedi.

Elbânî, Buhârî’nin *el-Edebü’l-müfred*’inde geçen bu hadisin ‘zayıf’ olduğunu söyler.⁵⁸⁰

Hadisin baş tarafında geçtiği gibi olay bir perşembe akşamı geçmiştir. Bundan dolayı Ebû Hüreyre hadisin tamamını değil de ilgili kısmını zikretmiş olabilir. Çünkü olayın geçtiği ortama bakılırsa amacı hadis rivâyet etmek değil, etrafındaki insanlara o gece ile ilgili bir şeyler anlatmaktır.

Yukarda metnini verdiğimiz Ebû Hüreyre hadisi, başta Müslim olmak üzere temel hadis kaynaklarında benzer şekilde geçmektedir. Hadis lafzan rivâyet değil; manen rivâyettir. Hadisdeki takdim te’hirle “*Pazartesi ve perşembe günleri*” yerine, “*Perşembe ve pazartesi günleri*”; “*Kardeşiyle kendisi arasında kin olan kişi*” ifadelerinin yerine “*Birbirini terk eden iki kişi*” veya “*Birbirine çirkin söz söyleyen iki kişi*” ifadeleri vardır. Bu ifadeler farklı söyleyiş şekilleri olsa da hemen hemen aynı anlamı ifade eden cümlelerdir.

İlgili hadislerden anlaşıldığına göre, pazartesi ve perşembe günleri cennet kapıları açılır. Cennet kapılarının açılması Kur’an’da da geçmektedir: **“Bu bir öğüttür. Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için, elbette güzel bir dönüş yeri, kapıları kendilerine açılmış Adn cennetleri vardır.”**⁵⁸¹

Kur’an’da sema kapılarının açılması da cennet kapılarının açılması anlamına gelmektedir. Bu şu âyetten anlaşılmaktadır: **“Âyetlerimizi yalanlayanlar ve o âyetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve**

⁵⁸⁰ Elbânî, *Zaifu “el-Edebü’l-müfred”*, s. 26.

⁵⁸¹ Sâd, 38/49- 50.

iğne deliğinden geçinceye kadar cennete giremezler! Biz suçluları işte böyle cezalandırırız.”⁵⁸²

Hadisten anlaşıldığına göre, ameller âlemlerin Rabbine pazartesi ve perşembe günleri arz edilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.v.) de amellerin arzı esnasında oruçlu olmayı seviyor. Pazartesi ve perşembe günlerinde Allah’a şirk koşan, (Müslüman) kardeşi ile birbirlerine kin besleyen ve sıla-i rahmi kesen kişiler hariç herkes affolunacaktır.

Amellerin Allah’a arzedildiği Kur’an’da da geçmektedir: **“Kim izzet ve şeref istiyorsa, bilsin ki izzet ve şerefin hepsi Allah’ındır. O’na ancak güzel sözler yükselir. Onu da Allah’a amel-i sâlih ulaştırır. ..”⁵⁸³**

Hasan-ı Basrî ve Katâde âyette geçen “güzel sözden” Allah’ı zikri; “sâlih amel”den de farzları yerine getirmeyi anlamışlardır.⁵⁸⁴

Amel-i sâlihin Allah’a ulaşması için yapılan amele şirk karışmamış olması gerekir; bu şu âyetten anlaşılmalıdır: **“De ki: Ben, yalnız sizin gibi bir beşerim. (Şu var ki) bana, İlâh’ınızın, sadece bir İlâh olduğu vahyolunuyor. Artık her kim Rabbine kavuşmayı umuyorsa, iyi iş yapsın ve Rabbine ibadette hiçbir şeyi ortak koşmasın.”⁵⁸⁵**

İbn Receb el-Hanbelî, sâlih amellerin pazartesi ve perşembe günleri Allah’a arz edilmesine ve bu amellerin kabirde kişiyi korumasına şu âyeti delil getirmektedir:

“Kim inkâr ederse, inkârı kendi aleyhine olur. İyi işler (salih amel) yapanlara gelince, onlar da kendileri için yer hazırlamış olurlar.”⁵⁸⁶

Bu âyetteki “ **يَمْهَدُونَ** ” kelimesini İbn Receb el-Hanbelî, bazı âlimlerin “fi’l-kabri” şeklinde anladığını belirtir.⁵⁸⁷

⁵⁸² el-A’râf, 7/40.

⁵⁸³ el-Fâtır, 35/10.

⁵⁸⁴ Nablusî, Abdulganî, *Fezâilü’ş-şühûr ve’l-eyyâm*, s. 36.

⁵⁸⁵ el-Kehf, 18/110.

⁵⁸⁶ er-Rûm, 30/44.

⁵⁸⁷ *Hadisü “Yetbeu’l-meyyite selâs*, I, 431.

Buna göre, sâlih amel yapan kişi için o ameli, kabirde dünya eşyalarından yatak, yastık ve yorganın olmadığı yerde bir arkadaştır. Kabirde herkes amelini seçer hayır veya şerden birini arkadaş edinir.⁵⁸⁸

“Mü’mine amel-i sâlihi kabirde en güzel sûrette gelir ve onu Allah’tan mutlulukla müjdeler. Kâfir kişi ise bunun aksinedir. Ameli sâlih, kabirde mü’mini kuşatır. İbn Receb el-Hanbelî, İbn Hıbbân’ın Ebû Hüreyre’den tahriç ettiği şu merfû hadisi örnek vermektedir:⁵⁸⁹

“Nefsim kudret elinde olan Allah’a yemin ederim ki, kabirdeki kişi kabirden dönen insanların ayak seslerini duyar. Ölen kişi şayet mü’min ise, namazı başucunda, zekat sağında, oruç solunda, insanlara yaptığı iyilik ve hayırlar ayak tarafındadır. Başı tarafından ona gelindiğinde namazı şöyle der: Benim tarafımdan giriş yoktur... Başı tarafından kâfire gelinir, engelleyecek bir şey bulunmaz. Kâfir de korkarak oturur kalır.”⁵⁹⁰

İbn Receb el-Hanbelî, pazartesi ve perşembe günleri olan arzla kastedilenin özel arz olduğunu şöyle belirtir:⁵⁹¹ Hadislerdeki pazartesi ve perşembe günleri amellerin arz edilmesinden kasıt, özel arzdır. Yoksa her gün sabah akşam amellerin Allah’a sunulmasındaki genel arz değildir. Sabah akşam genel arzın olduğuna Sahîhayn’da Ebû Hüreyre’den rivâyet edilen şu hadis işaret etmektedir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Birbiri ardınca bir takım melekler geceleyin; bir takım melekler de gündüzleyin, sizin yanınıza gelirler. Bunlar sabah namazı ile ikindi namazında bir araya toplanırlar. Sonra sizin aranızda geceleyenler semâya çıkarlar. Rableri kullarının hallerini pek âlâ bildiği halde, onlara kullarımı ne halde bıraktınız? diye sorar.” Melekler:

-“Onları namazı kılarken bıraktık. Kendilerine vardığımızda namaz kılarken bulmuştuk, derler.”⁵⁹²

Pazartesi ve perşembe günleri başlığı altında iki hadis inceledik. İkisi de Müslim hadisidir. Bunu tabloda şöyle gösterebiliriz:

⁵⁸⁸ Hadisü “Yetbeu’l-meyyite selâs, I, 431.

⁵⁸⁹ Hadisü “Yetbeu’l-meyyite selâs, I, 433.

⁵⁹⁰ İbn Hıbbân, *Sahîh*, V, 45- 46, (Hadis no: 3103).

⁵⁹¹ *Letâif*, s. 244- 245.

⁵⁹² Buhâri, *Mevâkitü’s-salât*, 555; Müslim, *Mesâcid*, 210.

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
5.Pazartesi ve perşembe günleri	1	Ebû Katâde el-Ensârî	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Ahmed	Sahih
	2	Ebû Hüreyre, Üsâme, Ebû Ümâme	<u>Müslim</u> , Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed, Mâlik	Sahih

6. CUMA GÜNÜ

İbn Receb el-Hanbelî, cuma gününün faziletiyle ilgili hadisleri mustakil bir başlık altında değil; “Zilhiccenin ilk onu”⁵⁹³ konusunun “Zilhiccenin ilk on gününün diğer ayların on gününe fazileti”⁵⁹⁴ başlığı altında vermektedir.

Cuma günü, Kur’an-ı Kerim’de ismi geçen iki günden biridir.⁵⁹⁵ Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Ey iman edenler! Cuma günü namaz için çağrıldığınız da, hemen Allah’ın zikrine koşun ve alışverişi bırakın. Eğer bilerseniz bu, sizin için daha hayırlıdır. Namaz kılınca artık yeryüzüne dağılın ve Allah’ın lütfundan nasibinizi arayın. Allah’ı çok zikredin ki, kurtuluşa eresiniz.”**⁵⁹⁶

“Cuma, haftalık ve tekrar eden bir bayramdır. Farz namazların tamamlanmak üzere düzenlenmiştir. Allah Mü’minlere bir gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldı. Haftanın günleri yedidir. Cuma günü de günlük ve haftalık namazların tamamlandığı gündür. Yaratılışın tamamlanması bu günde oldu. Âdem (a.s.) bu günde yaratıldı, bu günde cennete kondu ve bu günde cennetten çıkarıldı. Yine dünyanın yok olup, kıyametin kopması da bu günde olacaktır.

⁵⁹³ *Letâif*, s. 458.

⁵⁹⁴ *Letâif*, s. 467.

⁵⁹⁵ Kur’an’da iki günün yani cuma ve cumartesi günlerinin isimleri geçmektedir. Cumartesi günü Yahudilerin dinlenme günüdür. Cumartesi günü ile ilgili şu âyetlere bakılabilir: el-Bakara,2/65; en-Nisâ, 4/47, 154; el-A’raf, 7/163; en-Nahl, 16/124.

⁵⁹⁶ el-Cuma, 62/9- 10.

Cuma gününde zikir, öğüt ve cuma namazı vardır. Bundan dolayı Mü'minler için bayram kılındı ve sadece o günde oruç tutmak da yasaklandı.

Cuma günü hacca benzemektedir. Cuma fakirlerin haccıdır. Bununla ilgili Said İbn Müseyyeb şöyle dedi: Cumayı idrak etmek bana nâfile hacdan daha sevimlidir. Cumaya erken gitmek, hacda kurban kesmek gibidir. Cumaya erken gitmek derece derecedir. İlk önce gelen deve kurban etmiş, sonra gelen sığır kurban etmiş, daha sonra gelen koç kurban etmiş, en son gelenler de tavuk ve yumurta tasadduk etmiş gibi sevap kazanırlar.⁵⁹⁷

Cuma gününün faziletiyle ilgili hadisler şu başlıklar altında incelenecektir:

6.1. Güneşin daha faziletli bir güne doğup batmadığı gün

Sahih bir hadiste Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur:

“Cuma gününden daha faziletli bir güne güneş doğmamış ve batmamıştır.”⁵⁹⁸

İbn Receb el-Hanbelî'nin kısaltarak verdiği bu hadis temel hadis kaynaklarında farklı şekillerde geçmektedir: Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

«خَيْرُ يَوْمٍ طَلَعَتْ عَلَيْهِ الشَّمْسُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، فِيهِ خُلِقَ آدَمُ، وَفِيهِ أُدْخِلَ الْجَنَّةَ، وَفِيهِ أُخْرِجَ مِنْهَا، وَلَا تَقُومُ
السَّاعَةُ إِلَّا فِي يَوْمِ الْجُمُعَةِ»

“Üzerine güneş doğan en hayırlı gün cuma günüdür. Âdem o gün yaratıldı. O gün cennete kondu ve o gün cennetten çıkarıldı. Kıyamet de ancak cuma günü kopacaktır.”⁵⁹⁹

Ebû Hüreyre'den bir başka rivâyette Rasûlullah şöyle buyurdu:

“Mev'ûd günü, kıyâmet günüdür. Meşhûd günü, arife günüdür. Şâhid, cuma günüdür. Cuma gününden daha faziletli bir güne güneş doğmamış ve batmamıştır. O günde bir saat

⁵⁹⁷ Letâif, s. 480.

⁵⁹⁸ Letâif, s. 481.

⁵⁹⁹ Müslim, Cumua, 17, 18.

vardır ki, bir mü'min o saatte dua ederse, Allah duasını kabul eder. Bir şeyden Allah'a sığınır, sığındığından onu korur."⁶⁰⁰

Tirmizî'de hadisin senedi şöyledir: Abd b. Humeyd-- Ravh b. Ubâde ve Ubeydullah b. Mûsâ-- Mûsâ b. Ubeyde-- Eyyûb b. Halid-- Abdullah b. Râfi-- Ebû Hüreyre.

Tirmizî bu hadisin senedi için şöyle demektedir: 'Hasen garîb' ve bu hadisin Mûsâ b. Ubeyde rivâyetinden başka naklini bilmiyorum. Mûsâ b. Ubeyde hadiste 'zayıf'tır. Ayrıca Yahyâ b. Saîd ve başkaları onu zayıf kabul ettiler.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde yine Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

"Cuma gününden daha faziletli bir güne güneş doğmamış ve batmamıştır. Allah o günü bize verdi. Diğer insanları ise bu bilgiden mahrum etti. İnsanlar bu hususta bize tabidir. O bizim içindir. Yahudiler için cumartesi, Hıristiyanlar için pazar günüdür. Cuma gününde bir an vardır ki, o saatte namaz kılana veya Allah'a dua ederek bir şey isteyene Allah istediğini mutlaka verir."⁶⁰¹

Metnini verdiğimiz hadis başta Müslim olmak üzere farklı kaynaklarında geçmektedir. İbn Receb el-Hanbelî, Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği hadisin 'sahih' olduğunu söylemektedir.⁶⁰²

Sonuç olarak, 'Daha faziletli bir güne güneşin doğup batmadığı cuma günü' başlığı altında üç hadis inceledik. Müslim ve Ahmed b. Hanbel'in hadisi 'sahih', Tirmizî hadisi 'zayıf', tır. Bu hadisler anlam itibariyle birbirine yakın oldukları için Müslim'in hadisini de göz önüne alarak 'sahih'tir, diyebiliriz.

6.2. Ramazan ve Kurban Bayramlarından daha faziletli olan gün

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'de tahriç ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) cuma günü hakkında şöyle buyurdu:

⁶⁰⁰ Tirmizî, Tefsir, 77.

⁶⁰¹ Ahmed b. Hanbel, II, 519. Hadisin senedi şöyledir: Osman b. Ömer—İbn Ebî Tâlib—Saîd el-Makburî—babası Ebû Saîd el-Makburî (Keysân)—Ebû Hüreyre. Şuayb Arnaûd, bu hadisi senedinin 'sahih' ve Şeyhân'ın şartlarına uygun olduğunu söylemektedir. Arnaûd-Mürşid, a.g.e., XVI, 422, (Hadis no: 10723).

⁶⁰² *Letâif*, s. 481.

“(Cuma günü) Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinden daha faziletli bir gündür.”⁶⁰³

İbn Receb el-Hanbelî'nin kısaltarak verdiği hadisin tam metni şöyledir: Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:(2)

" سَيِّدُ الْأَيَّامِ يَوْمُ الْجُمُعَةِ، وَأَعْظَمُهَا عِنْدَهُ، وَأَعْظَمُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ يَوْمِ الْفِطْرِ، وَيَوْمِ الْأَضْحَى، وَفِيهِ خَمْسُ خِلَالٍ: خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ، وَأَهْبَطَ اللَّهُ فِيهِ آدَمَ إِلَى الْأَرْضِ، وَفِيهِ تَوَفَّى اللَّهُ آدَمَ، وَفِيهِ سَاعَةٌ لَا يَسْأَلُ الْعَبْدُ فِيهَا شَيْئًا، إِلَّا آتَاهُ اللَّهُ إِيَّاهُ مَا لَمْ يَسْأَلْ حَرَامًا، وَفِيهِ تَقُومُ السَّاعَةُ مَا مِنْ مَلَكٍ مُقَرَّبٍ، وَلَا سَمَاءٍ، وَلَا أَرْضٍ، وَلَا رِيَّاحٍ، وَلَا جِبَالٍ، وَلَا بَحْرٍ، إِلَّا هُنَّ يُشْفِقْنَ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ "

Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: “Onun (Allah’ın) katında günlerin efendisi ve en büyüğü cuma günüdür. (Cuma günü) Allah katında Ramazan ve Kurban Bayramı günlerinden dana büyüktür. Cuma gününde şu beş özellik vardır:

1.Allah, Âdem’i (a.s.) o gün yarattı,

2.Allah, Âdem’i (a.s.) o gün yeryüzüne indirdi,

3.Allah, Âdem’i (a.s.) o gün vefât ettirdi,

4.Cuma gününde öyle bir an vardır ki haram olmamak şartıyla kul bir şey isterse Allah Teâlâ mutlaka onu verir,

5.Kıyâmet o gün kopacaktır. Allah’a yakın hiçbir melek, hiçbir gök, hiçbir yer, hiçbir rüzgar, hiçbir dağ ve hiçbir deniz yoktur ki, (kıyâmetin kopmasına sahne olacağı için) cuma gününün heybetinden korkmasın.⁶⁰⁴

İbn Mâce’de hadisin senedi şöyledir:

Ebû Bekir b. Ebî Şeybe—Yahya b. Ebî Bükeyr—Züheyr b. Muhammed-- Abdullah b. Muhammed b. Akîl-- Abdurrahman b. Yezîd el-Ensârî—Ebû Lübâbe b. Abdülmünzir.

⁶⁰³ Letâif, s. 481.

⁶⁰⁴ İbn Mâce, İkâme, 79; Ahmed b. Hanbel, III, 430.

Müsned'de hadisin senedi şöyledir: Ebû Âmir Abdülmelik b. Amr – Züheyr yani İbn Muhammed—Abdullah b. Muhammed b. Akîl—Abdurrahman b. Yezîd el-Ensârî—Ebû Lübâbe el-Bedrî İbn Abdülmünzîr.

Görüldüğü gibi İbn Mâce ve Ahmed b. Hanbel'de hadisin isnâdı aynıdır. Şuayb Arnaûd: “İsnâddaki Abdullah b. Muhammed b. Akîl yani İbn Ebî Tâlib el-Kuraşî hakkında ihtilaf edilmiş, bundan dolayı isnâdı ‘zayıf’, diğer râvileri ‘sika’, demektedir.”⁶⁰⁵ Zevâid'de hadisin senedi hakkında ‘hasen’ denmiştir.⁶⁰⁶

6.3. Günahlardan uzak geçirilirse diğer günler de günahlardan uzak geçer

İbn Receb el-Hanbelî'nin kaynak ve râvisini belirtmediği bir hadise göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (3)

*“İnsanlar cuma gününü günahlardan uzak bir şekilde geçirirse, diğer günleri de günahlardan uzak bir şekilde geçirirler.”*⁶⁰⁷

Ebû Hüreyre'nin rivâyet ettiği bu hadis tâli kaynaklarından Ebû Nuaym'ın (430/1039) *Hilyetü'l-evliyâ*, Beyhakî'nin (458/1066) *Şuabü'l-imân* ve Ali el-Muttakî'nin (975/1567) *Kenzü'l-ummâl*'ında şu şekilde geçmektedir:

" إِذَا سَلِمَ رَمَضَانَ سَلِمَتِ السَّنَةُ، وَإِذَا سَلِمَتِ الْجُمُعَةُ سَلِمَتِ الْأَيَّامُ "

*“Ramazan ayı günahlardan uzak bir şekilde geçirilirse bütün bir yıl günahlardan uzak geçer. Cuma günü günahlardan uzak bir şekilde geçirilirse, haftanın bütün günleri günahlardan uzak geçer.”*⁶⁰⁸

⁶⁰⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXIV, 315, (Hadis no:15548).

⁶⁰⁶ Bûsîrî, *Misbâhu'z-zücâce*, I, 129.

⁶⁰⁷ Letâif, s. 481.

⁶⁰⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-evliyâ*, VII, 140; Beyhakî, *Şuabü'l-İmân*, V, 284 (Hadis no: 3434); Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-Ummâl*, VII, 710 (Hadis no:21049).

Bu hadisin Hz. Âişe rivâyeti Ebû Mutî' el-Hakem b. Abdillâh el-Belhî'den dolayı 'zayıf' tır;⁶⁰⁹ hatta Elbânî onun 'uydurma'⁶¹⁰ olduğunu söylemektedir. Bundan dolayı hadise 'çok zayıf' diyebiliriz.

6.4.Allah'ın bütün Müslümanları bağışladığı gün

Rasûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu: (4)

أن الله تعالى يغفر يوم الجمعة لكل مسلم

“Muhakkak ki Allah Teâlâ cuma günü her müslümanı bağışlar.”⁶¹¹

Bu hadisi İbn Receb el-Hanbelî'nin verdiği şekliyle temel kaynaklarda bulamadık. Benzer metin Taberânî'nin (360/971) *el-Mu'cemü'l-evsat* ve İbnü'l-Cevzî'nin (597/1201) *el-Ilelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye* adlı eserinde geçmektedir. Enes b. Mâlik'ten rivâyet edildiğine göre Rasûlüllâh (s.a.v.) şöyle buyurdu:

«إِنَّ اللَّهَ لَيَسَّ بِتَارِكِ أَحَدًا مِنَ الْمُسْلِمِينَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا غَفَرَ لَهُ»

“Muhakkak ki Allah Teâlâ müslümanlardan cuma günü bağışlanmadık kimseyi bırakmaz.”⁶¹²

⁶⁰⁹ İrâkî, *el-Mugnî an hamli'l-esfâr fi'l-esfâr*, s. 431.

⁶¹⁰ Elbânî, *Zaifu "el-Câmiu's-sagîr"*, I, 78.

⁶¹¹ *Letâif*, s. 481.

⁶¹² Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, V, 109 (Hadis no: 4817); İbnü'l-Cevzî, *el-Ilelü'l-mütenâhiye fi'l-ehâdisi'l-vâhiye*, I, 466; Ali el-Muttakî, *Kenzu'l-Ummâl*, VII, 710 (Hadis no:21046).

Taberânî’de sened şöyledir: Abdülmelik b. Yahyâ b. Bükeyr-- Yahyâ b. Bükeyr-- el-Mufaddal b. Fedâle-- Ebû Urve—Ebû Ammâr-- Enes b. Mâlik.

Taberânî bu hadisin sadece bu senetle rivâyet edildiğini bildirmektedir. Münzîrî de hadisi Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-evsat*’ında rivâyet ettiğini ve isnadının ‘hasen’ olduğunu belirtmektedir.⁶¹³

İbnü’l-Cevzî’de sened şöyledir: İsmail—İbn Mes’ade—Hamze—İbn Adî—el-Kâsım b. Abdillâh b. Mehdî—Muhammed b. el-Hâris b. Râşid—el-Mufaddal b. Fedâle – Ebû Urve—Ziyâd b. Ebû Ammâr—Enes b. Mâlik.

İbnü’l-Cevzî, bu hadisin ‘sahih’ olmadığını ve seneddeki Ziyâd’ın ‘yalancı’* olduğunu belirtmektedir. Taberânî’nin senedinde ise İbnü’l-Cevzî’nin yalancı dediği Ziyâd yoktur. Onun yerine babası Ebû Ammâr vardır.

“Allah, cuma günü her müslümanı bağışlar” başlığı altında bir hadis inceledik. Bu hadisi temel hadis kaynaklarında bulamadık.

Sonuç olarak bu başlık altında dört hadis inceledik. Dört hadisten 1’i sahih; 2’i hasen; 1’i çok zayıftır. Hadislerin durumlarını tabloda şöyle gösterebiliriz:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
6.Cuma Günü	1	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Tirmizî, Ahmed	Sahih
	2	Ebû Lübâbe	<u>Ahmed</u> , İbn Mâce	Hasen
	3	Ebû Hüreyre	<u>Ebû Nuaym</u> <i>Hilyetü’l-evliyâ</i> , Beyhakî <i>Şuabü’l-iman</i>	Çok Zayıf
	4	Enes b. Mâlik	<u>Taberânî</u> <i>el-Mu’cemü’l-evsat</i> , İbnü’l-Cevzî <i>el-Ilel</i>	Hasen

⁶¹³ Münzîrî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, I, 492.

*Yalancı (kezzab): Cerhin, Zehebî ve Irâkî’ye göre birinci, Sehâvî’ye göre ikinci mertebesinde bulunan râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis hiçbir surette alınmaz. Aydınlı, a.g.e., s. 150

“Gecelerin ve Günlerin Fazileti” başlığı altında İbn Receb el-Hanbelî’nin eserlerinde 28 hadis tesbit edebildik. İncelediğimiz bu 28 hadisten 10’u hariç diğerleri *Kütüb-i sitte* denilen altı temel hadis kitabında geçmektedir. *Kütüb-i tis’a* denilen dokuz temel hadis kitabında ise 28 hadisten sadece 3’ü hariç diğerleri geçmektedir. *Kütüb-i tis’da* geçmeyen üç hadisin 1’i Ebû Ya’lâ’nın *Müsned*’i ve İbn Hıbbân’ın *Sahîh*’inde, 1’i Beyhakî’nin *Şüabü’l-iman*’ında, 1’i de Taberânî’nin *el-Mu’cemü’l-evsat*’ında ve İbnü’l-Cevzî’nin *Ilel*’inde geçmektedir. Dokuz başlık altında incelediğimiz bu hadislerden Kadir Gecesiyle ilgili 4 hadis inceledik, bunlardan 3 tanesi sahih bir tanesi hasendir. Berat Gecesiyle ilgili incelenen hadisin 3’ü de zayıftır. Arife Günü ile ilgili hadislerin 6’sı sahih; 4’ü zayıftır. Bayram Günleri ile ilgili bir hadis inceledik o sahihtir. Teşrik Günleri ile ilgili incelediğimiz 3 hadisin 3’ü de sahihtir. Zilhiccenin ilk on günü ile ilgili bir hadis inceledik o hadis de sahihtir. Pazartesi perşembe günleri ile ilgili iki hadis inceledik ikisi de sahihtir. Son olarak cuma cünü ile ilgili 4 hadis inceledik, bunlardan 1’i sahih, 2’si hasen, 1’i çok zayıftır.

Faziletli vakitler konusunda İbn Receb el-Hanbelî, Rasûlüllah’ın doğumundaki ihtilaftan bahsetmesine rağmen; mevlid gecesinden bahsetmemektedir. O, regaib namazının bid’at olduğunu ve bunu kimlerin çıkardığının ayrıntısına girer, ama regaib gecesinin faziletinden bahsetmez. Yine isrâ olayının oluş zamanıyla ilgili ihtilaftan bahsetmektedir. Gecenin oluş zamanındaki ihtilaf ve bu gecenin üstünlüğüne dâir sahih ve zayıf her hangi bir rivâyetin gelmemesinden dolayı bu geceyi faziletli gecelerden saymamaktadır. Onun eserlerinde Berat Gecesiyle ilgili tesbit edip incelediğimiz 3 hadis zayıftır. İncelediğimiz 28 hadisten 17 hadis sahih; 3 hadis hasen; 7 hadis zayıf; 1 hadis çok zayıftır. Hepsini ihtiva eden tablo şöyledir:

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
4.Kadir Gecesi	1	Ebû Hüreyre	<u>Nesâî</u> , Ahmed	Sahih
	2	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ahmed	Sahih
	3	Ebû Hüreyre	Ahmed	Hasen
	4	Ubâde b. Sâbit, Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ahmed	Sahih
5.Berat Gecesi	1	Ali b. Ebû Tâlib	İbn Mâce	Zayıf
	2	Âişe	<u>Tirmizî</u> , İbn Mâce, Ahmed	Zayıf
	3	Ebû Muse'l-Eş'arî	İbn Mâce	Zayıf
1.Arife günü	1	Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ebû Ya'la	Sahih
	2	Ebû Hüreyre	Ahmed	Sahih
	3	Târik b. Şihâb	<u>Buhârî</u> , Müslim	Sahih
	4	Muhammed b. Abdullah b. Amr	<u>Ahmed</u> , <u>Tirmizî</u> , Mâlik	Zayıf
	5	Zübeyr b. Avvâm	Ahmed	Zayıf
	6	İbn Abbâs	Ahmed	Sahih
	7	Âişe	Müslim	Sahih
	8	Ebû Katâde	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd	Sahih
	9	Talha b. Ubeydullah	Mâlik	Zayıf
	10	Abbâs b. Mirdâs es-Sülemî	İbn Mâce	Zayıf

2.Bayram günleri	1	Enes b. Mâlik	<u>Ahmed</u> , Nesâî, Hâkim	Sahih
3.Teşrik günleri	1	Abdullah b. Ya'mer	<u>Tirmizî</u> , Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce	Sahih
	2	Abdullah b. Kurd	Ahmed	Sahih
	3	Nübeyşe el-Huzelî	<u>Müslim</u> , Nesâî, Ahmed, Mâlik	Sahih
4.Zilhicce ayının ilk on günü	1	İbn Abbâs	<u>Buhârî</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce	Sahih
5.Pazartesi-perşembe günleri	1	Ebû Katâde el-Ensârî	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Ahmed	Sahih
	1	Ebû Hüreyre, Üsâme, Ebû Ümâme	<u>Müslim</u> , Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce, Ahmed, Mâlik	Sahih
6.Cuma günü	1	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Tirmizî, Ahmed	Sahih
	2	Ebû Lübâbe	<u>Ahmed</u> , İbn Mâce	Hasen
	3	Ebû Hüreyre	<u>Ebû Nuaym Hilyetü'l-evliyâ</u> , Beyhakî <i>Şuabü'l-iman</i>	Çok zayıf
	4	Enes b. Mâlik	<u>Taberânî</u> <i>el-Mu'cemü'l-evsat</i> , İbnü'l-Cevzî <i>el-Ilel</i>	Hasen

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
AYLARIN VE MEVSİMLERİN FAZİLETİ

A. AYLARIN FAZİLETİ

Kâinatı ve kulluk etmeleri için orada insanları yaratan Allah Teâlâ'nın katında ayların sayısı on ikidir ve bazıları haram aylardır.⁶¹⁴ On iki kameri ay şunlardır: Muharrem, safer, rabûlevvel, rabûlâhir, cemaziyelevvel, cemaziyelâhir, recep, şâban, ramazan, şevval, zilkâde, zilhicce.

İbn Receb el-Hanbelî ay isimlerinden bahsederken –ilerde de görüleceği gibi- ilgili ayın bu ismi nereden aldığı ve ne anlama geldiği üzerinde pek durmaz. Ayların isimlerinin ne anlama geldiği konusunda Mes'ûdî *Mürûcü'z-zehab* adlı eserinde şu bilgileri vermektedir: “Sene başı muharrem ile başlardı. Muharrem denilmesinin sebebi savaş ve baskın yapılmasının yasak olmasındandı. Daha sonra safer gelir. Safer denilmesinin sebebi hakkında iki görüş vardır: Birinci görüşe göre, Yemen’de bulunan Saferiyye denen çarşılara nisbetledir. Diğer görüşe göre ise şehirlerin ahalisinden savaş için boşalması nedeniyledir. Daha sonra rabi’ ve cumâdiler gelir. Cumâdi denmesinin sebebi, o zamanda suyun buz tutmasıdır. Bu ayların ilk isimlendirildiği zaman cumadi’nin kışa denk geldiğini akla getiriyor. Sonra receb gelir. Ondan korkulduğu için receb denmiştir. Sonra şâban gelir. Kabilelerin su aramak veya baskınlar yüzünden dağılmalarından ötürü şâban denmiştir. Sonra ramazan gelir. Ramazan denmesinin sebebi kumun sıcaklığının bu ayda fazla olmasıdır. Şevval ise devenin bu vakitte kuyruğunu sallamasından dolayı denmiştir. Zilkâde harbin durması ve zilhicce adı ise hac nedeniyle verilmiştir.”⁶¹⁵

Ayların birbirlerine içlerinde meydana gelen olaylara göre üstünlükleri vardır. Bu konuda farklı derecelendirme yapılabilir. Kendisinde Kur’an indiği için bin aydan daha hayırlı bir geceyi barındırdığından dolayı ramazan ayının aylar içinde en faziletli ay olduğu

⁶¹⁴ et-Tevbe, 9/36.

⁶¹⁵ Mes'ûdî, *Mürûcü'z-zehab*, II, 204- 205; Apaydın, Mehmet, *Rasûlullah'ın Günlüğü*, s. 27.

muhakkaktır. Ayların fazilet sıralamalarından birisi hakkında İsmail Hakkı Bursevî şöyle bahsetmektedir: Şîrin Mağribî* (809/1407) buyurmuştur ki: “Bize göre ayların en faziletlisi:

- a. Ramazan ayıdır. Kur’an-ı Kerim o ayda inmiştir.
- b. Sonra rabûlevvel ayı gelir; zira o, Rasûlüllah’ın (s.a.v.) dünyaya geldiği aydır.
- c. Sonra haram aylardan tek olan ve Allah’ın ayı olarak övülen receb ayı gelir.
- d. Sonra şâban ayı ki, Rasûlüllah’ın (s.a.v.) ayıdır. Receb ve ramazan gibi iki büyük ayın ortasında, onlara komşu bulunan aydır.
- e. Sonra zilhicce ayı gelir ki, hac ayı olup o aydan on gün ve gece vardır ki, her biri Kadir Gecesine denktir.
- f. Sonra ramazan gibi faziletli bir aya komşu olduğu için şevval ayı gelir.
- g. Sonra haram aylarından olması sebebiyle zilkâde ayı gelir.
- h. Sonra Peygamberlerin ayı olan muharrem ayı gelir. Hem sene başı, hem de haram aylardan biridir.⁶¹⁶

Şîrin Mağribî’nin yaptığı böyle bir sıralama ilerde de görüleceği gibi İbn Receb el-Hanbelî’nin verdiği rivâyetlere göre doğru değildir.

1.HARAM AYLAR

Cahiliye döneminde Mekkeliler, diğer aylarda uzun süre savaştıkları için hem ticaret hem de dinlenme zamanı olarak dört ay kendilerine ayırmışlardır. Bu aylara haram aylar, yani savaşmanın yasak olduğu aylar demişlerdir.

* Şîrin Mağribî: Ebû Abdullah Muhammed b. Şîrin b. İzziddîn b. Âdil et-Tebrîzî el-Mağribî’dir. Tebriz yakınlarındaki Urmiye gölü civarında bulunan Emmend köyünde doğdu. Birçok sūffinin meclisine katılmıştır. Daha sonraları Kuzey Afrika’ya gidip silsilesi Muhyiddin İbnü’l-Arabî’ye ulaşan bir şeyhe intisab ettiği veya bu bölgede sık sık seyahatler yaptığı için şîirlerinde Mağribî nisbesini kullanmaya başladığı kaydedilir. İbnü’l-Arabî’nin fikirlerini benimsemesinden dolayı bu nisbeyi kullandığını söyleyenler de vardır. Vefât ettiği yer belli olmamakla birlikte 809/1407 yılı sonlarında altmış yaşındayken vefât ettiği bilinmektedir. Necdet Tosun, “Şîrin-i Mağribî”, *DİA*, XXXIX, 192- 193.

⁶¹⁶ Bursevî, İsmail Hakkı, *Tefsîri ruhu’l-beyân*, VIII, 401.

Kur'an-ı Kerim'de haram aylarla ilgili şöyle buyrulmuştur: “**Şüphesiz Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı günkü yazısında, Allah katında ayların sayısı on ikidir. Bunlardan dördü haram aylardır. İşte bu Allah'ın dosdoğru kanunudur. Öyleyse o aylarda kendinize zulmetmeyin. Fakat Allah'a ortak koşanlar sizinle nasıl topyekün savaşıyorlarsa, siz de onlarla topyekün savaşın. Bilin ki Allah, kendine karşı gelmekten sakınanlarla beraberdir.**”⁶¹⁷

Mü'minlerin haram aylarda savaş yapmaları yasaklanmıştır: “**Haram aylar çıkınca bu Allah'a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekatı verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.**”⁶¹⁸

Haram ayların geneliyle ilgili bir hadis incelenecektir. Bu hadis haram ayların hangileri olduğu ile ilgilidir.

Sahîhayn'da Ebû Bekre'den tahriç edildiğine göre Vedâ hutbesinde Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

" الزَّمَانُ قَدْ اسْتَدَارَ كَهَيْئَتِهِ يَوْمَ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ، السَّنَةُ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا، مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ، ثَلَاثَةٌ :

مُتَوَالِيَاتٌ: ذُو الْقَعْدَةِ وَذُو الْحِجَّةِ وَالْمَحَرَّمُ، وَرَجَبُ مُضَرَ، الَّذِي بَيْنَ جُمَادَى وَشَعْبَانَ "

“Zaman Allah'ın gökleri ve yeri yarattığı gündeki sıraya göre sürüp gitmektedir. Yıl on iki aydır. Onlardan dördü haram aydır. Üçü peş peşedir: Zilkâde, zilhicce, muharrem ve cumâdâ (cemâziyelevvel ve cemâziyelâhir) ile şâban arasındaki receb-i Mudar'dır.”

İbn Receb el-Hanbelî'nin “Receb ayında yapılması gerekenler” başlığı altında verdiği⁶¹⁹ bu hadis başta Buhârî ve Müslim olmak üzere birçok kaynakta geçmektedir.⁶²⁰

⁶¹⁷ et-Tevbe, 9/36

⁶¹⁸ et-Tevbe, 9/5.

⁶¹⁹ Letâif, s.217.

⁶²⁰ Buhârî, Bed'ül-halk, 2, Tefsîr (sûre 9), 8; Edâhî, 5, Tevhid, 24; Müslim, Kasâme, 29; Ebû Dâvûd, Hac, 27; Ahmed b. Hanbel, V, 37.

Müslim’de uzun bir hadisin baştarafıdır; fakat o hadisin devamı haram aylarla ilgili değildir. Bundan dolayı İbn Receb el-Hanbelî hadisin ilgili kısmını almıştır.

Receb ayının yeri, iki cumâdâ ile şâban aylarının arasında sayılması, Cahiliye döneminde Arapların yaptıkları te’hir etme yani bir ayın değerini diğer bir aya atlatmalarını⁶²¹ yahut iki veya üç yılda bir yıla bir ay (on üçüncü ay) eklenmesini ortadan kaldırmak içindir.⁶²²

Cahiliye Araplarının yaptığı ayların yerlerinin değiştirilmesinden Kur’an şu şekilde bahsetmektedir: **“Haram ayları ertelemek, ancak inkârda daha da ileri gitmektir ki, bununla inkâr edenler saptırılır. Allah’ın haram kıldığı ayların sayısına uygun getirip böylece Allah’ın haram kıldığını helal kılmak için haram ayı bir yıl helâl, bir yıl haram sayıyorlar. Onların bu çirkin işleri, kendilerine süslenip güzel gösterildi. Allah inkârcı toplumu doğru yola iletmez.”**⁶²³

Mudar kabilesinin kabul ettiği receb ayının haram aylardan kabul edilmesi, Mudar kabilesinin bu aya büyük saygı ve ihtiram göstermesindedir. Rabîa kabilesi ramazan ayını

⁶²¹ Cahiliye döneminde Arapların ayların yerlerini değiştirmeleri şöyle olurdu: Cahiliye zamanındaki insanların yağmacı, kavgacı ve bozguncu olmaları sebebi ile geçimleri bu yoldandı. Üç ay art arda bu işten geri kalmaları kendilerine ağır gelirdi. Bu yüzden Mina’daki Cemre zamanında Akabe cemresinden dönerken, Beni Kinâne’den kavminin reisi olan Nuaym b. Sa’lebe adındaki kimse devesine binip yüksek sesle: “Ben, duası kabul olan, dua ve isteği ayıplanmayan, hüküm, kaza ve isteği geri cevrilmez mukaddes ve makbul bir kimseyim” diye, orada bulunanlara karşı bağırınca, oradakilerin hepsi: “Doğru söyledin” diyerek, sözünün doğruluğunu tasdik edip: “Bize bu ayı te’hir eyle” diye rica ederler. Bununla muharrem ayındaki hürmetin, safer ayına te’hirini ve muharrem ayının kendilerine helal kılınmasını isterlerdi. Nuaym b. Sa’lebe de onların ricalarını helal edip, muharrem ayının haramlığını safer ayına te’hir eylerdi. Gelecek yıl ise, muharremi haram, saferi helal eylerdi. Halkın tümü onun sözünü kabul edip dağılır giderler, gereği ile amel ederlerdi. Geylâni, Abdülkâdir, *Gunyetü’t-tâlibîn*, I, 196.

⁶²² Muhammed Hamidullah, nesî’ uygulamasının İslâm’dan 400 (veya 200) sene önce başlatılmış olabileceğini ve bunu yapma işinin Yemen kabilelerinden Kinde’nin elinde bulunduğunu, bu vazifenin daha sonra Kinâne kabilesinin Kalammas ailesine geçtiğini, ayrıca nesî’in (yani ay takvimine bir Kameri ay ilave etme ameliyesinin) her yıl, iki yılda veya üç yılda bir; fakat iki yılda bir veya üç yılda bir görüşlerinin teknik ve astronomik açıdan ele alındığında isabetli olduğunu belirtir.

Muhammed Hamidullah, Mekke’lilerin Kamerî-Şemsî takvimde uyguladıkları nesî’ konusunda iki metoddan bahseder: Birincisi: Hz. İbrahim (a.s.) devrinin Nemrud’u olan Hammurabi zamanında Babil’de muteber olduğu söylenen metod; ikincisi ise; büyük matematikçi Birûnî tarafından teklif edilen metoddur. Hammurabi’ye göre, bunlar bir kameri ay ilave edilen 3., 6., 9., 12., 15., 18., 21., 24., 27., 30 ve 31. yılların sonlarıdır. Birûnî’ye göre ise nesî’in tatbik edildiği 3., 6., 9., 11., 14., 17., 20., 22., 25., 28 ve 30. yılların sonlarıdır. Hamidullah, Muhammed, *Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplan* (Tercüme: Şulul, Kasım), UÜİFD., Sayı: 9, Cilt: 9.

⁶²³ et-Tevbe, 9/37.

haram; Mudar kabilesi de receb ayını haram ay kabul ederdi. Mudar kabilesinin uygulaması kabul edilerek “Mudar kabilesinin recebi” denmiştir.⁶²⁴

Mudar ve Rabîa kabileleri receb ayının haram olup olmamasında ihtilâf etmekle birlikte, her ikisi de yılda dört ayı haram kabul etmişlerdir. Beni Avf b. Lüey kabilesi seneden sekiz ayı haram saymışlardır. Ancak bu Allah’ın dört olarak belirlediği haram aylara ilaveden başka bir şey değildir.⁶²⁵

Bu ayların haram ay olmasının sebebi; Arapların bu aylarda hac ve umre yapabilmeleri içindir. Zilhicce ayı haram kılındı hac ayı olduğu için. Zilkâde ayı haram kılındı hacca güvenli yolculuk için. Muharrem ayı haram kılındı hacdan dönüldüğü için. Böylece hacılar hac için evinden güvenli bir şekilde çıkıp, yine güvenli bir şekilde evine ulaşmış olsun. Recep ayı haram kılındı senenin ortasında Mekke’ye yakın oturanların umre yapmaları için.⁶²⁶

Haram aylarda savaşmanın haramlığının devam edip etmemesi konusunda âlimler ihtilaf etmişlerdir. Cumhûrun görüşü haramlığı nesh edildiğidir. İmamlardan Ahmed b. Hanbel ve başkaları haramlığı nesh olduğu konusunda birçok deliller getirmişlerdir. Seleften Atâ başta olmak üzere bazı âlimler–müteahhirînden bazıları da bunu tercih etmişler- Mâide sûresinin Kur’an’dan en son nâzil olan sûre olması dolayısıyla haramlığı devam ettiği görüşündedirler.⁶²⁷

Mâide sûresindeki söz konusu âyet şudur: **“Ey iman edenler! Allah’ın (koyduğu din) nişânelerine, haram aya, hac kurbanına, (bu kurbanlıklara takılı) gerdanlıklara ve de Rab’lerinden bol nimet ve hoşnutluk isteyerek Kâ’be’ye gelenlere sakın saygısızlık etmeyin. İhramdan çıktığınızda (isterseniz) avlanın. Sizi Mescid-i Haram’dan alıkoydular diye bir gruba beslediğiniz kin, sakın ha sizi haddi aşmaya sürüklemesin. İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Günah ve**

⁶²⁴ *Letâif*, s. 225.

⁶²⁵ *Letâif*, s. 220.

⁶²⁶ *Letâif*, s. 222,456.

⁶²⁷ *Letâif*, s. 224.

düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının. Çünkü Allah'ın cezası çok şiddetlidir.”⁶²⁸

Cumhûrun bu konudaki görüşü sahâbe icmâına dayanmaktadır: Peygamber'in (s.a.v.) vefâtından sonra sahâbe, ülkeleri fethetmeye, savaşmaya ve cihad etmeye devam ettiler. Onların hiç birinden “haram aylardayız, savaşmayalım” diye bir istek gelmediği gibi, haram aylarda savaşın durduğuna dâir bir rivâyet de nakledilmemiştir. İşte bu durum haram aylarda savaşmanın neshedildiğine dâir sahâbenin icmâına bir işarettir. Doğrusunu Allah bilir.⁶²⁹

Sonuç olarak Ebû Bekre'den rivâyet edilen bir hadis inceledik. Hadis İbn Receb el-Hanbelî'nin de dediği gibi Buhârî ve Müslim'de geçmektedir. Ondan anlaşıldığına göre haram aylar dörttür: Zilkâde, zilhicce, muharrem ve receb. Cahiliye döneminde bu aylarda savaşmak haram kabul edilmiştir. İslamiyet döneminde de bir süre bu yasak devam etmiş olsa da cumhûra göre bu hüküm daha sonra nesh edilmiştir.

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.Haram aylar	1	Ebû Bekre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed	Sahih

1.1. ZİLKÂDE

Yılın on iki ayından on birincisi olup haram aylardandır. “Peş peşe gelen haram ayların ilki olduğunda ihtilaf olmamakla birlikte haram ayların ilki olduğunda ihtilaf vardır.”⁶³⁰

⁶²⁸ el-Maide, 5/2.

⁶²⁹ Letâif, s. 225.

⁶³⁰ Letâif, s. 455.

Zilkâde ayı niye haram aylardan sayılmıştır? Sorusuna şöyle cevap verilmiştir. “Zilkâde ayı hacca güvenli yolculuk için haram kılındı ve insanlar bu ayda savaşmayıp oturdukları için ‘zilkâde’ dendi.”⁶³¹

Siyerde zilkâde ayında olanlar şunlardır: “Rasûlüllah’ın (s.a.v.) Vedâ haccına yakın yaptığı umre hariç bütün umrelerini zilkâde ayında yapmıştır. Hatta haccı ile beraber (Vedâ haccı) yaptığı umrede de ihramını zilkâde ayında giydi; fakat umresini haccıyla birlikte zilhicce ayında yaptı.

Rasûlüllah’ın (s.a.v.) dört umresi vardır: Birincisi, Hudeybiye umresi ki onu tamamlayamadı. Kurbanını kesip tıraş olduktan sonra geri döndü. İkincisi, bir yıl sonra yaptığı kaza umresi. Üçüncüsü Mekke’nin fethedildiği yılda Huneyn ganimetleri taksim edildiğinde yaptığı Cirâniyye umresidir. Cirâniyye umresinin şevval ayının sonunda olduğunu söyleyenler varsa da meşhur olan ve cumhûrun görüşüne göre zilkâde ayındadır. Dördüncüsü: Vedâ haccındaki umresidir. Bu bilgiler sahih nasların işareti ve cumhûru ulemânın görüşleridir.⁶³²

Rivâyet edildiğine göre, selef âlimlerinden İbn Ömer, Âişe, Atâ vb. “Zilkâde ve şevval umresi ramazan ayında yapılan umreden daha faziletlidir. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.) zilkâde ayında umre yaptı” demektedirler.⁶³³

Zilkâde ayının başka faziletleri de vardır: Leys ve Mücâhid’in belirttiğine göre Allah Teâlâ’nın Mûsâ’dan (a.s.) söz aldığı otuz gün zilkâde ayıdır. “**Mûsâ’ya (a.s.) otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık...**”⁶³⁴ On gece de zilhiccenin ilk on günüdür.⁶³⁵

İbn Receb el-Hanbelî zilkâde ayının fazileti ile ilgili şu hadisi anahadis olarak zikretmektedir.⁶³⁶ Fakat o zikredilen zilkâde ayı ile doğrudan ilgili değil; belki bütün aylarda oruç tutmanın faziletiyle alakalıdır. Bahsi geçen hadis şudur:

⁶³¹ *Letâif*, s. 222, 456.

⁶³² *Letâif*, s. 456.

⁶³³ *Letâif*, s. 456.

⁶³⁴ el-A’râf, 7/142.

⁶³⁵ *Letâif*, s. 456.

⁶³⁶ *Letâif*, s. 445.

Ahmed b. Hanbel'in Bâhileli bir adamdan tahriç ettiğine göre o şöyle anlatmaktadır:

(1)

أَتَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِحَاجَةٍ مَرَّةً، فَقَالَ: " مَنْ أَنْتَ؟ " قَالَ: " أَوْ مَا تَعْرِفُنِي؟ " قَالَ: " وَمَنْ أَنْتَ؟ " قَالَ: " أَنَا الْبَاهِلِيُّ الَّذِي أَتَيْتَكَ عَامَ أَوَّلِ، قَالَ: " فَإِنَّكَ أَتَيْتَنِي وَجِسْمُكَ وَلَوْثُكَ وَهَيْئَتُكَ حَسَنَةٌ، فَمَا بَلَغَ بِكَ مَا أَرَى؟ " فَقَالَ: " إِنِّي وَاللَّهِ مَا أَفْطَرْتُ بَعْدَكَ إِلَّا لَيْلًا، قَالَ: " مَنْ أَمَرَكَ أَنْ تُعَذِّبَ نَفْسَكَ؟ " ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، " صُمُّ شَهْرٍ الصَّبْرِ رَمَضَانَ، " قُلْتُ: " إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً، وَإِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَزِيدَنِي، قَالَ: " فَصُمْ يَوْمًا مِنَ الشَّهْرِ "، قُلْتُ: " إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً، وَإِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَزِيدَنِي، قَالَ: " فَيَوْمَيْنِ مِنَ الشَّهْرِ "، قُلْتُ: " إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً، وَإِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَزِيدَنِي، قَالَ: " وَمَا تَبْعِي عَنْ شَهْرِ الصَّبْرِ، وَيَوْمَيْنِ فِي الشَّهْرِ "، قَالَ: " قُلْتُ: " إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً، وَإِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَزِيدَنِي، قَالَ: " فَثَلَاثَةَ أَيَّامٍ مِنَ الشَّهْرِ "، قَالَ: " وَالْحَمَّ عِنْدَ الثَّالِثَةِ "، فَمَا كَادَ قُلْتُ: " إِنِّي أَجِدُ قُوَّةً، وَإِنِّي أَحِبُّ أَنْ تَزِيدَنِي، قَالَ: " فَمِنَ الْحُرْمِ، وَأَفْطَرُ "

“Ben bir ihtiyaç için Rasûlullah’a (s.a.v.) geldim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Sen kimsin?*” dedi, Ben de: “Beni tanımadınız mı?” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Sen kimsin?*” dedi. Ben de: “Bir sene önce gelmiştim, Bâhileli adamım” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Sen önce geldiğinde vücudun, yüzünün rengi ve şeklin güzeldi. Gördüğüm bu hale seni ne getirdi?*” dedi. Ben de: “Az günler yedim, çoğunu oruç tuttum” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Kendine işkence etmeni sana kim söyledi? Bu cümleyi üç defa tekrar etti. Sabır ayında (ramazanda) oruç tut(man yeterliydi)*” dedi. Ben de: “Kendimde daha fazlasını yapabilecek güç bulabiliyorum, artırmanı istiyorum” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Her aydan bir gün oruç tut.*” buyurdu. Ben: “Kendimde daha fazlasını yapabilecek güç bulabiliyorum, artırmanı istiyorum” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Her aydan iki gün oruç tut*” buyurdu. Ben de: “Kendimde daha fazlasını yapabilecek güç bulabiliyorum, artırmanı istiyorum” dedim. Rasûlullah (s.a.v.): “*Her aydan üç gün oruç tut*” buyurdu. Adam üçüncü teklifinde artırılması için ısrar edip nerde ise; “Kendimde daha fazlasını yapabilecek güç bulabiliyorum, artırmanı istiyorum” diyecektim, dedi. Rasûlullah (s.a.v.): “*Haram aylarda bazen oruç tut; bazen tutma*” buyurdu.⁶³⁷

⁶³⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 28; Ebû Dâvûd, Savm, 55; İbn Mâce, Sıyâm, 43.

Ebû Dâvûd'da hadisin senedi şöyledir: Mûsâ b. İsmail-- Hammad-- Saîd el-Cerîrî-- Ebü's-Selîl-- Mucîbe el-Bâhilî-- Babası (Abdullah b. Hâris)-- veya amcasından.

İbn Mâce'de hadisin son kısmı“ *Haram aylarda oruç tut*” şeklindedir.

İbn Mâce'de hadisin senedi şöyledir: Ebû Bekir b. Ebî Şeybe-- Veki'-- Süfyân-- Saîd el-Cerîrî-- Ebü's-Selîl-- Mucîbe el-Bahîli-- Babası (Abdullah b. Hâris) veya amcasından.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadisin senedi şöyledir: İsmail-- Cerîrî-- Ebü's-Selîl-- Mucîbe (Bahîleli bir adam)-- Babasından veya Ebü's-Selil amcasından.

Görüldüğü gibi her üç isnadda da Mucîbe vardır. Şuayb Arnaûd, isnaddaki Mucîbe'nin bilinmemesinden dolayı hadisin senedi için 'zayıf' ve 'hasen li-gayrih'* demektedir. Ebü's-Selîl'den başka birinin Mucîbe'den rivâyeti yoktur. Ayrıca onun ismini bazısı *مُجِيبَة* (erkek ismi), bazısı da *أبو مجيبة* (Mucîbe'nin babası) diyerek kendi isminin değil; oğlunun isminin Mucîbe olduğunu belirttiler.⁶³⁸

Sonuç olarak, zilkâde ayının fazileti ile ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden hadis tesbit edemedik. Ama Allah Teâlâ'nın Mûsâ'dan (a.s.) söz aldığı otuz gün zilkâde ayında olmuştur. İbn Receb el-Hanbelî'nin belirttiği gibi Rasûlüllah'ın (s.a.v.) dört umresi de bu ayda olmuştur. İbn Receb el-Hanbelî'nin zilkâde ayına dair zikrettiği hadisin ise bu ayla ilgisi yoktur. Zikrettiği hadis 'hasen li gayrih'dir

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
2. Zilkâde	1	Bâhileli bir adam	Ahmed, Ebû Dâvûd, İbn Mâce	Hasen li gayrih

*Hasen li-gayrih: Aslında zayıf olan ancak zayıflık sebebi muhtelif yollarla giderilen, böylece başka rivâyetlerin desteğiyle hasen derecesine yükselen hadis. Aydın, *Hadis İstihlaları Sözlüğü*, s. 111.

⁶³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXXIII, 432- 433, (Hadis no:20323).

1.2. ZİLHİCCE

Zilhicce ayı kamerî ayların sonuncusu olup İslam'ın beş şartından biri olan hac ve kurban ibadetinin ifa edildiği aydır.

Zilhicce ayı saygı bakımından en büyük ay

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) Kurban Bayramı günü Vedâ haccı hutbesinde şöyle buyurdu:

*“Günlerin en saygıya değeri bu gününüzdür. Ayların en saygıya değeri bu ayınızdır. Dikkat edin beldelerin en saygıya değeri de beldenizdir.”*⁶³⁹

İbn Receb el-Hanbelî'nin bir kısmını verdiği hadisin tam metni şöyledir: (1)

" أَلَا إِنَّ أَحْرَمَ الْأَيَّامِ يَوْمُكُمْ هَذَا، وَإِنَّ أَحْرَمَ الشُّهُورِ شَهْرُكُمْ هَذَا، وَإِنَّ أَحْرَمَ الْبِلَادِ بَلَدُكُمْ هَذَا، أَلَا وَإِنَّ أَمْوَالَكُمْ
وَدِمَاءَكُمْ عَلَيْكُمْ حَرَامٌ كَحُرْمَةِ يَوْمِكُمْ هَذَا، فِي بَلَدِكُمْ هَذَا، فِي شَهْرِكُمْ هَذَا، أَلَا هَلْ بَلَّغْتُ؟ " قَالُوا: نَعَمْ. قَالَ: " اللَّهُمَّ
اشْهَدْ "

“Dikkat edin! Günlerin en saygıya değeri bu gününüzdür. Ayların en saygıya değeri bu ayınızdır. Beldelerin en saygıya değeri de bu beldenizdir. Dikkat edin! Bu ayınızın, bu beldenizin, bu gününüzün haram olduğu gibi kanlarınız ve mallarınız bir birinize haram kılındı. Dikkat edin! Tebliğ ettim mi?”

“Evet” dediler. Rasûlüllah (s.a.v.):

“Şâhid ol! Ey Allah'ım” buyurdu.⁶⁴⁰

⁶³⁹ *Letâif*, s. 469.

⁶⁴⁰ Ahmed b. Hanbel, III, 80.

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadisin senedi şöyledir: Ali b. Bahr-- İsa b. Yunus-A'meş-- Ebû Sâlih-- Ebû Saîd el-Hudrî.

Hadisin isnadı 'sahih'tir. Ali b. Bahr hariç râvileri Şeyhân'ın râvilerindedir. Ali b. Bahr kendisinden Ebû Dâvûd, Tirmizî ve ta'lîk* olarak Buhârî'nin rivâyet ettiği, sika/güvenilir bir kişidir. Aynı hadisin Câbir (r.a.) rivâyeti de Şeyhân'ın şartlarına uygundur.⁶⁴¹

İnceleyeceğimiz ikinci hadis de şudur: Bezzar'ın *Müsned*'inde yine Ebû Saîd el-Hudrî'den tahriç ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (2)

" سَيِّدُ الشُّهُورِ شَهْرُ رَمَضَانَ وَأَعْظَمُهَا حُرْمَةً ذُو الْحِجَّةِ "

"Ayların efendisi ramazan; saygı bakımından da en büyüğü ise zilhicce ayıdır."⁶⁴²

Hadisin Beyhakî'de isnadı şöyledir: el-Kâdî Ebû Ömer Muhammed b. el-Hüseyin b. Muhammed b. el-Heysen—Ahmed b. Mahmud b. Hırzâz el-Kâzerûnî—Mûsâ b. İshâk el-Ensârî—Hâlid b. Yezid b. Abdülmelik – Safvan b. Süleym – Atâ b. Yesâr—Ebû Saîd el-Hudrî.

Beyhakî'nin belirttiğine göre, isnaddaki Hâlid b. Yezid, Ebû Hâtim ve Yahyâ b. Saîd'e göre yalancıdır. Ayrıca Yezîd b. Abdülmelik de 'zayıf'tır. İbn Receb el-Hanbelî'ye göre de hadisin isnadı 'zayıf'tır.⁶⁴³ Elbânî hadisin 'zayıf' olduğunu söylemiştir.⁶⁴⁴

Haram ayların hangisinin daha faziletli olduğu hususunda ihtilaf edilmiştir: Onların en faziletlisinin receb ayı olduğunu bazı Şâfiî âlimleri söylemiş olsa da, Nevevî ve başkaları bu görüşün zayıf olduğunu söylemişlerdir. Hasan-ı Basrî'den haram ayların faziletlisinin

* Ta'lîk: Bir kimsenin hocasından itibaren bir veya birkaç râviyi yahut bütün râvileri atarak, yahut senedin baş tarafı eksik olarak rivâyette bulunması. Aydınlı, a.g.e., s.305.

⁶⁴¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XVIII, 285- 286, (Hadis no:11762,11763).

⁶⁴² Beyhakî, *Şuabü'l-iman*, V, 310 (Hadis no: 3479); Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 140; Suyûtî, *el-Câmiu's-sagîr*, II, 35. İbn Receb'in geçtiğini söylediği Bezzâr'ın *Müsned*'inde hadisi bulamadık.

⁶⁴³ *Letâif*, s. 469.

⁶⁴⁴ Elbânî, *Zaifu "el-Câmiu's-sagîr"*, I, 487, (Hadis no:3321).

muharrem ayı olduğu rivâyet edilmiş, Nevevî de bu görüşü kabul etmiştir. Saîd b. Cübeyr ve başkalarından rivâyet edildiğine göre ise haram ayların en faziletlisi zilhicce aydır ki, doğrusu da budur. Dolayısıyla saygıya en layık, hac yasaklardan dolayı zilhicce ayı haram ayların en faziletlisidir.⁶⁴⁵

İncelediğimiz hadisleri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sıhhat Durumu
3.Zilhicce	1	Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir	Ahmed	Sahih
	2	Ebû Saîd el-Hudrî	Beyhakî, Şüabü'l-İman	Zayıf

1.3.MUHARREM

Kameri aylardan ilki olan muharrem ayı savaşmanın haram kılındığı dört aydan biridir. “Bu ayın İslâm'dan öncesi Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) veya Arab-ı âribe döneminde mü'temir ve mûcib şeklinde adlandırıldığı rivâyet edilir.”⁶⁴⁶

Ramazandan sonra oruç tutmanın en faziletli olduğu ay

İbn Receb el-Hanbelî, Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edilen şu hadisi “Allah'ın ayı muharrem ayında yapılması gerekenler” başlığı altında⁶⁴⁷ anahadis, diğer hadisleri buna şahid (dayanak) olarak vermektedir. İbn Receb el-Hanbelî anahadis olarak verdiği hadisin Müslim'de geçtiğini belirtmektedir. Hadis şudur: Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

«أَفْضَلُ الصِّيَامِ، بَعْدَ رَمَضَانَ، شَهْرُ اللَّهِ الْمُحَرَّمِ، وَأَفْضَلُ الصَّلَاةِ، بَعْدَ الْفَرِيضَةِ، صَلَاةُ اللَّيْلِ»

⁶⁴⁵ Letâif, s. 218, 469.

⁶⁴⁶ Yaşaroğlu, M. Kâmil, “Muharrem”, DîA, , XXXI, 4.

⁶⁴⁷ Letâif, s. 77.

“Ramazan ayından sonra en faziletli oruç “Allah’ın ayı” muharremde tutulan oruçtur. Farz namazlardan sonra en faziletli namaz da, gece kılınan namazdır.”⁶⁴⁸

Bu hadisi anlam itibariyle destekleyen bir hadis şudur: Nesâî’nin Ebû Zerr’den (r.a.) rivâyet ettiğine göre ⁶⁴⁹ o şöyle demiştir: Ben Rasûlüllah’a (s.a.v.) “Gecenin hangi kısmı daha hayırlıdır, hangi ay daha faziletlidir?” diye sordum. Rasûlüllah (s.a.v.):

“Gecenin hayırlısı ortasıdır, ayların faziletlisi muharrem diye isimlendirdiğimiz Allah’ın ayıdır” buyurdu.⁶⁵⁰

Bu hadisin, İbn Receb el-Hanbelî, Nesâî’de geçtiğini belirtmektedir. Bu hadisi İbn Receb el-Hanbelî’nin verdiği lafızlarla Nesâî’nin *es-Sünenü’l-kübrâ*’sında bulabildik. Benzer bir hadis yine Ebû Zer’den rivâyet edilmiş olup Ahmed b. Hanbel’de geçmektedir. Ebû Zer’in rivâyet ettiği hadis hakkında Şuayb Arnaûd isnadı ‘zayıf’, ‘sahih li-gayrih’* demektedir. Çünkü el-Muhâcir Ebû Hâlid –aynı zamanda bu kişiye Ebû Mahled de denilir-hariç râviler ‘sika’ ve Şeyhân’ın râvilerindedir. Ebû Mahled hakkında Ebû Hâtim ‘leyyinü’l-hadis, leyse bi zâk ve leyse bi’l-mutkin** ve yüktebü hadisüh’ demektedir.⁶⁵¹

Âdem b. İyâs dedi ki: Bize Ebû Hilal er-Râsîbi’nin Hasan-ı Basrî’den rivâyet ettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Farz namazlardan sonra en faziletli gecenin ortasında kılınan namazdır. Aylardan da ramazan ayından sonra en faziletli ay muharremdir; çünkü o günahlardan sakınma (sağır) ayıdır.”

⁶⁴⁸ Müslim, Sıyâm, 202,203; Ebû Dâvûd, Savm, 56; Tirmizî, Savm, 40; Nesâî, Kıyâmü’l-leyl, 6; Ahmed b. Hanbel, II, 329.

⁶⁴⁹ *Letâif*, s. 79.

⁶⁵⁰ Nesâî, *es-Sünenü’l-kübrâ*, II, 121.

*Sahih li-gayrih: Râvilerinden birinin zabtının tam olmaması gibi bir eksikliği sebebiyle ‘sahih’ olamayan, ancak bu eksikliği başka bir rivâyetle giderilerek ‘sahih’ derecesine çıkan hadis. Aydınlı, a.g.e., s. 270.

**Leyyinü’l-hadis, leyse bi zâk ve leyse bi’l-mutkin: Bu üç terimin üçü de birbirine yakın anlamdadır. Cerhin Irâkî’ye göre beşinci, İbn Hacer’e ve Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani itibâr için alınır. Aydınlı, a.g.e., s. 164-165.

⁶⁵¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, (thk. Arnaûd-Mürşid), XXXV, 440, (Hadis no: 21555).

İbn Receb bu hadisin merfû ve mürsel olarak rivâyet edildiğini belirtmektedir.⁶⁵²

Hadise göre farz namazlardan sonra en faziletli namaz gecenin ortasında kılınan namazdır. Gecenin ortasında kalkıp ibadet ve taatla meşgul olmakla ilgili Allah Teâlâ şöyle buyurur: **“Ey örtünüp bürünen (Peygamber)! Kalk, birazı hariç olmak üzere geceyi; yarısını ibadetle geçir. Yahut bundan biraz eksilt. Yahut buna biraz ekle. Kur’an’ı ağır ağır, tane tane oku.”**⁶⁵³

Aynı başlıkla ilgili yani “Ramazandan sonra oruç tutmanın en faziletli olduğu ay” ile ilgili ikinci hadis Tirmizî ve Ahmed’de geçen Hz. Ali’den rivâyet edilen şu hadistir: Onun (r.a.) anlattığına göre bir adam kendisine şöyle sorar: (2)

: يَا أَمِيرَ الْمُؤْمِنِينَ، أَيُّ شَهْرٍ تَأْمُرُنِي أَنْ أَصُومَ بَعْدَ رَمَضَانَ؟ فَقَالَ: مَا سَمِعْتُ أَحَدًا سَأَلَ عَنْ هَذَا، بَعْدَ رَجُلٍ سَأَلَ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَيُّ شَهْرٍ تَأْمُرُنِي أَنْ أَصُومَ بَعْدَ رَمَضَانَ؟ فَقَالَ: «إِنْ كُنْتَ صَائِمًا شَهْرًا بَعْدَ رَمَضَانَ، فَصُمِّ الْمُحَرَّمَ، فَإِنَّهُ شَهْرُ اللَّهِ، وَفِيهِ يَوْمٌ تَابَ عَلَى قَوْمٍ، وَيَتُوبُ فِيهِ عَلَى قَوْمٍ»

“Ey Mü’minlerin Emîri! Ramazandan sonra hangi ayda oruç tutmamı tavsiye edersiniz?”

Ali (r.a.) şu cevabı verir: “Ben bu soruyu Rasûlullah’a (s.a.v.) soran bir kişiden sonra başka birini duymadım. O adam dedi ki: “Ey Allah’ın Rasûlü! Ramazandan sonra hangi ayda oruç tutmamı tavsiye edersiniz?” Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dedi:

*“Ramazan dışında bir ayı oruç tutmak istersen muharrem ayını tut. Çünkü o Allah’ın ayıdır. O ayda bir gün vardır ki, Allah onda bir kavmin günahlarını affetti, o günde bir başka kavmin günahını da affeder.”*⁶⁵⁴

⁶⁵² Letâif, s. 79.

⁶⁵³ el-Müzzemmil, 73/1- 4. Ayrıca gece ibadet etme konusunda şu âyetlere bakılabilir: Âl-i İmrân, 3/13,17; el-İsrâ, 17/79; el-Furkân, 25/64; ez-Zümer, 39/9; ez-Zariyât, 51/17,18; el-İnsan, 76/26.

⁶⁵⁴ Ahmed b. Hanbel, II, 154- 155; Tirmizî, Savm, 40.

İbn Receb el-Hanbelî, bu hadisin ‘Ey Allah’ın Rasûlü!’ diye başlayan kısmını vermekte ve ‘isnadının ‘zayıf’ olduğuna dair bazı değerlendirmeler vardır” demektedir.⁶⁵⁵

Hz. Ali’den rivâyet edilen hadisin Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde senedi şöyledir: Abdullah-- Haccac’ın kardeşi Muhammed b. el-Minhâl-- Abdülvâhid b. Ziyâd--Abdurrahman b. İshâk—Nu‘man b. Sa’d--Ali⁶⁵⁶

Diğer senedi: Abdullah-- Züheyr b. Ebî Hayseme-- Ebû Muâviye-- Abdurrahman b. İshâk— Nu‘man b. Sa’d- -Ali⁶⁵⁷

Tirmizî’de hadisin senedi şöyledir: Ali b. Hucr-- Ali b. Müshir-- Abdurrahman b. İshâk— Nu‘man b. Sâd-- Ali.

Tirmizî bu hadise “hasen garîb” demektedir. Yukarıda verdiğimiz her üç senedde de Abdurrahman b. İshâk, Nu‘man b. Sa’d ve Hz. Ali (r.a.) müşterektir. Hadisin sıhhatini Şuayb Arnaûd şöyle değerlendirmektedir: “Abdurrahman b. İshâk Ebû Şeybe el-Vâsıtî’nin zayıflığından dolayı hadisin senedi ‘zayıf’tır ve Nu‘man b. Sa’d’ın kim olduğu bilinmemektedir.”⁶⁵⁸ Elbânî de hadisin ‘zayıf’ olduğunu belirtmektedir.⁶⁵⁹

Allah’ın tevbesini kabul edip günahlarını bağışladığı kavim Mûsâ’nın (a.s.) kavmi İsrailoğullarıdır. Allah onları Firavun’dan ve boğulmaktan kurtardı.⁶⁶⁰

Son zamanlarda özellikle Türkiye’de yaygınlaşan 10 Muharrem aşûre günü alış veriş, ailesine, konu komşuya ikramda bulunma konusunda İbn Receb el-Hanbelî, Süfyân b. Uyeyne’den şunu aktarmaktadır: “Biz bunu elli veya atmış yıl tecrübe ettik, hayırdan başka bir şey görmedik.”⁶⁶¹

⁶⁵⁵ *Letâif*, s. 77. Muharrem ayı ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü’l-evkât*, s. 426- 433.

⁶⁵⁶ Ahmed b. Hanbel, I, 154.

⁶⁵⁷ Ahmed b. Hanbel, I, 155.

⁶⁵⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), II, 441, (Hadis no:1322).

⁶⁵⁹ Mubârekpûrî, *Tuhvetü’l-Ahvezî*, III, 369.

⁶⁶⁰ Mubârekpûrî, a.g.e., III, 369.

⁶⁶¹ *Letâif*, s.113. Abdulganî en-Nablusî, *Fezâilü’s-şühûr ve’l-eyyâm* isimli eserinde özellikle Türkiye’de yaygınlaşan uygulamanın kaynağı olabilecek –zayıf olduğunu belirterek- bazı hadisler vermektedir. Verdiği bu hadisler anlam itibarıyla birbirine yakındır. Mesela verilen rivâyetlerden biri şudur: “Kim aşûre günü aile fertlerine, konu

İbn Receb el-Hanbelî, muharrem ayına veya aşûre gününe özel bir duadan bahsetmemektedir. Bunun yerine inanan kişilerin her zaman yapması gereken istiğfar dualarından bahseder.⁶⁶² Bu dualardan bir kaçı şöyledir:

“Rabbimiz! Biz kendimize zulüm ettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”⁶⁶³

“Rabbim! Şüphesiz ben senden hakkında bilgim olmayan şeyi istemekten sana sığınırım. Eğer beni bağışlamaz ve bana acımazsan, şüphesiz ziyana uğrayanlardan olurum”⁶⁶⁴

“Rabbim! Şüphesiz ben nefsiye zulmettim. Beni affet” dedi. Allah da onu affetti. Şüphesiz o, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”⁶⁶⁵

“Senden başka hiçbir ilah yoktur. Seni eksikliklerden uzak tutarım. Ben gerçekten (nefsine) zulmedenlerden oldum”⁶⁶⁶

komşuya ikramda bulunmak üzere harcama yaparsa, yılın diğer günlerinde de Allah onları zenginleştirir.” Abdulganî en-Nablusî bunları aktardıktan sonra en-Nevevî'nin *el-Ezkâr* isimli eserinden şu alıntıyı yapmaktadır: Fukaha ve muhaddislerden âlimlere göre; mevzû olmadıkça fezâil, terğîb ve terhîb konularında zayıf hadisle amel edilir. Fakat helal, haram, alım-satım, nikah ve talak gibi ahkam konularında ancak sahih veya hasen hadisle amel edilir. Nevevî, *el-Ezkâr*, s. 4; Abdulganî en-Nablusî, *Fezâilü's-şühûr ve'l-eyyâm*, s.73.

10 Muharrem günü harcama yapmakla ilgili hadis, Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-evsat'*ında geçmektedir. IX, 121. Ayrıca Beyhakî, *Şuabü'l-ıman*, V, 331,333; *Fezâilü'l-evkât*, I, 453. Taberânî hadisi iki farklı sahâbi ve senetle rivâyet etmiştir: Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. Mes'ûd. Bu senetler hakkında Heysemî: Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilen senetteki Muhammed b. İsmail el-Ca'ferî hakkında 'mekrûkü'l-hadis'; Abdullah b. Mes'ûd'dan rivâyet edilen senetteki el-Heysam b. eş-Şeddâh 'çok zayıf' demektedir. *Mecmau'z-zevâid*, III, 189. Ayrıca bu hadis mevzûât kitaplarında da geçmektedir: İbnü'l-Cevzî, *el-Mevzûât*, II, 200,203; Suyûtî, *el-Leâli'l-masnâa*, II, 93- 95. Bu hadis mevzû olduğu için amel edilmeyeceğini, fakat İbn Receb ve Nablusî bu hadisi mevzû değil de zayıf olarak değerlendirdikleri için amel ettiklerini düşünüyorum.

⁶⁶² *Letâif*, s. 115- 116.

⁶⁶³ el-A'râf, 7/23.

⁶⁶⁴ Hûd, 11/47.

⁶⁶⁵ el-Kasas, 28/16.

⁶⁶⁶ el-Enbiyâ, 21/87.

“...Ey Allah'ım! Mülkün sahibi sensin. Senden başka ilah yoktur. Sen benim Rabbimsin. Ben de senin kulunum. Nefsime zulmettim. Günahımı itiraf eyledim. Bütün günahlarımı bağışla. Günahları senden başka affedecek yoktur...”⁶⁶⁷

İbn Receb el-Hanbelî, muharrem ayına veya aşûre gününe özel bir duadan bahsetmemektedir. Böyle bir duanın İbn Receb el-Hanbelî'den sonra yaygınlaştığı kanaatindeyiz.⁶⁶⁸

“Muharrem” ayı başlığı altında 1'i Ebû Hüreyre'den 1'i de Ali b. Ebî Tâlib'den olmak üzere 2 hadis inceledik. İncelediğimiz hadislerden 1'i Müslim hadisi olup 'sahih'; diğeri ise 'zayıf'ır. İncelediğimiz bu hadisleri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sıhhat Durumu
4.Muharrem	1	Ebû Hüreyre	Müslim, Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed, Nesâî <i>es-Sünenü'l-kübrâ</i>	Sahih
	2	Ali b. Ebû Tâlib	Ahmed, Tirmizî	Zayıf

1.4.RECEB

Savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan biri olup dini geleneğimizde önemli yeri olan üç ayların ilkidir. “Receb ayı câhiliye döneminde de ta'zim edilir ve onda savaşılmazdı. Receb ayı ile ondan sonra gelen şâban ayına müşrikler *recebân* derlerdi.”⁶⁶⁹

⁶⁶⁷ Müslim, *Salâtü'l- Müsâfirîn ve Kasrihâ*, 201, 202.

⁶⁶⁸ Faziletli vakitlerle ilgili incelediğimiz kitaplardan sadece Abdulganî en-Nabluşî'nin, *Fezâilü's-şühûr ve'l-eyyâm*'ında (s. 75) böyle bir duadan Ali b. Ebû Tâlib'in sözü olarak bahsedilmekte ve bu duayı okumanın müstehab olduğu söylenmektedir. Kaynaklarda bu duayı Hz. Ali'nin (r.a.) sözü olarak bulamadık. Bazı kaynaklarda biraz kısa olarak el-Hasen b. Ali'nin mescide girerken okuduğu dua olarak verilmektedir. Hz. Hasan abdest almak istediği zaman yüzü solardı. Mescidin kapısına gelince başını yukarı doğru kaldırır ve şöyle derdi:

إِلٰهِي عِنْدَكَ بِبَابِكَ، يَا مُحْسِنُ قَدْ أَتَاكَ الْمُسِيءُ وَقَدْ أَمَرْتَ الْمُحْسِنَ مِمَّا أَنْ يَتَجَاوَزَ عَنِ الْمُسِيءِ، فَأَنْتَ الْمُحْسِنُ، وَأَنَا الْمُسِيءُ، فَتَجَاوَزْ عَنِّي
قَبِيحٌ مَا عِنْدِي بِجَمِيلٍ مَا عِنْدِكَ، يَا كَرِيمُ

Semerkindî, Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tenbîhu'l-gâfilîn*, s. 539; Ayrıca benzer bir dua için bk. Zemahşerî, *Rabîu'l-ibrâr ve nusûsü'l-ahyâr*, II, 365.

⁶⁶⁹ Cevherî, *Sıhah*, I, 133.

Receb ayının haram aylardan sayılması, senenin ortasında Mekke civarında oturanların umre yapmaları içindir.⁶⁷⁰

Câhiliye devrinde, receb ayı boyunca savaştan ve baskınlardan uzak durulur, özellikle ilk on gününde umre ziyaretleri yapılır ve putlardan oluşan tanrılara “atîre” veya “recebiyye” denilen kurbanlar takdim edilirdi. Receb ayının Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) döneminde “hevber”, Arab-ı âribe döneminde “esamm” (sağır) diye adlandırıldığı, kan dökmenin, mala ve ırza dokunmanın yasak olduğu bu ayda kavga ve silâh sesleri, imdat çağrıları duyulmadığı için bu adla anıldığı rivayet edilir.⁶⁷¹

Bazıları receb ayının on dört hatta on altı ismini saymışlardır: Şehrullah, receb, receb Mudar, munsilü'l-esinne, esammu, el-esabbu, muneffis, mutahhir, mualle, mukîm, herim, mukaşkış, muberrî', ferd, recem, munsilü'l-elle, muniü'l-esinne.⁶⁷² Receb ayına verilen bu isimlere bakarak; Arapların bu ayda savaşmadığı rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca haram aylardan zilkâde ve zilhicce aylarının ikisinin de hac aylarından olması gibi bazı artı özellikleri vardır. Yine muharrem ve recebin haram aylardan olması nedeniyle Arapların ikisine has bazı ortak isimler verdiğini de rahatlıkla söyleye biliriz.

Receb ayına receb denmesi

“Receb müştak isimlerden bir isimdir. Receb, tercib'den müştaktır. Tercib, Araplar nazarında ta'zim manasına gelir. Nitekim bir aya ta'zim ettiğinde (recebtü haza'sş-şehr) dersin. Rasûlüllah (s.a.v.) vefât ettiği gün, Medine-i Münevvere'de Sakife-i Beni Saîde'de, devlet başkanının tayini hususunda Muhacirler ile Ensar arasında çıkan anlaşmazlıkta, Ensar:

“Bizden bir emir, sizden de bir emir seçilsin” dediklerinde, Habbâb b. el-Münzir öfkelenerek kılıcına sarıldı; ayağa kalkarak şöyle haykırdı:

⁶⁷⁰ *Letâif*, s. 222, 456.

⁶⁷¹ Günay, Hacı Mehmet, “Receb” *DİA*, XXXIV, 506.

⁶⁷² *Letâif*, s. 225.

“Ben kavmim içinde azîm (el-mürecceb) bir adamım.⁶⁷³ Ben onların sığındığı bir kimseyim. Onlar dertleri olduğu zaman bana gelirler; rey ve tedbirim ile benden yararlanırlar.”

Receb ayına, recep isminin verilmesi, eski zamanlarda Araplar receb ayında hurmanın meyvelerini rüzgâr dökmesin diye dalları bir birine yaklaştırıp yaprakları ile sarıp bağlardı. Bundan dolayıdır ki, ona bu isim verilmiştir. Zira hurma dalları bu şekilde sarıldığında (recebtü'n-nahlete tercibâ) denir.

Bazıları da: “Tercib: hurmayı hırsızlardan muhafaza ve meyvenin yere düşmesine engel olmak için, meyvesi bol dalın ve budakların etrafına çalı ve dikenler konmasından ibarettir.” demişlerdir. Başkaları da: “Tercîb, hurmanın meyveli budakları yere doğru eğildiği zaman, düşmesin diye altına direk ve destek dayamalarından dolayıdır” demişler. Daha başkaları: “Receb, bir kimsenin göze pek heybetli görünüp ondan korkma manasınadır ki, Araplar böyle bir hal karşısında (recebtü eş-şeyy)⁶⁷⁴ derlerdi. İşte on iki aydan biri olan receb ayının ismi bu manadan alınmıştır. Çünkü cahiliye çağında insanlar receb ayına pek ziyade hürmet ve ta'zim ederlerdi.⁶⁷⁵

Receb kelimesinin harflerinin anlamları üzerinde de durulmuştur. “*Receb kelimesi üç harften ibarettir: R-C-B. (Ra): Allah Teâlâ Hazretlerinin rahmetine; (Cim): Allah Teâlâ Hazretlerinin cömertliği ve yardımına; (Ba) da: Allah Teâlâ Hazretlerinin birru ihsanına delâlet eder. Bununla beraber, bu ayın evvelinden sonuna kadar Hak Teâlâ'dan kullarına üç lütuf ve ikram edilir ki, bunlar; sıkıntısız rahmet; bol bol vermek ve eziyetsiz birr-ü ihsan (iyilik ve güzellik)dır.*”⁶⁷⁶

Harf anlamı üzerinde durmanın tamamen bir zorlama olduğunu düşünüyoruz. Çünkü receb ismi islâmıla beraber var olan bir kelime değildir. Ayrıca İslâm kelimelere değil, kelimelere yüklenen anlam üzerinde insanların düşünüp durmasını ister. Nitekim İbn Receb el-Hanbelî de kelimeler üzerinde durmamaktadır. O daha çok kelimelere yüklenen anlamlar üzerinde durur ve şu alıntılarını nakleder:

⁶⁷³ Cevherî, *Sıhah*, I, 133.

⁶⁷⁴ Mes'ûdî, *Mürûcû'z-zeheb*, II, 204.

⁶⁷⁵ Geylânî, Abdulkâdir, *Gunyetü't-tâlibîn*, I,195,(Tercüme: Güner, *Mustafa, Üç Aylar ve Faziletleri*, s. 10- 11).

⁶⁷⁶ Geylânî, a.g.e., I, 195, (Tercüme: Güner, a.g.e., s.12).

“Receb ayı bereket ve hayır aylarının anahtarıdır. Ebû Bekr el-Belhî şöyle diyor: Receb ayı ziraat (ekim) ayıdır. Şâban ayı ürünü sulama ayıdır. Ramazan ayı ise ürünü toplama ayıdır. Yine Ebû Bekr el-Belhî şöyle der: Receb ayı rüzgâr gibidir. Şâban ayı bulut gibidir. Ramazan ayı yağmur gibidir.

Bazıları da şöyle der: Yıl ağaç gibidir. Receb ayı ağaçların tomurcuklanması gibidir. Şâban ayı tomurcukların açıldığı günler gibidir. Ramazan ürünü koparma günü gibidir ki, onları koparanlar Mü'minlerdir.”⁶⁷⁷

İbn Receb el-Hanbelî, receb ayının fazileti başlığı altında bu ayın haram aylardan birisi olması nedeniyle üzerinde durmaktadır. Bu ayın fazileti ile ilgili bir hadis tespit edebildik, o da şudur:

Ziyad en-Nümeyrî'nin Enes'ten rivâyet ettiğine göre receb ayı girdiği zaman Rasûlullah (s.a.v.) şöyle dua ederdi:⁶⁷⁸ (1)

" اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ، وَبَارِكْ لَنَا فِي رَمَضَانَ "

*“Allah’ım bize receb ve şâban ayını mübârek kıl ve bize ramazan ayını da mübârek kıl.”*⁶⁷⁹

Bezzâr’ın *Müsned*’inde hadis daha çok tanındığı şekliyledir:

اللَّهُمَّ بَارِكْ لَنَا فِي رَجَبٍ وَشَعْبَانَ وَبَلَّغْنَا رَمَضَانَ

*“Allah’ım bize receb ve şâban ayını mübârek kıl ve bize ramazan ayına ulaştır.”*⁶⁸⁰

Bu hadis halk arasında mübârek üç aylar diye bilinen receb, şâban ve ramazan aylarında, özellikle bu ayların başlangıcında ve mübârek gecelerde vâizlerin sıkça zikrettiği

⁶⁷⁷ *Letâif*, s. 234.

⁶⁷⁸ *Letâif*, s. 233. Receb ayı ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü'l-evkât*, s. 77- 110.

⁶⁷⁹ Ahmed b. Hanbel, I, 259; Bezzâr, *el-Müsned*, XIII, 117; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, IV, 189; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 140; Sââtî, *Bülûğü’l-emâni min esrâri’l-fethi’r-Rabbânî*, IX, 230- 231.

⁶⁸⁰ Bezzâr, *el-Müsned*, XIII, 117; Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, IV, 189.

ve kendisiyle dua ettiği bir hadistir. Ancak meşhur *Kütüb-i sitte* dediğimiz altı hadis kitabının hiç birisinde geçmemektedir.

Ebû İsmail el-Ensâri el-Herevî (481/1088): “Bu hadisten başka receb ayının faziletiyle ilgili ‘sahih’ hadis vârid olmamıştır” dese de, bu hadisin isnadında zayıflık vardır.⁶⁸¹

Müsned’de hadisin senedi şöyledir: Abdullah--Ubeydullah b. Ömer-- Zâide b. Ebi’r-Rukkâd-- Ziyad en-Nümeyrî-- Enes b. Mâlik

Bu hadisi Bezzâr *Müsned*’inde ve Taberânî *Evsât*’ında rivâyet etmiş senetteki Zâide b. Ebi’r-Rukkâd Ebû Muaz el-Bâhilî el-Basrî hakkında İbn Hıbbân ‘lâ yuhteccu bih’*; Nesâi ise ‘munkeru’l-hadis’** demiştir.⁶⁸²

“Bu hadisin başka kuvvetli tarikleri de vardır” denmiş olsa da, senetteki Ziyâd en-Nümeyrî zayıftır.⁶⁸³ Ziyâd en-Nümeyrî hakkında Buhârî ve Nesâi ‘munkeru’l-hadis’; Ebû Hâtim ‘hadisi yazılır fakat onunla delil getirilmez’ derken, İbn Mâin ve Ebû Dâvûd onu ‘zayıf’ kabul etmişlerdir.⁶⁸⁴

Halk arasında yaygın olan “üç aylar” isminin kaynağı olabilecek hadislerden birisi olan “*Receb Allah’ın ayı, şâban benim ayım, ramazan ümmetimin ayıdır*”⁶⁸⁵ hadisini İbn Receb el-Hanbelî’nin eserlerinde bulamadık. Suyûtî, bu hadisin ‘zayıf’ olduğunu belirtmiş ve Ebû’l-Feth b. Ebi’l-Fevâris’in *Emâli*’sinde Hasan-ı Basrî’den mürsel olarak rivâyet edildiğini belirtmiştir. Kanaatimizce İbn Receb el-Hanbelî bu hadisi çok zayıf kabul ettiği için veya

⁶⁸¹ *Letâif*, s.234

*Lâ yuhteccu bih: Cerhin, Zehebî ve Sehâvî’ye göre beşinci, Irâkî’ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i’tibâr* için alınır. Aydınlı, a.g.e., s. 161.

**Munkerü’l-hadis: Cerhin, Zehebî göre beşinci, Irâkî’ye göre dördüncü mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sîga. Böyle bir râvînin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani *i’tibâr* için alınır. Aydınlı, a.g.e., s. 213.

⁶⁸² İbnü’l-Cevzî, *Kitabu’d-Duafâ*, IV, 291(Hadis no:1255); Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 140.

⁶⁸³ Sââtî, *Bülûğu’l-emâni*, IX, 230- 231.

⁶⁸⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), IV, 180, (Hadis no:2346). Bu hadisi Abdulganî en-Nablusî, *Fezailü’ş-şühûr ve’l-eyyâm* isimli eserinde zikretmiş, isnadında zayıflık olduğunu belirtmiştir, s. 27.

⁶⁸⁵ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, II, 22; Elbânî, *Zaifu “Câmiu’s-Sagîr”*, I, 455; Deylemî, *el-Firdevs*, II, 275, (Hadis no: 3276); Aliyyü’l-Kârî, *el-Esrârul-merfûa*, s.460.

hadis olarak değerlendirmedeği için eserlerine almamıştır. Irâkî, İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerine almadığı bu hadis hakkında şöyle demektedir: “Çok zayıf bir hadistir. Hasan-ı Basrî'nin mürsellerinden birisidir. Onun mürsellerinin hadis ehline değeri yoktur. Dolayısıyla receb ayının faziletiyle ilgili ‘sahih’ hadis yoktur.”⁶⁸⁶

İbn Receb el-Hanbelî, receb ayının faziletine dair sadece yukarıda zikrettiğimiz Enes (r.a.) hadisini zikretmiştir ki, o hadis de zayıftır. Hatta Münâvî, *Fezû'l-kadîr* isimli eserinde Rasûlüllah'tan (s.a.v.) receb ayının fazileti ile ilgili sadece bu hadisin vârid olduğunu, bunun da tamamının değil; sadece şu kısmının geldiğini belirtmiştir: Receb ayı girdiği zaman Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle dua ederdi: “Allah'ım receb ayını bize mübârek kıl.” Receb ayı ile ilgili Rasûlüllah'tan (s.a.v.) nakledilen rivâyetlerin hepsi yalandır. Nevevî de, “receb ayında oruç tutmanın mendup ve yasaklığı ile ilgili bir rivâyet sabit olmamıştır” demektedir. Diğer zamanlarda olduğu gibi bu ayda da oruç tutmak menduptur.⁶⁸⁷

Bu hadis zayıf olmasına rağmen İbn Receb el-Hanbelî onunla ilgili değerlendirmeler yaparak şöyle demektedir: “Bu hadis, salih amellere kavuşmak için faziletli zamanlarda duâya devam etmenin müstehaplığına delildir. Çünkü mü'mine ömrü ancak hayır getirir. İnsanların hayırlısı; ömrü uzun ve ameli güzel olandır. Selefî sâlihîn, ramazan orucu, hac dönüşü gibi yaptıkları bir salih amelin akabinde ölmeyi isterlerdi. Hatta “Kim sâlih bir amelin akabinde ölürse bağışlanır” derlerdi. Sâlih bir insan receb ayından önce hastalandığı zaman şöyle derdi: “Ben vefâtımı receb ayına kadar te'hir etmesi için Allah'a dua ettim.” Bana ulaştığına göre, böyle dua eden kişi receb ayına ulaştı ve o ayda öldü.”⁶⁸⁸

Receb ayıyla ilgili şu rivâyetler doğru değildir: Rasûlüllah (s.a.v.) receb ayının ilk gecesinde doğdu. Receb ayının yirmi yedisinde veya yirmi beşinde peygamber olarak gönderildi. İsrâ, receb ayının yirmi beşinde veya onunda gerçekleşti.⁶⁸⁹

Rabîulevvel ayının fazileti başlığı konusunda görüleceği gibi İbn Receb el-Hanbelî İsrâ olayının Türkiye'de kutlandığı gibi receb ayının 27. gecesinde değil; rabîulevvel ayında olduğu kanaatinde dir.

⁶⁸⁶ Münâvî, *Fezû'l-kadîr*, IV, 18.

⁶⁸⁷ Münâvî, a.g.e., IV, 18.

⁶⁸⁸ *Letâif*, s.234; Nablusî, *Fezâilü's-şühûr ve'l-eyyâm*, s. 29.

⁶⁸⁹ *Letâif*, s. 233.

Receb ayıyla ilgili olarak bu aya özel namaz, zekât vermek, oruç tutmak,⁶⁹⁰ umre yapmak gibi hususlar vârid olmamıştır.

Diğer zamanlarda olduğu gibi receb ayında da nafil oruç tutulabilir. Rasûlullah'ın (s.a.v.) receb ayında oruç tutmayı yasakladığına dâir rivâyet edilen hadis⁶⁹¹ senetteki Dâvûd b. Atâ el-Medenî'den dolayı ittifakla zayıftır.⁶⁹²

Müslim'in *Sahîh*'inde geçtiği gibi Rasûlullah (s.a.v.), receb ayını tamamıyla oruçlu geçirmeyi yasaklamıştır⁶⁹³ çünkü Rasûlullah ramazan ayı hariç hiçbir ayın tamamını oruçlu geçirmemiştir.⁶⁹⁴ O halde receb ayında da diğer zamanlarda olduğu gibi bazı yıllarda fazlaca, bazı yıllarda da çok az nafil oruç tutulabilir. Nitekim İbn Abbâs "Rasûlullah (s.a.v.), receb ayında oruç tutmaya başladığında biz, "bir daha oruç tutmayı bırakmaz; oruç tutmadığında da artık bir daha oruç tutmaya başlamaz" diye tahmin ederdik"⁶⁹⁵ demiştir. İbn Abbâs'ın bu ifadelerinden Rasûlullah'ın (s.a.v.) receb ayına ayrı bir önem verdiği anlaşılır. Çünkü Âişe tarafından rivâyette benzer ifadeler şâban ayı için de söylenmiştir.⁶⁹⁶

⁶⁹⁰ Receb ayında oruç tutmanın faziletiyle ilgili hadis olarak rivâyet edilen şu söz başta basın kuruluşları tarafından yaygınlaştırılmaya çalışılıyor. Basın yayın kuruluşları dedim; çünkü bizzat kendim 2 Recep 1431/14 Haziran 2010 tarihinde sabah saat 11.00 sularında özel bir radyodan şu hadisin ballandıra ballandıra anlatıldığını dinledim: Ebû Saîd el-Hudrî'den (r.a.) bildirilen hadiste: "Allah Teâlâ yer ve gökleri, latif ve kesif cisimleri yarattığından beri (Levh-i Mahfuz'da) ayların adedi on ikidir. Onlardan dördü hürmetli aylardır ki, bunlarda dövüşmek ve öldürmek yoktur; yasak edilmiştir. Haram aylardan biri de recebdir. Ona Şehrullah-i Esam denir. Üçü de bir biri arkasından gelen, zilkâde, zilhicce ve muharrem aylarıdır. Recep ayı ise tektir ve şehrullahtır. Yani Allah'ın ayıdır. Bundan sonra gelen şâban benim ayımdır. Bunun arkasından gelen ramazan ümmetimin ayıdır. .." Hadisin devamında her günkü oruca -yirmi güne kadar- farklı vaadlerde bulunulmuştur. Ayrıca bk. *Geylânî, Abdulkadir, Gunyetü't-tâlibîn, I, 198-199 (Tercüme: GÜNER, Mustafa, Üç Aylar ve Faziletleri, s.121)*. Benzer hadis bk. Hallâl, *Fezâilü şehri receb, s.64-67*. Eseri tahkik eden Amr Abdülmün'im bu hadisin mevzu olduğunu söylemiştir. Bu sözlerde vaadler yirmi güne kadar verilmiştir. İnsanın bu sözleri okuduktan sonra acaba vaad edilecek başka bir şeyler bulunamadı da mı yirmi günden sonra vaad yapılmadı, diyesi geliyor. Bu sözlerde fazlaca abartı olduğunu düşünmekteyiz. Bilindiği gibi mevzû hadisleri tanıma yollarından biri de "halkı hayırlı işlere teşvik etmek amacıyla hadis uyduranların sözlerindeki aşırı mubâlağadır." Bu konuda bk: Kandemir, M. Yaşar, *Mevzû Hadisler, s. 176-186*.

⁶⁹¹ İbn Mâce, Sıyâm, 43.

⁶⁹² Bûsîrî, *Misbâhu'z-zücâce, II, 77*; Elbânî, *Zaifu "el-Camu's-sagîr", I, 874*.

⁶⁹³ Müslim, Libas, 10.

⁶⁹⁴ Müslim, Sıyâm, 175.

⁶⁹⁵ Müslim, Sıyâm, 179.

⁶⁹⁶ Mâlik, *Muvatta, I, 309*.

Diğer zamanlarda olduğu gibi receb ayında da umre yapılabilir Rasûlüllah (s.a.v.) receb ayında umre yapmamıştır. Daha önce zilkâde ayının faziletini işlenirken de belirtildiği gibi, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) dört umresi vardır, dördü de zilkâde ayındadır.⁶⁹⁷ Hz. Âişe, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) receb ayında umre yapmadığını bildirmekte⁶⁹⁸ ve Abdullah b. Ömer'in Hz. Peygamber'in receb ayında umre yaptığına dâir verdiği bilgiyi hatalı bulmaktadır.⁶⁹⁹

Recep ayına ait özel bir namaz yoktur. Recep ayının ilk cuma gecesinde kılınan regâib namazının faziletiyle ilgili rivâyet edilen hadisler mevzûdur, bâtıldır, doğru değildir.⁷⁰⁰

⁶⁹⁷ “Rasûlüllah (s.a.v.) dört umre yapmıştır. Bunlardan yalnız haccı ile beraber yaptığı umresi hariç, diğerleri zilkâde ayındadır. Hudeybiyeden dönüşteki umresi, ertesi yıldaki umresi, Huneyn ganimetlerini dağıttığı yer olan Cirâne'den yaptığı umresi ve haccı ile beraber yaptığı bir umredir.” Bu rivâyete göre haccı ile beraber iki umre, bunlardan da birini zilkâde ayında yaptığıdır. Yusuf b. İshâk'ın rivâyetin de ise Rasûlüllah (s.a.v.) hac etmeden evvel zilkâde ayında iki defa umre yaptığı belirtilmektedir. Buhârî, Umre, 3. Rasûlüllah (s.a.v.) umrelerini haram aylarda özellikle de zilkâde ayında yapmıştır. Çünkü müşrikler, hac aylarında umre yapmayı hoş görmezler, böyle bir umre için “en büyük günahlardandır” derlerdi. Bk. İbn Kayyim el-Cevzî, *Zâdü'l-meâd*, I, 361.

⁶⁹⁸ Buhârî, Umre, 3.

⁶⁹⁹ Tirmizî, Hac, 91; İbn Mâce, Menâsik, 47.

⁷⁰⁰ Ali el-Kârî, *el-Esrâru'l-merfûa*, s. 459; *el-Edeb fî receb*, s. 36. Bunlara şu hadisi örnek verebiliriz: Rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: Kim ki recebin ilk perşembe günü oruç tutar, sonra akşam ile yatsı veya yatsı ile gecenin üçte biri arasında ve her rekatta bir Fatiha üç Kadr suresini ve on iki ihlâs okumak ve iki rekatta bir selam vermek üzere on iki rekat namaz kılar, selamdan sonra yetmiş kere : “اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ النَّبِيِّ” der, sonra secdeye kapanır ve secdesinde yetmiş kere “سُبُّوحٌ قُدُّوسٌ رَبُّ الْمَلَائِكَةِ وَالرُّوحِ” der, sonra başını kaldırır yetmiş kere “رَبِّ اغْفِرْ وَارْحَمْ وَتَجَاوَزْ عَمَّا تَعْلَمُ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعَزُّ الْأَكْرَمُ” der, sonra tekrar secdeye kapanır ve birinci secdede okuduklarını aynı şekilde tekrar eder. Sonra secdede iken dilediğini isterse, bütün istekleri yerine gelir. Gazzâlî, *İhyâyü ulûmiddîn*, I, 202 (Tercüme: Serdaroğlu, Ahmed) I, 555; Geylânî, *Gunyetü't-tâlibîn*, I, 204.

Ayrıca başta receb ayının 27. gecesini yani mirac gecesini olmak üzere belirli gecelerin arifesinde internet sitelerinde, gazetelerde, bazı cami görevlileri camilerde, bazı sohbet hocaları sohbetlerinde o gecenin anlam ve önemini ve o gecede yapılması gerekenleri uzun uzun anlatırlar. internet sitelerinden birisinde benzerlerini bir çok sitede görebileceğimiz şu yazı vardı: *Mübârek Geceyi Nasıl İhya Edeceğiz? Başlığından sonra bu geceyi değerlendirmek isteyenlere altı maddede tavsiye edilebilecek bazı değerlendirmelerden sonra, yatsı namazından sonra 12 rekat “hacet namazı” kılınır. Fatihayı şerifeden sonra 10 ihlâsı şerife okunur. Namaza niyet şu şekilde: “Ya Rabbi, rıza-i şerifin için niyet eyledim namaza. Bu gece yedi kat gökleri ve bütün esrârını göstererek muhabbetin ile müşerref kıldığın sevgili habîbin Rasûlü Zîşan Efendimiz hürmetine ben âciz kulunu avf-ı ilâhine, fevz-i ilâhine ve rıza-i ilâhine mazhar eyle, Allahü Ekber.” Namazdan sonra: 4 Fatiha-i şerife, 100 defa: “Sübhânellâhi ve'l-hamdülillâhi velâ ilâhe illallâhü vallâhü ekber. Ve lâ havle ve lâ kuvvete illâ billâhilaliyyilâzîm” 100 İstiğfarı şerif, 100 Salâvat-ı şerife okunup dua yapılır. Bu namazda, İhlâs-ı Şerifeler 100'er adet okunursa veya bu namaz 100 rekât olarak kılınırsa; bunu yerine geteren mü'min huzûr-u ilâhiyyeye namaz borçlusu olarak çıkmaz.*

Cumhûru ulemaya göre böyle bir namaz bid'attir. Bu namazı muteahhirîn âlimlerinin ileri gelenlerinden Hafız Ebû İsmail el-Ensârî, Ebû Bekir b. es-Sem'ânî, Ebü'l-Fadl b. Nâsır, Ebû'l-Ferec b. el-Cevzî ve başkaları zikretmişlerdir. Bu namaz ilk defa hicri dört yüzdten sonra ortaya çıktığı için mutekaddimûn âlimler ondan bahsetmemişlerdir.⁷⁰¹

Sonuç olarak receb ayının fazileti, Rasûlüllah'ın (s.a.v.) receb ayında ramazan ayına ulaşmakla ilgili duasından –ki bu hadis de zayıftır- kaynaklanmaktadır.

Receb ayının fazileti ile ilgili ve o ayda yapılması gereken ibadetlerle ilgili sahih hadis/hadisler vârid olmamıştır. Belki sadece receb ayının haram aylardan biri olmuş olması ona fazilet yüklemek bakımından bazılarınca yeterli olmuş olabilir.

İncelediğimiz hadisi tabloda şöyle gösterebiliriz:

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.4. Receb	1	Ziyâd en-Nümeyrî	Ahmed	Zayıf

2. SAFER

Bu başlık altında kameri aylardan ikincisi olan safer ayıyla ilgili bir hadis inceleyeceğiz. Bu hadis Cahiliye döneminden kalma bazı yanlış inanışları bertaraf etmek için vârid olmuştur.

Sahîhayn'da Ebû Hüreyre'den rivâyet edildiğine göre Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

«لَا عَدْوَى وَلَا صَفَرَ، وَلَا هَامَةَ» فَقَالَ أَعْرَابِيٌّ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، فَمَا بَالُ الْإِبِلِ، تَكُونُ فِي الرَّمْلِ كَأَنَّهَا الطَّبَّاءُ،
فَيَخَالِطُهَا الْبَعِيرُ الْأَجْرَبُ فَيَجْرِبُهَا؟ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «فَمَنْ أَعْدَى الْأَوَّلِ»

Miraç gecesinden sonraki gün mutlaka oruçlu olmalıdır. O gün öğle ile ikindi arasında 4 rekat namaz kılınır. Her rekatta Fatıha'dan sonra: 5 Ayetül Kürsi, 5 Kulyâ Eyyühel Kafirûn, 5 İhlâsî şerif, 5 Kul eûzü birabbil felak, 5 Kul eûzü birabbinnâs okunur. www.sogutluler.com, 26 Recep 1431/08 Temmuz 2010.

⁷⁰¹ *Letâif*, s. 228.

“Hastalığın sirâyeti yoktur, safer ayının (hayır ve şerle alameti) yoktur, baykuş (ötmesinin tesiri) de yoktu. Bir bedevi şöyle dedi:

-Ey Allah’ın Rasûlü! Benim geyikler gibi (düzgün sağlam) ve (temiz) kumlukta (arazide) yaşayan develerime ne dersiniz? Bu develerimin arasına (hariçten) uyuz deve (gelip) sokulunca uyuz ediyor. Rasûlü Ekrem:

-Ya ilk uyuz deveye bu hastalığı kim sirâyet ettirdi? diye cevap verdi.⁷⁰²

Bu hadis Buhârî ve Müslim olmak üzere temel hadis kitaplarında aynı şekilde geçmektedir.⁷⁰³

Bazı hadislerde, yukarda sayılan sirâyeti olmayanlara ilave olarak teşe’üm (لا طيرة), yıldız kayması (لا نوء), farklı renk ve kılıklara girerek insanları helak eden (لا غول) vb. kelimeler de vardır.⁷⁰⁴ Konumuzla ilgili olan bu hadiste ki “لا صفر” kelimesidir.

“Safer yoktur” cümlesinin yorumunda iki görüş vardır:

1. Muharrem ayının hürmetini safer ayına te’hir ederlerdi. Cahiliye devrinde bunu yaparlar ona nesî’ derlerdi. “Safer yoktur” cümlesiyle böyle yapmaları yasaklanmış oldu.

2. Cahiliye devrinde safer ayını uğursuz sayarlardı ve bu aya uğursuz ay (şehr meş’ûm) derlerdi. Rasûlüallah uğursuzluk olmadığını açıklamış oldu.⁷⁰⁵

Safer ayı ile ilgili tespit ettiğimiz hadis sahihtir. Hadisin doğrudan faziletli vakitlerle ilgisi yoksa da cahiliye dönemi ve bunun etkisiyle günümüzde de hala bazı kesimlerce devam ettiği inanılan yanlış bir inancı bertaraf etmesi bakımından önemlidir.

⁷⁰² Letâif, s. .137

⁷⁰³ Buhârî, Tıb, 25; Müslim, Selâm,101; Ebû Dâvûd, Tıb, 24.

⁷⁰⁴ Müslim, Selâm, 101-109.

⁷⁰⁵ Letâif, s.148.

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
2. Safer	1	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ebû Dâvûd	Sahih

3.RABÎULEVVEL

Kameri ayların üçüncüsüdür. Hz Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu ay olarak bilinir. Bu konuda İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden iki hadis tesbit edebildik.

Ahmed b. Hanbel'in tahriç ettiğine göre⁷⁰⁶ İrbâd b. Sâriye es-Sülemî Rasûlüllah'ın (s.a.v.) şöyle dediğini söyledi: (1)

"إِنِّي عِنْدَ اللَّهِ فِي أُمَّ الْكِتَابِ لِحَاتِمِ النَّبِيِّ، وَإِنَّ آدَمَ لَمُنْجِدٌ فِي طِينَتِهِ، وَسَأُنْبِكُمْ بِتَأْوِيلِ ذَلِكَ، دَعْوَةَ أَبِي إِبْرَاهِيمَ وَبِشَارَةَ عَيْسَى قَوْمَهُ، وَرُؤْيَا أُمِّي الَّتِي رَأَتْ أَنَّهُ خَرَجَ مِنْهَا نُورٌ أَضَاءَتْ لَهُ قُصُورُ الشَّامِ، وَكَذَلِكَ تَرَى أُمَّهَاتُ النَّبِيِّنَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمْ "

*"Ben Allah katında Levh-ı Mahfûz'da peygamberlerin sonuncusu olarak bilinirken Âdem henüz toprakta idi. Bunu ise şöyle açıklayacağım: Ben İbrahim'in (a.s.) duası, İsâ'nın (a.s.) kavmine müjdesi, annemin rüyası ki, annemden çıkan nur Şam'ın saraylarını aydınlattı, böyle şeyleri bütün peygamberlerin anneleri görürler."*⁷⁰⁷

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned'*inde hadisin senedleri şöyledir:

Abdurrahman b. Mehdî—Muâviye (İbn Sâlih) -- Saîd b. Süveyd el-Kelbî—Abdüla'lâ b. Hilâl es- Sülemî-- İrbâd b. Sâriye.

Ebü'l-Alâ (Hasen b. Sevvâr)—Leys—Muâviye-- Saîd b. Süveyd-- Abdül'alâ b. Hilâl es-Sülemî -- İrbâd b. Sâriye.

Ebü'l-Yemân el-Hakem b. Nâfi'—Ebû Bekir-- Saîd b. Süveyd-- İrbâd b. Sâriye es-Sülemî.

⁷⁰⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 127,128. *Müsned'*de "Ben Allah'ın katında peygamberlerin sonuncusu olarak bilinirken" ifadesindeki "Allah'ın katında (عِنْدَ اللَّهِ)" ve "Allah'ın kulu (عِنْدَ اللَّهِ)" şeklinde her iki ifade de vardır.

⁷⁰⁷ *Letâif*, s.158

Hâkim'in Müstedrek'inde hadis şöyle geçmektedir:

“Ben Allah katında Levh-ı Mahfûz'da peygamberlerin sonuncusu olarak bilinirken Âdem henüz toprakta idi. Bunu şöyle açıklayacağım: Ben İbrahim'in (a.s.) duası, İsa'nın (a.s.) kavmine müjdesi, annemin rüyası ki, annemden çıkan nur Şam'ın saraylarını aydınlattı, böyle şeyleri bütün peygamberlerin anneleri görürler. Rasûlüllah'ın annesi onu doğurduğu zaman Şam'ın saraylarını aydınlatan bir nur gördü. Sonra Rasûlüllah şu âyeti okudu: “**Ey Peygamber! Biz seni hakikaten bir şahit, bir müjdeleyici ve bir uyarıcı olarak gönderdik.**”⁷⁰⁸ „⁷⁰⁹

Hâkim hadisin ‘sahîh’ olduğunu, söylemiş Zehebî de buna muvafakat ettiştir. Hadisin isnadları şöyledir:

Muhammed b. Sâlih b. Hânî—Ebü's-Sehl Bişr b. Sehl el-Lebbâd—Abdullah b. Sâlih el-Mısırî—Muâviye İbn Sâlih—Saîd b. Süveyd—Abdül'alâ b. Hilâl – İrbâd b. Sâriye.

Ebü'l-Hasen Ahmed b. Muhammed el-Anezî—Osman b. Saîd ed-Dârimî—Ebü'l-Yemân—Ebû Bekir İbn Ebî Meryem el-Gassânî-- Saîd b. Süveyd-- İrbâd b. Sâriye es-Sülemî.

Görüldüğü gibi Ahmed b. Hanbel *Müsned*'inde üç ve Hâkim'in *Müstedrek*'indeki iki sened aynıdır. Saîd b. Süveyd'i İbn Hıbbân *es-Sikât*'ında zikretmiş; fakat Buhârî ‘lem yesihha hadisuh’ demiştir. İbn Hıbbân ve Hâkim, Buhârî'ye muhalefet ederek hadisi ‘sahih’ olarak kabul ettiler. Şuayb Arnaûd hadisi da ‘sahih li gayrih’* olarak değerlendirmiştir.⁷¹⁰

Başlıkla ilgili ikinci hadis, Hâkim'in *Sahîh*'inde tahriç ettiğine göre Âişe (r.a.) şöyle dedi:

“Mekke'de ticaret yapan bir Yahûdi vardı. Rasûlüllah'ın (s.a.v.) doğduğu gece olunca bir grup Kureyşliye: *Ey Kureyş topluluğu! Bu gece sizden doğan bir çocuk oldu mu? diye sordu. Dediler ki: Bilmiyoruz. Yahûdi “Bu son ümmetin bu gece Nebîsi doğdu. İki omuzu*

⁷⁰⁸ el-Ahzâb, 33/45; el-Fetih, 48/8.

⁷⁰⁹ Hâkim, *Müstedrek*, II,418,600. Hâkim'in bir rivâyetinde “Ben Allah'ın katında peygamberlerin sonuncusu olarak bilinirken” ifadesindeki “Allah'ın katında (عِنْدَ اللَّهِ)” yerine “Allah'ın kulu (عِنْدَ اللَّهِ)” şeklindedir. II, 418.

*Sahih li gayrih: Râvilerden birinin zabtının tam olmaması gibi, bir eksikliği sebebiyle sahih olamayan, ancak bu eksikliği başka bir rivâyetle giderilerek sahih derecesine çıkan hadis. Aydınlı, a.g.e., s. 270.

⁷¹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXVIII, 380, (Hadis no: 17150).

arasında atın yelesi gibi sık kılları olan bir işareti vardır.” Yahûdiyi Rasûlüllah’ın (s.a.v.) yanına götürdüler. Rasûlüllah’ın (s.a.v.) annesine dediler ki: Oğlunu bize gösterin. O da gösterdi. Sirtını açtılar, alâmeti gören Yahûdi bayıldı. Ayılınca dediler ki: Vah sana! Ne oluyor? Yahûdi: “Allah’a yemin ederim ki, nübüvvet israiloğullarından gitmiştir” dedi.⁷¹¹

İbn Receb el-Hanbelî’nin kısaltarak verdiği hadisin tam metni şöyledir: (2)

" كَانَ يَهُودِيٌّ قَدْ سَكَنَ مَكَّةَ يَتَجَرُّ بِهَا فَلَمَّا كَانَتِ اللَّيْلَةُ الَّتِي وُلِدَ فِيهَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي مَجْلِسٍ مِنْ قُرَيْشٍ: يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، هَلْ وُلِدَ فِيكُمْ اللَّيْلَةَ مَوْلُودٌ؟ فَقَالُوا: وَاللَّهِ مَا نَعْلَمُهُ، قَالَ: اللَّهُ أَكْبَرُ أَمَا إِذَا أَخْطَأَكُمْ فَلَا بَأْسَ، فَانظُرُوا وَاحْفَظُوا مَا أَقُولُ لَكُمْ، وُلِدَ هَذِهِ اللَّيْلَةَ نَبِيٌّ هَذِهِ الْأُمَّةِ الْأَاحِرَةِ بَيْنَ كَتِفَيْهِ عَلَامَةٌ فِيهَا شَعْرَاتٌ مُتَوَاتِرَاتٌ كَأَنَّهُنَّ عُرْفُ فَرَسٍ، لَا يَرْضَعُ لَيَاتَيْنِ، وَذَلِكَ أَنَّ عَفْرِيَّتًا مِنَ الْجَنِّ أَدْخَلَ أَصْبُعِيهِ فِي فَمِهِ، فَمَنَعَهُ الرِّضَاعَ، فَتَصَدَّعَ الْقَوْمُ مِنْ مَجْلِسِهِمْ وَهُمْ مُتَعَجِّبُونَ مِنْ قَوْلِهِ وَحَدِيثِهِ، فَلَمَّا صَارُوا إِلَى مَنَازِلِهِمْ أَخْبَرَ كُلُّ إِنْسَانٍ مِنْهُمْ أَهْلَهُ فَقَالُوا: قَدْ وُلِدَ لِعَبْدِ اللَّهِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ غُلَامٌ سَمَّوهُ مُحَمَّدًا فَالتَقَى الْقَوْمُ فَقَالُوا: هَلْ سَمِعْتُمْ حَدِيثَ الْيَهُودِيِّ وَهَلْ بَلَغَكُمْ مَوْلِدَ هَذَا الْغُلَامِ فَانْطَلَقُوا حَتَّى جَاءُوا الْيَهُودِيَّ فَأَخْبَرُوهُ الْخَيْرَ قَالَ: فَادْهَبُوا مَعِيَ حَتَّى أَنْظُرَ إِلَيْهِ فَخَرَجُوا حَتَّى أَدْخَلُوهُ عَلَى آمِنَةَ فَقَالَ: أَخْرِجِي إِلَيْنَا ابْنَكَ فَأَخْرَجْتَهُ، وَكَشَفُوا لَهُ عَنْ ظَهْرِهِ فَرَأَى تِلْكَ الشَّامَةَ فَوَقَعَ الْيَهُودِيُّ مَعْشِيًّا عَلَيْهِ فَلَمَّا أَفَاقَ قَالُوا: وَيْلَكَ مَا لَكَ؟ قَالَ: ذَهَبَتْ وَاللَّهِ التُّبُوءَةُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ فَرَحْنُمُ بِهِ يَا مَعْشَرَ قُرَيْشٍ، أَمَا وَاللَّهِ لَيَسْطُونَ بِكُمْ سَطْوَةً يَخْرُجُ خَبَرُهَا مِنْ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ

Mekke’de ticaret yapan bir Yahûdi vardı. Bu Yahûdi, Rasûlüllah’ın (s.a.v.) doğduğu gecede Kureyşli bir topluluğun içinde idi ve şöyle dedi:

“Ey Kureyş topluluğu! Bu gece sizden doğan bir çocuk oldu mu?” Dediler ki:

-“ Allah’a yemin olsun ki bilmiyoruz.” Yahûdi:

“Allahü ekber! Söyleyeceklerim konusunda sizi yanılırsam hoşgörün! Bana bakın ve söyleyeceklerimi iyi dinleyin! Bu gece bu son ümmetin Nebîsi doğdu. İki omuzu arasında at

⁷¹¹ Letâif, s. 183.

yelesi gibi sık kılları olan bir işaretini vardır. İki gece süt emmeyecek; çünkü haşarı bir cin iki parmağını onun ağzına koydu bu onu süttten menetti.”

Bu Yahudinin sözüne ve anlattıklarına hayret ederek topluluk dağıldı. Herkes evine varınca ailesine durumu anlattı. Evdekiler de dediler ki:

-“Abdülmuttalib oğlu Abdullah’ın Muhammed ismini verdikleri bir erkek çocuğu doğdu.”

Daha sonra insanlar bir araya gelince birbirlerine Yahûdinin anlattığını ve doğum olayını anlatmaya başladılar. Beraberce Yahûdiye gittiler ve bir çocuğun dünyaya geldiğini anlattılar. Yahûdi:

-“Beraber gidelim ben çocuğu göreyim” dedi. Yahûdi’yi Âmine’nin evine götürdüler. Rasûlüllah’ın (s.a.v.) annesine dediler ki: Oğlunu bize göster. O da gösterdi. Sırtını açtılar, sırtındaki beni gördü ve Yahûdi bayıldı. Ayılınca dediler ki: Vah sana! Ne oluyor? Yahûdi:

-“Allah’a yemin ederim ki, nübüvvet İsrailoğullarından gitmiştir. Ey Kureyş topluluğu! Onu (nübüvveti)siz götürdünüz. Onun haberi doğuda ve batıda yayılacak (atılım ve yenme gücüyle) güçleneceksiniz.”⁷¹²

Hâkim’in Müstedrek’inde “sahih” olduğunu söylediği, Zehebî’nin de muvafakat ettiği hadisin senedi şöyledir:

Muhammed b. Ca’fer el-Fârisî-- Ya’kub b. Süfyân-- Ebû Gassân Muhammed b. Yahyâ el-Kinânî-- Ebî (Yahyâ)-- İbn İshâk-- Hişâm b. Urve -- Ebî (Urve)-- Âişe.

İrbad b. Sâriye es-Sülemi’nin hadisinde bahsedilen “Bunu şöyle açıklayacağım” ifadesini İbn Receb el-Hanbelî şöyle açıklamaktadır:

1. Muhammed (s.a.v.), İbrahim’in (a.s.) duasıdır.⁷¹³ Allah’ın kitabında İbrahim (a.s.) ve İsmail (a.s.) Mekke’de Beyti bina ederken söyledikleri gibi: “**Hani İbrahim, İsmail ile birlikte evin (Kâbe’nin) temellerini yükseltiyor, “Ey Rabbimiz! Bizden kabul buyur! Şüphesiz sen hakkıyla işitensin, hakkıyla bilensin” diyorlardı. Rabbimiz! Bizi sana teslim olmuş kimseler kıl. Soyumuzdan da sana teslim olmuş bir ümmet kıl. Bize ibadet**

⁷¹² Hâkim, Müstedrek, II, 601- 602.

⁷¹³ Letâif, s. 165.

yerlerini ve ilkelerini göster. Tövbemizi kabul et. Çünkü sen, tövbeleri çok kabul edensin, çok merhametli olansın. Rabbimiz! İçlerinden onlara bir peygamber gönder; onlara âyetlerini okusun, kitabı ve hikmeti öğretsin ve onları her kötülükten arındırsın. Şüphesiz, sen mutlak güç sahibisin, hüküm ve hikmet sahibisin.”⁷¹⁴

Bu âyetlerde İbrahim (a.s.) ve İsmail’in (a.s.) dualarında Mekke ve çevresine gönderilmesi istenen peygamberin özellikleri belirtilmiştir. Allah, İbrahim (a.s.) ve İsmail’in (a.s.) dualarını kabul etti ve onların özelliklerini belirttikleri elçiyi gönderdi: **“Andolsun, Allah, mü’minlere kendi içlerinden; onlara âyetlerini okuyan, onları arıtıp tertemiz yapan, onlara kitab ve hikmeti öğreten bir peygamber göndermekle büyük bir lütufta bulunmuştur. Oysa onlar, daha önce apaçık bir sapıklık içinde idiler.”**⁷¹⁵

İbrahim (a.s.) ve İsmail’in (a.s.) dualarında özellikleri belirtilen ve gönderilen peygamber Hz. Muhammed’den (s.a.v.) başkası değildir.

“İbrahim’in (a.s.) oğullarından İshâk (a.s.) soyundan İsrailoğullarının peygamberleri gönderildi. İsmail’in (a.s.) soyundan da Arapların arasından Mekke’de Muhammed’den (s.a.v.) başka elçi gönderilmedi.”⁷¹⁶

2. İsâ (a.s.) Muhammed’in (s.a.v.) müjdecisidir. İsâ (a.s.), İsrailoğullarının son peygamberidir:⁷¹⁷ **“Hani, Meryem oğlu İsâ, “Ey İsrailoğulları! Şüphesiz ben, Allah’ın size, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek, Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim” demişti. Fakat (gelişini İsâ’nın haber verdiği) elçi onlara apaçık mucizeleri getirince, “Bu, apaçık bir sihirdir” dediler.”**⁷¹⁸

⁷¹⁴ el-Bakara, 2/127- 129.

⁷¹⁵ Âl-i İmrân, 3/164.

⁷¹⁶ *Letâif*, s. 166.

⁷¹⁷ *Letâif*, s. 170.

⁷¹⁸ es-Saf, 61/6.

3. Muhammed (s.a.v.) dünyaya gelmeden önce annesinin gördüğü rüya onun peygamberliğine işaret etmektedir. Annesinden çıkan nur Şam'ın saraylarını aydınlatmıştı. Peygamberlerin anneleri zaten böyle rüyalar görürlerdi.⁷¹⁹

Rasûlullah'ın (s.a.v.) doğduğu ayda ihtilâf edilmiştir. Abdullah b. Amr'dan 'sahih' olmayan bir senetle rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) ramazan ayında doğmuştur. Receb ayında doğduğu söylenmişse de bu doğru değildir. Âlimler arasında meşhur olan görüşe göre Rasûlullah (s.a.v.) rabîulevvel ayında doğmuştur. İbnü'l-Cevzî ve başkaları rabîulevvel ayında doğduğunda ittifak olduğunu söylemişlerdir. Bu cumhûru ulemânın da görüşüdür.

Rabîulevvel ayının kaçında doğduğunda ihtilaf edilmiştir: İkinci günü, sekizinci günü, onuncu günü, on ikinci günü, on yedinci günü, on sekizinci günü, ayın bitmesine sekiz gün kala doğduğu söylenmiştir. Cumhûrun görüşüne göre rabîulevvel ayının on ikisinde pazartesi günü doğmuştur. Bu İbn İshâk ve başkalarının görüşüdür.⁷²⁰

Rasûlullah'ın (s.a.v.) doğduğu yıla gelince çoğunluğa göre o, Fil yılında dünyaya gelmiştir. Fil (olayı) günü dünyaya geldi diyenler olsa da bu hayal ürünüdür. Doğru olan Fil yılıdır. Bunda ittifak olduğu da söylenmiştir. Buna muhâlif her görüş vehmden öteye geçemez. Meşhur görüş Fil olayından elli gün sonra doğduğudur. Ayrıca Fil yılından elli beş gün sonra, bir ay sonra, kırk gün sonra, on sene sonra, yirmi üç sene sonra, kırk sene sonra hatta on beş yıl önce doğduğunu söyleyenler bile vardır. Fakat cumhûru ulemâya göre bunlar doğru değildir.⁷²¹

Fil kıssası, Rasûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliği için bir hazırlık; dünyaya gelmesi ve peygamber gönderilmesi için bir sunuştur. Allah Kitabında bu kıssayı şöyle anlatıyor: **“Rabbinin fil sahiplerine ne yaptığını görmedin mi? Onların tuzaklarını boşa çıkarmadı mı? Üzerlerine balçıktan pişirilmiş taşlar atan sürü sürü kuşlar gönderdi. Nihayet onları yenilmiş ekin yaprakları haline getirdi.”**⁷²²

⁷¹⁹ *Letâif*, s. 171.

⁷²⁰ *Letâif*, s. 184- 185.

⁷²¹ *Letâif*, s. 185.

⁷²² el-Fil, 105/1- 5.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) peygamberliğinin hangi ayda başladığında da ihtilâf edilmiştir: Ramazan ayında peygamber olduğu söylenmiştir. Recep ayı olduğu söylenmiştir; fakat bu sahih değildir. Rabîulevvel ayının pazartesi günü ayın sekizinde peygamber olarak gönderildiği söylenmiştir.⁷²³

İsrâ olayının receb ayında meydana geldiği söylenmişse de, bu zayıf kabul edilmiştir. İbrahim el-Harbî ve başkaları İsrâ'nın rabîulevvel ayında meydana geldiğini söylemişlerdir.⁷²⁴

Bu ifadeye göre özellikle Türkiye'de receb ayının 27. gecesini kutlanan Mi'rac Gecesi'nin tarihi doğru değildir. İbn Receb el-Hanbelî isrâ olayının receb ayında olduğuna dâir rivâyeti zayıf kabul etmektedir. O bu olayın rabîulevvel ayında olduğu görüşüne meyletmektedir. Ayrıca –daha önce de belirtildiği gibi- İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde Mi'rac Gecesi'nin faziletiyle ilgili hadis tespit edemedik.

Rasûlullah'ın (s.a.v.) hicrette Medine'ye girmesi de ihtilâfsız rabîulevvel ayında olmuştur; fakat rabîulevvel ayının hangi gününde olduğunda ihtilâf vardır.⁷²⁵

Rasûlullah'ın (s.a.v.) vefâtı rabîulevvel ayının pazartesi günüdür. Bunda ihtilâf yoktur. Pazartesi kuşluk vaktinde Medine'ye hicret ettiği vakitte vefât etti. Güneş battıktan sonra vefât ettiğini söyleyenler varsa da birinci görüş daha doğrudur. Rasûlullah'ın (s.a.v.) rabîulevvel ayının kaçınıcı gününde vefât ettiğinde ihtilâf edilmiştir: Birinci günü, ikinci günü, on ikinci günü, on üçüncü günü diyenler vardır; fakat meşhur olan görüş on ikinci günüdür.⁷²⁶

⁷²³ *Letâif*, s. 188.

⁷²⁴ *Letâif*, s.189. İsrâ ve Mi'rac olayı ile ilgili aslında bir değil birden fazla ihtilaf vardır: "Mi'racın ne zaman meydana geldiği ihtilâflıdır. Bazıları hicretten üç, bazıları bir veya bir buçuk yıl önce meydana geldiğini söylerler. Mi'racın nerede iken meydana geldiğinde de ihtilaf edilmiştir. Bazıları evinde iken, bazıları Mescid-i Nebevî'de iken veya Ümmühânî'nin evinde iken meydana geldiğini anlatırlar. Ruhla veya bedenle mi meydana geldiğini, uyanırken veya uyku halindeyken mi olduğu da ayrıca ayrıca ihtilâflıdır. Hatta bazıları Mi'racın birkaç defa meydana geldiğini kabul ederler, İsrâ ve Mi'racın ayrı olduğunu söylerler. Berki, Ali Himmet-Osman, Keskiöğlü, *Hiz. Muhammed ve Hayatı*, s. 145- 146.

⁷²⁵ *Letâif*, s. 189; Apaydın, Mehmet, *Rasûlullah'ın (s.a.v.) Günlüğü* adlı eserinde bu konudaki farklı rivâyetleri verdikten sonra o Rasûlullah'ın (s.a.v.) 2 Rabîulevvel Cuma günü Mekke'den çıktığını, 12 Rabîulevvel Pazartesi günü Kuba'ya vardığını belirtir. s. 128.

⁷²⁶ *Letâif*, s. 212; Ayrıca bk. Hamidullah, Muhammed, *Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplan* (Tercüme: Kasım Şulul) ÜÜİFD, Sayı: 9, Cilt: 9.

Sonuç olarak rabûlevvel ayı ile ilgili iki hadis inceledik. İncelediğimiz hadisler doğrudan rabûlevvel ayının fazileti veya o ayda yapılması gerekenlerle ilgili değildir. İbn Receb el-Hanbelî'ye göre rabûlevvel ayı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) doğduğu, vefât ettiği, İsrâ ve hicretin olduğu aydır.

İncelediğimiz hadisleri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sıhhat Durumu
3.Rabûlevvel	1	Irbâd b. Sâriye es-Sülemî	<u>Ahmed</u> , Hâkim	Sahih
	2	Âişe	Hâkim	Sahih

4.ŞÂBAN

Kamerî yılın receb ayından sonra, ramazandan önce gelen sekizinci ayın adıdır. Halk arasında üç aylar olarak kabul edilen ayların ikincisidir.

Bu ayın İslâm'dan önce Arab-ı bâide (Âd ve Semûd) döneminde mevâh', Arab-ı âribe devrinde va'1, âdil ya da âzil diye adlandırıldığı, şâban isminin hicrî takvimde yer alan diğer ay adlarıyla birlikte Arab- müsta'ribe döneminde kullanılmaya başlandığı, İslâmiyet'in ortaya çıktığı devirde Araplar'ın bu isimleri kullanmakta olduğu nakledilir.⁷²⁷

İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden şâban ayının faziletiyle ilgili tesbit ettiğimiz hadisler şu başlıklar altında incelenecektir:

4.1. Amellerin âlemlerin Rabbine yükseltildiği ay

Ahmed ve Nesâî'nin tahriç ettiği hadiste Üsâme b. Zeyd'den (r.a.) şöyle rivâyet edildi: (1)

كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصُومُ الْأَيَّامَ يَسْرُدُ حَتَّى يُقَالَ: لَا يُفْطِرُ، وَيُفْطِرُ الْأَيَّامَ حَتَّى لَا يَكَادَ أَنْ يَصُومَ إِلَّا يَوْمَيْنِ مِنَ الْجُمُعَةِ، إِنْ كَانَ فِي صِيَامِهِ، وَإِلَّا صَامَهُمَا، وَلَمْ يَكُنْ يَصُومُ مِنْ شَهْرِ مِنَ الشُّهُورِ مَا يَصُومُ مِنْ شَعْبَانَ، فَقُلْتُ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ تَصُومُ لَا تَكَادُ أَنْ تُفْطِرَ، وَتُفْطِرَ حَتَّى لَا تَكَادَ أَنْ تَصُومَ إِلَّا يَوْمَيْنِ إِنْ دَخَلَ فِي صِيَامِكَ وَإِلَّا

⁷²⁷ Yaşaroğlu, M. Kâmil, "Şâban", *DİA*, XXXVIII, 207.

صُمَّتَهُمَا قَالَ: " أَيُّ يَوْمَيْنِ؟ " قَالَ: قُلْتُ: يَوْمُ الْاِثْنَيْنِ، وَيَوْمُ الْخَميسِ. قَالَ: " ذَانِكَ يَوْمَانِ تُعْرَضُ فِيهِمَا الْأَعْمَالُ عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، وَأُحِبُّ أَنْ يُعْرَضَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ " قَالَ: قُلْتُ: وَلَمْ أَرَكَ تَصُومُ مِنْ شَهْرٍ مِنَ الشُّهُورِ مَا تَصُومُ مِنْ شَعْبَانَ قَالَ: ذَاكَ شَهْرٌ يَغْفُلُ النَّاسُ عَنْهُ بَيْنَ رَجَبٍ وَرَمَضَانَ، وَهُوَ شَهْرٌ تُرْفَعُ فِيهِ الْأَعْمَالُ إِلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ، فَأُحِبُّ أَنْ يُرْفَعَ عَمَلِي وَأَنَا صَائِمٌ "

"Rasûlullah (s.a.v.), bazen günlerce peşpeşe oruç tutar, artık orucu hiç bırakmayacak denilirdi. Bazen de günlerce oruç tutmaz, o zaman da neredeyse hiç oruç tutmayacak denilirdi. Oruç tuttuğu günler arasında cuma günü ister yer alsın ister yer almasın iki günde orucunu tutardı. Şâban ayında oruç tuttuğu kadar başka hiçbir günde oruç tutmazdı. Ben:

-“Ey Allah’ın Rasûlü! Sen, bazen hiç bırakmayacakmış gibi oruç tutuyorsun, bazen de hiç oruç tutmuyor gibi oluyorsun; ama iki gün mutlaka tutuyorsun” dedim. Rasulullah (s.a.v.):

-“ O iki gün hangi günlerdir?” dedi. Ben:

- Pazartesi ve perşembe, dedim. Rasulullah (s.a.v.):

-“Bu iki gün, amellerin âlemlerin Rabbi’ne arzedildiği gündür. Ben, amelimin oruçluyken arzedilmesini severim” dedi.

“Ey Allah’ın Rasûlü! Şâban ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?) diye sordum. Şu cevabı verdi:

“Bu (şâban ayı) receb ayı ile ramazan ayı arasında insanların gafil oldukları bir aydır. Halbuki o, amellerin âlemlerin Rabbine yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amellerimin yükseltilmesini arzu ederim.”⁷²⁸

Bu hadis Ahmed b. Hanbel’de aynen geçmektedir.⁷²⁹ Nesâî de ise şöyledir:

⁷²⁸ Letâif, s. 236.

⁷²⁹ Ahmed b. Hanbel, V, 201.

“Ey Allah’ın Rasûlü! Şâban ayında tuttuğun kadar başka aylarda oruç tuttuğunu göremiyorum (sebebi nedir?) diye sordum. Şu cevabı verdi:

*“Bu (şâban ayı) receb ayı ile ramazan ayı arasında insanların gafil oldukları bir aydır. Halbuki o, amellerin âlemlerin Rabbine yükseltildiği bir aydır. Ben, oruçlu olduğum halde amellerimin yükseltilmesini arzu ederim.”*⁷³⁰

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde hadisin isnadı şöyledir: Abdurrahman b. Mehdi-- Sâbit b. Kays Ebü’l-Gusn-- Ebû Saîd el-Makburî-- Üsâme b. Zeyd.

Nesâî’de hadisin isnadı şöyledir: Amr b. Ali-- Abdurrahman-- Sâbit b. Kays Ebü’l-Gusn (Şeyhun min ehli’l-Medine)-- Ebû Saîd el-Makburî-- Üsâme b. Zeyd.

Görüldüğü gibi hadisin her iki eserde de isnâdı aynıdır. Bu isnad ‘hasen’dir. Sâbit b. Kays Ebü’l-Gusn’un ismi Keysân’dır. Şuayb Arnaûd onun hakkında ‘sadûk’ ‘hasenü’l-hadis’* demekte ve diğer râvilerin sika/güvenilir ve Şeyhân’ın râvilerinden olduklarını belirtmektedir.⁷³¹

Câhiliye döneminde Mekkeli müşrikler receb ayını savaşmanın yasak olduğu haram aylardan sayıyorlardı. İslâmiyet döneminde de bu gelenek devam etti. Daha sonra Müslümanlar kendisinde Kur’an’ın indiği ve içinde bin aydan hayırlı olan ramazan ayına önem vermeye başladılar. Aynı zamanda câhiliye döneminden kalma bir âdet olarak receb ayına da önem verilmeye devam edilince ikisi arasındaki şâban ayı ihmal edildi. Halbuki o, İslâmiyette önem verilen ve kendisinde oruç tutulan ramazan ayından sonraki faziletli bir aydır. Ramazan ayına hazırlık için özellikle şâban ayının oruçlu geçirilmesi iyi olur. Bu, tıpkı farz namazlardan önce kılınan sünnet namazlar gibidir. Doğrusunu Allah bilir.

4.2. Ölüm meleğine kimin ruhunu alacağını yazıldığı ay

(2) Âişe (r.a.) dedi ki: Rasûlüllah (s.a.v.) en fazla şâban ayında oruç tutardı. Dedim ki:

⁷³⁰ Nesâî, Savm,70.

* Hasenü’l-hadis: : Ta’dilin, Zehebî ve Irâkî’ye göre dördüncü, Sehâvî’ye göre altıncı mertebesinde bulunan bir râvi hakkında kullanılan bir sığa. Böyle bir râvinin rivâyet ettiği hadis, başka bir senedinin olup olmadığını araştırmak ve ona göre değerlendirmek üzere yani i’tibar için alınır. Aydınlı, *a.g.e.*, s.112.

⁷³¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXXVI, 86, (Hadis no:21753).

“Ey Allah’ın Rasûlü! En fazla şâban ayında oruç tuttuğunu görüyorum” dedi ki:

: يَا عَائِشَةُ إِنَّهُ يُكْتُبُ فِيهِ لِمَلِكِ الْمَوْتِ مَنْ يَقْبِضُ فَأَنَا أَحِبُّ أَلَا يُنْسَخَ اسْمِي إِلَّا وَأَنَا صَائِمٌ*

“Ey Âişe! *Bu ayda ölüm meleğine kimin canını alacağı yazılır. Ben de ancak oruçlu iken ismimin yazılmasını isterim.*”⁷³²

İbn Receb el-Hanbelî bu hadisin Âişe’den ‘zayıf’ bir isnadla rivâyet edildiğini; ancak ‘mürsel’ olarak rivâyet edildiğine dâir görüşün daha isabetli olduğunu belirtmektedir.⁷³³

Bu hadis Ebû Ya’la’nın *Müsned*’inde geçmekte olup senedi şöyledir: Süveyd b. Saîd—Müslim b. Hâlid—Tarîf—Yahyâ b. Ebî Kesîr—Ebû Seleme—Ebû Hüreyre—Âişe.

Müslim b. Hâlid b. Saîd Ebû Hâlid ez-Zencî hakkında Ali el-Medinî, ‘leyse bi şey’; Ebû Hâtim er-Râzî, ‘Lâ yuhteccu bih’; Nesâî, ‘zayıf’; Ebû Zür’a er-Râzî, ‘munkeru’l-hadis’; Yahyâ ‘sika’ demektedir.⁷³⁴ Sonuç olarak, Müslim b. Hâlid’den ötürü Ebû Ya’la’nın rivâyet ettiği hadis ‘zayıf’ tır.

Mürsel bir hadiste şâban ayının yarısındaki gecede “*Bir kişinin evleneceği kişi, doğacak çocuğu, hatta o çocuğun ismi, ölecekler listesinde olup olmayacağı da belli olur*”⁷³⁵ denmektedir.

4.3. Ramazan ayından sonra oruç tutmanın en faziletli olduğu ay

İbn Receb el-Hanbelî’nin Nesâî’de⁷³⁶ geçtiğini belirttiği rivâyette Âişe (r.a.), Rasûlüllah’ın (s.a.v.) orucundan şöyle bahsetmektedir: (3)

⁷³² Ebû Ya’la, *Müsned*, VIII, 311 (Hadis no: 4911); Ayrıca; *el-Mehâmilî*, Emâlî, I, 34 (Hadis no: 33); Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III,192: Farklı bir senedle İbn Ebî Hatim, *el-İlel*, III, 167 (Hadis no: 779). el-İlel’de sened şöyledir: Abdulvâhid—el-Huseyin b. İsmail—Ali b. Ahmed el-Cevâhirî—Abdurrahman b. Abdülmelik el-Hizâmî—İsmail b. Kays b. Sâd b. Zeyd b. Sâbit—Hişam b. Urve—Urve—Âişe.

⁷³³ *Letâif*, s. 256.

⁷³⁴ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbu’d-duafâ*, III, 117, (Hadis no: 3305).

⁷³⁵ Deylemî, *el-Firdevs*, II, 73 (Hadis no: 2410); İbn Kesîr, *Tefsîr*, VII, 246.

⁷³⁶ *Letâif*, s.247.

«كَانَ أَحَبَّ الشُّهُورِ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَصُومَهُ شَعْبَانُ، بَلْ كَانَ يَصِلُهُ بِرَمَضَانَ»

“Rasûlüllah’ın (s.a.v.) oruç tutmayı en çok sevdiği ay şâbandır. Hatta onu oruçlu geçirerek ramazan ayına ulaşırdı.”⁷³⁷

Nesâî’de senedi şöyledir: Rabia b. Süleyman-- İbn Vehb-- Muâviye b. Sâlih--Abdullah b. Ebî Kays—Âişe.

Ebû Dâvûd’da senedi şöyledir: Ahmed b. Hanbel—Abdurrahman b. Mehdî—Muâviye b. Sâlih—Abdullah b. Ebî Kays—Âişe.

Her iki eserde de hadisin senedi hemen hemen aynıdır. Muhammed Nâsıruddin Elbânî, Ebû Dâvûd’da geçen hadis hakkında şöyle demektedir: “İsnadı sahih ve Müslim’in şartına uygundur.” Hadisin Nesâî’deki isnadı içinse ‘sahih’ demektedir. İbn Huzeyme, Hâkim ve Zehebî de bu hadisi ‘sahih’ kabul etmişlerdir.⁷³⁸

Tirmizî’de Enes’ten (r.a.) rivâyet edilen bir hadis de şöyledir: Rasûlüllah’a (s.a.v.): (4)

«أَيُّ الصَّوْمِ أَفْضَلُ بَعْدَ رَمَضَانَ؟ فَقَالَ: «شَعْبَانُ لِتَعْظِيمِ رَمَضَانَ»

-“Ramazan ayından sonra hangi ayda oruç tutmak daha faziletlidir?” diye soruldu. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Ramazan ayına hürmeten şâban ayında.”⁷³⁹

Tirmizî’de aynı şekilde geçen hadisin devamında şu ilâve de vardır: “Hangi sadaka daha faziletlidir?” sorusuna Rasûlüllah (s.a.v.):

«صَدَقَةٌ فِي رَمَضَانَ»

“Ramazanda verilen sadaka” cevabını verdi.⁷⁴⁰

⁷³⁷ Ebû Dâvûd, Savm, 57; Nesâî, Savm,70.

⁷³⁸ Elbânî, *Sahîhu “Ebû Dâvûd”*, VII, 190.

⁷³⁹ *Letâif*, s. 248. Şâban ayı ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü’l-evkât*, s. 111- 117.

⁷⁴⁰ Tirmizî, Zekât, 28.

Tirmizî’de hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. İsmail-- Mûsâ b. İsmail-- Sadaka b. Mûsâ-- Sâbit—Enes.

Tirmizî, bu hadis hakkında ‘garib’ der ve senetteki Sadaka b. Mûsâ’nın hadis ehline kuvvetli görülmediğini söyler. Suyûtî de hadisin ‘zayıf’⁷⁴¹ olduğunu belirtmiştir. İbn Receb el-Hanbelî’nin belirttiğine göre de hadisin senedinde zayıflıklar vardır.⁷⁴²

Muharrem ayını incelerken görüldüğü gibi “Ramazandan sonra oruç tutmanın en faziletli olduğu ay” başlığında incelenen Müslim’de geçen Ebû Hüreyre (r.a.) hadisiyle, yukarıda Tirmizî’de geçen Enes (r.a.) hadisi arasında bir tenâkuz yok mu? Buna İbn Receb el-Hanbelî şu şekilde cevap vermektedir:

“Şâfiî ve başkalarının kuvvetli olmayan delillerle açıkladığı gibi, Allah’ın ayı muharremde oruç tutmak şâban ayında oruç tutmaktan daha faziletlidir. Gerçek ise bunun hilâfinadır. Doğrusu; şâban ayında oruç tutmak haram aylarda oruç tutmaktan daha faziletlidir. Buna Tirmizî’nin Enes’den (r.a.) rivâyet ettiği şu hadis delâlet etmektedir: Rasûlullah’a (s.a.v.) Ramazan ayından sonra hangi ayda oruç tutmak daha faziletlidir? diye soruldu. O: “*Ramazanı ta’zim için şâbanda.*” buyurdu.”⁷⁴³

İbn Receb el-Hanbelî delil olarak kullandığı bu hadis için senedi ‘zayıf’⁷⁴⁴ demesine rağmen yine de delil olarak kullanmaktadır. Ebû Hüreyre hadisiyle Enes hadisi arasını şöyle bulmaya çalışır:

“Farz namazlardan önce ve sonra kılınan “ravâtıp sünnetler” fazilet bakımından farz namazlara dâhildir. Aynı şekilde ramazan ayından önceki ve sonraki aylarda tutulan oruçlar da fazilet bakımından ramazan ayına dâhildir. Böylece ramazan ayından önceki ve sonraki aylarda tutulan oruç, diğer aylara göre daha faziletlidir. Ebû Hüreyre (r.a.) rivâyetindeki “*Ramazandan sonra en faziletli oruç muharrem ayında tutulan oruçtur*” ifadesi mutlak

⁷⁴¹ Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, 1,50.

⁷⁴² *Letâif*, s. 248.

⁷⁴³ Tirmizî, *Zekât*, 28.

⁷⁴⁴ *Letâif*, s. 248.

olarak nâfile oruca hamledilir. Bazı Şâfiî'lerin aksine bu cumhûrun görüşüdür. Doğrusunu Allah bilir.”⁷⁴⁵

Ebû't-Tayyib es-Sindî (1140/1728) meseleye bir başka açıdan bakarak iki hadis arasında tenâkuz görmez: “Mutlak olarak söylenince, ramazandan sonra muharrem ayında tutulan orucun; ramazan ayının orucuna ta'zim kastedilince şâban ayında tutulan orucun efdâl olması caizdir.”⁷⁴⁶

Sonuç olarak, şâban ayı ile ilgili üç başlık altında dört hadis inceledik. İncelediğimiz hadislerden ikisi Âişe'den, birisi Üsâme'den, birisi de Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilmiştir. Bu hadislerden 1 hadis sahih; bir hadis hasen; 2 hadis de zayıftır.

İncelediğimiz hadisleri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
4.Şâban	1	Üsâme	Ahmed, Nesâî	Hasen
	2	Âişe	Ebû Ya'lâ	Zayıf
	3	Âişe	Nesâî, Ebû Dâvûd	Sahih
	4	Enes b. Mâlik	Tirmizî	Zayıf

5. RAMAZAN

Kur'an-ı Kerim'in nâzil olduğu aydır. Üç ayların sonuncusudur. “Kameri aylardan peş peşe gelen üç ay olan receb, şâban ve ramazan ayları, Müslüman halkın ortak hafızasında “üç aylar” olarak şöhret bulsa da, bu “nassî” olmaktan çok “hissî” bir kavramdır.”⁷⁴⁷

Ramazan ayı cahiliye döneminde de bilinen bir aydı. Cahiliye döneminde kendisine bir kutsiyet atfedilmemiş, yani kan dökülmesi ve savaşılmaması yasak edilmemişti. Bu ayın ayrıcalıklı olması İslâmiyetle birlikte oldu. Bu ay on iki ay içinde ismi Kur'an'da anılan tek

⁷⁴⁵ Letâif, s. 249.

⁷⁴⁶ Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, IX, 66.

⁷⁴⁷ Bulut, Ahmet, *Ramazanı Nasıl İhyâ Ederim?*, s. 9.

aydır.⁷⁴⁸ Kur'an'ın bu ayda indirilmesi, bin aydan hayırlı kadir gecesinin bu ayda olması, İslâmiyetin temel ibadetlerinden birisi olan orucun bu ayda tutulması,⁷⁴⁹ terâvih kılınması, mukâbele okunması, iftar yapılması, sahura kalkılması, itikâfa girilmesi ve fitır sadakasının bu ayda verilmesi gibi ibadetlerin bu ayda yapılması, İslam dininin dolayısıyla Müslümanların bu aya ayrı bir önem vermesine neden olmuştur

Ramazan ayı bütün hayırları ve bereketleri içerisinde toplamıştır. Yıl içerisinde kişiye ulaşan her bereket ve hayır, sonsuz olan ramazan ayının bereket denizinden bir damladır. Bu ayda oluşan birlik, yıl boyunca oluşacak birliğin sebebidir. Bu ayda oluşan tefrika/ayrılık, yıl boyunca oluşacak tefrikanın sebebidir.⁷⁵⁰

Kendisine verilen önemden dolayı bu ay halk arasında “On bir ayın sultanı” ve “Şehr-i Mübârek” (Mübârek Ay) olarak kabul edilmiştir. Ramazan ayı Müslümanların değerlendirmek için adeta yarış yaptığı en önemli aydır.

Ramazan ayının faziletiyle alakalı İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden birçok hadis tesbit ettik. Onların her biri ramazan ayının farklı bir yönüne işaret etmektedir. İbn Receb ramazan ayı ile ilgili fazlaca materyal tespit ettiği için ramazan ayının fazileti ve onda yapılması gereken ibadet ve zikirleri müstakil bir kitapta toplamıştır. İsmi “*Bugyetü'l-insan fi vezâifu ramazan*” dır. Bu kitap bizim kullandığımız nüshada *Letâifü'l-maârif*'in bölümüdür.

Bu ve diğer eserlerinden ramazan ayıyla ilgili tespit ettiğimiz hadisler farklı başlıklar altında şu şekilde incelenecektir:

5.1. Mübârek bir ay

Ramazan ayı gelince bazı değişimler olmaktadır. Bunlardan bazısı, semâ kapılarının açılması, cehennem kapılarının kapanması, şeytanların zincire vurulması vb.

Ahmed b. Hanbel ve Nesâî'nin Ebû Hüreyre'den rivâyet ettiğine göre⁷⁵¹ Rasûlüllah (s.a.v.), ramazan ayı girince ashâbını müjdeler ve şöyle derdi: (1)

⁷⁴⁸ el-Bakara, 2/185.

⁷⁴⁹ el-Bakara, 2/183.

⁷⁵⁰ İmâm Rabbânî, *Mektûbât*, s. 57- 58, (4. Mektup).

⁷⁵¹ *Letâif*, s. 279.

" قَدْ جَاءَكُمْ رَمَضَانُ، شَهْرٌ مُبَارَكٌ، افْتَرَضَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ صِيَامَهُ، تُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، وَتُعَلَّقُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَحِيمِ،
وَتُعَلَّقُ فِيهِ الشَّيَاطِينُ، فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ، مَنْ حُرِمَ خَيْرَهَا، فَقَدْ حُرِمَ "

“Ramazan ayı gelmiştir. O mübârek bir aydır. Allah o ayda size orucu farz kıldı. O ayda cennet kapıları açılır; cehennem kapıları kapanır ve şeytanlara zincire vurulur. Onda bin aydan hayırlı bir gece vardır. Kim Kadir Gecesinde hayırdan mahrum kalırsa, her hayırdan mahrum kalmıştır.”⁷⁵²

Ahmed b. Hanbel’de hadisin isnadları şöyledir: İsmail-- Eyyûb-- Ebû Kılâbe-- Ebû Hüreyre / Affân-- Hammad b. Zeyd-- Eyyûb-- Ebû Kılâbe-- Ebû Hüreyre.

Nesâî’de ise hadisin senedi şöyledir: Bişr b. Hilâl—Abdülvâris-- Eyyûb-- Ebû Kılâbe--Ebû Hüreyre.

Hadisin Ahmed b. Hanbel’de iki; Nesâî’de bir senedi vardır. İsnadların baş tarafındaki ilk üç râvi yani Ebû Hüreyre, Ebû Kılâbe ve Eyyûb aynıdır. “Hadisin isnadı ‘sahih’dir. Râvileri Şeyhân’ın râvilerindedir. Ebû Kılâbe’nin ismi Abdullah b. Zeyd el-Cermî’dir onun Ebû Hüreyre’den rivâyeti ‘mürsel’dir. Ahmed b. Hanbel’deki birinci senedde geçen İsmail ise İbn Uleyye diye bilinen İbn İbrahim’dir. Eyyûb ise İbn Ebî Temîme es-Sahtiyânî’dir.”⁷⁵³

Bu hadis ile ilgili bazı âlimler dediler ki: Bu hadis ramazan ayı dolayısıyla insanların birbirlerini tebrik edebileceğine delildir.⁷⁵⁴

⁷⁵² Ahmed b. Hanbel, II, 230, 385, 425; Nesâî, Savm, 3.

⁷⁵³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XII, 59; XIV, 541-542, (Hadis no:7148,8991).

⁷⁵⁴ İbn Receb el-Hanbelî’nin de belirttiği gibi bu hadis bazı âlimlere göre ramazan ayı dolayısıyla insanların birbirlerini tebrik edebileceğine işaret etmektedir. Özellikle Türkiye’de çok yaygın olan bir uygulama şudur: Cuma günü “Cumanız mübârek olsun”; mübârek gecelerde “Geceniz mübârek olsun” vb. tebrikler... Yine namazlardan sonra cami cemaatinin birbirleriyle tek tek tokalaşarak “Allah kabul etsin” vb. uygulamaları günlük hayatımızda hemen hemen hepimiz yaşadık ve yaşamaya devam etmekteyiz. Böyle bir uygulama sünnet midir? Bid’at midir? Böyle yapmanın sünnetle veya bid’atlıkla ilgisi olmadığı kanaatindeyim. Belki ‘mubahtır’ denebilir. Bununla ilgili el-Kamûlî, *Fi’l-cevâhir* adlı eserinde şöyle demektedir: “Şu anda insanların yaptığı gibi bayramın gelmesi, yeni yılın girmesi ve yeni bir ayın girmesiyle ilgili sahâbenin birisinden bir rivâyet görmedim.” Münzirî de Ebû’l-Hasen el-Makdisî’den böyle yapmanın hükmüyle ilgili şunu aktarmaktadır: “İnsanlar bu konuda farklı farklı düşünüyorlar. Böyle yapmak sünnet veya bid’at değil; mubahtır.” ez-Zürkânî, *Şerhu’z-Zürkânî*, XI, 223.

5.2. Ayların efendisi

Rasûlüllah (s.a.v.): “Ayların efendisi ramazan ayı geldi. O hoş geldi, sefa getirdi”⁷⁵⁵ buyurmuştur.

İbn Receb el-Hanbelî'nin kaynağını belirtmeden verdiği bu hadisi onun verdiği şekliyle temel hadis kaynaklarında bulamadık. İlk kısmı kaynaklarda var; fakat son kısmı farklıdır. Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre: “Ayların efendisi ramazan, saygı bakımından en büyüğü ise zilhicce ayıdır.”⁷⁵⁶ Abdullah b. Mes'ûd rivâyetinde ise: “Ayların efendisi ramazan, günlerin efendisi cuma günüdür.”⁷⁵⁷ şeklindedir.

Bu hadisi İbn Receb el-Hanbelî'nin verdiği şekilde Ebû Tâhir es-Silefî'nin (576/1180) *İntihâb* adlı eserinde biraz daha ayrıntılı bir şekilde bulabildik. Hadis İbn Abbâs'tan rivâyet edilmiştir. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (2)

«أَتَاكُمْ شَهْرُ رَمَضَانَ، أَتَاكُمْ سَيِّدُ الشُّهُورِ، فَمَرَحَبًا وَأَهْلًا بِشَهْرِ مَصْحَةٍ وَأَجْرٍ وَخَيْرٍ، وَهُوَ شَهْرُ الصَّبْرِ، تُغَلُّ فِيهِ الشَّيَاطِينُ، وَتَنْزَلُ فِيهِ الرَّحْمَةُ، وَتُبْسَطُ فِيهِ التَّوْبَةُ، وَتُغْلَقُ فِيهِ أَبْوَابُ النَّارِ، وَتُفْتَحُ فِيهِ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ»

“Ayların efendisi, ramazan ayı geldi. Sihat, mukâfât ve hayır ayı hoş sefa getirdi. O sabır ayıdır. O ayda şeytanlar zincire vurulur, rahmet iner, çokça tevbe edilir, cehennem kapıları kapanır ve cennet kapıları açılır.”⁷⁵⁸

Hadisin senedi şöyledir: Ebû Ya'kûb İshâk b. Ebî İshâk—Abdüssamed b. Muhammed b. Ahyed el-Mervezî—Muhammed b. Ahmed b. el-Mervezî—İbrahim b. Muhammed b. Cibrîl—Ahmed b. Muhammed b. Yahyâ—Ahmed b. Hafs—Mansûr b. Ca'fer—Nehşel b. Saîd—ed-Dihâk b. Muzâhim—İbn Abbâs.

⁷⁵⁵ Letâif, s.279

⁷⁵⁶ Beyhakî, *Fezâilü'l-evkât*, I, 335; *Şuabü'l-İmân*, V, 310. . Hadisin senedi şöyledir: Ali b. Abdilazîz—Ebû Nuaym—Ebû İshâk—Ebû Ubeyde—Abdullah b. Mes'ûd.

⁷⁵⁷ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebîr*, IX, 205. Hadisin senedi şöyledir: Ebû Amr Muhammed el-Hüseyn b. Muhammed b. el-Heysem—Ahmed b. Mahmud b. Hırzâz el-Kâzerûnî—Mûsâ b. İshâk el-Ensârî—Hâlid b. Yezîd b. Abdilmelik—Safvân b. Süleym—Atâ b. Yesâr—Ebû saîd el-Hudrî.

⁷⁵⁸ Ebû Tâhir es-Silefî, *İntihâb*, I, 20, (Hadis no:19).

Yahyâ b. Saîd, ed-Dihâk b. Muzâhim hakkında şöyle demektedir: “Şu‘be, ed-Dihâk b. Muzâhim’den hadis rivâyet etmezdi; çünkü o ed-Dihâk’ın İbn Abbâs’la karşılaştığını asla kabul etmemektedir.”⁷⁵⁹

Bu hadisin bazı kaynaklarda Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah İbn Mes’ûd rivâyetleri de vardır. Kaynaklarda geçtiği şekliyle Ebû Saîd el-Hudrî’nin rivâyet ettiği hadisi Bezzâr rivâyet etmiştir, senesinde Hâlid b. Yezîd b. Abdülmelik vardır. Abdullah b. Mes’ûd rivâyetini ise Taberânî *el-Kebir*’inde rivâyet etmiştir, senetteki Ebû Ubeyde, babasından bu hadisi duymamıştır.⁷⁶⁰

Hâlid b. Yezîd b. Abdülmelik b. Muğîre b. Nevfel Ebû Hâlid el- Haşimî el-Nevfelî el-Medenî hakkında Ahmed b. Hanbel ‘indehû menâkir’; Yahyâ, Dârekutnî ve Buhârî ‘zayıf’; Ebû Hâtîm er-Râzî ‘munkeru’l-hadis cidden’; Nesâî ‘metrûku’l-hadis’ demektedir.⁷⁶¹

Ayların efendisi başlığı altında incelediğimiz hadisi İbn Receb el-Hanbelî’nin verdiği şekliyle kaynaklarda tesbit edemedik. Gerek İbn Receb el-Hanbelî’nin verdiği hadis, gerekse baş kısmı İbn Receb el-Hanbelî’nin verdiği hadise uygun verdiğimiz hadislere göre ramazan ayı ayların efendisidir. Verilen hadis zayıftır.

5.3. Kutsal kitapların indiği ay

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde⁷⁶² Vâsile b. el-Eska’dan rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (3)

" أَنْزَلْتُ صُحُفَ إِبْرَاهِيمَ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي أَوَّلِ لَيْلَةٍ مِنْ رَمَضَانَ، وَأَنْزَلْتُ التَّوْرَةَ لِسِتِّ مَضِينٍ مِنْ رَمَضَانَ،
وَالْإِنْجِيلَ لثَلَاثَ عَشْرَةَ خَلَّتْ مِنْ رَمَضَانَ، وَأَنْزَلَ الْفُرْقَانَ لِأَرْبَعٍ وَعِشْرِينَ خَلَّتْ مِنْ رَمَضَانَ "

⁷⁵⁹ İbn Adî, Ebû Ahmed b. Cürcânî, *el-Kâmil fî duafâi’r-ricâl*, V, 150.

⁷⁶⁰ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 140.

⁷⁶¹ İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, IV, 211.

⁷⁶² *Letâif*, s.316; *Ravâiu’t-tefsîr*, II, 605.

“İbrahim’in (a.s.) sahifeleri ramazan ayının ilk gecesinde indirildi. Tevrat ramazan ayının altısında indirildi. İncil ramazan ayının on üçünde indirildi. Kur’an da ramazan ayının yirmi dördünde indirildi.”⁷⁶³

Hadisin senedi şöyledir: Ebû Saîd mevlâ Beni Hâşim—İmrân Ebü’l-Avvâm—Katâde—Ebü’l-Melîh—Vâsıla b. el-Eska’.

Bu hadis ‘zayıf’tır. Zira İmrân el-Kattân rivâyette tek kalmıştır. İsmi Abdurrahman b. Abdullah olan Ahmed b. Hanbel’in hocası Ebû Saîd hariç diğerleri Şeyhan’ın râvilerinden olup sika/güvenilirdirler.⁷⁶⁴

Bu hadise göre İbrahim’in sahifeleri, İncil, Tevrat ve Kur’an-ı Kerim ramazan ayında inmişlerdir. Kur’an-ı Kerim’in Ramazan ayında indiği âyetle sabittir. **“(O sayılı günler), insanlar için bir hidayet rehberi, doğru yolu ve hak ile batılı birbirinden ayırmanın apaçık delilleri olarak Kur’an’ın kendisinde indirildiği Ramazan ayıdır.”**⁷⁶⁵

Ramazan ayı aynı zamanda Rasûlüllah’ın (s.a.v.) Cebrail’e (a.s.) Kur’an’ı arz ettiği aydır. “Rasûlüllah (s.a.v.) her yıl ramazan ayında Cibril’e (a.s.) Kur’an’ı arz ederdi. Vefât ettiği yıl iki defa arz etti.”⁷⁶⁶

5.4. Yardımlaşma ayı

İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’inde Selman el-Fârisî’den merfû olarak rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (4)

“O, yardımlaşma ayıdır. O ayda Mü’minin rızkı artar. Kim bir oruçluyu iftar ettirirse günahları için bir bağışlanma olur ve cehennem azabından korur. Şu da var ki, iftâr ettirenin sevabından bir şey eksilmez.” buyurdu. Dediler ki:

-Ey Allah’ın Rasûlü! Her birimiz oruçluyu iftar ettirecek bir şey bulamıyoruz? Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

⁷⁶³ Ahmed b. Hanbel, IV, 107; Katâde’nin Vâsıla’dan bir başka rivâyetinde “Zebur, ramazan ayının on ikisinde indirildi” ilavesi vardır. Kurtubî, *el-Câmî li ahkâmî’l-Kur’an*, XVI, 126.

⁷⁶⁴ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XXVIII, 191, (Hadis no:16984).

⁷⁶⁵ el-Bakara, 2/185.

⁷⁶⁶ Buhârî, Menâkıb,25; Müslim, Fedâil, 50;Fedâilu’s-Sahâbe, 98,99; İbn Mâce, Cenâiz, 64.

“Allah bu sevabı, oruçluya bir yudum süt içirene, bir hurma yedirene veya biraz su ikram edene de verir. Kim bu dünyada bir oruçluyu doyurursa, Allah kıyamet günü ona benim havuzumdan su içirir, bir daha susamaz ve nihayet cennete girer.”⁷⁶⁷

Hadis bazı kaynaklarda farklılıklarla şöyle geçmektedir: Selman el-Fârisî’den rivâyet edildiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şâban ayının sonunda hutbede şöyle buyurdu:

يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّهُ قَدْ أَظْلَكُمْ شَهْرٌ مُبَارَكٌ فِيهِ لَيْلَةٌ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ فَرَضَ اللَّهُ صِيَامَهُ وَجَعَلَ قِيَامَ لَيْلِهِ تَطَوُّعًا فَمَنْ تَطَوَّعَ فِيهِ بِخَصَلَةٍ مِنَ الْخَيْرِ كَانَ كَمَنْ أَدَّى فَرِيضَةً فِيمَا سِوَاهُ وَمَنْ أَدَّى فِيهِ فَرِيضَةً كَانَ كَمَنْ أَدَّى سَبْعِينَ فَرِيضَةً فَهُوَ شَهْرُ الصَّبْرِ وَالصَّبْرُ ثَوَابُهُ الْجَنَّةُ، وَهُوَ شَهْرُ الْمُوَاسَاةِ وَهُوَ شَهْرٌ يَزَادُ فِيهِ رِزْقُ الْمُؤْمِنِ مَنْ فَطَرَ فِيهِ صَائِمًا كَانَ لَهُ عِتْقُ رَقَبَةٍ وَمَغْفِرَةٌ لِدُنُوبِهِ قِيلَ يَا رَسُولَ اللَّهِ لَيْسَ كُنَّا نَجِدُ مَا نُفْطِرُ بِهِ الصَّائِمَ قَالَ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَعْطِي اللَّهُ تَعَالَى هَذَا الثَّوَابَ مَنْ فَطَرَ صَائِمًا عَلَى مَدَقَّةِ لَبَنٍ أَوْ تَمْرَةٍ أَوْ شَرْبَةِ مَاءٍ وَمَنْ أَشْبَعَ صَائِمًا كَانَ لَهُ مَغْفِرَةٌ لِدُنُوبِهِ وَسَقَاهُ اللَّهُ عِزًّا وَجَلَّ مِنْ حَوْضِي شَرْبَةً لَا يَظْمَأُ حَتَّى يَدْخُلَ الْجَنَّةَ وَكَانَ لَهُ مِثْلُ أَجْرِهِ مِنْ غَيْرِ أَنْ يَنْقُصَ مِنْ أَجْرِهِ شَيْئًا وَهُوَ شَهْرٌ أَوْلُهُ رَحْمَةٌ وَأَوْسَطُهُ مَغْفِرَةٌ وَأَخْرُهُ عِتْقٌ مِنَ النَّارِ وَمَنْ خَفَّفَ فِيهِ عَنْ مَمْلُوكِهِ أَعْتَقَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ

“Ey İnsanlar! Mübârek ayın gölgesi üzerinize düşmüştür. Onda bin aydan hayırlı bir gece vardır. Allah onda orucu farz kılmış, gece ibadetini de tavsiye etmiştir. Kim ramazan ayında nafîle bir ibadet yaparsa, diğer aylarda farz bir ibadeti yapmış gibidir. Kim ramazan ayında farz bir ibadeti yaparsa, diğer aylarda yetmiş farz ibadeti yapmış gibidir. O sabır ayıdır. Sabrın karşılığı da cennettir. O yardımlaşma ayıdır ve o ayda mü’minin rızkı artar. Kim bir oruçluyu iftar ettirirse bir köle azat etmiş gibi olur ve günahları için de bağışlanma olur.” Dediler ki:

-Ey Allah’ın Rasûlü! Hepimiz oruçluyu iftar ettirecek bir şey bulamıyoruz? Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Allah bu sevabı, oruçluya bir yudum süt içirene, bir hurma yedirene veya biraz su ikram edene de verir. Kim bu dünyada bir oruçluyu doyurursa, günahları için bir bağışlanma olur ve Allah kıyamet günü ona benim havuzumdan su içirir, bir daha susamaz nihayet cennete girer. Şu da var ki, ona oruç tutanın ecri gibi vardır. İftâr ettirenin sevabından bir

⁷⁶⁷ Letâif, s. 311.

şey eksilmez. Bu ayın evveli rahmet, ortası mağfiret, sonu ise cehennemden kurtuluştur. Kim emri altındakilerin yükünü o ayda hafifletirse, Allah onu cehennemden kurtarır.”⁷⁶⁸

İsnaddaki Ali b. Zeyd b. Cüd’ân, Ali b. Zeyd b. Abdillâh b. Züheyr Ebû Müleyke b. Cüd’ân Ebû’l-Hasen el-Kuraşî et-Teymî el-Basrî’dir. Tabiîn âlimlerindendir. Hakkında ihtilaf edilmiştir. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel, ‘zayıf’; Ebû Hâtim ‘hadisi yazılır’; Tirmizî ‘sadûk’; Dârekutnî ‘leyyin’ demektir.⁷⁶⁹ İbn Huzeyme’nin *Sahîh*’ine ta’lik yazan el-A’zamî, Ali b. Zeyd b. Cüd’an’dan dolayı isnadı ‘zayıf’ demektir.

5.5. Kulların senenin tamamının ramazan olmasını istedikleri ay

İbn Ebi’d-Dünya’nın tahriç ettiği merfû bir⁷⁷⁰ hadiste ramazan ayı gelince Rasûlüllah (s.a.v):

“Kullar ramazan ayında olan hayrı bilselerdi, senenin tamamının ramazan olmasını isterlerdi.” buyurdu. Huzâa kabilesinden bir adam:

-Ey Allah’ın Nebîsi, anlatmaya devam et, dedi. Rasûlüllah (s.a.v.):

“Ramazan ayının girmesiyle cennet seneden seneye süslenir. Hûriler derler ki: Ey Rabbimiz, bu ayda bizler için kullarından eşler yarat ki, onlarla bizim, bizimle de onların gözleri aydın olsun” buyurdu.⁷⁷¹

İbn Receb el-Hanbelî’nin kısaltarak verdiği hadisin tam metni bazı farklılıklarla şöyledir: (5)

Rasûlüllah (s.a.v) ramazan ayı gelince:

«لَوْ يَعْلَمُ الْعِبَادُ مَا رَمَضَانَ لَتَمَنَّتْ أُمَّتِي أَنْ يَكُونَ السَّنَةَ كُلَّهَا»، فَقَالَ رَجُلٌ مِنْ خِزَاعَةَ: يَا نَبِيَّ اللَّهِ، حَدِّثْنَا، فَقَالَ: «إِنَّ الْجَنَّةَ لَتَزِينُ لِرَمَضَانَ مِنْ رَأْسِ الْحَوْلِ إِلَى الْحَوْلِ، فَإِذَا كَانَ أَوَّلُ يَوْمٍ مِنْ رَمَضَانَ هَبَّتْ رِيحٌ مِنْ تَحْتِ الْعَرْشِ،

⁷⁶⁸ İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 191; İbn Ebi’d-Dünya, *Fezâilu Ramazan*, I, 69, (Hadis no: 41).

⁷⁶⁹ Zehebî, *Mizân*, III, 127- 129.

⁷⁷⁰ *Letâif*, s. 279, 297- 298.

⁷⁷¹ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-’evsat*, VII, 44; *el-Mu’cemü’l-kebîr*, XIII, 37. Hadisin senedi şöyledir: Abdân b. Ahmed— Eyyûb b. Muhammed el-Vezzân—İbn Sevbân—Amr b. Dînâr—İbn Ömer.

فَصَفَقَتْ وَرَقَ الْجَنَّةِ، فَتَنْظُرُ الْحُورُ الْعَيْنُ إِلَى ذَلِكَ، فَيَقْلُنَ: يَا رَبِّ اجْعَلْ لَنَا مِنْ عِبَادِكَ فِي هَذَا الشَّهْرِ أَزْوَاجًا تُقَرُّ أَعْيُنَنَا بِهِمْ، وَتُقَرُّ أَعْيُنُهُمْ بِنَا قَالَ: فَمَا مِنْ عَبْدٍ يَصُومُ يَوْمًا مِنْ رَمَضَانَ إِلَّا زُوِّجَ زَوْجَةً مِنَ الْحُورِ الْعَيْنِ فِي خَيْمَةٍ مِنْ دُرَّةٍ مِمَّا نَعَتَ اللَّهُ: {حُورٌ مَقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ} [الرحمن: 72] عَلَى كُلِّ امْرَأَةٍ سَبْعُونَ حُلَّةً، لَيْسَ مِنْهَا حُلَّةٌ عَلَى لَوْنٍ الْأُخْرَى، تُعْطَى سَبْعُونَ لَوْنًا مِنَ الطَّيْبِ، لَيْسَ مِنْهُ لَوْنٌ عَلَى رِيحِ الْآخِرِ، لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ سَبْعُونَ أَلْفَ وَصَيْفَةٍ لِحَاجَتِهَا، وَسَبْعُونَ أَلْفَ وَصَيْفٍ، مَعَ كُلِّ وَصَيْفٍ صَخْفَةٌ مِنْ ذَهَبٍ، فِيهَا لَوْنٌ طَعَامٍ، تَجِدُ لَأَخِيرِ لُقْمَةٍ مِنْهُ لَذَّةً، لَا تَجِدُ لِأَوَّلِهِ، لِكُلِّ امْرَأَةٍ مِنْهُنَّ سَبْعُونَ سَرِيرًا مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ، عَلَى كُلِّ سَرِيرٍ سَبْعُونَ فِرَاشًا، بَطَانُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ، فَوْقَ كُلِّ فِرَاشٍ سَبْعُونَ أَرِيكَةً، وَيُعْطَى زَوْجُهَا مِثْلَ ذَلِكَ عَلَى سَرِيرٍ مِنْ يَاقُوتِ أَحْمَرَ، مُوشِحٍ بِالذَّرِّ، عَلَيْهِ سِوَارَانِ مِنْ ذَهَبٍ، هَذَا بِكُلِّ يَوْمٍ صَامَهُ مِنْ رَمَضَانَ سِوَى مَا عَمِلَ مِنَ الْحَسَنَاتِ

“Kullar Ramazan ayında olanı bilselerdi; senenin tamamının ramazan olmasını isterlerdi.” buyurdu. Huzâa kabilesinden bir adam:

-Ey Allah'ın Nebîsi, anlatmaya devam et, dedi. Rasûlüllah (s.a.v.):

“Ramazan ayının girmesiyle cennet seneden seneye süslenir. Ramazanın ilk gecesi olduğunda arşın altından bir rüzgar esip, cennetin ağaç yapraklarını sallar. Bu duruma hûrilir bakarlar ve derler ki: Ey Rabbimiz, bu ayda bizlere kullarından eşler yarat ki onlarla bizim, onlarında bizimle gözleri aydın olsun. Sonra Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle devam etti: Allah Teâlâ ramazanda birgün oruçlu olan her bir kuluna: “**Çadırlarında saklı hûriler vardır**”⁷⁷² âyetiyle övülen ve anlatılan ve inciden çadırlar içinde saklı bulunan hûrilerden bir zevceyi eş olarak verir. O hûrilerden her birinin üzerinde yetmiş türlü hulle vardır, bir hullenin rengi diğerine benzemez. Onlardan her birinin yetmiş çeşit kokusu vardır, biri diğerine benzemez. Hûrilerden her kadının ihtiyacı ve hizmeti için yetmiş bin hizmetçi kız ve yetmiş bin hizmetçi erkek vardır. Her hizmetçinin beraberinde, içinde çeşitli yemekler bulunan altından tabaklar vardır ki, mü'minlerden biri (her tabakta) önceki kaptı bulamadığı tadı lezzeti bulur. Her biri inci ile süslü yâkuttan bir sedir üzerindedir. O sedirde istirahat ve atlastan yetmiş yatak ve her bir yatakta da bir yastık vardır. Her birine hizmet edecek yetmiş bin, zevcesi içinde ayrıca yetmiş bin hizmetçi vardır. Her hizmetçi elinde, altın kâse içinde bir

⁷⁷² er-Rahmân, 55/72.

çeşit yemek vardır. Cennettekiler her birinden ayrı lezzet alırlar. Eşi için de o kadar vardır. Eşinde, yâkutla süslü altından iki bilezik vardır. İşte kavuşulacak bu inâyet ve ihsanlar, o kimsenin ramazanda işlediği sevaplardan ayrı olarak, her günün orucu içindir” buyurdu.⁷⁷³

Ebû Mes’ûd el-Gıfârî rivâyetinde Cerir b. Eyyûb çok zayıftır.⁷⁷⁴

Cerir b. Eyyûb el-Beclî el-Kûfî’nin, dedesi Ebû Zür’a b. Amr’dan ve Ebû İshâk’tan rivâyetleri vardır. Cerir b. Eyyûb hakkında Ebû Nuaym ve Veki’ ‘Cerir hadis uydururdu’; Yahyâ b. Saîd ‘hadisi alınmaz- leyse bi şey’; Buhârî, Ebû Zür’a ve Ebû Hâtim er-Râzî ‘hadisi reddedilir- munkeru’l-hadis’; Nesâî ve Dârekutnî ‘hadisi alınmaz-metrûk’ demektedirler.⁷⁷⁵

İbn Huzeyme bu hadisi *Sahîh*’inde zikretmiş, hadiste insanları ibadete teşvik olduğundan esnek (tesâhül) davranmıştır. Senette geçen sahâbi râvisi Ebû Mes’ûd el-Huzelî diye meşhur olan değil; Gıfârîlî olan Ebû Mes’ûd’dur.⁷⁷⁶ Hadisin Ebû Mes’ûd rivâyetinde senetteki el-Mîbah b. Basdâm zayıftır. Ubâde b. es-Sâmit ve İbn Ömer rivâyetinde ise senetteki el-Velid b. el-Velid el-Kalânîsi hakkında Ebû Hâtim ‘sika’ dese de, bir grup ‘zayıf’ olduğunu söylemiştir.⁷⁷⁷

Ali el-Muttakî bu hadis için, “İbnü’l-Cevzî bu hadisi *Mevzûât*’ında almış; ama bunda isâbet etmemiştir (felem yûsib),⁷⁷⁸ dese de senedinde epeyce proplem vardır. İbn Receb el-Hanbelî’nin eserine aldığı İbn Ömer rivâyetinin senedinde eleştirilen râvi olsa da hadisin sahîh hadislerle çelişmediği, Ebû Mesûd ve Ubâde b. es-Sâmit rivâyetlerinde sened yönünde epeyce problem olduğu gibi vaad edilenlerde abartı olduğu kanaatindeyiz.

⁷⁷³ Ebû Ya’lâ, *el-Müsned*, IX, 180; İbn Huzeyme, *Sahîh*, III, 190- 191; Beyhakî, *Fezâilü’l-evkât*, I, 158; Şüabü’l-imân, V, 239; İbnü’l-Cevzî, *Mevzûât*, II, 188- 189; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, II, 202; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 141- 142; Ali el-Muttakî, *Kenzu’l-ummâl*, IV, 478.

⁷⁷⁴ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 141; İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-âliye*, I, 274.

⁷⁷⁵ İbnü’l-Cevzî, *Kitâbu’d-duafâ*, I, 168.

⁷⁷⁶ İbn Hacer, *el-Metâlibu’l-âliye*, I, 274.

⁷⁷⁷ Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 141- 142.

⁷⁷⁸ Ali el-Muttakî, *Kenzu’l-ummâl*, VIII, 478- 479.

5.6. Herkesin amelinin karşılığını esiksiz aldığı ay

Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hüreyre'den (r.a.) naklettiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (6)

" أُعْطِيَتْ أُمَّتِي خَمْسَ خِصَالٍ فِي رَمَضَانَ، لَمْ تُعْطَهَا أُمَّةٌ قَبْلَهُمْ: خُلُوفٌ فَمِ الصَّائِمِ أَطْيَبُ عِنْدَ اللَّهِ مِنْ رِيحِ الْمِسْكِ، وَتَسْتَغْفِرُ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ حَتَّى يُفْطِرُوا، وَيُزَيِّنُ اللَّهُ عَزَّ وَجَلَّ كُلَّ يَوْمٍ جَنَّتَهُ، ثُمَّ يَقُولُ: يُوشِكُ عِبَادِي الصَّالِحُونَ أَنْ يَلْتَقُوا عَنْهُمْ الْمُتُونَةَ وَالْأَذَى وَيَصِيرُوا إِلَيْكَ، وَيُصَفَّدُ فِيهِ مَرَدَّةُ الشَّيَاطِينِ، فَلَا يَخْلُصُوا فِيهِ إِلَّا إِلَى مَا كَانُوا يَخْلُصُونَ إِلَيْهِ فِي غَيْرِهِ، وَيُغْفَرُ لَهُمْ فِي آخِرِ لَيْلَةٍ " قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، أَهِيَ لَيْلَةُ الْقَدْرِ؟ قَالَ: " لَا، وَلَكِنَّ الْعَامِلَ إِنَّمَا يُوقَى أَجْرَهُ إِذَا قَضَى عَمَلَهُ "

"Ramazanda önceki ümmetlere verilmeyen beş özellik benim ümmetime verildi: Oruçlunun ağız kokusu Allah katında misk kokusundan daha güzeldir. Oruçlu için iftar edinceye kadar melekler istiğfarda bulunur. Allah onlar için her gün cennetini süsler ve (cennete) şöyle der: Kullarımdan sıkıntı ve ezanın gitmesi ve sana gelmesi yakındır. Şeytanların azgınları bağlanır, ramazanın dışında yaptıklarını ramazanda yapamazlar. Ramazanın son gecesinde mü'minler bağışlanır." Denildi ki:

Ey Allah'ın Rasûlü! Bağışlanma günü Kadir Gecesi midir? Rasûlüllah (s.a.v.):

*"Hayır; fakat amel eden amelinin bitirdiği zaman karşılığını eksiksiz alır."*⁷⁷⁹

Temel hadis kaynaklarında da hadis aynı ifadelerle geçmektedir.⁷⁸⁰

Müsned' de hadisin senedi şöyledir: Yezîd, Hişam b. Ebî Hişam-- Muhammed b. el-Esved-- Ebû Seleme b. Abdurrahman-- Ebû Hüreyre.

Hadisin senedinde ki Yezîd, Hişam b. Ebî Hişam'dır. Bu kişi aynı zamanda Hişam b. Ziyâd Ebû'l-Mikdâm el-Basrî mevlâ Osman b. Afvân'dır. Onun hakkında Ahmed b. Hanbel

⁷⁷⁹ *Letâif*, s. 373.

⁷⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, II, 292; Tahâvî, *Müşkilu'l-âsar*, IV, 142; Heysemî, *a.g.e.*, III, 140; İbn Hacer, *el-Metâlibu'l-âliye*, I, 274-275, (Hadis no:932).

ve Dârekutni ‘zayıf’; Nesâi ‘metrûkû’l-hadis’; İbn Hıbbân ise ‘hadisiyle amel etmek doğru değildir’ demektedir.⁷⁸¹ Heysemî’de onun ‘zayıf’ olduğunu belirtmiştir.⁷⁸²

Sonuç olarak: Bu hadis çok ‘zayıf’tır. Seneddeki Hişam b. Ebî Hişam yani Hişam b. Ziyad el-Kuraşî Ebü’l-Mikdâm’ın zayıflığında ittifak vardır. Yine isnâddaki Sâd b. Ebî Vakkas’ın kızının oğlu Muhammed b. Muhammed b. el-Esved ‘mechûlü’l-hâl’*dir. Ondan Hişam ve Abdullah b. Avn’dan başka rivâyette bulunan olmamıştır.⁷⁸³

5.7. Cennet kapılarının açıldığı ay

Buhârî ve Müslim’de Ebû Hüreyre’den rivâyet edildiğine göre⁷⁸⁴ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Ramazan ayı gelince semânın kapıları açılır; cehennem kapıları kapanır ve şeytanlar zincire vurulur.”*⁷⁸⁵

Müslim’in yine Ebû Hüreyre’den bir rivâyetinde *“Rahmet kapıları açılır.”* bir rivâyetinde de *“Cennet kapıları açılır.”* şeklindedir.

Tirmizî ve İbn Mâce’nin tahriçlerine göre⁷⁸⁶ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (7)

" إِذَا كَانَ أَوَّلُ لَيْلَةٍ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ صُفِّدَتِ الشَّيَاطِينُ، وَمَرَدَةُ الْجِنِّ، وَعُلِّقَتْ أَبْوَابُ النَّارِ، فَلَمْ يُفْتَحْ مِنْهَا بَابٌ، وَفُتِّحَتْ أَبْوَابُ الْجَنَّةِ، فَلَمْ يُغْلَقْ مِنْهَا بَابٌ، وَيُنَادِي مُنَادٍ: يَا بَاغِيَ الْخَيْرِ أَقْبِلْ، وَيَا بَاغِيَ الشَّرِّ أَقْصِرْ، وَلِلَّهِ عُنُقَاءُ مِنَ النَّارِ، وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ "

⁷⁸¹ İbnü’l-Cevzî, *Kitabu’d-duafa*, III, 175.

⁷⁸² Heysemî, *a.g.e.*, III, 140.

*Mechûlü’l-hâl: Kendisinden, ismini açıklayarak iki veya daha fazla (âdil) râvi rivâyet etmekle beraber cerh ve ta’dil yönünden durumu bilinmeyen kimse. Aydınlı, *a.g.e.*, s.173.

⁷⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XIII, 295, (Hadis no:7917).

⁷⁸⁴ *Letâif*, s.335; *Ravâiu’t-tefsir*, II, 615.

⁷⁸⁵ Buhârî, *Savm*,5; Müslim, *Sıyâm*, 1-2.

⁷⁸⁶ *Letâif*, s.335; *Ravâiu’t-tefsir*, II, 616.

“Ramazan ayının ilk gecesi olunca itibaren cinlerin âsileri ve şeytanlar zincire vurulur. Cehennem kapıları kapanır ve ondan hiçbir kapı açılmaz. Cennet kapıları açılır; ondan hiçbir kapı kapanmaz. Bir münâdi şöyle nidâ eder:

-Ey hayır murad eden! Geri dön. Ey şer murad eden! yavaş ol. Allah'ın her gece cehennemden azat ettikleri vardır. Durum her gece böyledir.”⁷⁸⁷

Tirmizî bu konuda Abdurrahman b. Avf, İbn Mes'ûd ve Selmân rivâyetleri olduğunu belirtmektedir.

Tirmizî'de hadisin isnadı şöyledir: Ebû Küreyb Muhammed İbnü'l- A'lâ b. Küreyb-- Ebû Bekir b. Ayyâş-- A'meş-- Ebû Sâlih-- Ebû Hüreyre.

İbn Mâce'de hadisin isnadı şöyledir: Ebû Kureyb Muhammed İbnü'l-A'lâ-- Ebû Bekir b. Ayyâş-- A'meş-- Ebû Sâlih-- Ebû Hüreyre.

Tirmizî ve İbn Mâce'de hadisin isnadı aynıdır. Elbânî, bu hadisin 'sahih' olduğunu belirtmektedir. Ayrıca yukarıda verdiğimiz Buhârî ve Müslim hadisi de anlam itibariyle desteklemektedir.⁷⁸⁸

Cennet kapılarının açılması “Pazartesi ve perşembe günleri” nin fazileti başlığı altında incelediğimiz gibi Kur'an'da da geçmektedir.⁷⁸⁹ Yine aynı yerde incelendiği gibi semâ kapılarının açılması, cennet kapılarının açılması anlamına gelmektedir.⁷⁹⁰

5.8. Bağışlanma ayı

Ramazan ayı, bağışlanma ve günahlardan arınma ayıdır. Bu başlık altında üç hadis incelenektir. Bu hadisleri incelemeye geçmeden önce özellikle din görevlilerinin ramazan ayı girince dillerinden düşürmedikleri hadislerden birisi de şudur:

Selmân el-Farisî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

⁷⁸⁷ Tirmizî, Savm, 1; İbn Mâce, Sıyâm, 2.

⁷⁸⁸ Mubârekpûrî, *Tuhvetü'l-Ahvezî*, III, 291.

⁷⁸⁹ Sâd, 38/49- 50.

⁷⁹⁰ el- A'râf, 7/40.

وَهُوَ شَهْرٌ أَوَّلُهُ رَحْمَةٌ، وَأَوْسَطُهُ مَغْفِرَةٌ، وَآخِرُهُ عِتْقٌ مِنَ النَّارِ

“Ramazan ayının evveli rahmet, ortası bağışlanma, sonu ise cehennemden kurtuluştur.”⁷⁹¹

Bu hadisi İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde bulamadık. Elbânî'nin de dediği gibi bu ‘münker ve çok zayıf’ bir hadistir.⁷⁹² İbn Receb el-Hanbelî ümmetin ramazan ayında bağışlanacağı ile ilgili başta *Sahîhayn*'da sahih rivâyetler bulunduğu için zayıf bir rivâyete gerek duymamış olabilir. Zira o, öncelikle bir konuda sahih rivâyet varsa onu alır. Zaten gayesi konu ile ilgili hadisleri rivâyet tekniğiyle sıralamak değildir. Sahih bir tek rivâyet varsa onun için amaç gerçekleşmiştir. Şimdi konu başlığıyla ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin verdiği rivâyetlere geçebiliriz.

Sahîhayn'da Ebû Hüreyre'den (r.a.) rivâyet edildiğine göre⁷⁹³ Rasûlüllah (s.a.v.): (8)

«مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، إِيمَانًا وَاحْتِسَابًا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ»

“Her kim inanarak ve sevabını Allah'tan bekleyerek ramazan orunu tutarsa o kimsenin geçmiş günahları affedilir.” buyurdu.⁷⁹⁴

Buhârî ve Müslim'de geçen bu hadise göre ramazan orucunun geçmiş günahları affedeceği belirtilmiştir. Bu hadisi açıklar mahiyette şu rivâyet vardır:

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde ve İbn Hibbân'ın *Sahîh*'inde Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre⁷⁹⁵ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (9)

" مَنْ صَامَ رَمَضَانَ، وَعَرَفَ حُدُودَهُ، وَتَحَفَّظَ مِمَّا كَانَ يَنْبَغِي لَهُ أَنْ يَتَحَفَّظَ فِيهِ، كَفَّرَ مَا قَبْلَهُ "

⁷⁹¹ Sââtî, *Fethu'r-rabbânî*, IX, 233.

⁷⁹² Elbânî, *Zaifu "et-Terğîb ve't-terhîb*, I,148.

⁷⁹³ *Letâif*, s.371.

⁷⁹⁴ Buhârî, *Salâtü't-Terâvîh*,1; Savm,6;Müslim, *Salatü'l-Müsâfirîn*, 175,176.

⁷⁹⁵ *Letâif*, s. 372.

“Kim ramazan orucunu tutar, yapılması gerekenleri bilir, korunması gerekenleri korursa geçmiş günahları bağışlanır.”⁷⁹⁶

Ahmed b. Hanbel’de hadisin isnadı şöyledir: Ali b. İshâk—Abdullah b. el-Mübârek—Yahyâ b. Eyyûb—Abdullah b. Kurayt (veya Kurt)-- Atâ b. Yesâr-- Ebû Saîd el-Hudrî.

Hadis ‘hasen’dir; fakat bu sened ‘zayıf’tır. Seneddeki Ali b. İshâk, es-Sülemî el-Mervezî’dir. Yahyâ b. Eyyûb, Abdullah b. Kurayt’ten rivâyetinde tek kalmıştır. Diğer râvileri ‘sika’dır.⁷⁹⁷

İbn Hıbbân’ın *Sahîh*’inde Ebû Hüreyre’den (r.a.) bir başka rivâyet şudur. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (10)

«آمِينَ آمِينَ آمِينَ» قِيلَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ، إِنَّكَ حِينَ صَعِدْتَ الْمَنْبَرَ قُلْتَ: آمِينَ آمِينَ آمِينَ، قَالَ: «إِنَّ جِبْرِيلَ أَتَانِي، فَقَالَ: مَنْ أَدْرَكَ شَهْرَ رَمَضَانَ وَلَمْ يُغْفَرْ لَهُ فَدَخَلَ النَّارَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ، قُلْ: آمِينَ، فَقُلْتُ: آمِينَ، وَمَنْ أَدْرَكَ أَبُوَيْهِ أَوْ أَحَدَهُمَا فَلَمْ يَبْرَهُمَا، فَمَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ، قُلْ: آمِينَ، فَقُلْتُ: آمِينَ، وَمَنْ ذُكِرَتْ عِنْدَهُ فَلَمْ يُصَلِّ عَلَيْكَ فَمَاتَ فَدَخَلَ النَّارَ فَأَبْعَدَهُ اللَّهُ، قُلْ: آمِينَ، فَقُلْتُ: آمِينَ»

“Âmîn, âmîn, âmîn.” Kendisine denildi ki:

Ey Allah’ın elçisi! Sen minbere çıkınca “Âmîn, âmîn, âmîn” dedin. Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Cebraîl bana, ramazan ayına yetişip de günahları affolunmayan kişiyi Allah cehenneme girdirsin ve rahmetinden uzaklaştırsın. “Âmîn de”, dedi. Ben “Âmîn” dedim.”
Sonra Cebraîl:

“Ana babasına veya onlardan birisine sağlığında kavuşup da onlara iyi davranmadan ölürse Allah onu cehenneme girdirsin ve rahmetinden uzaklaştırsın. “Âmîn de”, dedi. Ben “Âmîn” dedim.”
Sonra şöyle dedi:

⁷⁹⁶ Ahmed b. Hanbel, III, 55; İbn Hıbbân, *Sahîh*, V, 182- 183, (Hadis no: 3424); Münzîrî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, II, 91.

⁷⁹⁷ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd- Mürşid), XVIII, 84, (Hadis no:11524).

*Yanında senden söz edilince sana salavât getirmeden ölen kimseyi de Allah cehenneme girdirsin ve rahmetinden uzaklaştırısın. “Âmîn de”, dedi. Ben “Âmîn” dedim.”*⁷⁹⁸

Bu hadis başta İbn Hibbân’ın *Sahîh*’i olmak üzere bazı kaynaklarda geçmektedir.⁷⁹⁹

İbn Hibbân’da hadisin senedi şöyledir: Ebû Ya’lâ-- Ebû Ma’mer-- Hafs b. Gıyâs-- Muhammed b. Amr-- Ebû Seleme-- Ebû Hüreyre.

Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’indeki metninde son sırada sayılan salavât getirmeyenler ilk sırada sayılmıştır.

Buhârî’nin el-Edebü’l-müfred’inde hem Ebû Hüreyre’den, hem de Câbir b. Abdillâh’tan rivâyet edilmiştir.

Elbânî, Ebû Hüreyre rivâyetine ‘hasen sahih’, Câbir rivâyetine ‘sahih li gayrih’ demektedir.⁸⁰⁰ İbn Receb el-Hanbelî, bu hadis için Tirmizî’nin ‘hasen’ dediğini belirtmektedir. Sonuç olarak hadise ‘hasen’ diyebiliriz.

Bir başka hadis de İbn Receb el-Hanbelî’nin Müslim’in tahric ettiğini söylediği⁸⁰¹ Ebû Hüreyre’den (r.a.) rivâyet edilen bir hadistir. Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (11)

«الصَّلَوَاتُ الْخَمْسُ، وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ، وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ، مُكْفَرَاتٌ مَا بَيْنَهُنَّ إِذَا اجْتَنَبَ الْكَبَائِرَ»

“Beş vakit namaz, iki cuma ve iki ramazan büyük günahlardan kaçınıldığı takdirde aralarında işlenen küçük günahlara keffârettir.”⁸⁰²

Tirmizî, bu hadisin Ebû Hüreyre rivâyeti için ‘hasen sahih’ demekte ve bu konuda Câbir, Enes ve Hanzala rivâyetleri olduğunu belirtmektedir.

⁷⁹⁸ Letâif, s. 378.

⁷⁹⁹ İbn Hibbân, *Sahîh*, II, 131, (Hadis no:904); Ahmed b. Hanbel, II, 254; Buhârî, *el-Edebü’l-müfred*, (Hadis no: 644,646); Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, II, 93, 506- 508.

⁸⁰⁰ Elbânî, *Sahihu “el-Edebü’l-müfred”*, I, 240,241.

⁸⁰¹ Letâif, s.372. İbn Receb el-Hanbelî, *İhtiyâru’l-Evlâ* isimli eserinde (s.52) bu hadis için ‘*Sahîhayn*’da geçtiğine göre’ derken, *Letâif* isimli eserinde ‘Müslim’de geçtiğine göre’ demektedir. *Letâif*’deki ifade doğrudur; çünkü bu hadis Buhârî’de geçmemektedir. Ramazan ayı ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü’l-evkât*, s. 135-206.

⁸⁰² Müslim, Taharet, 14- 16; Tirmizî, Salat, 46.

Bu hadis de, başta Müslim olmak üzere bazı temel hadis kaynaklarında geçmekte olup ‘sahih’ tir.

İbn Receb el-Hanbelî, “Bu hadisin te’vilinde iki görüş vardır.” diyerek onları şöyle belirtir:⁸⁰³

1. Küçük günahların affedilmesi büyük günahlardan sakınıldığı takdirde olur. Büyük günahlardan sakınılmazsa, bu ameller büyük veya küçük günahlara keffâret olmaz.

2. Büyük günahlardan kaçınılsın veya kaçınılmasın bu ameller büyük günahlara değil; küçük günahlara keffârettir.

Bir hadiste “*Pişmanlık tevbedir.*”⁸⁰⁴ buyrulmuştur. “Pişmanlık sahibinin kötü alışkanlıkları tamamen terk etme kararlılığında olması gerekir. Alışkanlıklara belirli bir süre sonra tekrar geri dönme arzusunda olan kişinin yaptığı tevbe geçerli değildir.”⁸⁰⁵

Cumhûra göre, büyük günahların affi için olmak üzere bütün günahlara, bir daha dönmek üzere içten bir tevbe gerekir.⁸⁰⁶

İbn Receb el-Hanbelî “Ramazan ayında bağışlanma sebepleri çoktur” der ve onları şöyle sıralar:

1. Gündüzleri oruç tutulur, geceleri ibadet edilir. Ayrıca ramazan ayında Kadir Gecesi ihya edilir.

2. Ramazan ayında oruçlulara iftar ettirilir ve kölelerin yükü hafifletilir.

3. Bol bol zikir yapılır.

4. Bol bol istiğfar edilir.

5. Melekler, iftar edinceye kadar oruçlu için bağışlanma dilerler.⁸⁰⁷

⁸⁰³ *Letâif*, s. 372.

⁸⁰⁴ Ebû Dâvûd, Zühd, 30; Ahmed b.Hanbel, I, 283.

⁸⁰⁵ *Zemmü'l-hamr*, I, 283.

⁸⁰⁶ *Letâif*, s. 372.

⁸⁰⁷ *Letâif*, s. 377- 378.

Bazı hasletler vardır ki, insan olmanın gereği olarak mutlaka bulunması gerekir. Mesela, yardım sever olmak, cömert olmak, merhametli olmak vb. Bu hasletlere sahip olmak her zaman güzel olmakla birlikte bunları ramazan ayında artırmak daha güzeldir.

Her ne kadar konumuz, faziletli vakitlerde ibadet konusu olmasa da, ramazan ayının fazilet bakımından diğer aylara üstünlüğünü ortaya koyabilmek için bu ayda yapılan ibadetlerin durumuna kısaca değinmek istiyoruz.

Daha önce “Yardımlaşma ayı” başlığı altında tamamını verdiğimiz gibi, Selmân-ı Fârisî'nin merfû olarak rivâyet ettiği bir hadiste⁸⁰⁸ Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

*“Kim ramazan ayında nâfilelerden bir nâfile ibadet yaparsa, ramazan ayının dışında bir farz ibadeti yapmış sevabı alır. Kim de Ramazan ayında bir farz ibadetini yaparsa, Ramazan ayı dışında yetmiş farz ibadeti yapmış sevabı alır.”*⁸⁰⁹

Enes'ten (r.a.) rivâyet edilen bir hadiste, Rasûlullah (s.a.v.) “*En faziletli sadakanın ramazan ayında verilen sadaka*”⁸¹⁰, Buhârî ve Müslim'de rivâyet edilen bir hadise göre “*Ramazanda umre yapmanın hacca eşdeğer*” veya Hz. Peygamber'le “*beraber hacetmeye eşdeğer*” olduğu belirtilmiştir.⁸¹¹

Sonuç olarak “Ramazan Ayı” başlığı altında bu ayın fazileti ile ilgili 8 başlık altında 11 hadis inceledik. İncelediğimiz hadislerin 4'ü sahih; 2'si hasen; 4'ü de zayıf; 1'i çok zayıftır. Bu bilgileri tabloda şöyle gösterebiliriz:

⁸⁰⁸ *Letâif*, s. 285.

⁸⁰⁹ İb Huzeyme, *Sahih*, III, 191; İbn Ebi'd-Dünya, *Fezâilu Ramazan*, I, 69 (Hadis no: 41)

⁸¹⁰ Tirmizî, *Zekât*, 28; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, VI, 399; Suyûtî, *el- Câmiu's-sagîr*, I, 50; Münâvî, *Feyzü'l-kadîr*, II, 38. Bu hadis “Şabân” ayı başlığı altında incelenmişti. Hadiste ayrıca şu bilgi de vardır: “Ramazandan sonra hangi ayda oruç tutmak daha faziletlidir?” sorusuna Rasûlullah (s.a.v.) şöyle cevap verdi: “Ramazana ta'zim için şâban ayında.” Tirmizî bu hadis için “garib” ve senetteki Sadaka b. Musa için “hadis ehline kuvvetli değildir” derken, Suyûtî de hadisin “zayıf” olduğunu söylemiştir.

⁸¹¹ Buhârî, *Umre*, 4; Müslim, *Hac*, 221- 222.

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
5.Ramazan	1	Ebû Hüreyre	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Sahih
	2	İbn Abbâs	Ebû Tâhir, <i>İntihâb</i>	Zayıf
	3	Vâsile b. el-Eska'	Ahmed	Zayıf
	4	Selmân el-Fârisî	İbn Huzeyme	Zayıf
	5	Ebû Mes'ûd el-Gıfarî	<u>İbn Huzeyme</u> , Ebû Ya'lâ	Zayıf
	6	Ebû Hüreyre	Ahmed	Çok Zayıf
	7	Ebû Hüreyre	Buhârî, Müslim, <u>Tirmizî</u> , İbn Mâce	Sahih
	8	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim	Sahih
	9	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Ahmed</u> , İbn Hıbbân	Hasen
	10	Ebû Hüreyre, Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ahmed	Hasen
	11	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Tirmizî	Sahih

6.ŞEVVAL

Yapılan ibadetin bütün bir yıla denk olduğu ay

Şevval, kameri aylardan ramazan ayından sonraki aydır. Bu ayda oruç tutmayı tavsiye eden birçok hadis vardır. Bu hadislerden en meşhuru İbn Receb el-Hanbelî'nin Müslim'de geçtiğini söylediği şevval ayında 6 gün oruç tutmakla ilgili hadistir:

Ebû Eyyûb el-Ensârî'den rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

«مَنْ صَامَ رَمَضَانَ ثُمَّ أَتْبَعَهُ سِتًّا مِنْ شَوَّالٍ، كَانَ كَصِيَامِ الدَّهْرِ»

“Kim ramazan orucunu tutar, peşinden şevval ayında da 6 gün oruç tutarsa bütün seneyi oruçlu geçirmiş gibi olur.”⁸¹²

Tirmizî, Ebû Eyyûb rivâyeti için ‘hasen sahih’ demekte ve bu konuda Câbir ve Ebû Hüreyre rivâyetleri olduğunu belirtmektedir.

Elbânî isnadı ‘sahih’, Müslim’in şartına uygun ve *Sahih*’ine aldığı belirtmektedir. Ayrıca Tirmizî, İbn Huzeyme, İbn Kayyim ve Suyûtî de hadise ‘sahih’ demektir.⁸¹³

Şevval ayı ile ilgili incelediğimiz bu ilk hadis ‘sahih’ tir.

İbn Receb el-Hanbelî şevval ayının faziletiyle ilgili bu hadisi konu başlığından sonra ilk ve temel hadis olarak vermekte ve diğer hadisleri bu hadisin tamamlayıcısı veya açıklayıcısı olarak kullanmaktadır.⁸¹⁴ Ahmed ve Nesâî’nin tahriç ettiğine göre⁸¹⁵ Kureyşli bir adam Rasûlullah’ı (s.a.v.) şöyle derken işitmiştir: (2)

” مَنْ صَامَ رَمَضَانَ وَشَوَّالَ وَالْأَرْبَعَاءَ وَالْخَمِيسَ دَخَلَ الْجَنَّةَ ”

“Kim ramazan ve şevval ayında, diğer aylarda da çarşamba ve perşembe günleri oruç tutarsa cennete girer.”⁸¹⁶

Ahmed b. Hanbel’de hadisi Kureyşin liderlerinden Arîf babasından rivâyet etmektedir. Aynı râvinin bir rivâyetinde çarşamba ve perşembe günlerine cuma günü de dâhil edilmiştir.⁸¹⁷

⁸¹² Müslim, Sıyâm, 204; Ebû Dâvûd, Savm, 58; Tirmizî, Savm, 53; Ahmed b. Hanbel, III, 308, 324,344; İbn Hıbbân, *Sahih*, V,258; Suyûtî, *el-Câmiu’s-saîr*, II, 174.

⁸¹³ Elbânî, *Sahihu “Ebû Dâvûd”*, VII, 191.

⁸¹⁴ *Letâif*, s. 389.

⁸¹⁵ *Letâif*, s. 391- 392.

⁸¹⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 78; Nesâî, *es-Sünenü’l-kübra*, III, 215; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, III, 190; Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, II, 174.

⁸¹⁷ Ahmed b. Hanbel, III, 416.

Ahmed b. Hanbel'in rivâyet ettiği bu hadisin senedi 'zayıf' tır. Zira senedde ismi belirtilmeyen bir râvi vardır. O kişi İkrime b. Hâlid el-Mahzûmî'nin hocasıdır. Hadisin senedindeki diğer râviler 'sika'dır.⁸¹⁸ Elbânî'ye göre de hadis 'zayıf' tır.⁸¹⁹

Bu konudaki üçüncü hadis de şudur: Ahmed b. Hanbel, Ebû Dâvûd, Nesâî ve Tirmizî'nin tahriç ettiği,⁸²⁰ Müslim el-Kureşî'den rivâyet edildiğine göre, Rasûlüllah'a (s.a.v) bütün sene oruç tutmak sorulunca: Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu: (3)

«إِنَّ لَأَهْلِكَ عَلَيْكَ حَقًّا، صُمْ رَمَضَانَ وَالَّذِي يَلِيهِ، وَكُلَّ أَرْبَعَاءَ وَخَمِيسٍ، فَإِذَا أَنْتَ قَدْ صُمْتَ الدَّهْرَ»

*"Ailenin senin üzerinde hakkı vardır. Ramazanda, ondan sonra gelen ayda (şevval) ve her çarşamba ve perşembe oruç tut. Böyle yapınca bütün sene oruç tutmuş olursun."*⁸²¹

Ebû Dâvûd'da hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. Osman el-İclî—Ubeydullah (İbn Mûsâ)-- Hârûn b. Selmân-- Ubeydullah b. Müslim el-Kuraşî- Müslim el-Kuraşî.

Tirmizî'de hadisin senedi şöyledir: Hüseyin b. Muhammed el-Cüveyrî, Muhammed b. Meddûyeh-- Ubeydullah b. Mûsâ-- Hârûn b. Selman-- Ubeydullah b. Müslim el-Kuraşî-- Müslim el-Kuraşî.

Tirmizî, senetteki Ubeydullah b. Müslim el-Kuraşî'den dolayı hadise 'garib' demiştir. Bu konuda Âişe rivâyetinin de olduğunu bildirmiştir.

Ebû Dâvûd ve Tirmizî'de hadisin senedinde Ubeydullah b. Müslim el-Kuraşî vardır. Elbânî, "Bu hadis isnaddaki Ubeydullah b. Müslim el-Kuraşî'den dolayı 'zayıf' tır; çünkü o 'meçhûl'dür" demektedir.⁸²²

⁸¹⁸ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned (thk. Arnaûd- Mürşid), XXVII, 270, (Hadis no:16714) ; Heysemî, *a.g.e.*, III, 190.

⁸¹⁹ Elbânî, *Zaifu "el-Câmiu's-sagîr"*, I, 814, (Hadis no: 5650).

⁸²⁰ *Letâif*, s. 392.

⁸²¹ Ebû Dâvûd, *Savm*, 57; Tirmizî, *Savm*, 45; Ahmed b. Hanbel, III, 416; IV, 78; Nesâî, *es-Sünenü'l-kübra*, III, 215; Münzîrî, *et-Tergîb ve't-terhîb*, II, 126- 127.

⁸²² Elbânî, *Zaifu "Ebû Dâvûd"*, II, 285.

İnceleyeceğimiz son hadis Üsâme b. Zeyd'den rivâyet edilmiştir. İbn Mâce'nin 'munkatı' bir senetle rivâyet ettiğine göre⁸²³ Üsâme b. Zeyd haram aylarda oruç tutuyordu. Rasûlüllah (s.a.v.) ona şöyle buyurdu: (4)

«صُمْ شَوَّالًا» فَتَرَكَ أَشْهُرَ الْحُرْمِ، ثُمَّ لَمْ يَزَلْ يَصُومُ شَوَّالًا حَتَّى مَاتَ

“Şevval ayında oruç tut.” Bunun üzerine Üsame, haram aylarda oruç tutmayı terk etti ve ölünceye kadar şevval ayında oruç tuttu.⁸²⁴

İbn Mâce'de hadisin senedi şöyledir: Muhammed b. es-Sabbâh-- Abdülaziz ed-Derâverdî-- Yezîd b. Abdillâh b. Üsâme-- Muhammed b. İbrahim-- Üsâme b. Zeyd.

Zevâid'de Bûsîrî bu isnad hakkında şöyle demektedir: “ Râvileri ‘sika’dır; ancak Muhammed b. İbrahim b. Hâris et-Teymî ile Üsâme b. Zeyd arasında kopukluk vardır, denmiş olsa da Muhammed b. İbrahim Üsâme b. Zeyd'den rivâyette tek kalmamıştır.⁸²⁵ Elbânî de hadisi ‘zayıf’ olarak değerlendirmektedir.

Şevval ayı, incelenen hadislerden anlaşılacağı gibi nâfile oruç tutmanın faziletli olduğu bir aydır. “Şevval ayında oruç tutma, şâban ayında oruç tutma gibidir. Zira şevval ve şâban ramazanın öncesinde ve sonrasında gelen ramazan ayının harimi (komşusu)’dur. Şevval ve şâban ayında oruç tutmanın, haram aylarda oruç tutmaktan daha faziletli olduğunda ihtilâf yoktur.”⁸²⁶

İncelediğimiz ilk hadiste de belirtildiği gibi, ramazanda oruç tutmak ve akabinde şevvalde altı gün oruç tutmak bütün bir yılı oruçlu geçirmeye denktir. Çünkü iyilik on misliyledir. Sevbân hadisinden anlaşıldığına göre Rasûlüllah (s.a.v.) bunu şöyle açıklamaktadır:

⁸²³ *Letâif*, s. 392. Şevval ayı ile ilgili diğer rivâyetler için bk. Beyhakî, *Fezâilü'l-evkât*, s. 325- 334.

⁸²⁴ İbn Mâce, *Sıyâm*, 43; Ali el-Muttakî, *Kenzü'l-ummâl*, VIII, 655, (Hadis no: 24588).

⁸²⁵ Bûsîrî, *Misbâhu'z-zücâce*, II, 78.

⁸²⁶ *Letâif*, s. 392.

“Ramazanda oruç tutmak on aya denktir. Şevvalde altı gün oruç tutmak da iki aya denktir. Böylece bütün yıl oruçlu geçirilmiş gibi olur.”⁸²⁷

Bu hadis Müslim’de geçen Ebû Eyyûb el-Ensarî hadisinin şerhi gibidir. Ramazan ayının otuz veya yirmi dokuz olması da fark etmez. Çünkü Rasûlüllah (s.a.v.):

“İki bayram ayı yani ramazan ile zilhicce eksik olmazlar” buyurdu.⁸²⁸

Bu hadisin anlaşılmasıyla ilgili Ahmed b. Hanbel şöyle demektedir: Bundan maksat, ay ister otuz, ister yirmi dokuz gün sürsün ecirleri tam olur. Bu yüzden ramazan orucuna şevvalden altı günü de dâhil ettiğimizde bütün yılı oruçlu geçirmeye denk sayılır.⁸²⁹

Konu başlığında ilk olarak verdiğimiz, şevval ayında altı gün oruç tutmakla ilgili Müslim’in rivâyet ettiği hadisle amel konusunda ihtilâf edilmiştir. Âlimlerin çoğu “Şevval ayında altı gün oruç tutmak müstehaptır.” demişlerdir. İbn Abbâs (r.a.), Tâvus, Şa’bi, Meymun b. Mihran’ın bu görüşte olduğu rivâyet edilir. İbn Mübârek, Şâfiî, Ahmed b. Hanbel ve İshâk da bu görüştedir. Diğerleri ise, şevval orucunun müstehab olduğunu kabul etmemektedirler.⁸³⁰

Sevrî, Ebû Hanife ve Ebû Yusuf şevval orucunu ehli kitaba benzeme gerekçesiyle mekruh gördüler. Zira nasıl ehli kitap, Allah’ın emirlerine ilavelerde bulunmuşlarsa, şevval orucu tutulduğu zaman farz oruca ilave yapılmış gibi olur.

İmam Mâlik de şevval orucunu mekruh görenlerdendir: O şöyle der: “Hadis ve fıkıh ehlinde bu orucu tutan hiç kimse görülmemiştir. Selef âlimlerinin bu orucu tuttuğu bana ulaşmadı. İlim ehli bunu mekruh görüyordu. Ramazan ayından olmayanın ona dâhil edilmesinden korkup bid’at olarak değerlendiriyorlardı.”⁸³¹ Ancak Mâlik hakkında şöyle

⁸²⁷ Ahmed b. Hanbel, V, 280; Münzirî, *et-Tergîb ve’t-terhîb*, II, 110- 111; Suyûtî, *el-Câmiu’s-sagîr*, II, 49; Elbânî, *Sahîhu el-Câmiu’s-sagîr*, II,710 (3851). Suyûtî, bu hadisin ‘sahih’ olduğunu söylemiştir.

⁸²⁸ Buhârî, Savm, 12; Müslim, Sıyâm, 31,32; Ebû Dâvûd, Savm, 4; Tirmizî, Savm, 8.

⁸²⁹ *Letâif*, s. 393.

⁸³⁰ *Letâif*, s. 389.

⁸³¹ Mâlik, *Muvatta*, I, 311.

denmiştir: “Kendisi tutar; fakat ramazandan olmayanın ramazana dâhil edilip farz olarak itikat edilmesinden korktuğu için başkalarına onu mekruh gördüğünü söylerdi.”⁸³²

Şevval orucunu tutmanın müstehab olduğunu söyleyenler bu orucun tutuluş şeklinde ihtilaf etmişlerdir:

1. Şevval orucunu ayın başında peş peşe tutmak müstehaptır. Bu, İmam Şâfiî ve İbnü'l-Mübârek'in görüşüdür.

2. Şevval ayının içinde peş peşe veya ayrı ayrı tutulabilir. Bu Veki' ve Ahmed b. Hanbel'in görüşüdür.

3. Bayram günleri yeme ve içme günleridir. Bu oruç bayramın hemen akabinde tutulmaz. Eyyam-ı bîz'den (her ayın 13, 14, ve 15. günleri) önce üç gün veya sonra üç gün olmak üzere (toplam altı gün) olarak tutulur.⁸³³

İbn Receb el-Hanbelî “Ramazandan sonra oruç tutmanın birçok faydası vardır.” diyerek bunları maddeler halinde şöyle sıralamaktadır:

1. Ramazandan sonra oruç tutmakla bütün yılın oruç ecri tamamlanmış olur.⁸³⁴

2. Şevval ve şâban aylarında oruç tutmak farz namazlardan önce ve sonra kılınan ravâtib namazlar gibidir. Ravâtib sünnetler namazlarda meydana gelen eksikliği tamamlar. Çünkü kıyamet gününde farzlar nafilelerle tamamlanır. İnsanların çoğunun farz oruçlarında eksiklikler vardır. Eksiklikleri tamamlayan amellere ihtiyaç vardır.⁸³⁵

3. Şevval ayında ve akabindeki aylarda oruç tutmak, ramazan orucunun kabul edildiğine işarettir. Allah Teâlâ bir kulun amelini kabul etmişse yaptığı amelden sonra sâlih amel yapmasına imkân verir. Bazılarının dediği gibi: İyiliğin zekatı, iyilik yaptıktan sonra iyilik yapmaktır. Kim bir iyilik yapar, bu iyilikten sonra bir daha iyilik yaparsa, ilk yaptığı

⁸³² *Letâif*, s. 390.

⁸³³ *Letâif*, s. 391.

⁸³⁴ *Letâif*, s. 393.

⁸³⁵ *Letâif*, s. 393- 394; *Camîu'l-ulûm ve'l-hikem*, II, 524.

iyiliğin kabulüne delâlet eder. Yine aynı şekilde kim bir iyilik yapar, akabinde de bir kötülük yaparsa, yaptığı iyiliğin kabul edilmediğine ve reddedildiğine delâlet eder.⁸³⁶

4.Ramazan orucu geçmiş günahların bağışlanmasını gerektirir. Ramazanda oruç tutanlar “ödül günü” olan bayram gününde ödülleri alırlar. Bayramdan sonra oruca devam etmek verilen bu ni’mete şükürdür. Zira günahların bağışlanmasından daha büyük ni’met yoktur.⁸³⁷

İnsanlar ne kadar şükretse de verilen ni’metler karşısında yapılan şükür yetersiz kalmaktadır. Bundan dolayıdır ki belki de Rasûlüllah (s.a.v.) ayakları şişinceye kadar ibadet ederdi. Rasûlüllah’a (s.a.v) denildi ki: Allah senin yaptığın ve yapacağın günahları bağışladığı halde ayakların şişinceye kadar niye ibadet ediyorsun? Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu:

“Şükreden bir kul olmayayım mı?”⁸³⁸

Verilen nimetlerin farkında olmak veya kimden geldiğini bilmek en büyük şükürdür. Ebû Amr eş-Şeybâni’nin anlattığına göre Mûsâ (a.s.) Tûr dağında:

“Ey Rabbim! Namaz kıldım, senin yardımınla oldu. Sadaka verdim, senin yardımınla oldu. Risâlet vazifemi yaptım, senin yardımınla oldu. Ben sana nasıl şükredeceğim?” diye sorunca, Allah şöyle buyurdu:

“Ey Mûsâ! Şimdi şükrettin.”⁸³⁹

5.Ameller ramazan ayında kulu Rabbine yaklaştırır. Bu yaklaşma ramazanın bitmesiyle kesilmez. Bu durum, kul hayatta kaldığı müddetçe devam eder.⁸⁴⁰

Ramazan ayı nafîle ibadet ve taatlerin yoğun olarak yaşandığı bir aydır. Onları bir aya veya belirli zaman dilimlerine tahsis etmek yerine; zaman dilimlerine yaymak daha uygundur. İbadetlerde daire şeklinde devam ederek, biri bitince hemen yenisine başlamak gerekir. Tabiri caizse tatil yoktur. Bununla ilgili Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu:

⁸³⁶ *Letâif*, s. 394.

⁸³⁷ *Letâif*, s. 394.

⁸³⁸ Buhârî, Teheccüd, 6; Müslim, Sıfatı’l-Munâfıkîn, 79-81; Tirmizî, Salât, 187; Nesâî, Kıyâmü’l-leyl, 17.

⁸³⁹ *Letâif*, s. 395.

⁸⁴⁰ *Letâif*, s. 396.

“Allah’a amellerin en sevimsi biri bitince yenisine başlamaktır.”⁸⁴¹

Şibli’ye: “Receb ayı mı, yoksa şâban ayı mı daha faziletli” diye sorulunca şöyle cevap verir:

“Rabbânî ol, şâbanî olma. (Yani ibadetleri belirli bir zaman dilimine tahsis etme).”⁸⁴²

Aişe’ye (r.a.): “Rasûlullah (s.a.v.) amelini bir güne tahsis eder miydi” diye sorulunca, şöyle cevap verir:

“Hayır, onun ameli devamlıydı.”⁸⁴³

Müslümanların umre yapmak için özellikle ramazan ayını tercih etmelerine rağmen bazı âlimler bunun aksini söylemişlerdir: “Zilkâde” başlığında da belirttiğimiz gibi selef âlimlerinde İbn Ömer, Âişe, ve Atâ’nın belirttiğine göre “Zilkâde ve şevval ayında umre yapmak, ramazan ayında umre yapmaktan daha faziletlidir.”⁸⁴⁴

Şununda bilinmesi gerekir ki, Allah’a karşı yapılan bir tâatin kabulünün alameti bitirdikten sonra başka bir tâate başlamaktır. Yapılan tâatin reddedilmesinin alameti onu kötülüğün takip etmesidir. İbn Receb el-Hanbelî bunu bir şiirle şöyle dile getirmektedir:

Yapılan kötülükten sonra onu silen iyilik ne kadar da güzeldir.

Bundan daha güzeli iyilikten sonra yine bir iyilik yapmaktır.

Yapılan iyilikten sonra onu silen kötülük ne kadar da kötüdür.

Tevbe yaptıktan sonra yapılan bir günah, tevbe etmeden önce yapılan yetmiş günahdan daha kötüdür.

Zira hastalığın yeniden dönmesi daha zordur, belki de helak edicidir.

O halde ölünceye kadar Allah’a tâatte sebat isteyin.

⁸⁴¹ Dârimî, Fedâilü’l-Kur’an, 33.

⁸⁴² Letâif, s. 396.

⁸⁴³ Buhârî, İmân, 32; Müslim, Müsâfirîn, 215- 218, Münâfikîn, 78.

⁸⁴⁴ Letâif, s. 456.

Kalplerin doğruluktan sapmasından ve zenginlikten sonra fakir düşmekten Allah'a sığın.

Allah'a itaat şerefinden sonra isyan zilletine düşmek ne kadar kötüdür.

Kanaat zenginliğinden sonra tamahkarlık fakirliği ne kadar kötüdür.⁸⁴⁵

Şevval ayı ile ilgili 4 hadis inceledik. İncelediğimiz hadislerin hepsi *Kütüb-i sitte* ve *Kütüb-i tis'a*'da geçmektedir. Bu hadislerin 1'i sahih; 3'ü de zayıf kabul edilmiştir. Bu bilgileri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
10.Şevval	1	Ebû Eyyûb el-Ensârî	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed	Sahih
	2	Arîf babasından	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Zayıf
	3	Müslim el-Kuraşî	<u>Ebû Dâvûd</u> , Tirmizî, Ahmed b. Hanbel	Zayıf
	4	Üsâme b. Zeyd	İbn Mâce	Zayıf

“Ayların Fazileti”ni 10 başlık altında inceledik. Bu başlıklar şunlardır: 1. Haram Aylarlar, 2. Zilkâde, 3. Zilhicce, 4. Muharrem, 5. Receb, 6. Safer, 7. Rabûlevvel, 8. Şâban, 9. Ramazan, 10. Şevval. İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde ‘Ayların Fazileti’ ile ilgili 29 hadis tespit edebildik. Tespit edip de incelediğimiz bu hadislerin 17'si *Kütüb-i sitte* denilen altı temel hadis kitabında 22'si de *Kütüb-i tis'a* denilen dokuz temel hadis kitabında geçmektedir.

İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde Receb ayı ile ilgili bir hadis inceledik o da zayıftır. Dolayısıyla Receb ayının faziletiyle ilgili sahih hadis yoktur. İncelenen 29 hadisten 12'si sahih; 3'ü hasen; 1'i hasen li gayrih; 12'si zayıf 1'i çok zayıftır. Hadislerin durumlarını tabloda şöyle gösterilebilir:

⁸⁴⁵ *Letâif*, s.399

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.Haram Aylar	1	Ebû Bekre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed	Sahih
1.1.Zilkâde	1	Bahîleli bir adam	<u>Ahmed</u> , Ebû Dâvûd, İbn Mâce	Hasen li gayrih
1.2.Zilhicce	1	Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir	Ahmed	Sahih
	2	Ebû Saîd el-Hudrî	Beyhakî, <i>Şüabü'l- İman</i>	Zayıf
1.3.Muharrem	1	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed, Nesâî <i>es-Sünenü'l- kübrâ</i>	Sahih
	2	Ali b. Ebû Tâlib	<u>Ahmed</u> , Tirmizî	Zayıf
1.4.Receb	1	Ziyâd en-Nümeyrî	Ahmed	Zayıf
2.Safer	1	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ebû Dâvûd	Sahih
3.Rabîulevvel	1	Irbâd b. Sâriye es- Sülemî	<u>Ahmed</u> , Hâkim	Sahih
	2	Âişe	Hâkim	Sahih
4.Şâban	1	Üsâme	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Hasen
	2	Âişe	Ebû Ya'lâ	Zayıf
	3	Âişe	<u>Nesâî</u> , Ebû Dâvûd	Sahih
	4	Enes b. Mâlik	Tirmizî	Zayıf

5.Ramazan	1	Ebû Hüreyre	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Sahih
	2	İbn Abbâs	Ebû Tâhir, <i>İntihâb</i>	Zayıf
	3	Vâsile b. el-Eska'	Ahmed	Zayıf
	4	Selmân el-Fârisî	İbn Huzeyme	Zayıf
	5	Ebû Mes'ûd el-Gıfarî	İbn Huzeyme	Zayıf
	6	Ebû Hüreyre	Ahmed	Çok Zayıf
	7	Ebû Hüreyre	Buhârî, Müslim, <u>Tirmizî</u> , İbn Mâce	Sahih
	8	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim	Sahih
	9	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Ahmed</u> , İbn Hıbbân	Hasen
	10	Ebû Hüreyre, Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ahmed	Hasen
	11	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Tirmizî	Sahih
6.Şevval	1	Ebû Eyyûb el-Ensârî	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed	Sahih
	2	Arîf babasından	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Zayıf
	3	Müslim el-Kuraşî	<u>Ebû Dâvûd</u> , Tirmizî	Zayıf
	4	Üsâme b. Zeyd	İbn Mâce	Zayıf

B. MEVSİMLERİN FAZİLETİ

Birinci bölümde incelendiği gibi gerek İbn Receb el-Hanbelî'den önce, gerekse ondan sonra yazılan eserlerde mevsimlerin fazileti konusuna yer verilmemiştir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla mevsimlerin fazileti konusunu ilk ve son olarak işleyen âlim İbn Receb el-Hanbelî'dir. O, insanlara mevsimlerin ahireti hatırlatması gerektiği üzerinde durmaktadır.

Bunu yaparken bazı âyetlerden de yararlanmışır. Konuyu daha açıklar ümidiyle bazı âyetleri de biz tesbit edip verdik. O, şöyle demektedir:

“Yılın mevsimleri ahireti hatırlatır. Yaz mevsiminin sıcaklığının şiddeti, cehennemin sıcaklığını hatırlatır. Zaten yaz mevsiminin sıcaklığı cehennemin dumanındandır. Kış mevsiminin soğuğu cehennemin soğuşunu hatırlatır. Olgunlaşması tamamlanan meyveler sonbaharda toplanır ve evlerde saklanır. İşte bu olay, ahirette de ameli sâlihın meyvelerinin toplanacağını hatırlatır. İlkbahar mevsimi yılın en güzel mevsimidir. İlkbahar, cennet nimetlerini ve oradaki hayatı hatırlatır. Mü'mine gereken cenneti talep için sâlih amellerle hazırlık yapmaktır. Seleften bazıları, tabiattaki güzel koku ve meyvelerin olduğu zaman çarşıya pazara çıkarlar, bunlara bakıp ibret alırlardı.”⁸⁴⁶

Dünyada her değişim ahireti hatırlatır: Bahar mevsiminde ağaçların bitkilerin yeşerip canlanması; sonbaharda ağaç ve bitkilerin sararıp solması; kış mevsiminde, kuruyan bitkilerin saman, çer çöp veya odun olarak değerlendirilmesi; bahar mevsiminde tabiatın yeniden canlanması.

Bunun gibi, insan doğar, büyür, yaşlanır sonra ölür. Baharın yeniden canlanması gibi insan da ahiret günü yeniden diriltilecektir. Buna Kur'an'dan şu âyetler işaret etmektedir: **“Ey insanlar! Ölümden sonra diriliş konusunda herhangi bir şüphe içindeyseniz (düşünün ki) hiç şüphesiz biz sizi topraktan, sonra az bir sudan (meniden), sonra bir “alaka”dan, sonra şekli belli belirsiz bir “mudga”dan yarattık ki, size (kudretimizi) apaçık anlatalım. Dilediğimizi belli bir süreye kadar rahimlerde tuttuktan sonra sizi bir çocuk olarak çıkarıyor, sonra da (akıl, temyiz ve kuvvette) tam gücünüze ulaşmanız için (sizi kemale erdiriyoruz.) İçinizden ölenler olur. Yine içinizden bir kısmı da ömrün en düşkün çağına ulaştırılır ki, bilirken hiçbir şey bilmez hale gelsin. Yeryüzünü de ölü, kupkuru görürsün. Biz onun üzerine yağmur indirdiğimiz zaman harekete geçip kabardığımız (dirildiğini) ve her türden iç açıcı çift çift bitkiler bitirir. Bu böyle. Çünkü Allah hakkın ta kendisidir. Şüphesiz O ölüleri diriltir ve O her şeye hakkıyla kadirdir. Çünkü kıyamet muhakkak gelecektir. Onda hiçbir şüphe yoktur ve şüphesiz Allah kabirdeki kimseleri diriltecektir.”**⁸⁴⁷

⁸⁴⁶ *Letâif*, s. 540- 541.

⁸⁴⁷ el-Hacc, 22/5- 7.

“Gökten de bereketli bir su indirip onunla kullar için rızık olarak bahçeler ve biçilecek taneler (ekinler), birbirine girmiş kat kat tomurcukları olan yüksek hurma ağaçları bitirdik ve böylece onunla ölü bir beldeye hayat verdik. İşte (dirilip kabirlerden) çıkış da böyledir.”⁸⁴⁸

“O, rüzgarları rahmetinin önünde müjde olarak gönderendir. Nihayet rüzgarlar ağır bulutları yüklendiği vakit, onları ölü bir belde (yi diriltmek) için sevk ederiz de oraya suyu indiririz. Derken onunla türlü türlü meyveleri çıkarırız. İşte ölüleri de öyle çıkaracağız. Ola ki ibretle düşünürsünüz.”⁸⁴⁹

Allah Teâlâ tabiatta bitkilerdeki yağmurla olan değişimi; insana benzeterek, Allah’ın rahmetiyle insanların tekrar dirilebileceğini şu âyetlerle örneklendiriyor: “Onlara dünya hayatının örneğini ver: (Dünya hayatı), gökten indirdiğimiz yağmur gibidir ki, onun sebebiyle yeryüzünün bitkileri boy verip birbirine karışırlar. Fakat bütün bu canlılık sonunda rüzgarın savurduğu kuru bir çer çöpe döner. Allah, her şey üzerinde kudret sahibidir.”⁸⁵⁰

“Dünya hayatının hâli, ancak gökten indirdiğimiz bir yağmurun hâli gibidir ki, insanların ve hayvanların yedikleri yeryüzü bitkileri onunla yetişip birbirine karışmıştır. Nihayet yeryüzü (o bitkilerle) bütün zinet ve güzelliklerini alıp süslendiği ve sahipleri de onun üzerine (her türlü tasarrufa) kadir olduklarını sandıkları bir sırada, geceleyin veya güpegündüz ansızın ona emrimiz (afetimiz) geliverir de, bunları, sanki dün yerinde hiç yokmuş gibi, kökünden biçilmiş bir hâle getiririz. İşte düşünen bir toplum için, âyetleri böyle anırtılı açıklıyoruz.”⁸⁵¹

“Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir. (Nihayet hepsi yok olur gider). Tıpkı şöyle: Bir yağmur ki, bitirdiği bitki çiftçilerin hoşuna gider. Sonra kurumaya yüz tutar da sen onu sararmış olarak görürsün. Sonra da çer çöp olur.

⁸⁴⁸ Kâf, 50/9- 11.

⁸⁴⁹ el-A’râf, 7/57.

⁸⁵⁰ el-Kehf, 18/45.

⁸⁵¹ Yunus, 10/24.

Ahirette ise (dünyadaki amele göre ya) çetin bir azap ve (ya) Allah'ın mağfiret ve rızası vardır. Dünya hayatı, aldaniş menfaatten başka bir şey değildir.”⁸⁵²

“Görmedin mi, Allah gökten su indirdi de onu yeryüzündeki kaynaklara ulaştırdı. Sonra onunla renkleri çeşit çeşit ekinler çıkarıyor. Sonra ekinler kuruyor da onları sapsarı kesilmiş görüyorsun. Sonra da Allah onları kurumuş çer çöp haline getirir. Şüphesiz ki bunda akıl sahipleri için bir öğüt vardır.”⁸⁵³

İbn Receb el-Hanbelî, sonbahar hariç diğer mevsimlerle ilgili âyet ve hadisler aramıştır. Bunda başarılı olamamıştır. Başarılı olamaması konuyla ilgili kaynak var da bulamadığından değil; olmamasından dolayıdır. Dört mevsimden üçü ile ilgili bulduğu rivâyetlerin konunun faziletiyle ilgisini kuramadık. O, daha çok mevsimlerdeki değişimin insanlara ahireti hatırlatması gerektiği üzerinde durmaktadır.

İbn Receb el-Hanbelî, mevsimleri “Kamerî yılın aylarında ve şemsî senenin mevsimlerinde vazifeler” başlığı altında incelemektedir.⁸⁵⁴ Kamerî yılın mevsimlerinin hangi aylara denk geldiği sabit olmadığından böyle bir başlık kullanmıştır. Mevsimlerin faziletine yılın ilk mevsimi olan ilkbaharla başlamaktadır.

1. İLKBAHAR

İlkbahar mevsimi ile ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde bir hadis tesbit ettik. Buhârî ve Müslim'de Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edildiğine göre⁸⁵⁵ Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

«إِنَّ أَكْثَرَ مَا أَخَافُ عَلَيْكُمْ مَا يُخْرِجُ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ بَرَكَاتِ الْأَرْضِ» قِيلَ: وَمَا بَرَكَاتُ الْأَرْضِ؟ قَالَ: «زَهْرَةُ الدُّنْيَا» فَقَالَ لَهُ رَجُلٌ: هَلْ يَأْتِي الْخَيْرُ بِالشَّرِّ؟ فَصَمَتَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حَتَّى ظَنَنَّا أَنَّهُ يُنْزَلُ عَلَيْهِ، ثُمَّ جَعَلَ يَمْسَحُ عَنْ جَبِينِهِ، فَقَالَ: «أَيْنَ السَّائِلُ؟» قَالَ: أَنَا - قَالَ أَبُو سَعِيدٍ: لَقَدْ حَمِدْنَاهُ حِينَ طَلَعَ ذَلِكَ - قَالَ: «لَا يَأْتِي الْخَيْرُ إِلَّا بِالْخَيْرِ، إِنَّ هَذَا الْمَالَ خَضِرَةٌ حُلْوَةٌ، وَإِنْ كُلَّ مَا أَنْبَتَ الرَّبِيعُ يَفْتُلُ حَبَطًا أَوْ يُلْمُ، إِلَّا أَكَلَةَ الْخَضِرَةَ، أَكَلْتُ حَتَّى إِذَا امْتَدَّتْ

⁸⁵² el-Hadîd, 57/20.

⁸⁵³ ez-Zümer, 39/21.

⁸⁵⁴ Letâif, s. 525.

⁸⁵⁵ Letâif, s. 525

خَاصِرَتَاهَا، اسْتَقْبَلَتِ الشَّمْسَ، فَاجْتَرَّتْ وَتَلَطَّتْ وَبَالَتْ، ثُمَّ عَادَتْ فَأَكَلَتْ. وَإِنَّ هَذَا الْمَالَ حُلُوءَةٌ، مَنْ أَخَذَهُ بِحَقِّهِ، وَوَضَعَهُ فِي حَقِّهِ، فَنِعْمَ الْمَعُونَةُ هُوَ، وَمَنْ أَخَذَهُ بِغَيْرِ حَقِّهِ كَانَ كَالَّذِي يَأْكُلُ وَلَا يَشْبَعُ»

“Sizin için en fazla endişe ettiğim şey: Allah’ın sizin için yerin bereketlerinden çıkardığı şeylerdir.” Denildi ki:

-Yerin bereketleri nelerdir? Rasûlüllah (s.a.v.):

“Dünya zinetleridir” cevabını verdi. Sahâbeden birisi:

- “Hiç hayır, şer getirir mi?” dedi. Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) uzun bir müddet sustu. Zannettik ki ona vahiy inecek. Sonra alnını silmeye başladı ve “Soran nerede?” dedi. Sahâbî “Buradayım.” dedi. – Ebû Saîd şöyle demektedir: Biz, tabiattaki olaylar böyle değişime uğrayıp yeniden dirildikleri zaman hamdederdik- Bunun üzerine Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“(Evet) hayır ancak hayır getirir. (Ama) ne var ki, bu dünya malı taze ve tatlıdır. İlkbaharın yetiştirdiği bitkiler ya öldürür yahut öldürecek gibi sıkıntı verir. Yalnız yeşillik yiyen hayvanlar müstesnâ; çünkü onlar yerler, böğürleri şiştiğinde güneşe karşı dururlar, sonra geniş getirirler, rahatça def-i hacet ve bevlederler, sonra tekrar dönerek ot yerler.

Şüphesiz bu mal tatlı bir şeydir. Her kim onu hakkı ile alıp da yerli yerince sarfederse, o ne iyi yardımcıdır. Her kim de onu haksız yere alırsa, yiyip yiyip doymayan (obur) gibi olur” buyurdu.⁸⁵⁶

İbn Receb el-Hanbelî’nin ilkbahar ayının fazileti ile ilgili verdiği bu hadis ‘müttefekun aleyh’ bir hadistir. Ancak hadisin ilkbahar ayı ile ilgili doğrudan ilgisi kurulamamıştır. Buhârî bu hadisi “Yetimlere zekât”, “Allah yolunda infakın fazileti” ve “Dünya nimetleri ve güzellikleri ve bunlara karşı rağbetten sakınılması” bablarında; Nevevî, Müslim’in *Sahih*’inde “Dünya nimetlerinden sakınılması” babı altında vermektedir. İbn Receb el-Hanbelî, dünya nimetlerinden sakınılması, dünyaya fazla rağbet edilmemesi yönünden incelemektedir. Bu yönüyle Buhârî ve Müslim’deki bab başlığı İbn Receb el-Hanbelî için ilham kaynağı olmuştur.

⁸⁵⁶ Buhârî, Zekat, 7; Cihad, 37; Rikâk, 7; Müslim, Zekât, 121- 123; Nesâî, Zekât, 81; İbn Mâce, Fiten, 18.

İbn Receb el-Hanbelî, insan hayatının gençlik çağını ilkbahar mevsimine benzeterek şöyle demektedir: “Gençlik çağı aynen ilkbaharda açan güllerin, tazelik ve güzelliğinin kısalığı gibidir. Ne zaman ki, gençlik gider irtihali gelmiş gibidir. Aynen bitkinin sararıp, hasat zamanının gelmesi gibi. Bahar mevsiminde çiçeklerin en güzeli güldür. Onun ne zaman ki beyazlıkları arttı intikal zamanı artık gelmiştir.⁸⁵⁷ İlkbaharın her anı bir öğüttür. O, yaratıcının yaratmadaki azametini ve kudretinin mükemmelliğini gösterir. İlkbahar aynı zamanda cennet yurdunda güzel komşuluğa davette bulunur. İbn Sem’ûn (385/995) ilkbaharı şöyle vasfeder: “Yerleri ipek, kokusu misk, bütün vakitleri öğüt ve Allah’ı zikirdir.”⁸⁵⁸

Tabiattaki bitkilerin durumuna dikkatli bir bakış ve onlar hakkında düşünmek, Mü’mini Allah’ın kudretinin mükemmelliğine ve rahmetini anlamaya götürür. Allah Teâlâ buna şöyle işaret eder: **“O, gökten su indirendir. İşte biz onunla her türlü bitkiyi çıkarıp onlardan yeşillik meydana getirir ve o yeşil bitkilerden, üst üste binmiş taneler, -hurma ağacının tomurcuğunda da aşağıya sarkmış salkımlar- üzüm bahçeleri, zeytin ve nar çıkarırız: (Herbiri) birbirine benzer ve (her biri) birbirinden farklı. Bunların meyvesine, bir meyve verdiği zaman, bir de olgunlaştığı zaman bakın. Şüphesiz bunda inanan bir topluluk için (Allah’ın varlığını gösteren) ibretler vardır.”**⁸⁵⁹

Allah Teâlâ’nın varlığını, büyüklüğünü, kudretinin mükemmelliğini gösteren ‘İlkbahar’ mevsiminin faziletiyle ilgili İbn Receb el-Hanbelî’nin eserlerinden ‘müttefekun aleyh’ olan bu hadisi tesbit ettik. Tesbit ettiğimiz bu hadisin ilkbahar mevsiminin faziletiyle doğrudan ilgisi yoktur.

Sonuç olarak; İbn Receb el-Hanbelî’nin eserlerinden “İlkbahar” mevsimi ile ilgili tesbit ettiğimiz hadis ‘sahih’tir. Ebû Saîd el-Hudrî’den rivâyet edilmiştir. Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce’de geçmektedir.

⁸⁵⁷ *Letâif*, s. 539.

⁸⁵⁸ *Letâif*, s. 542.

⁸⁵⁹ el-En’am, 6/99.

Mevsimler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.İlkbahar	1	Ebû Saîd el-Hudrî	Buhârî, Müslim, Nesâî, İbn Mâce	Sahih

2. YAZ

Buhârî ve Müslim’de Ebû Hüreyre’den tahrîç edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v.) şöyle buyurdu: (1)

" اشْتَكْتِ النَّارُ إِلَى رَبِّهَا فَقَالَتْ: رَبِّ أَكَلْتُ بَعْضِي بَعْضًا، فَأَذِنَ لَهَا بِنَفْسَيْنِ: نَفْسٍ فِي الشِّتَاءِ وَنَفْسٍ فِي الصَّيْفِ،
فَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الْحَرِّ، وَأَشَدُّ مَا تَجِدُونَ مِنَ الرَّمْهِرِيرِ

“Cehennem, Rabbine şikâyet edip: Ey Rabbim! Ben kendi kendimi yedim, dedi. Bu yüzden (Allah Teâlâ) ona iki defa nefes almak için izin verdi. Bir nefes kışın, bir nefes de yazın. Yazın karşılaştığınız en şiddetli sıcaklık ve kışın karşılaştığınız en şiddetli soğuk bunlardır.”⁸⁶⁰

Başta Buhârî ve Müslim olmak üzere bu hadis temel hadis kaynaklarında geçmektedir.⁸⁶¹

Buhârî bu hadisi “Cehennem’in vasfı” babı altında vermektedir. Müslim’de “Şiddetli sıcakta cemaate gidecek olan bir kimseye yolda sıcak dokunacaksa öğle namazını serinliğe bırakmanın müstehâb oluşu” babında verilmektedir.

Hadis “müttefekun aleyh” bir hadistir. Buhârî ve Müslimin’deki bab başlıklarından anlaşılacağı gibi hadisin yaz mevsiminin faziletiyle doğrudan ilgisi yoktur. İbn Receb el-Hanbelî hadiste sadece “yaz mevsimi” kelimesi geçtiği için onu almıştır.

⁸⁶⁰ Letâif, s. 545; et-Tahvîf mine’-nâr, s.78.

⁸⁶¹ Buhârî, Bedü’l-halk, 10; Müslim, Mesâcid, 185- 187; Tirmizî, Sıfatu cehennem, 9; İbn Mâce, Zühed, 38; Ahmed b. Hanbel, II, 238, 277, 503. Müslim’de hadisdeki ifade biraz daha açık ve şöyledir: “Cehennem dedi ki: Ey Rabbim! Ben kendi kendimi yedim. İzin ver de nefes alayım. Ona bir nefes yazın bir nefes de kışın olmak üzere iki nefes izin verildi. Kışın soğuktan hissettiğiniz cehennem nefesindedir. Yazın sıcaktan hissettiğiniz de cehennem nefesindedir.”

Sonuç olarak ‘Yaz’ mevsimi başlığı altında ‘müttefekun aleyh’ bir hadis inceledik. Ebû Hüreyre’den rivâyet edilen hadis, Buhârî, Müslim, Nesâî ve İbn Mâce ve Ahmed b. hanbel’de geçmektedir. Hadis ‘sahih’dir. Bu bilgileri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Mevsimler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sıhhat Durumu
2.Yaz	1	Ebû Hüreyre	Buhârî, Müslim, Tirmizî, İbn Mâce, Ahmed	Sahih

3. SONBAHAR

Dört mevsimden biridir. Allah Teâlâ’nın yarattığı her yaratılanın kendine has bazı güzellikleri ve özellikleri olduğu gibi sonbahar mevsiminin de kendine has güzellik ve özellikleri vardır.

İbn Receb el-Hanbelî sonbahar mevsimi hariç, diğer mevsimlerle ilgili açıklamalar yapmıştır. İbn Receb el-Hanbelî’nin eserlerinde sonbahar mevsiminin faziletiyle ilgili materyal bulunamamıştır ve sonbahar mevsimi başlığı kullanılmamıştır.

4. KIŞ

Kış mevsimi ile ilgili bir hadis tespit ettik. İmam Ahmed’in Ebû Said el-Hudrî’den tahriç ettiğine göre Rasûlullah (s.a.v.) şöyle buyurdu:

“Kış mevsimi mü’minin baharıdır.”⁸⁶²

Bazı kaynaklar bu hadisi Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’de verdiği gibi kısa rivâyetini; bazısı ise metnin tamamını vermişlerdir. İbn Receb el-Hanbelî’nin belirttiği gibi Beyhakî (458/1066) ve başkalarının tahriç ettiğine göre tam metin şöyledir: (3)

" الشَّتَاءُ رَيْبُ الْمُؤْمِنِ قَصْرَ نَهَارُهُ فَصَامَ وَطَالَ لَيْلُهُ فَقَامَ "

“Kış mevsimi mü’minin baharıdır: Gündüzleri kısa, oruçla; geceleri uzun, onu da ibadetle geçirir.”⁸⁶³

⁸⁶² Letâif, s. 557.

⁸⁶³ Ahmed b. Hanbel, III, 75; Beyhakî, *Şuabü’l-İman*, V, 423, (Hadis no: 3655).

Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'inde hadisin senedi şöyledir: Hasen-- İbn Lehâ-- Derrâc-- Ebü'l-Heysen-- Ebû Sad el-Hudrî.

Beyhakî de hadisin senedi şöyledir: Ebû Abdullah el-Hâfız—Ebü'l-Abbâs Muhammed b. Yakub—Muhammed b. İshak es-Sağânî—Ebü'l-Esved-- İbn Lehâ—Derrâc Ebü's-Semh-- Ebü'l-Heysen-- Ebû Said el-Hudrî.

Ebû Saîd el-Hudrî'den 'merfû' olarak nakledilen bu hadisin senedindeki Ebü'l-Heysen'e'yi bir grup âlim 'zayıf'; İbn Mâin ve benzerleri onu güvenilir kabul etmişlerdir. Bazıları hadis hakkında 'hasen' demişlerdir.⁸⁶⁴ Şuayb Arnaûd ve Elbânî onun 'zayıf' olduğunu söylemektedirler.⁸⁶⁵

Kış mevsimi mü'minin baharıdır; çünkü o mevsimde mü'min kulluk bahçelerinde, ibadet alanlarında dolaşır ve oralardan istifâde eder. Mü'min kış mevsiminde sıkıntıya girmeden açlık ve susuzluk çekmeden oruç tutar; çünkü bu mevsimde günler kısa ve soğuktur. Nitekim Rasûlullah (s.a.v.): “*Kış mevsiminde oruç tutmak rahatça elde edilen bir ganimettir.*”⁸⁶⁶ buyurmuştur.⁸⁶⁷

Bu hadisi Âmir b. Mes'ûd rivâyet etmiştir. Tirmizî, hadisin 'mürsel' olduğunu söylemektedir; çünkü Âmir b. Mes'ûd, Rasûlullah'ın (s.a.v.) zamanına yetişememiştir.

Yukarda metnini verdiğimiz hadisin Enes'den (r.a.) 'merfû' rivâyeti varsa da doğrusu onun Ebû Hüreyre'den (r.a.) 'mevkûf' rivâyetidir.⁸⁶⁸ O zaman bu, Rasûlullah'ın (s.a.v.) sözü değil; daha önce geçen, kış mevsimi ile ilgili hadisin Ebû Hüreyre tarafından yapılmış açıklaması olmuş olur. Tıpkı, Ebû Hüreyre'nin (r.a.) şu sözünde olduğu gibi: “Rahatça elde edebileceğiniz bir ganimeti size söyleyeyim mi?” Yanında bulunanlar “Evet” dediler. Bunun üzerine Ebû Hüreyre (r.a.) : “Kış günleri oruç tutmak” buyurdu.⁸⁶⁹

⁸⁶⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 6; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, III, 200.

⁸⁶⁵ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* (thk. Arnaûd-Mürşid), XVIII, 245, (Hadis no: 11716); Elbânî, Zaîfu “*el-Câmiu's-sagîr*”, I, 501, (Hadis no: 3429).

⁸⁶⁶ Ahmed b. Hanbel, IV, 335; Tirmizî, *Savm*, 74.

⁸⁶⁷ *Letâif*, s. 557- 558. Hadisin yorumu için bk. Rîdâ, eş-Şerif, *el-Mecâzâtü'n-Nebevî*, s. 236.

⁸⁶⁸ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 7.

⁸⁶⁹ *Letâif*, s. 558.

Kış gecelerinde ibadet etmek, yaz aylarında oruç tutmaya denktir. Bundan dolayı Muaz (r.a.) ölüm anında ağlama nedenini şöyle açıklamaktadır: “Sıcak günlerde oruç tutamayacağımdan, kış gecelerinde ibadet yapamayacağımdan ve ilim halkalarında âlimlerle beraber diz çökemeyeceğimden dolayı ağlarım.”⁸⁷⁰

Kış gecelerinde namaz iki sebepten dolayı insanların nefislerine zor gelir:⁸⁷¹

1. Şiddetli soğukta yataktan kalkmak. Dâvûd b. Rüşeyd şöyle anlatır: “Çok soğuk bir gecede bir kardeşimiz gece ibadeti için kalktı. Üzerinde eski bir kaftan vardı. Soğuktan üşüyünce ağlamaya başladı. Kendisine gizli bir ses şöyle seslendi: Gecenin bu vaktinde başkalarını uyuttuk, seni kaldırdık böyle olmasına rağmen bir de ağlıyor musun?”

2. Şiddetli soğukta abdest almak. Şiddetli soğukta abdest almak en faziletli amellerdendir. Ebû Hüreyre'nin (r.a.) rivâyet ettiği bir hadiste Rasûlüllah (s.a.v.):

“Size, Allah'ın kulları neyle imtihan ettiğini ve dereceleri nasıl yükselttiğini söyleyeyim mi?” buyurdu. Ashab:

-“Evet, ey Allah'ın Rasûlü!” dediler. Rasûlüllah (s.a.v.):

“Güçlülere rağmen abdesti güzel almak, mescidlere doğru çok adım atmak ve bir namazdan sonra diğer namazı beklemektir. İşte sizin ribatınız (savaşta cepheniz) budur. İşte sizin ribatınız (savaşta cepheniz) budur” buyurdu.⁸⁷²

Ömer (r.a.), oğlu Abdullah'a (r.a.) ölüm anında şu tavsiyede bulunarak:

“Ey oğulcuğum imanın tadını veren şu hasletlere sarıl.” Abdullah:

“Nedir onlar?” diye sorar. Ömer (r.a.) şöyle cevap verir:

“Yaz günleri şiddetli sıcakta oruç tutmak. Düşmanlarla kılıçla savaşmak. Sıkıntılara sabretmek. Şiddetli soğukta abdesti güzelce almak. Bulutlu günde namazda (erken kılmakta) acele etmek. İçki içmeyi terk etmek.”⁸⁷³

⁸⁷⁰ Letâif, s. 559.

⁸⁷¹ Letâif, s. 559.

⁸⁷² Mâlik, *Muvatta*, I, 161; Müslim, *Tahâre*, 41; Tirmizî, *Tahâre*, 39; Nesâî, *Tahâre*, 107.

⁸⁷³ Letâif, s. 560.

Dineverî'nin (298/911) Katâde'den (117/735) rivâyetine göre o şöyle demiştir: “Bir topluluğa gökyüzünden azap ancak kış mevsimi bitince gelir.”⁸⁷⁴ Bu söz, sırf kış mevsimi olduğu için azabın inmeyeceğini belirtiyorsa buna katılmak mümkün değil; zira hakikat onun hilâfıdır. Belki şöyle denebilir: Mü'minler kış mevsiminde gündüzleri - diğer mevsimlerden daha çok- oruçla geçirdikleri, uzun kış gecelerinde daha fazla nafîle ibadet ettikleri, daha çok Allah'ı andıkları ve günahlarına tevbe ettikleri için azap geciktirilir veya ertelenebilir. Zaten Allah günahlarına tevbe eden topluluğa azap etmez: **“Halbuki sen onların içinde iken, Allah onlara azap edecek değildir. Ve onlar bağışlanma dilerlerken de Allah onlara azap edici değildir.”**⁸⁷⁵

İncelediğimiz hadis, gerçekte kış mevsiminin diğer mevsimlere faziletinden, bir üstünlüğünden bahsetmemektedir. Sadece uzun kış gecelerini değerlendirmek gerektiği hususunda mü'minlere tavsiyelerde bulunmaktadır.

Kış mevsimi ile ilgili bir hadis tespit ettik. Hadis Ebû Saîd el-Hudrî'den rivâyet edilmiştir. Senedi hakkında farklı değerlendirmeler varsa da, onun için ‘zayıf’ diyebiliriz. Bu bilgileri tabloda şöyle gösterebiliriz:

Mevsimler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
4. Kış	1	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Ahmed.</u> Beyhakî <i>Şuabü'l-iman</i>	Zayıf

‘Mevsimlerin Fazileti’ başlığı altında 3 hadis inceledik. İncelenen hadislerden 2’si Ebû Saîd el-Hudrî’den biri de Ebû Hüreyre’den rivâyet edilmiştir. 3 hadisten 2’si ‘muttefekun aleyh’dir. 1 hadis de *Kütüb-i tis’a*’dan Ahmed b. Hanbel’in *Müsned*’inde geçmektedir. Hadislerden 2’si sahih; 1’i zayıftır. Bu bilgileri tabloda şöyle gösterilebilir:

⁸⁷⁴ Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ*, II, 7.

⁸⁷⁵ el-Enfâl, 8/33.

Mevsimler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.İlkbahar	1	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Buhârî</u> , Müslim, Nesâî, İbn Mâce	Sahih
2.Yaz	1	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Tirmizî, İbn Mâce	Sahih
3.kış	1	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Ahmed</u> , Beyhakî	Zayıf

BÖLÜM SONLARINDAKİ TABLOLARIN TAMAMI

GÜN VE GECELERLE İLGİLİ TABLO

Gün ve Geceler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
4.Kadir Gecesi	1	Ebû Hüreyre	<u>Nesâî</u> , Ahmed	Sahih
	2	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ahmed	Sahih
	3	Ebû Hüreyre	Ahmed	Hasen
	4	Ubâde b. Sâbit, Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ahmed	Sahih
5.Berat Gecesi	1	Ali b. Ebû Tâlib	İbn Mâce	Zayıf
	2	Âişe	<u>Tirmizî</u> , İbn Mâce, Ahmed	Zayıf
	3	Ebû Muse'l-Eş'arî	İbn Mâce	Zayıf

1.Arife günü	1	Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ebû Ya'la	Sahih
	2	Ebû Hüreyre	Ahmed	Sahih
	3	Târik b. Şihâb	<u>Buhârî</u> , Müslim	Sahih
	4	Muhammed b. Abdullah b. Amr	<u>Ahmed</u> , Tirmizî, Mâlik	Zayıf
	5	Zübeyr b. Avvâm	Ahmed	Zayıf
	6	İbn Abbâs	Ahmed	Sahih
	7	Âişe	Müslim	Sahih
	8	Ebû Katâde	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd	Sahih
	9	Talha b. Ubeydullah	Mâlik	Zayıf
	10	Abbâs b. Mirdâs es- Sülemî	İbn Mâce	Zayıf
2.Bayram günleri	1	Enes b. Mâlik	<u>Ahmed</u> , Nesâî, Hâkim	Sahih
3.Teşrik günleri	1	Abdullah b. Ya'mer	<u>Tirmizî</u> , Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce	Sahih
	2	Abdullah b. Kurd	Ahmed	Sahih
	3	Nübeyşe el-Huzelî	<u>Müslim</u> , Nesâî, Ahmed, Mâlik	Sahih
4.Zilhicce ayının ilk on günü	1	İbn Abbâs	<u>Buhârî</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, İbn Mâce	Sahih
5.Pazartesi- perşembe günleri	1	Ebû Katâde el-Ensârî	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Ahmed	Sahih
	1	Ebû Hüreyre, Üsâme, Ebû Ümâme	<u>Müslim</u> , Tirmizî, Ebû Dâvûd, Nesâî, İbn Mâce,	Sahih

			Ahmed, Mâlik	
6.Cuma günü	1	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Tirmizî, Ahmed	Sahih
	2	Ebû Lübâbe	<u>Ahmed</u> , İbn Mâce	Hasen
	3	Ebû Hüreyre	<u>Ebû Nuaym</u> <i>Hilyetü'l-evliyâ</i> , Beyhakî <i>Şuabü'l-iman</i>	Çok zayıf
	4	Enes b. Mâlik	<u>Taberânî</u> <i>el-Mu'cemü'l-evsat</i> , İbnü'l-Cevzî <i>el-Ilel</i>	Hasen

AYLARLA İLGİLİ TABLO

Aylar	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.Haram Aylar	1	Ebû Bekre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ebû Dâvûd, Ahmed	Sahih
1.1.Zilkâde	1	Bahîleli bir adam	<u>Ahmed</u> , Ebû Dâvûd, İbn Mâce	Hasen li gayrih
1.2.Zilhicce	1	Ebû Saîd el-Hudrî, Câbir	Ahmed	Sahih
	2	Ebû Saîd el-Hudrî	Beyhakî, <i>Şuabü'l-İman</i>	Zayıf
1.3.Muharrem	1	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed, Nesâî <i>es-Sünenü'l-kübrâ</i>	Sahih
	2	Ali b. Ebû Tâlib	<u>Ahmed</u> , Tirmizî	Zayıf

1.4.Receb	1	Ziyâd en-Nümeyrî	Ahmed	Zayıf
2.Safer	1	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Ebû Dâvûd	Sahih
3.Rabûlevvel	1	Irbâd b. Sâriye es-Sülemî	<u>Ahmed</u> , Hâkim	Sahih
	2	Âişe	Hâkim	Sahih
4.Şâban	1	Üsâme	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Hasen
	2	Âişe	Ebû Ya'lâ	Zayıf
	3	Âişe	<u>Nesâî</u> , Ebû Dâvûd	Sahih
	4	Enes b. Mâlik	Tirmizî	Zayıf
5.Ramazan	1	Ebû Hüreyre	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Sahih
	2	İbn Abbâs	Ebû Tâhir, <i>İntihâb</i>	Zayıf
	3	Vâsile b. el-Eska'	Ahmed	Zayıf
	4	Selmân el-Fârisî	İbn Huzeyme	Zayıf
	5	Ebû Mes'ûd el-Gîfarî	İbn Huzeyme	Zayıf
	6	Ebû Hüreyre	Ahmed	Çok Zayıf
	7	Ebû Hüreyre	Buhârî, Müslim, <u>Tirmizî</u> , İbn Mâce	Sahih
	8	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim	Sahih
	9	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Ahmed</u> , İbn Hıbbân	Hasen
	10	Ebû Hüreyre, Câbir	<u>İbn Hıbbân</u> , Ahmed	Hasen
	11	Ebû Hüreyre	<u>Müslim</u> , Tirmizî	Sahih

6.Şevval	1	Ebû Eyyûb el-Ensârî	<u>Müslim</u> , Ebû Dâvûd, Tirmizî, Ahmed	Sahih
	2	Arîf babasından	<u>Ahmed</u> , Nesâî	Zayıf
	3	Müslim el-Kuraşî	<u>Ebû Dâvûd</u> , Tirmizî	Zayıf
	4	Üsâme b. Zeyd	İbn Mâce	Zayıf

MEVSİMLERLE İLGİLİ TABLO

Mevsimler	Hadis No	Râvi	Kaynak	Sihhat Durumu
1.İlkbahar	1	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Buhârî</u> , Müslim, Nesâî, İbn Mâce	Sahih
2.Yaz	1	Ebû Hüreyre	<u>Buhârî</u> , Müslim, Tirmizî, İbn Mâce	Sahih
3.kış	1	Ebû Saîd el-Hudrî	<u>Ahmed</u> , Beyhakî	Zayıf

SONUÇ

Hadis ilminde zamanının otoritesi olan İbn Receb el-Hanbelî, fıkıh, usûl, tefsir, kelam, ahlak ve tarih sahalarında eserler vermiş, bilhassa Dımaşk ve Kudüs'te hicri VIII. Asırda Hanbelî mezhebinin önderliğini yapmıştır. Farklı alanlarda eserler vermiş olmasına rağmen onun esas ihtisas alanı Hadis ilmidir. Nitekim temel eserlerini bu alanda vermiştir. Hadise dâir çalışmaları eserlerin içinde sayı olarak da çoğunluğu oluşturmaktadır.

İbn Receb'in yetişmesine katkı sağlamış 42 hocasının ve yetiştirdiği 11 öğrencisinin isimlerini tesbit ettik. Hocalarından İbn Kayyim ve İbnü'l-Habbâz; öğrencilerinden İbnü'r-Ressâm ve İbnü'l-Lahhâm hakkında ayrıntılı bilgi verdik. Yapılacak müstakil bir çalışmada bütün hocaları ve öğrencileri hakkında bilgi verilerek, hocalarından etkilenmesi ve öğrencilerine etkileri üzerinde durulabileceği kanaatindeyiz.

İbn Receb, farklı alanlarda eserler vermiştir. Eserlerinin büyük bir çoğunluğu matbudur. Matbû olan 50 eserine ulaştık ve bunları çalışmamız aşamasında inceledik. Ayrıca kaynaklarda geçip de ulaşamadığımız veya kendisine aidiyeti belli olmayan eserler de vardır. O başta temel kaynaklar olmak üzere çok farklı eserlerden istifade etmiştir. Kullandığı hadislerin kaynağını genelde vermektedir. Hadisleri nadiren de olsa senetli verdiği olmaktadır. Çoğu zaman râvileri cerh ve ta'dil yönünden kendisi değerlendirmekle birlikte bu konuda alıntılar yaptığı da olmuştur.

Faziletli vakitler konusunda konuya zemin oluşturmak üzere vakit, fazilet, mübârek ve mukaddes kavramlarını inceledik. Mübârek kelimesinin türemiş olduğu "brk" kelimesi Mescid-i Aksâ, Tûr-i Sîna, Kur'an, bazı peygamberler, gökten inen su, zeytin ağacı, gece, toprak parçası gibi farklı varlık alanları için kullanılan bu kelime, mukaddes kelimesinin türemiş olduğu "kds" kelimesinin türevlerinin kullanımından daha çoktur. Her mukaddes olan mübârektir; fakat her mübârek olan mukaddes değildir. Ayrıca "brk" kelimesi ve türevleri daha çok yaratıklar için; "kds" kelimesi ve türevleri ise daha çok Allah Teâlâ için kullanılmıştır. Mübâreğin daha somut; mukaddesin daha soyut anlamı olduğu söylenebilir. Özellikle bu iki kelimenin kullanımlarından yola çıkarak zaman, mekân ve şahısta kutsallık ve mübârek konuları ayrı ayrı inceleme konularıdır.

İbn Receb'in faziletli vakitler konusunda kapsamlı bir çalışması vardır. Bu eseri kendisinden sonra gelenlere kaynaklık etmiştir. Konuyu çalışırken sadece bu konuda yazdığı eserlerini değil; 50'ye yakın eserini tarama imkânımız oldu. Ancak kendisinden en fazla istifâde ettiğimiz kitabı *Letâifü'l-maârif* olmuştur. Bu eseri bu alanda kendisinden önce ve sonra yazılmış eserlerin en kapsamlısıdır. Vaaz üslûbuyla yazılmıştır. Çünkü konuyu şiirlerle süslemekte ve her konuyu muhatablarına nasihatlerle bitirmektedir.

İbn Receb el-Hanbelî, faziletli vakitler konusunu işlerken 'Vezâif' başlığı altında muharrem ayından başlayarak safer, rabîulevvel, receb, şâban, ramazan, şevval, zilkâde, zilhicce aylarının faziletlerini vaaz üslûbuyla yazmıştır. Gün ve gecelerin faziletini ayrı başlıklar altında değil; ayların fazileti içinde incelemiştir. Mevsimlerin fazileti başlığını -tespit edebildiğimiz kadarıyla- ilk kullanan kendisidir. Bu konuda ilkbahar, yaz ve kış başlıklarını kullanmıştır.

Faziletli vakitler konusunda Rasûlüllah'ın doğum tarihindeki ihtilafı söz konusu etmesine rağmen; mevlid gecesinden bahsetmemektedir. Regaib namazının bid'at olduğunu ve kimlerin çıkardığını anlatır; dolayısıyla regaib gecesinin faziletinden bahsetmez. Yine İsrâ olayının oluş zamanıyla ilgili ihtilaftan bahsetmesine rağmen; Mi'rac gecesinin fazileti konusuna da hiç değinmemektedir. İsrâ olayının receb ayında değil; rabîulevvel ayında olduğu görüşüne meyletmektedir. Gecenin oluş zamanındaki ihtilaf ve bu gecenin üstünlüğüne dâir sahih veya zayıf her hangi bir rivâyetin gelmemesinden dolayı bu geceyi faziletli gecelerden saymamaktadır. Eserlerinden Berat Gecesiyle ilgili tesbit edip incelediğimiz 3 hadisin 3'ü de zayıftır. İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde receb ayı ile ilgili bir hadis inceledik o da zayıftır. Dolayısıyla receb ayının faziletiyle ilgili sahih hadis yoktur.

Faziletli vakitlerle ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinden "Gecelerin ve Günlerin Fazileti", "Ayların Fazileti" ve "Mevsimlerin Fazileti" başlıklıkları altında 60 hadis inceledik. İncelediğimiz 60 hadisten 38'i *Kütüb-i sitte*'dendir. 11 hadis *Kütüb-sitte*'yi *Kütüb-i tis'a*'ya tamamlayan üç hadis kitabında geçmektedir. Dolayısıyla 60 hadisten *Kütüb-i tis'a*'da geçmeyen hadis sayısı 11'dir. 11 hadis de şu kaynaklarda geçmektedir: Ebû Ya'lâ *el-Müsned*; Nesâî *es-Sünenü'l-kübrâ*; İbn Huzeyme *es-Sahih*; İbn Hıbbân *es-Sahih*; Taberânî *el-Mu'cemü'l-evsat*; Hâkim *el-Müstedrek*; Beyhakî *Şuabü'l-iman*; Ebû Tâhir *İntihâb*; İbnü'l-Cevzî *el-Ilel*.

İncelediğimiz 60 hadisin sıhhat yönünden dağılımı şöyledir: 31 sahih; 6 hasen; 1 hasen li gayrih; 20 zayıf; 2 çok zayıftır. Dolayısıyla faziletli vakitlerle ilgili İbn Receb el-Hanbelî'nin eserlerinde zayıf ve az da olsa çok zayıf hadise rastlanmaktadır.

İbn Receb'in faziletli vakitlerle ilgili kullandığı hadislerin % 51.6 sahih; % 11.6 hasen; % 36.6 zayıftır. Sahih, hasen, hasen li gayrih ve zayıf hadislerin oranı % 96.6'dır. Faziletli vakitler konusunda amel edilemeyecek çok zayıf hadis oranı % 3.4'tür.

Günler ve ayların faziletiyle ilgili en fazla rivâyet 11 hadisle ramazan ayı hakkındadır. Bunu 10 hadisle arife günü takib etmektedir.

İbn Receb el-Hanbelî, faziletli vakitler konusunda temel hadis kaynaklarından faziletli vakitler konusunda en fazla 33 hadisle Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'ini kullanmıştır. Bunu şu kitaplar takip etmektedir. Müslim 17; Tirmizî 14; İbn Mâce 13; Ebû Dâvûd 12; Nesâî 11; Buhârî 9.

Faziletli vakitler konusunu İbn Receb el-Hanbelî'nin kitapları özelinde incelemiş olduk. Bu çalışma İbn Receb'in özelinde değil de; genel bir çalışma olsaydı, sonuç hemen hemen aynı çıkardı. Dolayısıyla İbn Receb'in faziletli vakitler konusunda oldukça önemli bir kaynak olduğunu düşünüyoruz.

İbn Receb el-Hanbelî, faziletli vakitlerle ilgili rivâyetlerin sayısının fazla olmasına değil; öncelikle o konuda sahih rivâyet olup olmadığına bakmaktadır. Ele aldığı konuda, doğrudan konu ile bağlantılı âyet varsa onunla başlar, âyet yoksa o konuda sahih rivâyet arar. Sahih rivâyet varsa onunla konuyu işler. Sahih rivâyet yoksa zayıf olduğunu belirterek ilgili hadisi kullanır. Ona göre terğîb, terhîb ve fezâil (özendirme, uyarma ve faziletler) konularında zayıf hadisle amel edilir. İbn Receb el-Hanbelî'nin faziletli vakitler konusunda zayıf hadislere yer vermesinde *Letâif* isimli eserinin mev'ıza türünde yazılmış olması etkili olmuş olabilir.

İbn Receb el-Hanbelî ve eserleri, Türkiye'de fazla tanınmamaktadır. Onun gerek ilmî yönü gerekse eserleri üzerinde yapılacak çalışmaların bilgi ve anlayışımıza yeni ufuklar açacağı muhakkaktır.

BİBLİYOGRAFYA

Abdübâkî, Muhammed Fuat, *el-Mu'cemü'l-mufehres li elfâzi'l-Kur'an- Kerim*, ÇağrıYayınları, İstanbul 1990/1411; Tercüme: ÇANGA, Mahmut, *Kur'an Kelimelerinin Anahtarı*, Timaş Yayınları, İstanbul, 1986.

Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdurrezzâk b. Hemmam es-San'ânî (211/827), *el-Musannef*, I-XI, 1. Basım, Beyrut, 1391/1972.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed el-Cerrâhi (1162/1748), *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs amme's-tehere mine'l-ehâdisi alâ elsineti'n-nâs*, thk. Ahmed Kalâş, I-II, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Halep, trs.

Ahmed b. Hanbel (241/855), *el-Müsned*, I-VI, İstanbul, 1982/1402.

....., *el-Müsned*, (thk. Arnaûd, Şuayb- Mürşid, Âdil, *el-Mevsûatü'l-hadîsiyye Müsnedü imam Ahmed b. Hanbel*) I-XXXXIX, Müessesetü'r-Risâle, 2. Basım, Beyrut, 1420/1999.

Ali el-Kârî, Nuruddîn Ali b. Sultan Muhammed (1014/1605), *el-Edeb fi receb*, thk. Tantâvî, Amr b. Abdulmun'im b. Selim, Dâru's-Sahâbeti li't-Türâs, 1. Basım, Mısır-Tanta, 1412/1992.

....., *el-Esrâru'l-merfûa fi'l-ahbâri'l-mevzûa*, thk. Muhammed es-Sabbâğ, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1391/1971.

Ali el-Muttakî, Alauddin Ali el-Muttakî b. Husamuddin el-Hindî (975/1567), *Kenzü'l-ummâl fi's-süneni'l-akvâl ve'l-ahvâl*, I-XVIII, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, 1. Basım, Halep, 1391/1971, Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1399/1979.

Algül, Hüseyin, *Mubârek Günler ve Geceler*, Işık Yayınları, İstanbul, 2008.

Aliyyü's-şibl, Ali b. Abdulaziz, *Menhecü İbn Receb el-Hanbelî fi akideti's-selef*, Dâru'l-Âsime, 1. Basım, Riyad, 1421/2001.

Apaydın, H. Yunus, *Medîne Dönemi Yeni Kronolojisi RASÛLÛLLAH'IN GÛNLÛĞÛ*, İnsan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 2008.

....., "İbn Kayyim el-Cevziyye", *DİA*, XX, 109-123, İstanbul, 1999.

Ateş, Süleyman, *Kur'an-ı Kerim Tefsiri*, I-VI, İstanbul, 1995.

Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahları Sözlüğü*, MÜİFY, 4 Basım, İstanbul, 2011.

Babanzâde, Ahmet Nâim-Miras Kamil, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi ve Şerhi*, I-XII, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 7.Baskı, Ankara, 1982,

Begavî, Ebû Muhammed el- Hüseyin b. Mesûd (516/1122), *Mesâbîhu's-sünne*, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, 1407/1987.

Berkî, Ali Himmet- Keskioğlu, Osman, *Hâtemü'l-Enbiyâ Hz. Muhammed ve Hayatı*, DİBY., 7. Basım, Ankara, 1978.

Beydâvî, Kadı Nasıruddin Ebû'l-Hayr Abdullah b. Ömer b. Muhammed eş-Şeyrâzi (685/1286), *Envâru't-tenzîl ve esrâru't-te'vîl*, I-II, Matbaatü'l-Osmâni, İstanbul 1314; I-V, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, 1418.

Beyhakî, Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali b. Musa el-Horasânî (458/1066), *es-Sünenü'l-Kübrâ*, Dâru'l-kütübi'l-ilmıyye, 3. Basım, Beyrut, 1424/2003. (Şâmîle nüshasından).

....., *Fezâilü'l-evkât*, Mektebetü'l-Menâr, 1. Basım, Mekke, 1410/1990.

....., *Şuabü'l-imân*, I-XIV, Mektebetü'-Rüşd, 2. Basım, Riyad, 1425/2004.

Bezzâr, Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdülhâlık b. Hallâd (292/905), *el-Müsned*, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hıkem, I-XVIII, Medine, 1988. (Şâmîle nüshasından).

Bozkurt, Nebi, “Kandır”, *DİA*, XXIV, 300- 301, İstanbul, 2001.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail (256/869), *el-Câmiu's-sahîh*, I-VIII, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

....., *el-Edebü'l-müfred*, thk. Fadlullah el-Ceylânî, I-II Matbaatu's-Selefiyye, 2. Basım, Kahire 1388, (Tercüme: Sönmez Ramazan, *Edebü'l-Müfred –Müslüman Ferdin Edeb ve Ahlakı*, Konya, 2007)

....., *et-Tarihu'l-kebir*, I-IX, Dâru'l-Maârif Osmanî, Haydarabad, 1956.

Bulut, Ahmet, *Ramazanı Nasıl İhya Ederim?*, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

Bursevî, İsmail Hakkı, (1137/1725), *Tefsîru ruhu'l-beyân*, I-X, İstanbul, 1389.

Bûsîrî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddin Ahmed b. Ebû Bekr b. İsmail b. Selim b. Kaymaz b. Osman el-Kinânî (840/1436), *Misbâhu'z-züccâce fi zevâidi İbn Mâce*, thk. Muhammed el-Muntakî el-Keşnâvî, I-IV, Dâru'l-Arabiyye, 2. Basım, Beyrut 1403. (Şâmile nüshasından)

Çağrıçı, Mustafa, "Fazl", *DİA*, XII, 271- 272, İstanbul, 1999.

....., "Fazilet", *DİA*, XII, 268- 271, İstanbul, 1999.

Canan, İbrahim, (1431/2009), *Hadis Ansiklopedisi KÜTÜB-İ SİTTE*, I-XVIII, Akçağ Yayınları, İstanbul, trs.

Cevherî, İsmail b. Hammad (400/1009), *Sihâh Tacü'l-lüga ve sihâhu'l-Arabiyye* (thk. Ahmed Abdülğafur Attar), I-VI, Dâru'l-Kitabi'l-Arabiyye, Mısır, 1377.

Dârekutnî, Ali b. Ömer (385/995), *es-Sünen*, I-IV, Medine, 1386/1966.

Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahman b. Fazl b. Behram (255/868), *es-Sünen*, I-II, İstanbul, 1992.

Dâvûdoğlu, Ahmet (1403/1983), *Sahîh-i Müslim Tercemesi ve Şerhi*, I-XII, İstanbul, 1979.

Deylemî, Ebû Şücâ' Şîrûye b. Şehradâr b. Şîrûye (509/1115), *el-Firdevs bi- mesûri'l-hutâb*, thk. es- Saîd b. Besyûnî Zağlûl, I-V, Beyrut 1406/1986.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. Eş'as es-Sicistani el-Ezdi (275/888), *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1401/1981.

Ebû Nuaym, el-İsbahânî Ahmed b. Abdullah (430/1038), *Hulyetü'l-evliyâ tabakâtü'l-esfiyâ*, I-II, Mektebetü'l-Hancı, Mısır, trs.

Ebû Tâhir es-Silefî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. İbrahim el-Esbahânî (576/1180), *Cüz' bi intihâbi Ebû Tâhir es-Silefî*, 1. Basım, By., 2004.

Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Ali b. Müsnâ b. Yahya b. İsâ b. Hilâl et-Temîmî el-Mevsilî (307/919) *el-Müsned*, thk. Hüseyin Selim Esed, I-XIII, Dâru'l-Me'mûn li't-Türas, 1. Basım, Dımaşk 1404/1984. (Şâmile nüshasından).

Elbânî, Muhammed Nâsiruddîn (1420/1999), **Sahîhu “Ebû Dâvûd”**, I-VII, 1. Basım, Kuveyt, 1423/2002. (Şâmile nüshasından).

....., **Zaîfu “Ebû Dâvûd”** I-II, 1. Basım, Kuveyt 1423/2002. (Şâmile nüshasından)

....., **Sahîhu ve Zaîfu “Sünenü’t-Tirmizî**, Mısır, trs. (Şâmile nüshasından).

....., **Sahîhu “el-Câmiu’s-sagîr ve ziyâdâtih” (el-Fethu’l-kebir)**, I-II, el-Mektebetü’l-İslâmiyye, Beyrut- Şam, 1406/1986.

....., **Zaîfu “el-Câmiu’s-sagîr ve ziyâdâtih”**, el-Mektebetü’l-İslâmiyye. (Şâmile nüshasından).

....., **Sahîhu “el-Edebü’l-müfred li’l-imâmi’l-Buhârî”**, Dâru’s-Sâdık, 4.Basım, By. 1419/1998. (Şâmile nüshasından).

....., **Zaîfu “el-Edebü’l-müfred li’l-imâmi’l-Buhârî”**, Dâru’s-Sâdık, 4.Basım, By. 1419/1998. (Şâmile nüshasından).

....., **Zaîfu “et-Tergîb ve’t-terhîb”**, I-II, Mektebetü’l-Maârif, Riyad, Ty. (Şâmile nüshasından).

Eren, Mehmed, **Hadis İlmindeki Rical Bilgisi ve kaynakları**, İstanbul, 2012.

Esed, Muhammed (1412/1992), **Kur’an Mesajı Meâl-Tefsir** (Tercüme: KOYTAK Cahit-ERTÜRK Ahmed, I-III, İşâret Yayınları, İstanbul, 1420/1999.

Gazzâlî, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed (505/1111), **İhyâu Ulûmiddîn**, I-V, Dâru’l-Ma’rife, Beyrut trs. (Tercüme: Serdaroğlu, Ahmed, I-IV, Bedir Yayınevi, İstanbul, 1974/1394.

Geylânî, Abdulkâdir (561/1166), **Gunyetü’t-tâlibîn**, I-II, Matbaatü Muhammed Ali Sabîh ve Evlâduh, Kahire trs., (Tercüme: Meyan, A. Faruk, **İlim ve Esrar Hazinesi**, Berekât Yayınevi, 2. Basım, İstanbul 1974,; Tercüme: GÜNER, Mustafa, **Üç Aylar ve Faziletleri**, Nur Yayınları, 6. Baskı, Ankara, trs.)

Gufeylî, Abdullah b. Süleyman, **İbn Receb el-Hanbelî ve Eseruhu fi tavzîhi akideti’s-selef**, I-II, Dâru’s-Seyl, Riyad 1418/1998.

Güç, Ahmed, **Kur’an’da Kutsallık Anlayışı**, UÜİFD, Sayı 9, Cilt 9. 2000.

Gülen, Fethullah, *Zamanın Altın Dilimi*, Nil Yayınları, İstanbul, 2011.

Günay, Hacı Mehmet, “Receb”, *DİA*, XXXIV, 506- 507, İstanbul, 2007.

Güneş, Kâmil, *İslâm Düşüncesinde Kutsallık*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2010.

Hâkim, en-Neysâbü'rî, İbnü'l-Beyyi' Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh (405/1014), *el-Müstedrek ale's-Sahîhayn ve bi zeylihî et-telhîs li'l-Hâfız ez-Zehebî*, I-IV, Mektebetü'l-matbaatü'l-İslâmiyye, Beyrut, trs.

Hallâl, Ebû Muhammed el-Hasen b. Muhammed b. Hasen (439/1047), *Fezâilu şehri receb*, thk. Amr Abdülmun'ım, Dâru's-Sahâbeti li't-Türâs, 1. Basım, Tanta, 1412/1992.

Hamidullah, Muhammed (1423/2002), *Hicri Takvim ve Tarihi Arkaplanı*, (Tercüme: ŞULUL, Kasım) UÜİFD, Sayı 9, Cilt 9. 2000.

Hasan, İbrahim Hasan, *Siyasi Dini Kültürel Sosyal İSLAM TARİHİ* (Tercüme: YİĞİT İsmail, I-IX, Kayhan Yayınları, 2. Basım, İstanbul, 1988.

Heysemî, Nureddin Ali b. Ebûbekir (807/1404), *Mecmau'z-zevâid ve menbeu'l-fevâid*, I-X, Dâru'l-Kitâbi'l-Arabi, 2. Basım, Beyrut, 1967.

Irakî, Ebû'l-Fadl Zeynüddin Abdurrahim b. el-Hüseyn b. Abdurrahman b. Ebû Bekr b. İbrahim (806/1403), *el-Mugnî an hamli'l-esfâr fi'l- esfâr, fi tahrîci mâ fi'l-İhyâ mine'l-ahbâr*, Dâru İbn Hazm, 1. Basım, Beyrut, 1426/2005. (Şâmile nüshasından).

İbn Adî, Ebû Ahmed b. Cürcânî (365/976), *el-Kâmil fi duafâi'r-ricâl*, I-IX, el-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1997. (Şâmile nüshasından).

İbn Balbân, Emir Alauddin Ali el-Fârisî (739/1338), *el-İhsân fi Takrîbi Sahîh-i İbn Hibbân*, thk. Şuayb el-Arnâvûd, I-IX, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1407/1987.

İbn Ebi'-Dünya, Ebû Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ubeyd b. Süfyan b. Kays el-Bağdadî el-Enevî el-Kuraşî (281/894), *Fezâilü Ramazan*, Dâru's-selef, I. Basım, Riyad, 1415/1995. (Şâmile nüshasından).

İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahman b. Muhammed b. İdris b. el-Münzirî et-Temîmî el-Hanzalî er-Râzî (327/939), *İlelü'l-hadîs*, I-VII, 1. Basım, By., 1427/2006. (Şâmile nüshasından).

....., *Kitabü't-cerh ve't-ta'dil*, I-IX, Dâru İhyâi't-Türasi'l-Arabî, 1. Basım, Beyrut, 1372/1953.

İbn Hacer, Şihabuddin Ebü'l-Fadl Askalânî (852/1448), *Fethu'l - bâri şerhu sahîhi'l-Buhârî*, I - XIII. Beyrut, trs.

....., *Tehzîbü't-tehzîb*, I-XII, Dâru Sâdır, 1. Basım, Beyrut, 1326.

....., *ed-Dürerü'l-kâmine fi agyâni'l-mieti's-sâmine*, thk. Muhammed Seyyid Ca'de'l-Hak, I-V, 2. Basım, Kâhire, 1966/1385.

....., *Lisânü'l-mîzân*, I-VII, 2. Basım, Beyrut, 1390/1971

....., *el-Metâlibu'l-âliye bi zevâidi'l-mesânidi's-semâniye*, thk. Habîburrahman el-Âzamî, I-IV, et-Türasi'l-İslâmi, 1. Basım, Kuveyt, 1393/1973.

....., *el-İsâbe fi Temyîzi's-Sahâbe* (İbn Abdülber'in *el-İstiâb fi Ma'rifeti'l-Ashâb*'ı ile birlikte basılmıştır.) I-IV, Dâr Sâdır, Beyrut, 1328.

....., *İnbâu'l-gumr bi ebnâi'l-umur fi't-târih*, I-IX, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, Beyrut, 1406/1986.

İbn Hıbbân, Muhammed b. Ahmed b. Ebû Hatim et-Temimi el-Bestî (354/965), *Kitâbü'l-mecrûhîn*, thk. Muhammed İbrahim Zâhid, I-III, Dâru'l- Va'yy, 1. Basım, Haleb, 1396.

İbn Humeyd, Muhammed b. Abdillâh en-Necdî el-Mekkî (1295/1878)), *es-Sühübü'l-vâbile alâ darâihî'l-Hanâbile*, thk. Bekir b. Abdullâh Ebû Zeyr-Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, I-III, Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrut, 1416/1996.

İbn Huzeyme, Ebû Bekir Muhammed b. İshak es-Sülemi en-Neysâbü'rî (311/923), *es-Sahîh*, thk. Muhammed Mustafa el-Âzami, I-IV, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1975/1395. (Şâmile nüshasından)

İbn Kayyim el-Cevziye, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekr (751/1350), *Zâdü'l-meâd fî heydi hayri'l-ibâd*, Matbaatü'l-Sünneti'l-Muhammediyye, Kahire, 1373/1953.

....., *el-Muntazam fî tarîhi'l-ümem ve'l-mülûk*, I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İsmail b. Amr el-Kuraşî el-Basrî ed-Dımaşkî (774/1372), *Tefsîru'l-Kur'ani'l-Azîm*, I-VIII, Dâru Tayyibe, 2. Basım, By., 1420/1999. (Şâmile nüshasından)

....., *el-Bidâye ve'n-nihâye*, I-XIV Mektebetü'l-Maârif, Beyrut, trs.

....., *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa Abdülvâhid, I-IV, Dâru'l-Ma'refe, Beyrut, 1396/1976.

İbn Mâce, Ebû Abdullâh b. Yezid el-Kazvinî (273/886), *es-Sünen*, I-II, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

İbn Manzûr, Celalüddin Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, I-XV, Dâr Sâdır, Beyrut, 1300.

İbn Receb el-Hanbelî, Ebü'l-Ferec Abdurrahman b. Ahmed el-Hanbelî ed-Dımeşkî (795/1393).

....., *Fethu'l-Bâri alâ Sahîhi'l-Buhârî*, thk. Ebû Muaz Tarık b. Avnullah b. Muhammed, I-VII, Dâru İbnü'l-Cevzî, 3. Basım, Riyad, 1425.

....., *Şerhu İleli't-Tirmizî, I-II*, thk. Nureddin İtr, Dâru'l-Beyrûtî, 5. Basım, Dımaşk, 1429/2008.

....., *Kavâid fî'l-fıkh el-müsemmâ takriru'l-kavâid ve tahriru'l-fevâid*, thk. İyâd b. Abdullatif b. İbrahin el-Kaysi, Beytü'l-Efkârî'd-Devliyye, Lübnan, 2004; Aynı eser şu isimle de basılmıştır: *Kavâid fî'l-Fıkhü'l-İslami*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezher, 1. Basım, Kahire, 1972.

....., *Letâifü'l-maârif fima li-mevasimi'l-'ami mine'l-vazâif*, thk. Yasîn Muhammed es-Sevvâs, Darü İbn Kesîr, 2. Basım, Dımaşk-Beyrut, 1427/2006.

....., *Ahvâlü'l-kubûr ve ahvâlü ehlihâ ile'n-nüşûr*, thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü'l-Müeyyed, 2. Basım, Riyad, 1414/1994

....., *Şerhu Kitabı'l-İman min Sahîhi'l-İmami'l-Buhârî*, thk. Muhammed b. Riyâd el-Ahmed, Beyrut, 1426/2005.

....., *ez-Zeyl alâ Tabakâti'l-Hanâbile*, thk. Abdurrahman b. Süleyman b. Muhammed el-Useymin, I-V, Mektebetü'l-Abikân, 2. Basım, Riyad, 1425/2005,

....., *Ravâiu't-tefsîr el-câmi' li't-tefsîri'l- imâm İbn Receb el-Hanbelî*, (Neşreden: Ebû Muâz, Tarık b. Avnullah b. Muhammed), I-II, Dâru'l-Âsıme, 1. Basım, Riyad, 1422/2001.

....., *Bugyetü'l-insân fi vezâifi Ramazân*, Mektebetü'l-İslamiyye, Dimaşk, trs.

....., *Camiu'l-ulum ve'l-hikem fi şerhi hamsine hadisen min cevâmii'l-kehim*, thk. Şuayb el-Arnâvûd- İbrahim Bâcis, I-II, Muessesetü'r-Risâle, 7. Basım, Beyrut, 1417/1997.

....., *el-Müntekâ min mu'cemi şüyûh Şihabüddin Ebü'l-Abbas Ahmed b. Receb el-Hanbelî*, thk. Ebû Yahyâ Abdullah el-Kenderî, Kuveyt, 1426/2006

....., *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî'*, Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî, I-IV, Kahire, 1424-1425/2003-2004. Bu kitap İbn Receb'in 38 risâlesini içermektedir. Bunlardan kaynak olarak kullandıklarımız kitaptaki sıraya göre şöyledir.

....., *Veresetü'l-Enbiyâ şerhu hadisi: "Ebü'd-Derdâ.*

....., *Şerhu hadîsi: "mâ zi'bâni câiânî"*, ayrıca; Daru's-Selefiyye, 1. Basım, Kuveyt, 1401/1981; 2. Basım, Kuveyt, 1404/1984.

....., *Şerhu hadîsi: "Lebbeyk Allahümme Lebbeyk"*.

....., *Şerhu hadîsi Ammâr b. Yâsir: "Allâhümme bi ilmike'l-gayb"*, ayrıca, thk. Ebû Abdurrahman İbrahim b. Muhammed el-Urf, Riyad, 1408/1987.

....., *Şerhu hadîsi: "Yetbeu'l-meyyite selâs"*, (Ebû Mus'ab Tal'at b. Fuâd el-Hulvânî, *Mecmû' Resâil el-Hâfız İbn Receb el-Hanbelî'* nin içinde *Cüz' fihî'l-kehim alâ hadisi "Yetbeu'-meyyite selâs"* adıyla)

....., *Zemmü'l-Hamr.*

....., *ez-Züllü ve'l-inkisâr li'l-Azîzi'l-Cebbâr.*

....., *Keşfü'l-kürbe fi vasfi hâli ehli'l-gurbe*, ayrıca; thk. Yüsrâ Abdulgani el-Büşrâ, Mektebetü'l-Kur'an, Kâhire, trs.

....., *el-Bişâratü'l-uzmâ li'l-mü'mini bi enne hazzahû mine'n-nâr el-hummâ.*

....., *Tesliye nüfûsü'n-nisâ ve'r-ricâl inde fakdi'l- evlâd.*

....., *el-Fark beyne'n-nasîha ve't-ta'yî*, ayrıca; thk. Necm Abdurrahman Halef, Beyrût, 1405/1985.

....., *Sadakatü's-sır ve fazlihâ.*

-, *Nüzhetü'l-esmâ' fî meseleti's-semâ' "Ahkâmü'l-ginâ ve'l-meâzif.*
-, *Sîretü Abdilmelik b. Ömer b. Abdulaziz.*
-, *Muhtesar Ömer b. Abdulaziz.*
-, *Tefsîru Sûreti'n-Nasr.*
-, *Tefsîru Sûreti İhlâs.*
-, *Cemû'r-Rusûl kâne dînühümü'l-İslâm/Mukaddime teştemilü alâ enne cemîa'r-Rusûli kâne dînühümü'l-İslâm, ayrıca; thk. Abdullah Ulvâ, Tanta,1411/1991.*
-, *el-Kavlü's-savâb fî tezvîci ümmühâti evlâdi'l-gıyâb.*
-, *Risâle fî rü'yeti hilâli zi'l-hicce.*
-, *Kâide fî ihrâci'z-zekât ale'l fevr.*
-, *er-Red alâ men ittebea gayra'l-mezâhibi'l-erbaa.*
-, *Muhtasar fî muâmeleti'z-zâlimi's-sârik.*
-, *Ahkâmü'l-havâtîm vemâ yeteallaku bihâ, ayrıca; thk. Ebü'l-Fidâ Abdullah el-Kâdî, Beyrut, 1405/1985.*
-, *Şerhu hadisi: "İnne eġbata evliyât".*
-, *el- Kelâm alâ kavlihî teâlâ "İnnemâ yahşallâhe min ibâdihî'l-ulemâ".*
-, *Fazlu ilmi's-selef ale'l-halef, thk. Mervân Atıyye, Dârü'l-hicre, 1. Basım, Beyrut, 1409/1989.*
-, *Kelimetü'l-ihlâs ve tahkiku ma'nâhâ, ayrıca; thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü Dârü'l-Beyân, 1. Basım, Dımaşk, 1430/2009, (Tercüme: MADEN Hüseyin, Tevhid, Tevhid yayınları, 1. Basım, İstanbul, 1998.*
-, *Nûru'l-iktibâs fî mişkâti vasiyyetin-Nebî li-İbn Abbâs, ayrıca; thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü dârü'l-beyân, 1. Basım, Dımaşk 1430/2009*
-, *Fezâilü'ş-Şam.*
-, *İhtiyârü'l-evlâ fî şerhi hadîsi ihtisâmi'l-melei'l-a'lâ, ayrıca; thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü dârü'l-beyân, 1. Basım, Dımaşk, 1430/2009.*
-, *et-Tahvîf mine'n-nâr ve't-ta'rîf bi ahvâli dâri'l-bevâr, ayrıca; thk. Beşir Muhammed Uyûn, Mektebetü dârü'l-beyân, 2. Basım, Dımaşk, 1421/2000.*
-, *el- Mahacce fî seyri'd-dülce.*
- İbn Şâhîn**, Ebû Hafs Omer b. Ahmed b. Şahin (385/995), *Fedâilu şehri Ramazan*, thk. Semir b. Emin ez-Zehîra, Mektebetü'l-Menâr, 2. Basım, Ürdün-Zerkâ, 1990/1410.

İbn Teymiyye, Ahmed b. Abdülhalîm b. Abdissellâm (728/1328), *İktizâü's-sırâtu'l-mustakîm li muhâlefeti ashâbi'l-cahîm*, thk. Nâsır b. Abdülkerim, I-II, Mektebü'r-Rüşd, 4. Basım, Riyad, 1414/1994.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahman b. Ali el-Cevzî el-Kureşî (597/1201), *Kitabü'l-mevzûât*, thk. Abdurrahman Muhammed Osman, I-III, el-Mektebetü's-Selefiyye, 1. Basım, Medine, 1966/1386.

....., *el-Bir ve's-sıla*, Müessesetü'l-Kütübü's-Sakâfiye, Beyrut, 1413/1209. (Şâmile nüshasından).

....., *Kitabu'd-duafâ ve'l-metrûkin*, thk. Ebû'l-Fidâ Abdullah el-Kâdı, Dâru'l-kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut 1406/1986.

....., *el-İlelü'l-mütenâhiye fî'l-ehâdisi'l-vâhiye*, I-II, 2. Basım, Pakistan, 1401/1981.

....., *el-Muntazam fî tarihi'l-ümem ve'l-mülûk*, I-IX, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1412/1992.

İbnü'l-Esîr, Mecdüddin Ebu's-Saâdât el-Mübârek b. Muhammed el-Cezerî (606/1209), *Câmiu'l-usûl fî ehâdisi'r-Rasûl*, I-XI, Beyrut, 1391/1971.

....., *en-Nihâye fî garîbi'l-hadîs ve'l-eser*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, I-V, el-Mektebetü'l-İslamiyye, Kahire, 1383/1963

İbnü'l-İmâd, Ebû'l-Fellah Abdullah Hay el-Hanbelî (1089/1697), *Şezerâtü'z-zeheb fî ahbâri men zeheb*, I-VIII, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1399/1979.

İbnü'l-Mîbred, Ebû'l-Mehâsin Cemâleddin Yusuf b. Hasan b. Abdulhâdi ed-Dımaşkî es-Sâlihî el-Hanbelî (909/1503), *el-Cevheru'l-munaddad fî tabâkâti Muteahhirî ashâbi Ahmed*, thk. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin, Mektebetü'l-Âbikân, 5. Basım, Riyad, 1421/2000.

İmam Rabbânî, Ahmed b. Abdullah b. Zeynelâbidin es-Serhendî el-Farukî, *Mektûbât*, (Tercüme: ZİREK, M. Metin) Yeni Şafak Gazetesi, İstanbul, 2006.

Kallek, Cengiz, "İbn Receb", *DİA*, XX, 243- 247, İstanbul, 1999

Kandemir, M.Yaşar, *Mevzû Hadisler. Menşe-i, Tanıma Yolları, Tenkidî*, DİBY, 4. Basım, Ankara, 1987.

....., “Beyhakî”, *DİA*, VI, 58- 61, İstanbul, 1992.

....., “Fezâil”, *DİA*, XII, 529- 531, İstanbul, 1995

Kastallânî, Ahmed b. Muhammed (923/1517), *el-Mevâhibü'l-ledünniyye bi'l-minehi'l-Muhammediyye*, I-II, Matbaatü'l-vâsık, Kahire, 1281.

Kehhâle, Ömer Rıza (1407/1987), *Mucemü'l-müellifn: terâcimü musannifi'l- kutubi'l-Arabî*, I-XV, Mektebetü'l-Müsennâ-Dâru ihyâi't-Turasi'l-Arabi, Beyrut, trs.

Kettânî, Muhammed b. Ca'fer (1345/1927), *Hadis Literatürü* (Tercüme: Yusuf Özbek), İz Yayıncılık, İstanbul, 1994.

Koçkuzu, Ali Osman, “İbn Şâhîn”, *DİA*, XX, 367- 369, İstanbul, 1999.

Komisyon, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, I-V, DİBY, Ank., 2007.

Konevî, Sadreddin (673/1274), *Şerh-i Hadisi Erbaîn*, Tercüme: DEMİRLİ, Ekrem, Kırk Hadis Şerhi, İz Yayıncılık, İstanbul, 2002.

Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferhî'l-Ensârî el-Hazrecî (671/1273), *el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an*, I-XX, Dâru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, 2. Basım, Kahire, 1384/1964.

Kutluay, İbrahim, *Kutsal ve Kutsallık Anlayışı ve Hadislerde Bazı Zaman ve Mekânların Efdâliyeti*, (Erciyes Üniversitesi, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kayseri, 1996.

Kutup, Seyyid, (1387/1967), *Fi Zülâli'l-Kur'an* (Tercüme: Şengüler, İ.Hakkı-Karlığa, Bekir-Saraç, M.Emin), I-XVI, Hikmet Yayınevi, İstanbul, 1972.

Mahallî, Celâleddin Muhammed b. Ahmed (864/1459)- Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebû Bekr (911/1505), *Tefsiru Celâleyn li'l- Kur'ani'l- Azîm*, I-II, İstanbul, 1983.

Mâlik b. Enes (179/795), *el-Muvatta*, I-II, ,Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981.

Mehâmilî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. el-Kâsım (415/1024), *Emâlî Ebî Abdillâh el-Mehâmilî*, 1.Basım, By., 2004 (Şâmile nüshasından)

Mes'ûdî, Ebü'l-Hasen Ali b. el-Hüseyin b. Ali (345/956), *Mürûcü'z-zeheb ve meâdinü'l-cevher*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdülhamîd, I-IV, Mısır, 1384/1964.

Mevdûdî, Ebü'l- Â'lâ, (1399/1979), *Tefhîmu'l-Kur'an* Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri (Tercüme: Komisyon, I-VII), İnsan yayınları, İstanbul, 1998.

Mubârekpûrî, Ebü'l-Alâ Muhammed b. Abdurrahman b. Abdurrahim (1353/1935), *Tuhvetü'l-Ahvezî*, I-X, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, trs.

Mücâhid, Ebü'l-Haccac Mücâhid b. Cebr el-Mekkî el-Kuraşî el-Mahzûmî (104/722), *Tefsîru Mücâhid*, thk. Muhammed Abdüsselam Ebü'n-Nîl, Dâru'l- Fikri'l-İslâmiyyi'l- hadîse, 1. Basım, Mısır, 1410/1989.

Münâvî, Şerefüddin Yahyâ b. Muhammed (1031/1622), *Feyzü'l-kadîr şerhü'l- câmiî's-sagîr*, I-VI, Dâru'l-ma'refe, 2. Basım, Beyrut, 1391/1972.

Münzirî, Ebû Muhammed Zekiyyüddin Abdulazim b. Abdulkavi (656/1258), *et-Tergîb ve't-terhib mine'l- hadîsi's-şerif*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, I-VI, 1.Basım, Mısır, 1379/1960; thk. Mustafa Muhammed Amârâ, I-IV, 3. Basım, Beyrut, 1388/1968,

Müslim, Ebü'l-Hüseyin Müslim b. Haccac el-Kureyşî (261/875), *el-Câmiu's-sahih*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1981/1401.

Nablusî, Abdulganî b. İsmail (1143/1730), *Fezâilü's-şühûr ve'l-eyyâm*, thk. ATA, Muatafa Abdülkadir, Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1406/1986.

Nesâî, Ebû İsa Muhammed İbn İsa İbn Sevr (303/915), *es-Sünen*, I-V, İstanbul, 1981/1401.

....., *es-Sünenü'l-kübrâ*, I-XII, Müessesetü'r-Risâle, 1. Basım, Beyrut, 1421/2001. (Şâmile nüshasından)

Nesefî, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud (710/1310), *Medârikü't-tenzîl ve hakâiku't-te'vîl*, I-III, Dâru'l-Kalem, Beyrut, 1408/1989.

Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeraf eş-Şâfiî (676/1277), *Kitabü'l-ekzâr*, Hayriye Matbaası, Mısır, trs.

Özel, Ahmed, "Ali el-Kârî", *DİA*, II, 403- 405, İstanbul, 1989.

....., "Mevlid", *DİA*, XXIX, 475-479, Ankara, 2004.

Öztürk, Yaşar Nuri, *Din ve Fitrat*, İstanbul, 1990.

Râgıb ısfahânî, Ebû'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Seyyid Keylânî, 1. Basım, Mısır 1381/1961.

Rıdâ, eş-Şerif (406/1015), *el-Mecâzâtü'-Nebevî*, Müessesetü'l-Halebî, Kahire, 1387/1967.

Sââtî, Ahmed Abdurrahman el-Bennâ, *el-Fethu'r-rabbânî li-terfîbi Müsnedi'l-İmam Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî mea şerhihî Bulûgi'l-emânî*, I-XXIV, Dâru'l-Hadis, Kahire, trs.

Subhî, Sâlih (1408/1987), *Ulûmü'l-hadis ve mustalahuh*, 18. Basım, Beyrut, 1991. (Tercüme: M. Yaşar KANDEMİR, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, DİBY., Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2. Basım, Ankara, 1973).

Sâlihî, Muhammed İsâ, *el-Mu'cemü'ş-şâmile li't-türasi'l-Arabî*, I-IV, Kahire, 1993.

Semerkandî, Ebû'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim (373/983), *Tenbîhu'l-gâfilîn*, Dâru İbn Kesir, Şam-Beyrut, 1421/2000.

Suiçmez, Muhammed, *İbn Receb el-Hanbelî ve Camiu'l-Ulûm ve'l-Hikem Adlı Eserindeki Hadis Şerhçiliği*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, KTÜ, SBE, Trabzon, 2006.

Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman (911/1505), *el-Câmiu's-sagîr fi ehâdisi'l-beşiri'n-nezîr*, I-II, Kahire, 1373/1954.

....., *el-Leâli'l-masnû'a fi'l-ehâdisi'l-mevzûa*, I-II, Mektebetü't-Ticâriyyeti'l-Kübrâ, Kahire, trs.

....., *Tabakâtü'l-huffâz*, thk. Ali Muhammed Ömer, Matbaatu'l-İstiklâli'l-Kübrâ, 1. Basım, Kahire, 1973/1393.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb (360/971), *el-Mu'cemü'l-evsat*, I-X, Kahire, trs.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr (310/922), *Câmiu'l-beyân* (Tercüme: Aytekin, Kerim- Karakaya, Hasan), I-IX, Hisar Yayınları, İstanbul, 1986.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. Sellâme b. Seleme el-Ezdî el-Mısırî el-Hanefî (321/933), *Müşkilü'l-Âsâr*, I-IV, Dâr Sâdir, Beyrut, trs.

- Tekeli**, Hamdi, “Regaib Gecesi”, *DİA*, XXXIV, 535- 536, İstanbul, 2007.
- Topaloğlu**, Bekir, “Kuddûs”, *DİA*, XXVI, 314- 315, İstanbul 2002.
- Tosun**, Necdet, “Şîrîn-i Mağribî”, *DİA*, XXXIX, 192- 193, İstanbul 2010.
- Tebrîzî**, Veliyyüddin Muhammed b. Abdullah el-Hatîb el-Amrî (736/1336), *Mişkâtü'l-Mesâbih*, I-III, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, Dimaşk, 1381/1961.
- Tirmizî**, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Servet (279/892), *es-Sünen*, I-V, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1401/1981
- Uludağ**, Süleyman, “Abdülkâdir-i Geylânî”, *DİA*, I, 234- 239, İstanbul, 1988.
- Ünal**, Halit, “Berat Gecesi”, *DİA*, V, 475- 476, İstanbul 1992.
- Vehbî**, Mehmed (1369/1949), *Hulâsatü'l-Beyân fi Tefsîri'l-Kur'an*, I-XV, Ahmed Said Matbaası, 4. Basım, İstanbul, 1969.
- Wensinck**, A.J. (1358/1939), *Concordance*, I-VIII, İstanbul, 1988.
-, *Miftahu Kunûzi's-Sünne*, Lahor, 1391/1981.
- Yaşaroğlu**, M. Kâmil, “İbnü'l-Lahhâm”, *DİA*, XXI, 118- 119, İstanbul, 2000.
-, “Şâban”, *DİA*, XXXVIII, 207, İst., 2010.
-, “Muharrem”, *DİA*, 4-5, XXXI, İst., 2006.
- Yavuz**, Ömer Faruk, *Kur'an'da Kutsal Mekân, Zaman ve Eşya Kavramlarının Sembolik Değeri*, CÜİFD, X/2, s. 391- 410, 2006.
- Yazır**, Elmalılı M. Hamdi (1361/1942), *Hak Dini Kur'an Dili*, I-IX, İstanbul, 1960; I-X, İstanbul, 1979.
- Yüce**, Abdülhakim, *Gece İbadeti*, Işık Yayınları, 13.Basım, İstanbul, 2010.
- Zehebî**, Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Osman (748/1347), thk. Şuayb el-Arnâvûd-Hüseyn Esed, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, I-XXV, Müessesetü'r-Risâle, 7. Basım, Beyrut, 1410/1990.

....., *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*, thk. Ali Muhammed el-Behâvî, I-IV, Dâru ihyâi'l-kütübi'l-Arabî, Kahire, 1382/1963.

Zemahşerî, Ebû'l-Kasım Cârullah Mahmut b. Ömer, (538/1144) *el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl ve uyûni'l-akâvil fi vucûhi't-te'vil*, I-IV, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, trs.

....., *Rabû'l ebrâr ve nusûsü'l-ahyâr*, I-V, Müessesetü'l-A'lâmî, 1. Basım, Beyrut, 1412. (Şâmile nüshasından).

Zürkânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Abdülbâkî b. Yusuf b. Ahmed b. Şihâbüddîn b. Muhammed ez-Zürkânî el-Mâlikî (1122/1730), *Şerhu'z-Zürkânî ale'l-mevâhibi'l-ledünniyye bi'l-menahi'l-Muhammediyye*, Dâru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1. Basım, Beyrut, 1417/1996 (Şâmile nüshasından).